

821/477/08

Mikora Zylberman

Микола Зернявський

ТВОРИ
В ДВОХ
ТОМАХ

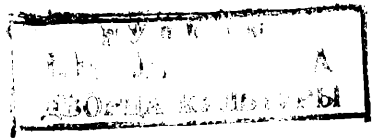
ВИДАВНИЦТВО ХУДОЖНЬОЇ

4 7 72

Микола Зернявський

ЗЕРНЯВСЬКИЙ

ТОМ
ПЕРШИЙ

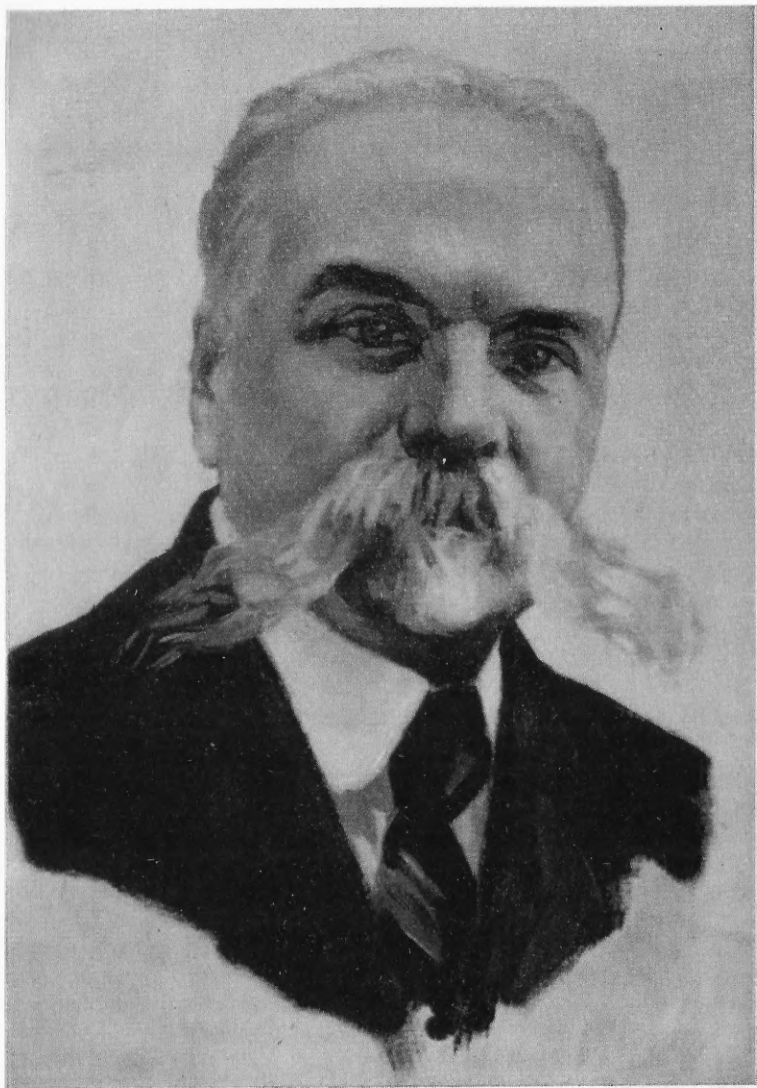

ЛІТЕРАТУРИ «ДНІПРО» КИЇВ—1966

*Упорядкування, підготовка текстів,
вступна стаття та примітки*
В. КОСТЕНКА

*Портрет Миколи Чернявського
роботи художника*
М. НІСТЕРЕНКА

КИЇВСЬКА КНИЖКОВА ФАБРИКА

Михаилу Териевскому

МИКОЛА ЧЕРНЯВСЬКИЙ

(1868 — 1946)

В кінці XIX — на початку XX століття українська демократична література поповнилась новими іменами письменників, різних за своїми політичними поглядами, але об'єднаних єдиним бажанням — допомогти народові в його боротьбі за кращу долю, правдиво змалювати важке життя трудящих, показати їх безправне становище в капіталістичному суспільстві.

Серед цих письменників помітне місце посідає Микола Чернявський.

Сучасник зародження марксистських гуртків у Росії і перших великих страйків пролетаріату, свідок штурму царизму в 1905 році й падіння самодержавства в 1917 році, Микола Чернявський не міг не відбити в своїх творах істотних рис цього бурхливого переломного часу,— і подихом грандіозних історичних подій та соціальних битв, що розгорнулися в Росії, овіяні його кращі твори.

Микола Чернявський розпочав свою літературну діяльність наприкінці 80-х років XIX століття, коли, наляканий стихійними виступами селян і першими великими страйками робітників, царизм повів рішучу боротьбу проти революційно-демократичних сил суспільства, посиливши цензурні утиски щодо прогресивних творів літератури та мистецтва. Особливо жорстокого переслідування зазнала національна культура неросійських народів. У 1876 році був підписаний царем так званий Емський указ, яким заборонялось видавати книжки й ставити п'єси українською мовою.

Але, незважаючи на тяжкі умови, передова українська література й мистецтво розвивались і зміцнювали свої ідейні позиції.

На цей час саме й припав літературний дебют Миколи Чернявського. Уже в перших своїх творах він правдиво змалював

нужденне життя трудящих, їх поневір'яння й злидні, гостро виступав проти експлуататорів, викривав антинародну політику царизму, спрямовану на соціальне й національне пригноблення трудового народу.

У пристрасному запереченні капіталістичного світу, у викритті всіх і всіляких ілюзій талант Миколи Чернявського виявився в усій своїй силі. Поет створив цілу низку хвилюючих, сповнених драматизму творів про трагічну долю людини, скаліченої «мізерним» життям.

В його творчому доробку є вірші, поеми, оповідання, нариси, повісті, переклади, публіцистичні та критичні статті. У своїх кращих поетичних і прозових творах Микола Чернявський, продовжуючи прогресивні традиції нової української літератури, традиції революційної поезії великого Кобзаря, правдиво показав важке життя українського селянства й трудової інтелігенції. Він одним із перших в українській літературі змалював образ донецького шахтаря, показав нелюдські умови життя й праці робітничого класу в царській Росії.

І хоч світогляд Миколи Чернявського був складний, суперечливий, хоч не всі його твори витримали іспит часу, все ж демократичні симпатії і переконання письменника згодом привели його до усвідомлення і сприйняття величезних історичних змін у країні, що їх принесла з собою Жовтнева революція, до активної участі в творенні нової української радянської літератури.

Народився Микола Федорович Чернявський 3 січня 1868 року (22 грудня 1867 року, за старим стилем) в селі Торській Олексіївці (Шаховій), Бахмутського повіту, Катеринославської губернії, в родині сільського диякона. Дитинство майбутнього письменника минуло в селі Новобожедарівці, Слов'яносербського повіту.

Широкий, повноводий Донець з його задумливими гаями й тихими левадами, крейдяні гори, що, мов старовинні замки, велично височили понад берегами, розлогі степи навкруги полонили душу вразливого юнака, запам'ятались і полюбилися йому на все життя.

Початкову освіту Микола Чернявський здобув у трирічній народній школі Митякинської станиці. Після закінчення школи він півроку вчиться в Луганській приватній школі, а потім проходить «курс наук» у сільського попа. Сподіваючись вивчити сина на священника, батько згодом віддає його до Бахмутської духовної школи,

яка була чи не єдиним учбовим закладом на Донеччині, куди мали доступ діти селян і бідного духовенства.

Після духовної школи майбутній письменник вступає до Катеринославської духовної семінарії, яку закінчує 1889 року.

Задушлива атмосфера семінарії з її сухою «казенною» наукою, свавілля і жорстокість «святих» отців, які, прикриваючись ім'ям бога, творили далеко не святі діла, викликають гірке розчарування й обурення в душі юнака. Єдину втіху і радість він знаходить у читанні художньої літератури, яку потай дістає у знайомих і товаришів. Згодом «неблагонадійний» семінарист Сергій Іваницький знайомить майбутнього письменника з забороненими творами російських революціонерів-демократів — Писарева, Чернишевського, Добролюбова, а пізніше вводить до таємного гуртка, члени якого передруковували на гектографі заборонену літературу й поширювали її серед товаришів.

У цьому гуртку й почали формуватися суспільно-політичні та літературні погляди Миколи Чернявського. «Після ознайомлення з творами Писарева якимось мов на задній план одійшло красне письменство. Розгорявся інтерес до письменства «підпільного». «Записки» Степняка-Кравчинського, твори Герцена, Огарьова, «Что делать?» Чернишевського і різні народовольчеські й соціал-демократичні брошури стали переважно моєю лектурою»,— згадував пізніше письменник¹.

Це був час у житті юнака, коли кожна прочитана книжка, кожна нова теорія робили цілий переворот в його свідомості. На противагу офіційній семінарській науці, яка була спрямована на те, щоб зробити з вихованців вірних служителів церкви, вбити в них будь-який потяг до правди й краси, Микола Чернявський прагне самостійно вибратись із багна церковних догматів, шукає відповіді на пекучі питання дійсності: де правда, чи є вихід з існуючого становища?.. Нерідко ці пошуки зводять його на манівці хибних уявлень і помилкових переконань, але вони свідчать про бунт молодой душі, про прагнення будь-що знайти істину. Саме на цей час припадає його захоплення толстовством. «З усієї забороненої літератури на мене найбільший вплив зробила «Исповедь» Л. Толстого і «В чем моя вера?»— згадував пізніше Микола Чернявський.— Титанічна сила нестримного темпераменту, бунтівничо-невгасимий вогонь незадоволення й протесту, гаряча віра в те, що ось-ось уже він зараз знайдеться, той певний шлях серед боліт і нетрів, серед нічної темряви, на вільні простори, під ясне небо,— заповнили на

¹ Микола Чернявський. Твори в десяти томах, т. V, Харків, «Рух», 1929, стор. 208—209.

довгий час мою душу. Рани, що їх наносив сам собі яснополянський велетень, були дорожчі й любіші від усіх троянд на світі. І в принадному ореолі мученика-переможця малювалась мені трагічна постать великого письменника. Здалося, що правда життя ось-ось, серед страждань і мук, викристалізується в великому серці і там, у тій Ясній Поляні, буде знайдене нове слово, що пронесе її по землі як нову релігію. Лев Толстой... потяг до боротьби за життєву правду на інші шляхи, боротьби, може, хаотичної, часом ілюзорної, але щирої і натхненної»¹.

В роки навчання в семінарії з'являються перші поетичні спроби Миколи Чернявського. Почавши писати російською мовою, він згодом під впливом геніальної поезії великого Кобзаря та інших українських письменників звертається до рідної мови.

Перші твори не задовольняють самого поета: надто слабкі були вони в художньому відношенні. Миколі Чернявському бракувало справжньої майстерності й глибоких літературних знань. Тому він вирішує залишити семінарію і продовжити навчання в університеті. Але батько відмовив йому в матеріальній підтримці, розійшовшись з ним у поглядах на релігію та існуючий лад, і Чернявський змушений був відступитись від свого наміру.

Закінчивши 1889 року Катеринославську духовну семінарію, майбутній письменник одержує призначення в Бахмутську духовну школу на посаду викладача співів та музики. В подальшому письменник поповнює свої знання шляхом самоосвіти.

Перша збірка поезій Миколи Чернявського виходить 1895 року в Харкові під назвою «Пісні кохання».

У 1898 році в Бахмуті виходить друга збірка поета «Донецькі сонети».

В Бахмуті Микола Чернявський активно займається видавничою справою. Так, 1899 року він допомагає Ганні Барвінок (Олександрі Михайлівні Куліш) видати деякі твори П. О. Куліша, а також брошуру «Щирі сльози над могилою П. О. Куліша». Через рік під його наглядом і з його передмовою тут же, в Бахмуті, виходять оповідання Куліша.

Викладаючи в бурсі, Микола Чернявський до кінця зрозумів всю облудність і підступність церкви, лицемірство й нікчемність її служителів. Після дванадцяти років викладацької праці він назавжди пориває з ненависним йому попівським середовищем.

Ось що він писав згодом про цей період свого життя: «Оточення було вузьке і задушливе. Люди говорили про небо, а плазу-

¹ Микола Чернявський. Твори в десяти томах, т. V, Харків, «Рух», 1929, стор. 209—210.

вали по землі. Любили ближнього, а жили з його темноти й кривавої праці. Від цього оточення треба було відмежуватись. І я відмежувався»¹.

У 1901 році Чернявський переїздить до Чернігова, де влаштовується на посаду земського статистика. Тут він знайомиться з видатним українським письменником М. М. Коцюбинським, який на довгі роки стає його найближчим другом і порадиником у літературній праці.

Разом з Михайлом Коцюбинським і Борисом Грінченком, який теж жив тоді в Чернігові, Микола Чернявський укладає і видає альманах «Дубове листя», присвячений пам'яті П. О. Куліша.

Дружба з Коцюбинським була для Чернявського справжньою школою літературної майстерності та ідейного гарту. Саме в цей час він створює свої кращі поезії, в яких звучить непереможна віра в життя, в світле майбутнє українського народу.

У 1903 році Микола Чернявський виїздить з Чернігова. Його ваблять південні степи з їх безмежним простором, він мріє повернутися в милий його серцю рідний край. Але обставини склались так, що письменник змушений був затриматись у Херсоні, який і став постійним місцем його проживання.

У Херсоні він продовжує видавничу діяльність. Готує до друку альманах «З потоку життя», який виходить 1905 року. Цього ж року за його ініціативою видається і другий альманах «Перша ластівка».

1913 року у Львові вийшла збірка оповідань письменника «Богові невідомому».

Відірваність від культурних центрів і тогочасного літературного життя негативно позначилась на письменницькій долі Миколи Чернявського. Більшість його творів так і не побачила світу аж до радянських часів.

Живучи в Херсоні, Микола Чернявський з 1903 до 1919 року працює в губернському земстві, учителює, а пізніше цілком віддається літературній праці.

В 1920 році вийшло три книжки поезій і три книжки прозових творів Миколи Чернявського, а з нагоди його шістдесятиріччя видавництво «Рух» у 1927—1931 роках випустило найбільш повне десятитомне видання творів письменника.

В 30-х роках Чернявський виступає з своїми творами в періодичній пресі і посилено працює над великим романом «Море кличе», який пізніше був загублений.

Помер письменник 1946 року.

¹ Микола Чернявський. Твори в десяти томах, т. X, Харків, «Рух», 1931, стор. 7.

Загострення класової боротьби в кінці XIX — на початку XX століття зумовило боротьбу двох основних напрямів в українській літературі — революційно-демократичного і буржуазно-націоналістичного. Ця боротьба відбивала зіткнення інтересів певних класів суспільства й тому виходила за рамки суто літературних незгод і суперечностей.

Якщо революційно-демократичні письменники, будучи виразниками дум і сподівань зубожілого селянства й пролетаріату, закликали до революційного повалення існуючого ладу, обстоючи демократичну, а пізніше, — під впливом ідей марксизму, — і пролетарську революцію (Леся Українка, Михайло Коцюбинський), то буржуазно-націоналістичні письменники, за спиною яких стояла українська буржуазія та поміщики, прикриваючись гаслом національного визволення, намагалися звести боротьбу українського народу проти соціального гніту на манівці дрібних реформ, виборюючи собі при цьому становище панівного класу на Україні.

Ось чому ця боротьба набрала такого гострого характеру, наклавши печать ідейної непримиренності на весь літературний процес того часу.

Складність та суперечливість ідейної і літературної боротьби цього періоду заперечує горезвісну теорію «єдиного потоку» в українській літературі. Насправді тут точилася така сама боротьба, як і в політичному житті країни. Письменники, виражаючи інтереси певних класів і верств суспільства, об'єднувалися в різні за ідейно-художніми поглядами угруповання, течії, напрямки. Ця відмінність ідейно-мистецьких поглядів і позицій відбивала реально існуючі соціальні конфлікти, кричущі протиріччя капіталістичного ладу. Однак провідне місце в літературному процесі кінця XIX — початку XX століття займав табір демократичних письменників. До цього табору належав і Микола Чернявський. В його творах чується виразний протест проти існуючого ладу, вони позначені болісними шуканнями шляхів докорінної перебудови суспільства. Але не завжди ці пошуки приводили до вірного розуміння перспектив революційної боротьби. Як повинна проходити ця боротьба, хто очолить її, який соціальний лад прийде на зміну старому — цього письменник не знав. Ось чому він намагається створити хоча б для самого себе ілюзію свого немовби незалежного, «надкласового» існування, прагне сховатися від сірого повсякденного життя в шкаралупі інтелектуальної самотності. І як наслідок цього — ноти суму, приреченості й трагізму в його творах,

потяг до «чистої» духовної краси, яка, мовляв, може дати єдину втіху інтелігентній людині.

Микола Чернявський створив цілий ряд глибоко ліричних поезій, овіяних ніжністю і теплою почуттів, позначених журливо-сумовитим настроєм, що відбивав страшний дисгармонію між світлимі мріями, райдужними надіями людини й сірою жорстокою дійсністю, яка вбиває кращі людські прагнення і поривання. Ці твори з найбільшою виразністю виявили суперечливий характер світогляду письменника.

Між його альтруїстичними пориваннями, прагненням віддати всього себе служінню інтересам народу і конкретними творчими зверненнями лежить темна смуга ідейних блукань, нерозуміння конкретно-історичних обставин того часу.

Письменник всіма силами прагнув позбутись цих ідейних вагань, породжених ідеалістичними ілюзіями, але так і не зумів переступити заворожене коло своїх переконань, що зростали на ґрунті надкласового гуманізму й віри в селянську революцію.

А звідси гнівний бунт чесної душі одинака, палкий протест проти існуючої несправедливості і водночас — розпач та зневіра; заклик до рішучої боротьби з панівними класами — і нарікання на відсутність революційного духу в народі; непереможна віра в світле майбутнє людини праці — і сподівання на якісь таємничі сили, що повинні з'явитися то в образі гнівного Пророка, то в образі Генія й Світового Духа і визволити народ з його рабського становища.

Та коли б поезія Миколи Чернявського розвивалась тільки в цьому напрямку, виражаючи містичні, сповнені скорботи й розпачу погляди на життя, то вона не була б варта уваги, і ім'я письменника хіба що згадували б у спеціальних дослідженнях про шляхи здекласованої української інтелігенції кінця XIX і початку XX століття як виразника її крайньо песимістичних настроїв. Але поет знайшов, зрештою, в собі сили переступити цю чорну смугу песимізму, хоч повністю звільнитися від нього так і не зміг.

Життя не дало йому поринути в ці настрої. Воно на кожному кроці вносило свої корективи в його світогляд. Поет не міг не бачити страждань і безправного становища народу. І тоді він кипав гнівом і протестом проти існуючого ладу, ставав на захист знедоленого народу свого, закликав його до боротьби за волю, висловлював тверду віру в його краще майбутнє.

Радісно зустрічає Чернявський революцію 1905—1907 років. В його творах цього періоду переможно майорить червоний прапор, він славить мозолясті руки робітника як найбільш послідовного й непримиренного борця проти самодержавства.

Та приходили хвилини, коли знову в душу поета заповзав острах перед жакливою й жорстокою дійсністю, і тоді він, втрачаючи зв'язок з реальним життям, зневірився в доцільності революційної боротьби. На щастя, це траплялося з ним дуже рідко.

В часи піднесення революційного руху в країні, коли Микола Чернявський бачив перед собою відкрите виявлення народного гніву або ж уловлював підземні поштовхи суспільного землетрусу, що неблаганно наближався, його поезія сповнювалась пристрасним громадянським звучанням, а коли в революційному русі наступав спад, в його творах з'являлись нотки песимізму й розпачу, зневіри і приреченості.

Для того, щоб до кінця зрозуміти і прийняти те нове, що народжувалось у житті країни в епоху імперіалізму та пролетарських революцій, письменник повинен був безповоротно зв'язати свою долю з пролетаріатом і присвятити свою творчість захисту інтересів цього класу, взяти участь своєю поетичною зброєю в його боротьбі. Та він не пішов цим шляхом, і в цьому була його трагедія як художника. Ідеї надкласового гуманізму й нерозуміння рушійних сил революції приводять до того, що він не усвідомив до кінця значення Жовтневої революції. І тільки в кінці 20-х років поет знайшов у собі духовні сили й громадянську мужність, щоб безповоротно порвати з старим світом і влитись у бойові ряди будівників нового життя, ставши активним учасником і творцем нової радянської літератури.

Підсумовуючи свій сорокарічний творчий шлях, Микола Чернявський у 1930 році з усією мужністю визнавав: «Тяжко стогнала в руках автора розстроена його арфа. Не знаходив він снаги в собі як слід настроїти її і болів з того й мучився. Але тепер він дивиться на те, що було, вже як на щось минуле й назавжди та остаточно пережите. Холодний розум здійсненого цілком покрив в його очах фантастику можливого. Пильнує він своїм зором уже не минуле й пройдене, а майбутнє»¹.

Дійсно, на довгому творчому шляху письменника були і зупинки, і досить круті повороти, але він завжди прагнув служити своєму народові, вірив у його світлу долю. Кращі твори Миколи Чернявського, ніби віхи на довгому життєвому шляху, свідчать про послідовний і неухильний ідейно-художній ріст його. Саме ці твори й становлять основу творчого доробку письменника, саме вони визначають його творче обличчя.

¹ Микола Чернявський. Твори в десяти томах, т. X, Харків, «Рух», 1931, стор. 6.

Микола Чернявський, як і більшість поетів того часу, почав писати свої твори під впливом геніальної поезії Кобзаря.

Наслідування Шевченка, хоч в основному й формальне, а також стилізація під народну творчість були для Чернявського своєрідною школою літературного навчання. Це допомогло йому глибше вивчити безцінні скарби народної поезії, відшліфувати свою мову, вдосконалити форму вірша.

Основні мотиви ранніх творів поета, пройнятих щирим ліризмом і любов'ю до простого люду,— це пошуки щастя, вірне й чисте кохання, яке гине в зіткненні з важкою соціальною дійсністю.

У романтичних баладах Миколи Чернявського (саме до цього жанру він часто звертається в той період) народна фантастика тісно переплітається з реальною дійсністю. Герої цих творів — звичайні люди з їхніми радощами й стражданнями. Усі вони прагнуть омріяного щастя, але так і не знаходять його.

Майже всі ранні твори поета оповиті сумом і невимовною тугою за долею, яка обминає простих людей і залюбки горнеться до панів.

Поділяючи творчі принципи революційної демократії, Микола Чернявський поставив перед собою завдання розкрити віковічні прагнення й сподівання трудового народу, збагатити літературу живою народною мовою, народними образами й темами. Це і визначило основний ідейний напрямок його ранньої творчості.

Поступово Чернявський від лірики й фантастики переходить до висвітлення соціально-побутових тем.

Йдучи за реалістичними традиціями Т. Г. Шевченка, поет звертається до образу скривдженої паном бідної дівчини. В поемі «Воевода» він змалював трагічну долю дівчини-циганки, з якої насміявся пан. Бідна покритка десять років шукала свого спокусника, а коли нарешті знайшла, той наказав своїм посіпакам замкнути циганку з дітьми в лъоху, де вони й померли з голоду.

Ряд ліричних поезій Чернявського присвячено темі безрадінного сирітства, гіркого поневіряння тих, кого скривдила зла доля й пустила по світу жебракувати. Найчастіше це діти дівчат-покриток, що стали жертвами панської сваволі («Байстрюк»). Поет уболіває за долею цих скривджених і нещасних, показує, як страхотливі умови життя вбивають у них прагнення до волі, до щастя. Герої цих творів ще не виступають проти соціального зла, вони лише жертви його, але поет вірить в їхнє духовне визволення і майбутнє щастя. Саме цим і визначається цінність романтичних і соціально-побутових творів Миколи Чернявського.

З великою душевною теплотою змалював поет безсмертний образ матері, її безмежну любов до своїх дітей, показавши тяжку долю матері-трудівниці в тогочасних соціальних умовах («Три сини», «Вдова» та ін.).

Про почуття людської гідності, притаманне біднякові, розповідається у вірші «Харпак», який своїм змістом нагадає історичну думу про Ганжу Андибера. З бідного харпака глузують багаті купці, які «горілочку п'ють» в корчмі, звивають його п'яницею і радять піти проспатися, хоч він «ще не пив і хліба не їв». А потім, коли він «сів за столом» і «півкварті прохав», багаті запобігають перед ним, пригощають горілкою, намагаються зробити з нього свого прислужника. На це бідний харпак з гордістю відповідає:

Не стану я сам
Прислужником вам,
Аж поки й цей світ,
Світ божий стоїть!

Народна творчість для Миколи Чернявського була тим благодатним джерелом, звідки він постійно черпав теми, сюжети й мотиви для своїх поезій. Пізніше, у десятитомному виданні своїх творів, поет об'єднав цілу низку поезій, стилізованих під народні пісні, у цикл «Народні мотиви». Це своєрідні ліричні картинки, часом сумні й тужливі, часом жартівливі й веселі, що так і іскряться народним гумором.

Микола Чернявський увійшов в українську літературу як один із перших співців Донецького краю, неповторної краси його природи, безмежних, розлогих степів. Пейзажна лірика поета пройнята любов'ю до рідної землі, до тих знедолених трударів, які обробляють і уквітчують її своєю повсякденною працею. Природа для поета не існує відірвано від людини, від її діяльності. Ліричний герой Миколи Чернявського завжди знаходить розраду своїм важким роздумам у тісному зв'язку з навколишнім світом, природа допомагає йому в боротьбі за своє щастя, паснажує його силою і вселяє віру в перемогу над життєвими злигоднями. Свою любов до рідного краю висловив поет в одній з ранніх поезій «Люблю я свій прекрасний край». Рідний край любий йому у всяку пору року — і весною, коли лупають радісні пісні по селлах, і влітку, коли шумлять стиглим колосом ниви, і навіть взимку, коли мла одягне «простор шляхів безкраїх... і віхи стануть в довгий ряд».

Часто Микола Чернявський протиставляє красу природи, її весняну радість, сповнену молодого буяння, безправному становищу людини в буржуазному суспільстві.

Лле золото сонце, квітки розвиває.
Сміється діброва, степ маревом грає.
Сміється дніпрова долина скляна,—
А хто безталанний, той щастя не зна.

(«Лле золото сонце, квітки розвиває»)

Змальовуючи чудові картини рідної природи, на тлі якої ще виразніше постає важке життя народу, поет приходиться до висновку, що серед вільної і розкішної природи повинні жити вільні й щасливі люди. А доки пануватиме соціальне зло, доти сльози й горе народне будуть невід'ємною частиною пишної природи.

Просторо і вільно у нас на Україні,
Орлиному льоту упину нема.
Та тільки усюди по рідній країні
Царюють неволя, безправ'я і тьма.

(«Просторо і вільно у нас на Україні...»)

Естетичні погляди людини, а отже, й розуміння нею краси природи зумовлені її соціальним становищем, класовими позиціями. Микола Чернявський зображує природу так, як її бачив і відчував простий народ, не відриваючи від трудової діяльності людини. Реалістичні соціально-побутові картини з життя народу, змальовані поетом в пейзажній ліриці, оживляють природу, роблять її динамічною і дійовою.

Різні картини природи викликають у Миколи Чернявського певні настрої і роздуми. Так буяння весни вселяє в нього радість оновленої природи, сповнило серце музикою гомінливих полів і трепетом молодих дерев, що викинули свій перший піжний лист («Весна, весна...»). Весну поет порівнює з молодістю людською, коли розцвітає кохання й сама природа благословляє молодих на спільне щасливе життя («Сади цвітуть»). Прихід весни на селі — це заклик до роботи. Разом з весною село немов оживає, скрізь чується «стук сокир», всюди «рух і гомін, біготня». І тільки радість дітей затьмарює те, що мати не пускає їх «по калюжах побродити», бо «немає всім чобіт» («Напровесні»).

Ці легкі акварельні малюнки зроблені поетом з винятковою майстерністю і свідчать про його велику любов до трудового народу. Так міг писати тільки художник, закоханий у свій рідний край і його людей.

Зовсім інший настрій викликає у поета осінь. Восени він гостріше відчуває свою самотність, невтішні думки гнітять його, сум заповзає в душу, мов та осіння мряка:

...Важко, сумно.
Дощ весь день до ночі лле.

В грудях плаче нерозумне
Серце зражене моє.

(«Осінь, мряка. Еажко, сумно...»)

Але ось надходить зима і змінюються кольори в природі, уже «не жовтими квітками осінь ліс встеляє», а білі летючі зірки уквітчують землю. І поету жаль цих тендітних і ніжних сніжинок, які розтануть, загинуть, мов кволі осиротілі діти, бо «і небу їх не шкода, і землі не треба» («Перший сніг»).

Донецькому краю присвятив Микола Чернявський свою другу збірку поезій «Донецькі сонети». Це в основному картини донецької природи, побутові малюнки села, роздуми про життя людини. Всі вони написані в мрійно-журливому топі і вводять читача в принадний край фантастичних казок і чарівних снів. Донець нагадує поету про давно минулі події, про ті часи, коли десь звідси тікав з половецького полону князь Ігор («Князь Ігор»). В поезії «На горі» Микола Чернявський зображує мальовничі, неповторні в своїй красі крейдяні гори понад Дінцем, що стоять «мов обліті щирим чистим сребром». А під ними, в обрамленні темного лісу, лежить серпом Донець, «глибинь блакиті» якого «відбива дзеркальним склом».

У змалюванні картин природи рідного краю художня палітра поета вишукано багата — від яскравих, соковитих і бадьорих тонів («На тирлі», «Перший лід», «Весна») до спокійних, тьмяних і приглушених («Вечір», «Порубка», «Прийми вигнанця на гошпу...»).

Для кожної картини Микола Чернявський знаходить відповідні барви, відтінки, які викликають у читача певний настрій, співзвучний настроєві поета, доносять до серця ту музику почуттів, на які така багата кожна поезія Миколи Чернявського.

Уже в ранній творчості поет звертається до безрадісного й злиденного життя народу, малює його важку щоденну працю, яка, забираючи всі сили у людини, не дає їй найнеобхідніших засобів до існування. З сумом і болем в серці пише він про пожовклий, спалений сонцем степ, де замовкли пісні людей, бо їх «клопіт, турботи гнітять весь день» («Засуха»). А прийде зима, що вона принесе бідному селянинові, чим нагодує він свою голодну сім'ю? Цей страх перед голодною смертю переслідує людей все життя, висить над ними, мов страшне прокляття долі, штовхає їх на нерозважливі вчинки.

Підуть підпали
Лісу, дворів...
Пошесті, кражі...

Прийде зима —
Що ж вона скаже?
Хліба ж нема!

(«Засуха»)

Таку ж картину чорної безвиході змальовано і в поезії «Ніч». В убогій селянській хатині при тьмяному світлі свічок лежить умерлий господар, єдиний годувальник сім'ї. Нещастя звалилось так несподівано, що осиротіла сім'я, пририта цим страшним горем, навіть боїться заглянути в свій завтрашній день, бо там самі злидні й вірна голодна смерть.

Увагу поета привертають люди, до яких життя поставилось особливо жорстоко, відібравши в них усе: сили, здоров'я, надії, залишивши їм право вмирати повільною голодною смертю.

Ось убогий жебрак (поезія «Брат»), який день у день мусить просити милостиню, щоб якось животіти на світі. Це для таких, як він, церковники вигадали байку про загробне життя й рай. Дивлячись на цього пасинка долі, який за своє життя «ласки не зазнав... і милості від бога», поет обурено говорить:

І це є образ божий,
Вінець, краса природи?
І це є одблиск Духа,
Його святої вроди?

О ні, це брат мій бідний,
Така ж, як я, людина:
В проекції — син божий,
А в дійсності — тварина.

(«Брат»)

Чим далі, тим різкіше виявляють себе соціальні антагонізми між бідними й багатими в поезіях М. Чернявського. Вихідною позицією для нього стає таке протиставлення:

Мужик і пан — то антиподи.
Не примирити їх навік...

(«Не створи собі кумирів...»)

Від зображення картини народного страждання й мук поет підносить до революційних закликів, прагне збудити народ і підняти його на боротьбу проти своїх одвічних ворогів.

Поет звертається до нового для себе жанру — до громадсько-політичної сатири, яка набирає особливої гостроти, коли він говорить про всю систему здирства й визиску буржуазно-капіталістичного суспільства, про темне й страшне в своїй жорстокості міщанство, яке є прямим породженням цієї системи. У вірші «Прожити

вік свій тихомирно» поет підкреслює, що він ніколи не зможе згодитись на спокійне й тихе життя, ідеал якого — «солодко пити, й їсти жирно, і півжиття проспав примірно». Його мучать «питання гострі і страшні», які життя ставить перед ним щодня, щохвилини. Він бачить навколо жахливе зло, і в його серці росте ненависть до тих, що «з ситою душею несуть про братство ахінею» і не вважають це за гріх, коли їм опухлі й голодні селяни «хліб з своєї ниви несуть останній»:

А гріх страшний — сказати сміло,
Що правди в нас ніде нема,
Що рабство віра освятити,
Штиками сила закріпила,
Давно вже виживши з ума;
Що багачі, що дуки п'яні
У нас владики і боги...
За це — тюрма, за це — кайдани,
За це — заслання, батоги!

(«Боюсь я глянуть правді в вічі...»)

І голос поета підноситься до палкого закликів рішуче боротися проти цього царства тьми й насильства:

Так краще хай ударять громи,
Як мир — так мир, війна — війна.
Бо боїмось лиш одного ми
У наші славні времена:
Сказати: «Геть штики, гармати!
Геть броненосці, геть війна!
Ми люди всі, одна в нас мати,
Брати всі людські племена!»
Цього не скажуть: дуже сміло!
Це скаже інший, мабуть, вік.
А в дев'ятнадцятому поспіло
Лиш те, що звір є чоловік.

(«Боюсь я глянуть правді в вічі...»)

До Миколи Чернявського ніхто з українських та російських поетів так художньо переконливо не змалював образ шахтаря, не показав так реалістично тяжкі умови праці робітничого класу в Донбасі. Робота в забої була справжньою каторгою для шахтарів — з ранку до ночі, без відпочинку, в темряві довбали вони вугілля, обливаючись потом і проклинаючи свою гірку долю:

У сажі, чорний, як мара,
Рукою піт з лица втира
І кайлом угіль б'є і б'є
В норі шахтар. На нього лле

Мутна, холодная вода,
І лампа світиться бліда,
Моргає стиха, мов дріма.
Повітря дихати нема.

(«Шахтар»)

Тисячі таких знедолених і нещасних нетяг-шахтарів, мов «підземні ковалі, кують з зорі і до зорі». Вони ніколи не бачать сонця, їх не радує краса землі, бо доля, наче закляття яке, визначила їм єдине — «дорогу в пекло прокладати, багатим гроші здобувати»; тут «під степом, у склепу» вони «зомлілими руками» у землю вік свій заривають, заробляючи гірку копійчину, щоб потім з горя пропити її.

Поглибше рий: за гріш добутий
Ти завтра вип'єш дурману
І підеш голий, необутий,
Шпурнувши лайку не одну,
Додому з шахти. За тобою
Не пожалкує тут ніхто.

(«В Донецькому краю»)

Бо тисячі голодних безробітних злидарів враз кинуться на його місце, підуть «у вільну каторгу без ґратів гіркого хліба добувати». І нема куди податися шахтареві — адже скрізь на нього чекає така сама важка, каторжна праця.

Микола Чернявський був свідком перших стихійних виступів робітничого класу в Росії; ці виступи показали, що пролетаріат таїть у собі небачені революційні сили. Тому в ряді творів поет відобразив гнівний протест трудящих проти експлуататорів, які живуть потом і кров'ю робітника:

Розкоші, злото — всіх турбота,
І тільки їм наш служить вік:
Рівняє гори і болота,
Грабує дно морів і рік.

І п'яні долею ясною
Бенкети правлять багачі,
І над безоднею страшною
Огні розводять уночі.

А там, внизу, у тій безодні,
В повітій димом глибині,
Сидять робітники голодні,
І в їх очах мигтять огні...

(«Огні безодні»)

Прийде час — і ці вогні ненависті запалять у серцях людей святу помсту й справедливий гнів.

У ряді творів Миколи Чернявського пристрасно підноситься ідея визволення всіх пригноблених, до якої б національності вони не належали. В поезії «Слов'янський заповіт» поет закликає до об'єднання всіх революційних сил слов'янських народів у боротьбі проти тьми й рабства. Вогняні слова: «Свобода всім — святий наш заповіт!» — повинні стати гаслом усіх трудящих світу. Глибоке співчуття викликають у поета пригноблені народи інших національностей. Його хвилює доля білоруських плотарів-заробітчан, що поневіряються, як і українські селяни. В їхніх нерадісних співах йому вчуваються ті ж самі болі й нарікання на віковичну нужду, що і в піснях рідного народу («Литвини»). Російські трударі, що йдуть у Донеччину на заробітки, такі ж убогі, як і ті, що живуть там («Косарі»).

Миколі Чернявському взагалі були чужі націоналістичні тенденції. Інвективи його проти панів українофілів, в яких він висміює їх лицемірство і нікчемність, сповнені іронії й нищівного сарказму.

У сатирі «Українофіли» поет показує, як відповідно до віянь часу змінюється пристосовницький характер українофіла. Старий українофіл-пан був «важкий не в міру і лінивий, немов чумацький сірий віл», він любив «сало смакувати і «Енеїду» добре знав», і вся його діяльність на ниві національного відродження вичерпувалась одним словом — «нехай». Зовсім інакше малює поет сучасного українофіла:

Сухий, верткий і метушливий,
Увесь із нервів тільки й жил,
І, ніби заець, полохливий
Сучасний наш українофіл.

Він тільки «Вісника» читає,
Програм з півсотні написав,
Де кров річками проливає,
І всі в кишені поховав.

Викриттю «галушкового» патріотизму українських буржуазних націоналістів присвячено й сатиру «Гімн матненосців».

Микола Чернявський був справжнім патріотом своєї вітчизни, їй він присвятив немало натхнених творів, в яких висловлює свою синівську любов до України, до її героїчної історії й непохитну віру в світле майбутнє її народу.

Щасливими й вільними він хотів бачити й інші народи і твердо вірив, що такий час неодмінно настане.

Важким шляхом до світу йдуть народи
І трупом шлях рівняють свій вони.

І кращий цвіт їх гине від незгоди,
Дрібних усобиць і війни.

А все-таки з крові й димів руїни,
Мов фенікс той, щочасу вирина
І не згаса в димах ні на хвилину
Ідея людськості ясна.

Її закон — єднання всьогосвітне,
Її мета — братерство і любов.
За гасла ці в старі часи й новітні
Лилась і ллеться людська кров.

(«Важким шляхом до світу йдуть народи...»)

Прямим відгуком на події 1904—1907 років була ціла низка віршів Миколи Чернявського, які він пізніше об'єднав у цикл «Із днів журби і гніву». Російсько-японська війна, в крові якої царизм хотів втопити революційне піднесення в країні, принесла незліченні страждання народам Росії.

Микола Чернявський, за його словами, не може в цей час ні про що писати, крім страждань і сліз народних, йому несла «звернуть думки на інший шлях», бо вони однаково «линуть на могили», що рясно вкрили непривітну й чужу Маньчжурію. Ці могили для поета — свідки небаченої трагедії народу, розплата за «сліпотство духу і пихи» російського самодержавства. Микола Чернявський прямо звинувачує царизм у всіх бідах і злигоднях народу, як справжній патріот-борець таврує він ганьбою всіх тих, хто винен у нечуваних стражданнях простого люду:

І темні владарі народу
На край безодні привели
Його, безмовного, й дали
Сліпий наказ — усю до споду
Безодню трупом загатить,
Щоб вільно скрізь було ходить.
.

І в ту могилу уляглось
З відчаю душ, на все готових,—
Старих батьків сивоголових,
І ніжних сестер, і братів!
І не було лиш там катів:
Вони пройшли, немов герої,
По трупах, складених горою.

(«Стояла ніч, німа, холодна...»)

В ряді віршів цього періоду поет підноситься до рівня революційно-демократичних ідей того часу, закликаючи народ до повалення царизму. Характерною для тогочасних настроїв Миколи

Чернявського є поезія «Володарям народним», написана після поразки російського флоту біля Цусіми:

Ще день один — і месник встане
За людські сльози й людську кров.
І в меч оберне він любов,
За рани дасть ще гірші рани.
Бо вже наповнилася вщерть
Терпіння мас кривава чаша.
Впаде лиш крапля з неї — й ваша,
Владики світу, прийде смерть.

Коли заgrimіли барикадні бої і хвиля революційних виступів прокотилась по Росії, поет рішуче став на бік повсталого народу. В поезії «Червоний хміль», присвяченій революційним подіям в Одесі, Микола Чернявський оспівує червоний прапор, стійкість і відвагу пролетаріату, що був взірцем рішучості й послідовності в боротьбі проти самодержавства:

Уже червоні язики
Знялись понад містами.
Підносять їх робітники
Трудячими руками.

За глибоким переконанням Миколи Чернявського, народний поет не може залишатися осторонь, «коли лютує океан». Він разом з народом у ці буремні дні, які «колись будуть звати зорею днів нових» («Наші часи»). В цю величну добу соціальних зрушень

Не може бути глухим співець,
Коли він серцем не порожній.

О ні! Не буде він мовчати
І буде дзвінко відбивати
У крицю кованих словах
І гнів братів, і сестер жах,
І невмирущий прапор волі
Підніме високо і він
На боротьби кривавім полі,
Як брат борців, героїв син!..

(«Коли лютує океан...»)

Після поразки революції 1905—1907 років, в час розгулу реакції, наступальний характер поезії Миколи Чернявського поступово починає згасати, поет виявляє розгубленість і безпорадність в обстановці кривавого терору. В його творчості знову з'являються настрої суму, туги і відчаю, які володіли ним у 90-х роках, але

вже без того крайнього розпачу й песимізму, що межував часом з містиком. Це були настрої людини, яка перебільшувала сили реакції і не бачила підводних течій революційного руху, що і в страшні роки столипінщини продовжував розмивати фундамент царизму, гартуючи стійкі лави бійців для нової боротьби.

У творчості Миколи Чернявського 1907—1914 років відчувається моральна надломленість і втома, його переслідує думка про марність і короткочасність людського життя, яке все одно закінчується неминучою смертю, про марність світлих поривань в умовах тогочасної дійсності. І поряд з цим він створює поезії, в яких висловлюється тверда і непохитна віра в народ, в його революційні сили.

Коріння цих протиріч у творчості Миколи Чернявського треба шукати в протиріччях його світогляду, в тій хиткій ідейній позиції інтелігента, який всім серцем був на боці народу, прагнув його визволення, але так і не наважився переступити межу, за якою наступало повне злиття з народом, безповоротний перехід до революційних лав.

Цього Микола Чернявський не зробив, бо революційність народу сприймав як стихійний протест, не бачив його першого бойового ешелону — пролетаріату. Це й утримувало його від важливого в житті кроку. З своєї вежі інтелектуальної самотності поет уважно розглядав життя, вдивлявся в його обриси, відшукував у ньому революційні сили, здатні перебудувати існуючий лад, і, коли знаходив їх, а це було частіше в період революційного піднесення, вибухав гнівом проти суспільного зла, закликав народ до боротьби з гнобителями, вірив у світле прийдешнє його. А коли революційний рух спадав, йшов у підпілля, збираючи сили для нових вирішальних боїв, поет, не маючи змоги в силу своєї відірваності від визвольного руху побачити і зрозуміти це, впадав у відчай, переставав вірити в можливість повалення самодержавного ладу. І тоді він таврував експлуататорів, що гнобили народ, і народ, що корився експлуататорам.

Незважаючи на ідейні зриви Миколи Чернявського, світле завжди перемагало в його творах, віра була сильніша за зневір'я, впевненість проступала рішучіше, ніж розпач. Саме те краще, що створив він у цей час, відіграло свою прогресивну роль в українській літературі й було прихильно зустрінуте передовою громадською Україною.

Нова хвиля революційного піднесення, що охопила Росію в 1912—1913 роках, була перервана імперіалістичною війною, яка ще більше загострила класові суперечності в країні, підготувала сприятливий ґрунт для революції.

Микола Чернявський сприйняв імперіалістичну війну як війну антинародну, загарбницьку. Він з перших днів зрозумів, кому вона була потрібна.

...Не гіганти
Отам змагаються в крові,
То ненажери-фабриканти
Базари ділять світові.

Торги й базари... І погнали
На смерть тьми-тем своїх братів,
І трупом їх поначиняли
Утроби суші і морів.

(«Забрали цвіт народу й силу...»)

Голос поета, що стиха бринів у період 1907—1914 років, коли він оспівував в основному пережите під час революції 1905—1907 років, то сповнюючись вірою в сили народні, то поринаючи у власні болі, знову зазвучав на повну силу. Події, що розгорнулись у країні, повернули поета обличчям до дійсності. Як і в часи російсько-японської війни, так і тепер Микола Чернявський цілком поділяє велике народне горе, що його принесла війна.

А над країною тим часом віяли вітри майбутньої революційної бурі.

Уявляючи революцію як стихійний катастрофічний вибух підземних потайних народних сил, покликаний змести ненависний існуючий лад, Микола Чернявський одночасно і боявся цієї катастрофи, і радий був вітати її в ім'я знищення буржуазно-капіталістичного ладу. Саме це останнє сповнювало серце поета радісним чеканням чогось нового, ще небаченого. Він відчуває, що чаша народного терпіння переповнилась, розуміє, що надходить час розплати з ненависними народом експлуататорами.

...Прийде син народу,
Новий незнаний Геркулес,
І виб'є всіх, і мир і згоду
Введе од заходу до сходу,
І блисне світ новий з небес,
Братерства світ, життя нового.
Я вірю: ми йдемо до його.

(«Забрали цвіт народу й силу...»)

Та коли прийшла Лютнева революція і народ-геркулес підвівся на весь свій зріст, розірвавши пута віковичної експлуатації, Микола Чернявський не знайшов у собі сили приєднатися до повсталого народу. До того ж він не розумів всієї складності соціальної боротьби, не відрізняв буржуазно-демократичної революції від соціалістичної, і повалення царизму уявляв вінцем всенародної боротьби. Ось чому, коли почалася Жовтнева революція і громадянська війна, письменника злякав розмах цієї кровопролитної боротьби, яку він називав братовбивчою. Це була позиція типового інтелігента-гуманіста.

Те, до чого в свій час закликав поет, здійснилось.

В горнилі жорстокої класової боротьби мужніла й зміцнювалась радянська влада. Але Микола Чернявський не зміг розібратися в шаленому вирі подій, сприйнявши лише зовнішній бік революції. Його лякає кров і розруха, жорстокість і нещадність боротьби.

Розпач. Зневір'я. Злоба і байдужість.
Рушаться храми, в руїнах двірці.
Падають в прірву недавні герої,
Другі втікають, неначе зайці.

В чорній розраді стоїть на розпутьті
Велет невдатний, той темний Самсон:
Чи руйнувати все чисто до краю,
Чи залишити і власти у сон?..

(«Момент»)

Свій цикл поезій, написаних у 1914—1925 роках, Микола Чернявський назвав «Поміж безоднями»,— таким уявлявся йому шлях, який пройшла Україна за цей час, переживши першу світову війну і революцію, іноземну інтервенцію і громадянську війну, розруху і голод, аж поки не вийшла на широкий і світлий простір соціалістичного будівництва. А насправді не український народ, який під керівництвом партії Леніна разом з іншими народами Росії завжди йшов вірним шляхом, а сам поет проходив у цей час поміж безоднями,— поміж безоднями свого суперечливого світогляду.

Микола Чернявський змушений визнати, що в час всенародної борні його муза «мовчить... ні звуку!»— але він знає, що вона ще живе і, «може, як винесе муку, проснеться і знов заспіває»:

Як винесе муку... Де ж сила,
Щоб знятись над морем крові,
Щоб знятись знову на крила,
Поезії крила живі...

(«Мовчить моя муза...»)

Цей вірш був написаний 1921 року, коли молода радянська країна вже приступила до відбудови народного господарства, коли на повну силу зазвучали молоді й сильні голоси творців нової радянської літератури, народжених і покликаних революцією, коли писався пролог великої книги української радянської літератури і епіграфами до неї були перлини художнього слова «Червона зима» В. Сосюри і «Плуг» П. Тичини, з їх пафосом боротьби за новий, радянський, лад. У ці дні інший представник дожовтневої української літератури, який з перших днів революції без вагання став на бік повсталого народу, С. Васильченко, писав, що «в ці бурхливі часи... мало не щодня одбуваються великі історичні події... будеться нове, руйнується старе, іде переоцінка всього»¹. А Микола Чернявський усе ще збирав сили, «щоб знятись над морем крові».

І тільки в 1923—1924 роках намітилось зрушення в творчості Миколи Чернявського в бік сприйняття радянської дійсності. Та були вони ще слабкі й непевні, мов перші кроки дитини, і поет, звичайно, не міг наздогнати в той час семимильну ходу радянських буднів. Але для нього це було значним досягненням, яке супроводилось болісною переоцінкою всіх старих цінностей, коли переборювались внутрішні суперечності й руйнувались під впливом нових життєвих фактів минулі уявлення і уподобання.

В середині 20-х років Микола Чернявський відвідав Катеринослав, місто своєї юності, й рідну Донеччину, побував у Харкові й Києві, зустрівся з молодими письменниками і познайомився з новими досягненнями української радянської культури. Поет на власні очі побачив усі ті зміни, що їх принесла з собою радянська влада, вдихнув атмосферу нової епохи в житті народу. Наслідком цієї тривалої поїздки був цикл поезій «На голосних просторах», який став тим містком, що по ньому поет пізніше прийшов від свого відособленого світу інтелектуальної самотності до сприйняття радянської дійсності.

У 1927 році Микола Чернявський подорожує по Чорноморському узбережжю Криму. Наслідком цієї подорожі був цикл його віршів «Крим». Неначе якась дивна метаморфоза відбулася з поетом. На шістдесятому році свого життя він заспівав так натхненно і бадьоро, наче й не було в нього пісень туги і розпачу, наче він заново народився і вбирає захоплено в своє серце всю красу земну, вслухаючись в чудову музику буття, яка окриляє його творчий дух.

В 1931 році Микола Чернявський пише сповнений енергії і натхнення пристрасний цикл віршів «Гіганти», де оспівує могутню

¹ Із неопублікованих щоденникових записів письменника.

індустрію як провісника небаченої сили й моці молодії Країни Рад. Як справжній син своєї землі, гордий за рідну країну й свій героїчний народ, від імені якого тепер він говорить, поет у вірші «Хода залізна» висловлює палку радість з приводу зростання індустріальних гігантів, які від заходу до сходу переможно крокували по країні, змітаючи з своєї дороги ту віковічну відсталість і темноту, що лишилися в спадщину від експлуаторського ладу.

Чи чутно вам: двигить земля?
То йдуть гіганти за горами.
Хода їх лунами-громами
Гуркоче-котиться здаля.
Идуть гіганти індустрії.
За ними вслід встають дими.
І чуйно слухаємо ми
Ходи їх ритми бойової:
— Вперед, вперед, пролетарі,
До світової перемоги!
Тікають з нашої дороги
Пани, банкіри і царі.

Ці індустріальні гіганти — перші ластівки світлого й щасливого життя, про яке віками мріяли люди, передаючи цю мрію, мов естафету, з покоління в покоління, аж поки вона не почала здійснюватись у радянський час. І поет гордий з того, що він є свідком здійснення цієї народної мрії.

Цикл віршів «Гіганти» поставив Миколу Чернявського в ряди кращих представників української літератури як співця індустріального будівництва, титанічних творчих подвигів радянських людей, краси й величі соціалістичного життя.

Щоб прийти до усвідомлення своєї ролі й місця в житті народу, щоб стати активним творцем нової радянської літератури, співцем звитяжних подвигів і героїки соціалістичних буднів, Миколі Чернявському довелося пройти важкий шлях ідейних блукань і пошуків, творчих невдач і розчарувань. Але зрештою письменник прийшов до повного злиття з своїм народом, став до лав будівників соціалістичного життя.

Значне місце в літературній спадщині Миколи Чернявського займають прозові твори, хоч почав він їх писати значно пізніше, ніж поезію. Письменнику належить близько 80 оповідань і 5 повістей. Тематика прозових творів Миколи Чернявського різноманітна.

Основний зміст більшості їх можна висловити уривком його вірша «Кайдани»:

То — бідкання кволе життя самітного,
То — спів побідений зажер-глитаїв,
То — ледарства скарги, недбальства тупого,
То — темряви стогін... Він все загнушив...

Уже в ранніх своїх творах письменник з великим співчуттям малює тяжке життя простого люду, його поневіряння з-за шматка хліба. Блідим промінчиком недосяжної зорі світить героям оповідань Миколи Чернявського надія на кращу долю. Але проміник цей світить дуже непевно крізь важкі, гнітючі хмари й здебільшого гасне навіки; натомість постає в людських душах почуття приреченості, покірливості й байдужості перед неминучим кінцем («Під похилою вербою», «Змій», «Vae victis», «Вогонь життя», «На тундрі», «Раби», «П'яниця»).

Микола Чернявський вибирає з життя найбільш трагічні ситуації, змальовує найбільш трагічні образи, підкреслюючи цим неможливість подальшого життя в тогочасних соціальних умовах.

У першому своєму оповіданні «Під похилою вербою» письменник розповідає про поневіряння білоруських плотарів-заробітчан, які сплавають ліс по Дніпру, сподіваючись заробити якусь копійчину, щоб сплатити борги орендареві й врятувати свої сім'ї від голодної смерті.

Твір перейнятий співчуттям до знедолених, виснажених важкою працею трударів, все життя яких — невтомна й кривава праця за шмат хліба. І хоч письменник не підносить тут до викриття соціальних причин людського горя, оповідання викликає гнівне обурення жорстокістю панівних класів.

В оповіданні «Змій» автор показує трагічну долю старої селянки баби Супрунихи. Самотня, забута всіма, жила вона в обідраній, убогій хатині край села з чотирма малими онуками. Вже три роки минуло, як померла її невістка, а сина завалило в шахті, що так і стала йому вічною могилою, бо ніхто навіть не наважився відкопати його. Спробувала баба позватися з хазяїном шахти, та що вона могла вдіяти, безправна і безсила, проти вовчих законів капіталістичного суспільства, де все визначає влада грошей.

Письменник викриває тут продажність буржуазного суду, його залежність від експлуаторських класів, які він обслуговував вірно і надійно.

Не раз прохала собі Супруниха в бога смерті, але смерть, мов навмисне, обминала її. Єдине, що тримало стару на світі, — це онуки, вічно замурзані, худі й кволі, схожі на звірят. Щоб якось

прогодувати їх, баба цілими днями вешталась по селу, збираючи покидьки, ганчір'я, дрова, а влітку ходила слідом за чередою й «голими руками збирала у відра ще теплі товарячі ліпахи. Дома вона з їх робила на зиму кирпич». Душа Супрунихи шестерть налилася безсилою злістю на свою нужденну долю й на всіх людей. І цю злість вона вкладала в лайку, що була для неї єдиною втіхою. А найбільше тієї лайки перепадало дітлахам. Та хоч як ляла Супруниха своїх «вилупків», вона ніколи не забувала про них, віддаючи їм останні свої сили, рятуючи їх від голодної смерті. Та несла було їй витримати таку борню з життям. Так і загинула стара в цій нерівній і жорстокій боротьбі за життя своїх онуків.

Цю страшну своєю неблаганною правдою картину народного горя Микола Чернявський протиставляє розкошам і безтурботному життю панівних класів. Молода манірна панночка, що здалеку дивиться на потяг, який убив бабу Супруниху, милується хвилями диму й пари, і їй ввижається, що це казковий змії, який має ухопити її, царівну, на свої крила і «нести геть у незнаний край».

Так, це змії — символ страшного капіталістичного ладу, який нищить знедолених і безправних. Письменник далекий від думки, що в смерті Супрунихи винен лише фатальний випадок. В її смерті винні нелюдські умови життя.

Зображуючи в своїх творах життя селянства, Микола Чернявський вказує на конкретні причини його тяжкого становища — безземелля і безхліб'я, експлуатацію і безправ'я. В цьому соціальному лабіринті все життя б'ється знедолений селянин.

«Лихо мужицьке» — безземелля — тема одного з краших оповідань письменника «Богові невідомому». В ньому майстерно змальовано два антагоністичні світи — селянство й панство. Яким нікчемним виглядає ситий пан з своєю ідеєю богошукання поряд з голодним мужиком, що приречений умовами життя здобувати кривавою працею собі насущник.

Неласкава доля і до трударів з глухого, загубленого в степах села над Дінцем, де зручно влаштувався спекулянт Христофор Вальяно, наживаючись із сліз і кривавого поту селян («За золотим руном»). «Він сидів, як павук у гузирі своєї сіті, і вижидав спокійно, мов чогось неминучого, що той чи другий мужик, сьогодні чи завтра, привезе до нього хліб і продасть по тій ціні, яку він визначив, рахуючись з цінами в Таганрозі, також з нуждою селян і тим, що, окрім нього, не було кому продавати у тій місцевості хліба, а везти в город було далеко й незручно».

Радів Христофор Вальяно, зсипаючи в свої амбари добірне, вирощене селянськими руками зерно, бо уявляв, як воно весною

обернуться в жадане золото. Радів, але й тривожився, бо помічав мовчазні, недобрі погляди пограбованих ним селян. Поступово в серцях покірливих селян розгорається, мов вогонь на вітрі, роздмуханий ненавистю стихійний протест проти Вальяно. Цей протест поки що виражається в лайках п'янички Безбожного, який відмовляється вантажити хліб на баржі. «Оратора сюди нужно, він би показав, що не по правді Христофор робить!.. Хліб наш!..» — гукає він односельчанам.

Коли Безбожний сподівається на якогось «оратора», що приїде на допомогу його односельчанам, то селяни з повісті «Весняна повідь», дія якої розгортається напередодні революції 1905 року, виступають проти панів, вимагаючи в них безкоштовної передачі їм землі. У розмові з сином поміщиці Трублаевичем вони обстоюють свої законні права на землю, яку з дідів-прадівів обробляли й поливали своїм потом: «Бачите, брали ми землю у вашої мамаші здавна. Пахали, сіяли... Брали за гроші, брали й із частки. Тепер прийшов такий час, що, знаєте... пора б уже ту землю й зовсім нам передати». Микола Чернявський у цій повісті ще не показує вибуху селянського гніву проти експлуататорів, як це робить М. Коцюбинський у «Фата моргана». Перемогла поміркованіша частина селянства, зійшовшись з Трублаевичами на тому, що вони будуть віддавати землю в оренду «тільки кордубівцям і більш нікому».

Революційні події проходять у повісті десь стороною, будячи страх і тривогу в одних, надію і радість у других. Тремтливі відблиски заграв сколошкали життя людей, вогняною смугою пройшли між ними, залишивши на одному боці тих, для кого революція була бажаною і сподіваною, на другому — тих, хто намагався всіма силами повернути старе, затримати ходу історії.

В іншому ключі написано повість «Блискавиці» та оповідання «Осліплення Паріса». Тут Микола Чернявський зображує самий епіцентр подій — революційні виступи трудящих, руйнування і підпал панських маєтків, щоправда наголошуючи більше на стихійності і анархії, ніж на організованості й перспективності селянських виступів.

Значна група прозових творів письменника спрямована проти міщанства — цього мерзенного породження буржуазного ладу. Письменник з обуренням і болем показує, як міщанське болото засмоктує, нівечить, знищує чисті людські душі.

Міщанство в творах Миколи Чернявського представлене цілою галереєю образів — тут і чиновники, і представники дрібної буржуазії, і духовенство, й інтелігенти.

Вони бояться будь-яких зрушень у житті, бо це загрожує їх-

ньому спокою й міщанському добробуту, ненавидять тих, хто прагне скаламутити твань їхніх сонних буднів. Значніші твори цієї групи — оповідання «Кінець гри» та повісті «Весняна повідь», «Варвари».

Все життя поневіряється по глухих селах і брудних містечках з своєю дружиною-повією й малими дітьми лікар з оповідання «Кінець гри». Варто йому зупинитись десь хоч на рік, як його жінка одразу заводить романи з місцевими чиновниками й він знову вимушений переїжджати на нове місце, ховаючи свою ганьбу і сором. Безвольний і хворий, він не може протестувати, не може змінити своє життя, бо і сам поступово зміщався, примирився з своєю долею. Врешті-решт лікар кінчає життя самогубством, не витримавши наруги й цинізму оточення, в якому був змушений жити.

Такі ж тупі і обмежені міщани зображені в повісті «Варвари». Це секретар управи Онищенко, підрядчик по міських будівлях Гінзбург, нотар Филянський, акцизний наглядач Максимович, вчителі гімназії Гармаш і Кунцевич. Їх життя проходить у нічних оргіях, плітках, картярській грі й банальних фліртах з місцевими дамами. Вся їхня міщанська суть проступає з найбільшою виразністю тоді, коли вони обговорюють політичні, соціальні та етичні питання, коли намагаються обґрунтувати свою егоїстичну, суто звірячу мораль людиноненависницькою ніцшеанською філософією, правом сильного в житті. «Скрізь царює право сильного, — говорить український двійник Саніна, вчитель гімназії Кунцевич. — Все одно, в чім воно виявляється й як: в розумі чи в фізичній силі, в силогізмі чи в бомбі, в половому темпераменті чи в умінні грати в карти. На цьому стоїть світ. Це єдиний закон... Писаний закон — смерть. А нам треба жити. Тепер прийшов час спалити всі закони!»

За такі просторікування приятелі називають його революціонером, з чого він дуже пишається. І ось цей «революціонер», використовуючи своє становище учителя жіночої гімназії, розбещує своїх учениць, глумиться не тільки над їхнім тілом, але вбиває й душу, штовхає на самогубство.

Тогочасне життя породжувало чимало таких Кунцевичів. Після поразки першої російської революції 1905—1907 років і в період шаленого наступу реакції, вони з'являлися, мов гриби після дощу, перевершуючи один одного в ренегатстві й підлості. Революція зірвала машкару з усіх тих нестійких, а часом і ворожих революційному рухові елементів, які, захоплені грандіозною хвилею народного гніву, плутались під ногами у революційного народу, розкладаючи його ряди дворушницькою політикою, намагаючись

звести революційні досягнення народу на манівці реформ і мізерних поступок для себе з боку царського уряду, який загалом влаштовував їх. Тепер вони поодиноці й групами перебігали в стан реакції і, щоб виправдати свою зраду, взялися до ганебної справи розвінчання революції, обливали брудом найсвітліший образ того часу — образ стійкого революціонера. Свої підлі діла ці люди намагалися прикрити балачками про прагнення до якоїсь високої і чистої краси, до повної свободи духа і тіла. Так з'явилися замасковані під облудними вивісками «чистого мистецтва», «огарків» (клуби розпусти для молоді в 1907—1908 роках) контрреволюційні й вірнопіддані угруповання, які широко пропагували містику, порнографію і відмову від будь-якої боротьби з існуючим ладом. «Ось ми всі захопились було так званим визвольним рухом,— говорить Кунцевич.— Але в чому він був?.. В політичному й соціальному визволенні. І тільки. І тут нам... як мужики кажуть: жаба цицьки дала. А яка тому причина? Дуже проста — треба було раніш, ніж визволяти духа, визволити тіло... Треба, щоб ми вернули його в «первобытное состояние», дали повну волю інстинктам... І коли ми дамо їм волю, не приглушимо всякими там моралями, то вони ніколи не зрадять, і чоловік буде здоровий тілом і духом, і він буде здатен увесь світ перевернути. А тепер що вийшло? В революцію кинулась усяка каліч, фізична й духовна... Раби забажали стати панами. І немає нічого дивного, що ці раби внесли в ряди щирих, беззавітно відданих ідеї, але покалічених тілом людей деморалізацію. І що вийшло? Уряд двинув усю свою силу. Добродії «з кокардою на лобі» гукнули мілордам від свинячого корита — і вродилась славетна чорна сотня, усякі там союзи! І врешті — визвольний рух розвіявся, мов бульбашка...»

Кунцевич — мерзенний продукт тієї ганебної доби, продукт ліберальної буржуазії, яка довго приховувала свій таємний альянс з царським урядом і передчасно розродилась з переляку під час революції 1905—1907 років.

Микола Чернявський у повісті «Варвари» розкрив підлу суть ліберальної буржуазії, розвінчав її звирячу філософію, показав її як запеклого ворога трудового народу. Повість ця — один з найцікавіших творів тогочасної української літератури.

Таких самих нових «героїв дня» як Кунцевич, циніків і егоїстів, варварів по духу і міщан за суспільним становищем, зображує письменник і в оповіданнях «Собака», «Сніг».

Чимало творів Миколи Чернявського присвячено показу життя духовенства, яке він добре знав і в оточенні якого виріс і виховувався. І тут, як і скрізь у житті, існують багаті й бідні, ситі й голодні. Представники верхівки духовенства — жорстокі, підступні

й злі, а ті, чие існування залежить від волі цієї верхівки,—упосліджені й знедолені.

В одному з кращих своїх оповідань «*Vae victis*», письменник показав зіткнення інтересів цих двох груп духовенства, їх нещадну боротьбу, в якій зазнають поразки ті, хто смів підняти руку проти владик своїх. Ігумен монастиря, чернець Пафнутій і архієрей різними, часом сумнівними й нечесними шляхами домоглися привілейованого становища в світі духовенства, вони верховодять життям монастиря і, прикриваючись ім'ям бога, експлуатують темних і заляканих ченців, проповідуючи смиренність і покору. Автор так характеризує перших двох «владик»: «Один товстий і дебелий, мов з чавуну злитий, другий сухий, зігнутий, але обидва вони були владарями монастиря, і їм мусило усе скорятись. Обидва вони були темні, неосвічені люди, один з крамарського, а другий з мужичого роду, і добились становища — той, віддавши на монастир чималу суму грошей, спадщину від батьків-крамарів, і через те доскочивши ігуменства, а другий — виключно своїм життям і поведженням. Про його й далеко від монастиря йшла слава, що це святий чоловік, прозорливець».

Цього «святого чоловіка» боялися всі в монастирі, бо він шпигував за кожним і про все доносив ігумену. На цьому будувалась і його «прозорливість». Всевладний і жорстокий архієрей за найменшу провину змушує підлеглих йому священників покутувати «гріхи» в монастирі, цій темній і похмурій тюрмі, де панують дикі звичаї і рабська покура.

Гнітючій церковно-монастирській рутині протистоять попи-епітимісти Аркадій і Сергій, які відбувають покарання в монастирі за своє «самовілля». Сильний і рішучий Аркадій, який мріяв учитися в консерваторії, змушений був через матеріальну скруту йти на село вчителювати, щоб заробити гроші на навчання. Але він так і лишився бідняком. Згодом Аркадій одружився з дочкою благочинного і той, щоб зять міг прогудувати сім'ю, виклопотав йому парафію. Гра на скрипці у вільні години була для Аркадія віддушиною в сірій буденщині, тим примарним світом, де ще жевріли його юнацькі мрії. Лише вони тримали його на світі, надавали в скрутні часи рішучості й сміливості. Відбуваючи покарання в монастирі, Аркадій дізнався про смерть своєї дитини, вночі він кинувся до архієрея прохати відпустки, і коли той відмовляє йому, назавжди пориває з попівським оточенням, скидає з себе сан.

Зовсім іншої вдачі був Сергій. Слабосилий і вразливий, він не міг боронитися від злигоднів і з якоюсь приреченістю ніс тягар свого безрадісного існування.

Захворівши на сухоти і остаточно зневірівшись у своїх мріях, Сергій у відчай спалює старі церковні ризи, які були причиною його хвороби, «щоб і другі отак... не набирались з них сухот».

За цей «злочин» і потрапив він до монастиря, з якого вже й не вийшов. Гнітючий монастирський режим і звістка про зраду дружини врешті-решт довели його до смерті.

Про двох товаришів, про їх різні долі розповідає письменник і в оповіданні «Товариші». Колись вони вчилися разом у семінарії, мріяли про навчання в університеті, про спільну боротьбу проти світу несправедливості. Зустрілись товариші через багато років за незвичайних обставин. Втікаючи від переслідувань поліції, професійний революціонер Іваницький змушений був переховуватись на хуторі в отця Костя. Вгодований і самовдоволенний панотець Кость вже давно покинув свої юнацькі мрії, примирився з становищем сільського попа, втратив мету життя. Розповідь товариша про його сповнене небезпеки життя революціонера викликає задрість у Костя, роз'ятрує його «стару, уже було загоєну рану — невдоволення з власного життя». Схвильований цією зустріччю з своєю загубленою, але здійсненою іншим мрією, Кость не тільки рятує товариша від поліції, але й віддає всі свої гроші «на справу», бо, мовляв, це «гроші народні». Кость не міг уже змінити свого життя, бо надто глибоко загруз у міщанському болоті, але ця зустріч глибоко сколихнула його, залишивши відчутний слід у душі. І хоч він ще не впевнений у правоті справи Іваницького, але вже не впевнений і в тому, що живе так, як треба жити чесній людині.

Панотець Кость — це ще одна жертва соціальних умов, один із тих, хто не зміг боротися до кінця за свої ідеали, хто не зумів вибратися з сірого, роз'їдаючого душу туману буденщини, заблудився в ньому.

Якщо в оповіданні «*Vae victis*» ні Аркадій, ні Сергій не піднімаються на відверту боротьбу з існуючим ладом, а є лише його беззахисними жертвами, то в оповіданні «Товариші» письменник протиставляє безвольного і слабодухого Костя Іваницькому, який знаходить своє щастя в боротьбі за визволення народу.

Крім Іваницького, Микола Чернявський у своїх творах змалював іще кілька образів революціонерів — переважно вихідців із можливих сімей, які, захопившись революційними ідеями, ведуть агітацію проти царського уряду. Це Юрко і Ніна Ольшановські, Маляренко і Сорокопуд з повісті «Блискивиці», Люба Говорецька і Зембулат з повісті «Весняна повідь», Рафанович з повісті «Під чорною короґвою». Основним недоліком цих образів є їхня блідість і невизначеність, часом декларативність.

Краще вдавалися письменникові образи людей з «роздвоєною душею», «середніх» інтелігентів, які, розуміючи неможливість дальшого існування поміщицько-жандармського ладу, не могли в силу свого інтелігентсько-ліберального світогляду протестувати проти нього і мало вірили в доцільність збройної революційної боротьби. Саме цих інтелігентів найкраще знав письменник і їх душевні терзання не були йому чужі.

Таким змальовано Трублаевича в повісті «Весняна повідь». Гордий і замкнутий, щирий і чесний, він відчував себе самотнім у своєму середовищі. Зневажаючи міщанство, ненавидячи його за інтелектуальну обмеженість і егоїстичну суть, він у той же час не міг повністю порвати з ним, бо не знав, куди скерувати свої поривання, якій справі віддати свої сили і тому вся його енергія, вся нестримна пристрасть його душі, що шукає якоїсь надкласової правди, розтрачується на безплідні суперечки з ненависними йому міщанами, хоч він і відчуває свою зверхність над ними і марність таких розмов. Погірдливо й неприязно ставиться Трублаевич і до радикальної молоді, бо не вірить в її щирість, вважає захоплення революційними ідеями тимчасовим, модою, зворотним боком того ж самого міщанства.

На думку Трублаевича, соціальна боротьба викликана лише фанатизмом людей, їх прагненням придушити волю інших, хоч, не розуміючи класової боротьби, він так і не може чітко визначити, що це за «воля» взагалі. Швидше за все це надкласова «воля» таких, як він, буржуазних індивідуалістів-спостерегачів з їх програмою невтручання в соціальну боротьбу, яку Трублаевич називає вдало підібраним, на його думку, словом — «непорозуміння». А тому, мовляв, не треба революції, кровопролиття, бо все з часом якось влаштується і оті, абстрактні для нього, рівність і братерство людей прийдуть самі собою, шляхом мирного поступу, еволюції.

Відірвавшись від політичної боротьби в країні, не зрозумівши її класової суті, Трублаевич відчув себе викинутою на берег бурхливого потоку життя тріскою, непотрібною і мертвою.

Зневір'я було для Трублаевича тією вежею з слонової кості, в якій він ховався від гострих і невідкладних життєвих питань, але й воно не давало йому повного заспокоєння. А незабаром і визначення «непорозуміння» перестало бути для нього тим універсальним засобом, з допомогою якого можна пояснити складні соціальні проблеми. Він почав усвідомлювати, що сумнівів і вагань можна позбутися лише шляхом активного втручання в революційні події, рішуче визначивши своє місце в класовій боротьбі. Третього шляху, шляху між лініями вогню, не може бути, його обстріляють

одні й другі — до такого висновку приходять Трублаевич після довгих і болісних роздумів.

Він починає шукати зближення з революційною молоддю. Його охоплює бажання віддати всі свої сили на користь людям, принести навіть в жертву своє життя в борні за щастя трудівника.

Саме тут письменникові треба було б показати конкретну діяльність цього «нового» Трублаевича, Трублаевича-борця, яким він ніби зробився, але читач так і не бачить цього в повісті. Письменник в силу певної вузькості свого світогляду не розумів до кінця класової боротьби та її перспектив, а тому й не зміг показати справжнього революціонера.

Як і раніше, Трублаевич далекий від конкретних вимог часу, від політичних завдань революційного народу; і навіть тоді, коли барикади перетнули вулиці міста й пролунали постріли, він все ще чекав, що йому колись «доведеться робити щось нове, велике і страшне».

Гине Трублаевич випадково: він ненароком опинився в натовпі демонстрантів, по яких відкрили вогонь царські жандарми.

Центральним образом повісті «Під чорною корогвою» є духовний нащадок Трублаевича, теж інтелігент з «роздвоєною» душею — Підгаєвський. Але тепер дія в повісті розгортається в період реакції. В нових умовах Підгаєвський відмовився не тільки від революційної боротьби, але й від «небезпечних» розмов про неї. Своєю позицією пасивного невтручання в політичне життя країни він захищається, наче щитом, і навіть не помічає, як мимоволі стає посібником провокаторів з царської охранки.

Як і Трублаевич, Підгаєвський гине, але гине, кінчаючи життя самогубством, зрозумівши свою нікчемність і непотрібність. В часи революційних битв і соціальних зрушень не можна стояти осторонь боротьби, не визначивши чітко свої класові позиції, — ось основна ідея повістей Миколи Чернявського «Весняна повідь» і «Під чорною корогвою», хоч і висловлює її автор досить туманно й невиразно.

Дореволюційна проза письменника, як і його поезія, відбили основні суперечності тогочасного суспільного життя. Але громадське звучання кращих творів Миколи Чернявського, їх правдивість і висока художність характеризують його як письменника-реаліста, що весь свій талант віддавав простому народові, будив у ньому думки і почуття, вірив у його світле майбутнє.

В 1919—1926 роках Микола Чернявський пише цілу низку оповідань, в яких знайшли відображення недавні революційні події і громадянська війна на Україні («Земля», «На березі морському»),

ті небачені перспективи розвитку, духовного і матеріального, які відкрились перед звільненим народом.

У своїх спогадах «Під сонцем буття» письменник, порівнюючи життя людини з плином безвісної степової річки, писав: «По сте-пу тече річка. Вона то ледве точить по кам'яних перекатах свої тихі води, то розливається по долинах у широкі задумані плеса... Є в неї свої мілизи й свої глибини. Є в неї береги непривітні, спустошені, і є луги й луки принадні. І де б вона не текла, яким-би пустирями не проходила, усюди й скрізь над нею світить сонце...

— Ей, річко, відродо степовая! Звідки ти взялась і куди прямуєш?

— Узялась я з землі-матері всеплодющої. Наплакали мене її хмари-кочовиці, небесами плінучи. А йду я до моря синього, до глибин його неміряних...»¹.

Таким, як ця річка степова, було й життя самого письменника. На його п'ятдесятирічному творчому шляху були і мілини, і глибини, були удачі і розчарування, але він ніколи не зупинявся в своїй творчості, прагнути напоїти людські душі з джерел своєї поезії. Саме тому кращі його твори назавжди залишаться в скарбниці української літератури.

Володимир Костенко

¹ Микола Чернявський. Твори в десяти томах, т. V, Харків, «Рух», 1929, стор. 105.

оригінальні **По**езії

Лле золото сонце, квітки розвиває.
Сміється діброва, степ маревом грає.
Сміється дніпрова долина скляна,—
А хто безталанний, той щастя не зна.

Не дасть йому ради ні степ, ні діброва,
Не дасть йому втіхи величність дніпрова,
І тільки промовить понура гора:
«Хто щастя не знає, нехай умира!»...

1887

Одна я на світі,
Одна-одиниця,
Неначе в пустині
На сонці криниця.

Вітри її сушать,
Пісок засипає...
І сохне криниця,
Вмира, загибає...

1887

В ОГНІ ПОВСТАННЯ

Уривок

I

То не чорна хмара
Сонце заступала,
То народна кара
Панство згвалтувала.

Піднялася грізно
На тремтячі крила
З темних хат залізна
Зненависті сила...

Вішали, топили
Ляхів посполиті,
Замки їх палили
Пишні, гордовиті.

На списи всіх брали,
Хто ясні мав шати,
Військо споряджали
Польщу воювати.

II

Заревла, завила
Буря-хуртовина,
І зачервоніла
Славна Україна.

Розлилось козацтво —
Панство потопає,
Заревло хижацтво —
Жах серця стискає.

Шляхта, пишна, сита,
Вміє панувати,
Зна, гоноровита,
Добре танцювати;

Та не зна до бою
Дружно поставати,
Збройною рукою
Гонор рятувати.

І втікали з жаху
В Польщу пишні дуки,
Як в стерню од шляху
Злякані гадюки...

III

І пішли татари
Пана-ляха бити,
За колишні кари
Карами платити...

Горе вам, панята,
Неповинні діти,—
Мусять немовлята
За батьків платити!

Горе вам, панянки,
Панії-лелії,—
Поминулись танки,
Оргії бучнії!

Годі вам пишати
У розкошах панства,
Тягарем лежати
На хребтах селянства!

Пожили ви гарно
На ясній Україні,
Хлопський піт немарно
Тік за вас, і нині

Суд іде: ставайте
З хлопом рахуватись...
Станьте, не тікайте,
Нікуди ховатись!..

Темна ніч осіння.
Вітер стогне, свище.
Аж до хмар проміння
Кида пожарище.

Лижуть чорні хмари
Язики жагучі,—
Знали де татари
Гріти руки, йдучи...

Стогне вітер, свище,
Пеклом подихає,
А поспільство рище,
Втікачів шукає.

По гаях з жінками
Панство утікає,
Та їх скрізь киями
Хлопство переймає...

Не втекти від смерті,
Марна то надія...
Всі ходи заперті...
З жаху дух німіє...

1887

* *
*

Люблю я свій прекрасний край,
Його річки глибокі,
Його степи широкі,
Де вітер гне буркун-розмай.

Люблю я села й хутори.
Люблю пісні тягучі
Весною коло кручі
Всю ніч до білої зорі.

А в зиму — тихий сум левад,
Простор шляхів безкраїх,
Коли одягне мла їх
І віхи стануть в довгий ряд.

Зжилася з цим моя душа,
Зріднилось серце й око,
І все в мені глибоко
Живе й цвіте, буя й пиша.

1888

* *
*

Сніг падає з неба... Легкими листами
Хтось сипе цвіт в'ялих квіток неземних.
Кататись, кататись!.. Гримлять копитами
На вулиці коні і кидають сніг.

Дзвенять балабонці. Голобельний грає...
Не встоїть на місці... Неначе йому
Копита холодний огонь припікає,
Чи, може, підкови намерзли і жмуть.

Ось вийшли на ганок одягнені пані.
Веселі і свіжі, сідають в санки.
Цілюють їм очі листочки сніжані,
Співають під ними підрізи дзвінкі.

Поїхали... З санок у вікна кивають...
А з вікон дівчатко махає до їх,
І радістю очі у його палають,
Що пес за саями навскоки побіг.

Полинули... В царство сніжин полетіли...
Неначе на крилах йде тройка легка.
За ними вганяє і пес, що є сили,
І вивалив, бідний, давно язика.

Зустрілася баба похила, старенька.
Стоїть, головою услід їм хита:
«Ех, гарно на світі панам, моя ненько!..»
Сніг пада й цілує й стареньку в уста.

1888

ЗОРЯНИЙ ШЛЮБ

Весняної ночі
Прозорою млою
Вдяглись і долина,
І гай під горою.
Не чути розмови,
Село засипає.
В саду соловейко
Співать починає.
Затьохка — мов перли
Розсипе низками...
А чистее небо
Все повне зірками.
І дивляться зорі,
І сяють, і грають,
Далекую землю
Промінням вітають.
Зорять вони з неба,
В садок зазирають
І сяєвом срібним
Коханців вдягають.
А ті і не чують
Тих зірок вітання
У тихій розмові
Журби і кохання.

«Голубко, серденько,
Не йди ти за дуку,
Не слухай нікого,
Мені подай руку!
Бо дука той стане
Тебе утісняти:
Як підеш за нього,
Не вийдеш і з хати!..
До кожного буде
Тебе ревнувати,
Як турок поганій,
Твій нелюб багатий.
Мое ти серденько,
Зоря моя ясна,
Послухаєш неньки,
То будеш нещасна!..»

Отак свою любу
Козак умовляє,
А мати вечерять
Дочку дожидає.
Втекла вона з хати,
Бо ясно надворі,—
І сяють, і грають
Алмазні там зорі.
Гукнула — не чути...
Сама йде шукати
В садок... І спіткала!..
І слухає мати:
«Одружимося, милий!..
Немає в їх сили,
Щоб, любий, з тобою
Мене розлучили!
Як наймичка, буду
У тебе робити,
А віку не стану
В неволі губити!..»

Не кішка зненацька
Двох пташок спужнула,—
До пари коханців
То мати стрибнула...
Кричить... лементує...
За косу хапає...
І бідних коханців
Умент розлучає.
А зорі сміються,
І сяють, і грають,
І сявом хату
І сад заливають.
Осяли дівчину
І хлопця сумного,
Вдягли їх у шати
Проміння ясного.
Мов кажуть: «О мати!
Не вдієш нічого:
Їх звінчано шлюбом
Проміння ясного!..»

ШЛЯХ

Ой протягся шлях широкий
Без кінця, без краю...
Зранку-рана одинокий
Я той шлях зміряю.
Просто йду я, не звертаю,
Долі виглядаю.
Стане сумно, зажурюся,
Пісні заспіваю.
Спів мій поле та байраки
Степові вчувають,
Буйні вітри легкокрилі
В полі розвівають...

Ой співаю я, співаю,
Долі викликаю,
Кінних, піших я про неї
І сліпих питаю,
Чи не бачили де долі,
Чи не почували,
Щоб за нею де степами
Люди простували?..

Темно кажуть... Кажуть всяко...
І ніхто не знає,
Чи ще й є вона на світі,
Чи її немає.
Чи за синіми морями
В золоті походжає,
А чи, може, під церквами
Руку простягає...
Доле, доле, відгукнися!..
Вже мій день смеркає!..
Тихо всюди, лиш луною
Гук мій завмирає.
Сходить місяць, сріблом грає.
Ніч іде. Ні гуку...
Гей, чи є хто в цілім світі,
Хто б мені дав руку?..

1888

Тихо у небі блакитнім пливе
Хмара за море, на південь блискучий,
В теплу країну, де сонце живе,
Де урагани лютують ревучі.

Скоро та хмара побачить моря,
А за морями і гори, й долини.
Стріне пустині, безмежні поля,
Ріки почує могутні левині.

Скоро побачить та хмара краї,
Повні принади, у тайну повіті.
Пестить там сонце тропічні гаї,
Люди живуть там маленькі, як діти...

Тихі озера у небо зорять,
Ріки широкі сміються до його,
І баобабі величні стоять,
Ждуть з ураганом змагання страшного...

Пальма висока, красуня струнка,
Жде-виглядає холодної хмари —
Змити потоком алмазів з вінка
Порох летючий палкої Сахари...

Хмаро!.. Гей, хмаро!.. Візьми і мене
В край той з собою за синєє море:
Будем дивитись на сонце ясне,
Будем вітати незнані нам зорі!..

1888

ЗАСУХА

Сонце палає
В димнім огні
І поринає
В хмари курні.

Верби схилились —
Став захистить —
І зажурились:
Нічим їм жить...

Люди з роботи
Йдуть без пісень:
Клопіт, турботи
Гнітять весь день...

Трави пропали,
Хліб погорів...
Підуть підпали
Лісу, дворів...

Пошесті... кражі...
Прийде зима —
Що вона скаже?
Хліба ж нема!

1888

НІЧ

В убогій хатині
Лампадка сумная
Божницю й старинні
Боги осяває.
На покуті свічі,
Мов сонні, моргають,
І тінь на обличчі
Богів покладають.
І ладан пахучий
Курить на жарині,
І голос тягучий
По книжці старинній
Читає,— неначе
Крізь сон промовляє.
І тихо хтось плаче...
І тяжко зітхає...
Читець старий глухо

Псалтир то читає,
І ніч темна слуха,
Як мати ридає...
Лежить-бо в хатині,
Покрівцем покритий
Робітник єдиний,
Сном смерті повитий.
Склепилися очі...
Уста заніміли...
І руки робочі
На грудях замліли...
Заснув, молоденький,—
Йому вже не встати,
Не збудять ні мати,
Ні батько старенький.
І тихо в хатині...
Читальник дримає.
Припавши к дитині,
Матуся ридає:
«Ой нащо ж родила
Тебе я, синочку,
Навіщо скормила
Тебе, соколочку?!
Кормила, поїла,
Мов ока, гляділа,
Тепер обрядила —
На стіл положила!..
Ой, сину мій, сину,
Рожевий мій квіте,
На кого на світі
Мене ти покинув?..»
І тихо хитає
Старий головою,
Неначе питає,
Що діять з собою.
На вид набігає
Сльоза за сльозою,
І він утирає
Їх мовчки рукою.
І блима лампада
В півтемній хатині,
І сяєво пада
На рамці старинні,

І сумно з них лики
Святих поглядають,
Мов тузі великій
Вони спочувають.

1888

КРИМСЬКІ ГОСТІ

Ніби море те безкрає,
Сріблом степ на грані грає
І жене повітря хвилі
У безодні стуманілі.
А в степу жита хвилюють,
Стиглим колосом цілують,
Мов сп'янілі з спеки трошки,
Сині вінчики волошки.

Мов сп'янілі... Та й не диво:
Вітер віє так пестливо,
Так він вабить і лоскоче,
Мов весь світ сп'янити хоче.
П'яні гори і долина.
Никне з млості вся рослина.
І розлився дух медовий
З нив по тирсі по перловій.
Ллеться, плине по рівнині
Аж до річки, де в долині,
Зачинивши світ-віконця,
Сплять хати в промінні сонця.

Ні, не сплять. Їм душно стало,
Бо село огнем заграло...
То татари налетіли.
Всі селитьби оточили,
І хвилястими стовпами
Звився дим понад хатами.
Тріпотять огненні крила...
Хмара сонце заступила...
І потягся дим пожежі
За житів далекі межі,

По долині покотився,
З степовим повітрям злився.

Де ж козацтво пробуває,
Що не йде, не поспішає
Рід свій, добра рятувати,
Нехрещеним одсіч дати?
Чи далеко залетіли,
А чи вибилися з сили
Сизокрильці яснозорі?
Чи на хвилях в синім морі,
У поході на турчина,
Їх зустріла хуртовина?..

Їх не видно, їх не чути
Коло рідного Славути!..
Їх у Польщі хмара вкрила,
Оточила лядська сила,
І ревуть на їх гармати...
Їм додому не вертати!

А село в огні палає.
Із села орда рушає.
Полоняночки ридають,
Бо навіки залишають
Рідний край, і батьківщину,
І оту нову руїну...

Ніби мак, село горіло,
І димилось, і куріло
Аж до вечора і ночі,
Поки зір безвинні очі,
Безтурботні й сумовиті,
Не проглянули з блакиті.
В степ давно пішли татари.
Вітер воде в небі хмари
Срібнокрилі, прозорчисті.
Сходить місяць променистий.
Сумно пес в руїнах вие.
Пожарище туманіє...

Місяць сходить, підпливає.
Що ж за привид там блукає?..

То стоїть, не шелеснеться:
Мов що слуха... То нагнеться,
Ніби долі що шукає:
Теплий попіл розгортає...
Горне голими руками...
Наступає в жар ногами...
І не чує, і не баче,
Тільки туже, тільки плаче...
То нещасна мати ходе,
І шукає, й не знаходе
Бідних діток... Їх немає...
І сама вона те знає,
Та не кидає шукати,
Бо вона їх мати... мати!..
Цілу ніч вона блукає.
Рие попіл, розгортає...
А далеко, на Орелі,
Там огні горять веселі,
По площовині широкій
Коні ржуть в траві високій.
Там орда стоїть-ночує.
Вранці далі помандрує.

1888

СКЕЛЯ

В степу, на порогах ревучих,
Де стогне Дніпро, і гримить,
І грає на хвилях кипучих,
Там скеля висока стоїть.

Висока вона, та понура
І, ніби черниця, сумна.
І тихша від мертвого мура
В гримучих порогах вона.

І в ночі весняні погожі,
Як вийдуть у небо ясне
На танок світильоньки божі,
А вітер у полі засне,—

Тихенько хлюпошуться хвилі,
Йдучи коло скелі тії,
І лащатся, враз присмирілі,
Мов діти покірні її.

І тихо-тихенько шепоче
До неї Славута ясний,
Неначе збудить її хоче,
Розвіяти сон навісний.

Він каже: «Проснися, небого,
Прокинься, кохана, на час,
Промов хоч слівце до старого,
Хай хвилі послухають нас!

Проснися, порадо єдина,
Подай ти свій голос мені,
Повідай, кохана дружино,
Що сниться тобі уві сні:

Чи слухаєш гомін ти Січі
На раді останній сумній,
Коли зазирнула у вічі
Смерть волі козачій буйній?..

Чи, може, тебе повивають
Новітні, не знані ще сні,
Про долю, що в мріях кохають
України-небоги сини?

Прокинься!.. Багато тобі я
Збираюсь давно розказать:
Живе, не вмирає надія,
Що будемо знов панувать!..

Сьогодні тобі розкажу я
Про тихі північні краї,
Де воду холодну беру я,
Де темні шепочуть гаї.

Із гомону їх потайного
Дочувся, довідався я,
Що прагне порядку нового
І волі вся наша земля...»

Затихне... Притихнуть і хвилі,
Неначе відповіді ждуть.
І лаштається, враз присмирілі,
До скелі покірливо йдуть.

Та скеля холодна німує,
Стоїть нерухома, сумна.
Нічого, нічого не чує,
Нічого не бачить вона.

І з гнівом Дніпро і журбою
В останні пороги іде,
І збурені хвилі з собою
До моря на раду веде.

1888

* *
*

Всі надії мої
Розлетілись, мов дим,
По широких степах,
Попід небом хмарним.

Вкрила зорі мої
Безпросвітня пільма,
Мов у мене тих зір
Не було і нема...

Тільки чую, що я
Ще живий, ще не вмер,
І я серце своє
Не замкнув, не запер.

Чую — б'ється воно,
В ньому сила тремтить,
Хоче, прагне воно
І страждати, й любить.

1888

* *
*

Нехай нас темнота тупа обезславе.
Хай кат уготує нам свято криваве,
Ми будемо шляхом тернистим іти
І прапори волі і світла нести.

Не знизим себе ми, не підем на згоду.
Там — Заходу діти, а ми — діти Сходу.
Світ — з нами. Він сяє — надією нам,
Погрозою — нашим сліпим ворогам.

Нехай же неславлять, нехай обмовляють...
Даремне!.. Так хвилі під скелями грають,
В завзятті безсилім клеочуть, киплять,
Та скелі високі незрушно стоять.

1888

* *
*

Вірю — не згину я в п'їтми дочасно:
Зійде, засяє зоря моя ясна,
Радістю серце, як пташка заб'ється,
Пісня потоком гримучим поллеться.

Хай тільки здійметься думка на крила,
Хай несвідома очутиться сила,
Вгору орлом я тоді піднімуся,
Щастям простору і волі уп'юся!

1888

БРАТ

Без шапки, вкритий пилом,
З торбами за плечима —
Стоїть каліка-старець,
Більмом на мене блима.

По милостиню руку
До мене простягає,
І влєсливо у вічі
Мені він зазирає.

І милостині просить
Поклоном — не словами,
І тільки, мов про себе,
Шепоче щось губами...

І це є образ божий,
Вінець, краса природи?..
І це є одблиск духа,
Його святої вроди?..

О ні, це брат мій бідний,
Така ж, як я, людина:
В проекції — син божий,
А в дійсності — тварина.

Мерзенне в нього тіло,
Душа у нього вбога,
Бо ласки не зазнав він
І милості від бога.

Дають йому — не ласку —
А милостиню люди..
Нема під сонцем правди,
Нема її й не буде!

Тому на білім світі
Нема бажання жити,
Тому на ясне сонце
Не хочеться глядіти.

1888

КАТОРГА

Стучи!.. Стучи!.. Ломи, січи
Каміння, злото добувай!
Ввесь день стучи, а там вночі —
Про долю втрачену гадай.

Цюки!.. Цюки!.. Січи з руки,
Січи і сили не жалій.
Хай леться піт! Пропав твій світ,
Пропав у каторзі гнилій!

Довби!.. Довби!.. Урок роби
І рук на час не покладай,
А уночі — ножа точи,
Часу слушного дожидай!..

Нехай стіна єдина зна
Думки-жадання потайні...
Цюки!.. Цюки!.. Січи з руки!
Бий з скелі іскри вогняні!..

1888

Поміж хмар веселка грає,
Забирає з моря воду.
Я знайду, я відшукаю
Поміж сліз і щастя, й вроду.

У жалях нудьги і стуми,
В обережнім темпі кроків
Вчую бур весняних шуми
І весняний біг потоків.

1888

ПІСНЯ БЕНКЕТОВА

Геть воду тверезу,
Давайте вина,
І вип'єм, панове,
По чарці до дна!

Берімось за руки,
Ставаймо в кружок!
За молодість вип'єм
Із срібних чарок!

Чим весну згадаєм,
Як пройде вона —
Весела, блискуча,
Летюча весна?

Нехай вона буде
Весела, ясна,
Журби та печалі
Ніколи не зна.

Весь час наш — у праці;
Дамо ж ніч одну
Ми дружній розмові,
Пісням та вину.

Нехай наша пісня
Летить в небеса,
З'єднаєм до купи
Усі голоса!

Нехай же лунає
Безжурно наш сміх,
Нехай об'єднає
Нас радість усіх!

Геть воду тверезу,
Давайте вина,
І вип'ємо, друзі,
Всі разом до дна!..

1888

ТОВАРИШЕВІ

Не журись, не тужи,
Сумом серця не рань,
А до праці повстань,
Себе там покажи.

Не сумуй, не журись.
Вір, що ніч промине,
Зійде сонце ясне,—
Тому сонцю молись.

Не сумуй, не тужи,
Бо пропало не все:
Що весна принесе,
Те в душі придержи —

І кохай, поливай,
Від грози бережи!..
«Я пропав!» не кажи:
Кволі гинуть нехай!..

1888

ОГНІ БЕЗОДНІ

Розкоші, злото — всіх турбота,
І тільки їм наш служить вік:
Рівняє гори і болота,
Грабує дно морів і рік.

І, п'яні долею ясною,
Бенкети правлять багачі
І над безоднею страшною
Огні розводять уночі.

А там, внизу, у тій безодні,
В повітій димом глибині,
Сидять робітники голодні,
І в їх очах — мигтять огні...

1888

* *
*

Рояль ридав, немов людина,
У стогін струни всі злились...
Була то пісня лебедина,
Не звуки — сльози то лились.

Її лице усе горіло,
Ходив огонь в її руках,
А горде серце билось, мліло,
Блищали сльози на очах.

Я знав, чого вона ридала:
Згадала молодість вона,
І перед нею пробігала
Ту мить життя її весна:

Ясне дитинство і дівочі
Безгрішні мрії... Потім час,
Коли кохання світ їй очі
На мент осяяв і погас;

Коли так легко, без вагання,
Отой, хто богом їй здавався,
Розбив їй серце і з кохання
Зневажно, люто насміявся...

І я сидів, а серце нило;
Я так тоді їй спочував:
Обох життя нас одурило,
І гнів серця нам спарував!..

1888

* *
*

Я не прохаю в тебе, боже,
Здоров'я, щастя, талану —
Мене ніщо це не тривоже,—
Творю молитву я одну:
Навчи терпіль з братами муки,
Важкі їх думи поділять,
Щоб зміг знесиленим їм руки
У час потрібний я подать.
І сили дай, щоб нам з братами
Тяжкі кайдани розірвать
І волю вільними устами
З народом рідним привітать...

1888

Не під співи та музику
Ми на світ родились,—
А стогнання та прокльони
Стріти нам судилось.
У колисці нас гойдала
Безпросвітна туга,
А у школі зустрічала
Бійка та наруга.
Був і шлях у нас єдиний —
На чужу чужину,
Без звороту-повороту
В рідну Україну...
А на тій на Україні,
Там весь рід наш, мати...
Як розійдемось, хто стане
Неньку доглядати?
Як розійдемось, хто буде
Матері годити,
Хто зостанеться на ниві
Батьківській робити?..
Ні, не можем ми шляхами
Вандрувать чужими,
А повинні одностайно,
Вкупі йти своїми.
Не година тратить силу
На нерідне діло,—
Час своє кувать залізо,
Гартувати вміло.
Здасться все в хазяйстві ріднім:
Плуг, коса й сокира,
Стане кожен у пригоді,
Хто в роботі щирий.
І зорем ми свою ниву,
А господь дасть роси,
І не ми, то наші діти
Одклепають коси,
І жнива у час-годину
Розпочнуть багаті,
І зрадіє, звеселиться
Україна-мати.

Ніченько, нічко
Зоряна, ясна,
Тихо-пестлива,
Мрійно-прекрасна!
Повна ти сили,
Повна ти волі,
Може, ти, нічко,
Владна і в долі?

Небо блакитне,
Хмари летючі,
Місяцю ясний,
Зорі блискучі,—
Згляньтесь на землю,
Шліте з росою
Всім безталанним
Чари спокою!

В рани глибокі,
Рани пекучі
Тихо скропіте
Роси зцілющі;
Райськими снами
Хворих чаруйте,
Щастя манною
Душі окуйте!

О чарівнице,
Нічко принадна,
Все поробити
З нами ти владна,
Так заподій же —
Хай, як у морі,
В серці людському
Топне все горе!..

1888

БЕЗ ДОЛІ

Гей на полі на широкім
Буйний вітер віє.
Віє вітер, віє буйний,
Сонечко не гріє.
Віє вітер, гне билину,
В землю нагинає.
Ломить, гне її додолу,
А вона питає:
«Нащо гнеш мене ти, вітре,
В землю нахиляєш,
За що, буйний, безталанну,
Ти мене ламаєш?..
Ой, зсушив ти мене, вітре,
Обпалив, обвіяв...
За що, нащо сиротині
Лихо заподіяв?..
Не ламай мене ти, вітре,
Геть полинь степами,
Бо я зсохла, я згоріла,
Ізійшла сльозами!..»

Гей на світі по палацах
Доля бенкетує,
А недоля з безталанним
Грається, жартує,
Ой знесилила, стомила,
Руки зав'язала,
В серце щире молодецьке
Тугою запала:
«Гей ти, доле, доле злая,
Відчепись од мене!
Бачиш ти, які тут злидні
І життя злиденне?
Годі з мною, доле, гратись,
Бідним сиротою,
Відчепись од мене, доле,
Попливи з водою!..»

Гне билину в чистім полі
Вітер... гне, ламає...
Безталанний нудить світом,

Долю проклінає.
Підломилася билина,
З вітром полетіла,
А козак змагався, бився,
Поки малось сили,
А тоді, мов лист за вітром,
Без вісті подався
І додому вже ніколи
Більше не вертався.

1888

АТТІЛА

У келихах-чашах з людських черепів
Вино шумувало й біліло од пini,
І гув-розлягався по табору спів,
Зливаючись з криком хмільної дружини.
Вславлялись там січі й криваві бої;
На кобзах, на гусях там грали музики;
Співали про славні походи свої
Бійці сивоусі, кочовники дикі.
Бенкет той Аттіла грізний завдавав,
То гунни те свято з царем святкували,
Що всі він народи під владу забрав,
До ніг його всі бунчуки посклякали.

Сидить він і оком намет огляда.
Махає рукою — в роги затрубили,
Забили у бубни: і стихла орда,—
Чекає, що скаже величний Аттіла.
Та мовчки державець рукою махнув:
Покликав до себе він гостя нового.
Пастух то з Бескиду туманного був.
Спадало волосся на плечі у нього.
Меча він важкого підніс у руках
І каже: «Він довго лежав під землею,
Тепер його доля, народам на жак,
Тобі доручає рукою моєю».

Спалахнули очі Аттіли огнем.
Меча він приймає і високо зводить:

«Клянусь-присягаюсь оцим я мечем
Скорить моїй владі всі царства й народи!
Покірні ті царства й народи мені
Од нетрів Алтаю до гирлів Дунаю —
Та знайте, то тільки початок війни:
Сьогодні до Риму гінців посилаю.
Мечем присягаюсь: зазна він крові,
Дізнаються в Римі, яка в ньому сила,
І знатимуть мертві, і скажуть живі,
В степах і на горах: «Бич божий Аттіла!»

І знов свою чашу вином він налив,
Кривавим і п'яним, солодко-жагучим,
І знов ще бучніше бенкет загудів,
Озвалися сурми й цимбали брязкучі.
А ранком дав війську Аттіла приказ
Негаймо на захід в похід виступати.
І рушили гунни з царем своїм враз
На вільні народи ярмо накладати.
І їхав між ними Аттіла грізний,
Щоб кров'ю залити незнані країни.
Не відав, що скоро — у час свій слухний —
Од рук він дівочих, бич божий, загине...

1888

ДЗВОНИ

Стогнуть дзвони гучні,
І гудуть, і ревуть,
І пісні мідяні
Степом в безвість пливуть.
Великодні святки
То святкують у нас...
Гетьте ж, думи тяжкі,
Знать не хочу я вас!
Стану слухати тих
Мідногучних пісень,
Наслухатися їх
Весь великий цей день.
Ой ви, дзвони, мої,
Бийте, грайте, гудіть,

Давні думи свої
Ви мені розкажіть!

І здається мені —
У дзвонінні гучнім
Стогнуть рідні пісні,
Б'ють потоком бучним.
Чую — пісня луна...
Хвиля хвилю жене...
Вимовляє вона
Слово правди грізне:

«По ревучих ярах
Води в море спливли,
По долинах, балках
Повно вогкої мли.
Йде-заходить весна...
Защобечуть пташки,
Засвистять після сна
По шпелях ховрашки...
І у степ гречкосій
Піде землю орать,
Піде чоло він їй
Потом, слізьми вмивать.
В горі, злиднях і тьмі
Проплива його вік,
І не радий зими
І весні чоловік...
Бо знесилено їх,
Степу темних синів,
І ніколи ясних
Ім не бачити днів!...
Бо минула свята
Стародавня пора,—
Смерть весь край обгорта,
Україна вмира...

Ой, велику труну
Збито неньці старій
І могилу страшну
В полі вирито їй!..
Як заріють,— з землі
Їй повіки не встать...

А сини-соколи
Бачать все і мовчать.
Їм байдуже!.. Вони
Коло тронів чужих
Залучають чини
І пишаються в їх!..
Що їм рідний народ,
Його злидні страшні,—
Їм потрібен «доход»
На бенкети пишні!..
Що для їх старина,
Що отчизна для їх,—
З їх ніхто і не зна
Давніх вчинків грізних:
Як боролись діди,
Чого ждали вони,
Закликали куди,
Буйні волі сини!..

Але йде час слухний.
Він вже близько, той год,
Год великий, страшний —
І повстане народ!
І зруйнує він все,
Що гнітило його,
І, мов повідь, знесе
Пути рабства свого.
Ой страшний буде він,
Весь і п'ятьма, і гнів,
Серед диму й руїн,
Серед трупів братів!..
Ой страшний піде він
По кривавих річках,
Серед диму й руїн,
Наче втілений жах!..»

Стогнуть, грають, гудуть
Мідні дзвони весь день,
В їх гудінні пливуть
Низки дум і пісень.
І гримить мідяна
Та музика, й дзвенить,
Мучить душу вона,

В серці палом горить.
Ах, та годі вже вам,
Дзвони, в серденько бить,
Бо розтоплений там
Вар кипучий кипить!
Бо душа понялась
Чорним сумом важким!..
Розіб'ю, дзвони, вас
Й сам розвіюсь, мов дим!..

1888

* *
*

Просторо і вільно у нас на Україні,
Орлиному льоту упину нема.
Та тільки усюди по рідній країні
Царюють неволя, безправ'я і тьма.

Панує скрізь птьма — німа, безпросвітна,
І тихо страшенно... Неначе вві сні,
Мовчить чорне поле й безодня блакитна...
Застигли всі сльози, завмерли пісні..

Запершись у келлях, забувши минуле,
Дрімає старезний наш Київ-чернець...
І скрізь — нерухомо. Лежить все послуле,
Немов Україні прийшов вже кінець.

Невже ж все послуло?.. Навіки послуло?..
Невже все північні сніги замели?..
А брязкіт кайданів, що вухо зачуло,—
Брати ж то в неволю, брати ж то пішли!

1889

ПИТАННЯ

Думка молодая
Крил не позичає,
Скрізь вона по світу
І без крил літає.

Розмовляє з сонцем
Облігає зорі,
Про людей, про долю
З місяцем говорить.

Запитає сонця:
Де воно буває,
Єсть кінець де світу,
Чи його немає?
Дивиться, як ясне
Всюди світе, гріє,
Як йому й билінка
Кожная радіє.

Дивиться, як зорі
Миготять огнями
І пливуть в блакиті
Вічними шляхами;
Як вночі гуляють
В небі голубому,
А чим світ — цареві
Шлях дають ясному...

Зійде в небі місяць,—
Запита блідого
Про людей, про землю,
Про нього самого.
Кожну ніч він землю
З неба оглядає,
Кожну ніч за людьми
З неба назирає.

Полетить на хмари,
Заговорить з ними,
Як вони громами
Загримлять грізними,
Заблищать, засяють
Поглядом палючим
І обіллють землю
Враз дощем ревучим...

Облетить край світу
Вольная, мов воля,

Сяде відпочити
Час на ріднім полі;
Відпочине й знову
Крила розправляє,
Усього на світі
Пильно доглядає.

Скрізь шляхи про неї
Вільні, не закриті,
Все вона побачить
На широкому світі.
Бачить зле і добре,
Плаче і співає,
Правди світової
Зернятка збирає.

Всюди їх збирає
Зерно по зернині...
Ой зрости те зерно,
Боже, при годині,
Щоб постали в полі
Ниви гомінливі,
Щоб захвилювали,
Вільні і щасливі.

Щоб у час-годину
Колосом вдяглися,
Під погожі зорі
Злотом налилися...
А вже хто покосить,
Чи батьки, чи діти,
Чи й онуки пізні,—
Нічого тужити!

1889

* *
*

Сини України!.. Згадайте минуле,
Згадайте славетних гетьманів діла,
Змагання народні,— і серце заснуло
Розбудить, зогріє надія жива!

У нашім минулім — там воля і слава,
У нашім минулім — безсмертні діла.
Цього не украде в нас зрада лукава,
Бо кров'ю Україна те все добула...

Чому ж нам журитись?.. Як можем без віри
Дивитись в прийдешне?.. В прийдешньому —
світ!

Хай недруги наші повішають ліри
І голови схилять під вражі сокири,
А в нас — світ і воля — святий заповіт!

1889

СТЕП

Далеко-далеко степи простяглись
І з небом гарячим під млою злились.
Земля тільки, й небо, та сонце вгорі,
Та ген-ген далеко могили старі...
У балці над ставом маячить верба,—
Неначе схилилась і тужить журба.
Над шляхом отара стоїть на горі,
Лежать біля неї сумні вівчарі.
Собаки завили — до шляху біжать
Погавкать на коней: набридло лежать...

І їдемо далі — картина одна:
Те ж небо безхмарне, країна сумна.
Лиш часом незнані пташки просвистять,
Сполохані дрохви з землі підлетять,
Притихнуть колеса, попавши в пісок,
Та іноді з балки прогляне лісок...
Все рідне, знайоме з дитинства мені:
Це небо гаряче, могили сумні,
І сон безтурботний змарнілих степів,
Овечі отари й табун лошаків,
Що здалека часом маячить в степу,—
Безмежнім, безверхім величним склепу.
Все — рідне, знайоме, і все те мені
Дорожче від раю в чужій стороні.

Не те щоб тут врода велика була,—
Кого зачарують бур'ян, ковила? —
Та чую я серцем поезію в них,
Степах цих широких, пустинях сумних!
Бо тут всі народи у час свій пройшли,
Тут скіфи і гунни на волі жили,
А потім — хозари; татарин блукав;
Козак-запорожець кордони держав.
І все те — мандрівне, таємне, мутне,
І все те й чарує, і вабить мене.
І чую, що дух той живе і в мені,
Що варварам давнім я, певне, зрідні.

1889

ЛЕГЕНДА

Мов зачаровані, мовчали
Ми в темній залі по місцях,
А струни голосно ридали,
І звуки стелю підіймали
І потопали в небесах.
Були ті звуки повні муки
І повні жалощів гірких,
Немов тяглись до неба руки
Недужих страдників блідих:
То закипали в їх бажання,
То сум тяжкий несилив їх,
То знов вставали поривання,
Неначе гребні хвиль грізних...

І він замовк. Замерли звуки,
Останній ритм дали басы,
А ми ламали мовчки руки,
Усім ввірвались голоси.
Він нам співав про іншу долю,
І чули ми, як він ридав,
І бився в тьмі, і рвавсь на волю,
І нас з собою закликав.
А ми ламали тільки руки,
Бліді невільники землі,
І струн живих бурхливі звуки
З риданням геть од нас пливли...

1889

РІДНИЙ КРАЙ

I

Мені все сниться на чужині
Далека рідная країна.
Засну — і чую в тій хвилині,
Як ліс шумить, співа дівчина,
Йдучи надвечір до криниці,
Як дзвін гуде в старій дзвіниці.
І бачу рідні гори білі,
Понад Дінцем в гаю блукаю
І давніх днів утіхи милі
Ввісні я знов переживаю.

II

На вас, на вас, донецькі гори,
Пролив я перші чисті сльози,
На вас, самотній, на просторі
Перебував душевні грози.
Я плакав... Ви мене вчували
І тугу з вітром розвівали.
На вас гармонії святої
Я вчився вроду помічати
І голос музи молодої
Почав уперше зачувати.

III

А ти, мій лісе таємничий,
Мій незабутній темний гаю,
Твій тихий гомін чарівничий
Немов я й зараз зачуваю.
В твоєму шумі гармонічним
Перечував я слухом звичним
І гомін першого кохання,
І сни дівочі золотії,
І стогін людського страждання,
І сльози людської гіркії.

IV

Бувало, з вітром розмовляєш,
Шумиш схвильовано верхами,
Але донизу не пускаєш
Його ніколи... І стежками,
Що скот пробив, броджу-блукаю
В тобі я сам у край із краю.
Прийду до кручі дінцевої...
Дивлюсь, як риба табунами
Іде до карчі мовчазної...
Махну — і присне глибонями!..

V

Сиджу. І знов у ліс... Там знаю
Я всі стежки і всі долини,
Калини кущ — оздобу гаю —
І буйні зарослі ожини.
І певен завжди я зарані,
Що ягід кетяги туманні
Мене давно там дожидають.
Висять достиглими пучками...
І павуки їх заплітають
Шовково-срібними нитками.

VI

А далі в пушу — там аж сумно!..
Там верби, зламані грозою,
Лежать, гниють... і тихошумно
Про долю їх поміж собою
Над ними внуки розмовляють...
Я там знавав, чого не знають,
Було, й лісничі,— на вершині
Державця-дуба вікового
Гніздо таемнее орлине.
Я знав той рік один про нього!..

VII

А ти, мій Донче, вірний друже,
Мій любий брате,— за тобою
Невтішно серце й досі тужить,
Заплющу очі... мент... хвилина...
І уявляється картина:
Ти ллешся тихо між лісами
І вигинаєшся лукою,
І гори білі з небесами
Глядять, любуються тобою.

VIII

Хвала тобі!.. Мене, малого,
Ти вабив далями своїми
І до прекрасного, ясного
Привчав картинами ясними.
Коли з образою, з журбою
Я йшов до тебе,— перед мною
Ти розгортав свої картини
І вчив зневагу забувати.
Але тоді, у ті хвилини,
Тебе не вмів я ще кохати...

IX

І часто сняться на чужині
Мені знайомі тихі села:
Поміж садів тече в долині
У кожнім річка з гір весела...
Стоять будинки стародавні...
Живуть там люди прості, славні.
І сняться тихі літні ночі:
В селі дівчата з парубками
Пісень співають, і гуркоче
В Дінці вода під байдаками...

Х

Коханий край... Але з тобою
Навік я, краю, попрощався,—
В моєму спомині ти млою
Уже недурно перенявся...
Як лист за буйними вітрами,
Пішов блукати я світами,
Шукати щастя на чужині,
Шукать людей, шукати долі,
Умерти й стліти в домовині
В чужій землі, в чужому полі!..

1889

ХЛІБ

Вечір був... Сад і гуляння...
Бучно музика гриміла.
То затихала і мліла,
Ніби з жалю, з чарування,
То оживала... Здавалось —
Звуки, мов хвилі, зростали...
Вище і вище злітали...
Серце завзяттям займалось!
Пауза. Тиша. Неначе
Серце на мить припинялось,
Потім ще дужче забилося...
Гірко сміється і плаче...

А я сидів і думав сумно:
Музика грає, та — кому?..
І хто вгада, про що безумно
Отам хтось скаржиться йому?..
Ніхто. Нема нікому діла,
Що он артист справдешній гра...
Юрба так ходить, як ходила,
І точить сплітки, як точила,
І кісточки перебира...

Скрізь — гомін, жарти, сміх звичайний...
Артисте, змовкни і не грай!

Навіщо їм твій спів печальний?
Ніхто тебе не слуха, знай...
Ніхто тебе не чує, брате,
І не обізветься ніхто...
Розбий струмент! Навіщо грати?..
— «А хліб?.. Дарма накормить хто?!»

1889

* *
*

Ми любим все — в квітках, прикрасах,
У штучно роблених словах,
У байронічних викрутасах,
В нелюдських муках і сльозах.

Бува, й самі їх проливаєм,
Коли такий підійде час...
А горя справжнього не знаєм,
І справжній плач не зрушить нас.

Як дикуни, скляне намисто
Замість алмазів ми берем
І просто, тихо, неврочисто
І натурально — тільки мрем.

1889

* *
*

Глухою темною стіною
Життя повстало перед мною,
І що за нею,— я не знаю
І ні у кого не питаю.

Чого питать?..— В снігах забита,
Габою смерті оповита,
Моя одурена, гіркая
Заснула доля молодая.

І тільки часом перед мною
Ясно блискучою манною
Повстане мрій зваблива згряя,
Осяє пільму і зникає...

І темна ніч стає темніша...
І серце сум стиска міцніше...
Навіщо ж знов огнем омани
Старі освічувати рани?!

1889

ТИША

Як чисте скло,
Блищить Дніпро
У оксамитних берегах.
Ось пароход
На лоні вод
З'явивсь і крильми б'є, мов птах.

Услід за ним
Кряжем ясним
Дві валки хвиль з корми встають.
Шумлять, киплять,
Дніпро хочять
Збудить,— в два береги ідуть.

Вони ідуть,
У землю б'ють.
А береги стоять, мовчать.
І знов Дніпро
Блищить, мов скло,
І води сном безмрійним сплять.

1889

* *
*

За могилою могила
По степу сивіє;
Землю мла вечірня вкрила,
Небозвід темніє.

М. Чернявський з дружиною і дочкою. 1901 р.

Перша зіронька зіходить
Крапкою блідою
І сестер своїх виводить
В синій степ юрбою.

І далеко геть, без міри,
Чисте поле мріє,
Тільки шлях, од пилу сірий,
Між ланів чорніє.

І зникає, потопає,
Пропада під млою
Там, де місяць впливає
В небо над горою.

1889

Ти не загинеш, Україно!
І мова прадідна твоя,
Що кожне слово в їй перлина,
Не вмере повік. І світ-зоря,
Твоя свята зоря засяє.
Поглянь — слов'янство оживає
І сили пробує свої:
Ганебні ярма розбиває,
Докупи всіх синів скликає...
А то ж усе брати твої!..

Ні, не умре ніколи мова,
Якою син співає твій,
Якою люд скликав Підкова,
Богдан славетний і Палій,
Якою Січ буйна пишала,
Якою наш Кобзар співав,
Яка стеци опанувала
І міліони об'єднала
Людей-братів!..

Хто не чував

Пісень по селах вечорами —
І жартівливих, і сумних?..
То долю рідними словами
Народ виспівує у їх.

О ні, Україна не загине!
Коли народний океан
Співа, неначе той орган,
Є сила в нім — душа єдина.

1889

СИРОТА

Я хлопчика бачив... В снігу він стояв
На східцях церковних зимою.
І вітер на ньому лахміття тріпав
І крив сніговою югою.

Стояв між старцями він з слізьми в очах
Насупроти вітру і ночі.
Потік людський в церкві схопив мене й тяг...
Я похапцем глянув в ті очі.

І скільки я горя побачив у їх,
Очицях хлоп'яти малого!..
Та тільки — я знаю: тяжкий то є гріх —
Пройшов, не подавши нічого.

Не те щоб шага я того пожалів:
Народ сунув з церкви стіною —
Його я спинити в дверях не схотів,
І гріх той залишивсь за мною.

1889

ХУРТОВИНА

Стогне хуга, б'є югою,
Б'є югою сніговою.
Буря стогне, буря грає.
Ні душі в степу немає.

Тільки часом — через гони
Мов хто в дзвоника задзвонить.
Ніби-тройка в полі скаче...
Буря вие, буря плаче...

І нема в степу нікого:
Ні дорожнього якого,
Ні блудяги, ні вигнанця,
Ані вовка-сіроманця.

Ні душі в степу немає...
Хуга поле замітає.
Вітер стогне, вітер вие,
Чисте поле снігом криє.

Гей, та де ж ви, зорі ясні!
Де ти, місяцю, з'явися!
Бо життя у грудях гасне!
Бо я збився, заблудився!..

1889

* *
•

Весна, весна!.. Прощай зима,
З морозом, мрякою, снігами,
З піснями хуги і санками!
Весна, весна!.. Зими нема!..
Як ясно сонце присвітило,
Як любо, ніжно припекло,
Кайдани зимні розтопило,—
І все навколо п'є тепло,
І, мов зо сну, загомонило.
І засміялось, задзвеніло
На безліч тонів і ладів.
Весь світ ожив, помолодів.

І ту музику серце чує,
Вітає весну молодую,
Тремтить у грудях і співа
Веснянки рідної слова:

«Засяло сонечко ясніше,—
О весно, йди до нас скоріше
І розвивай квітки в полях,
Буди дерева по гаях!..»

1889

СІЛЬСЬКИЙ ВЕЧІР

Підходить з степу череда,
Жене вівчар свою отару,
І сонце небо покида,
І порина в рожеву хмару

Ідуть з покосу косарі,
В село завидна поспішають —
Маячить гурт їх на горі;
Дівчата йдуть — пісень співають.

Смеркає... Тихне на селі.
Від ставу вогкість подихає.
Засяли зорі в синій млі,
А захід сонця погасає.

Помалу стихло все село.
Народ вечеряє надворі.
Заносе сон над ним крило,
І все ясніш палають зорі.

Одна упала й простяглась
На хвилю смугою ясною...
На небо, кажуть, піднялась
Душа тією десь добою.

Нечутно ніч зайшла кругом.
Народ трудящий засипає,
І золотим ясным серпом
На небо місяць впливає.

1889

В яснім блакитному просторі
Горять одвічні тихі зорі.
На степ широкий полягла
Легким серпанком сиза мла.

Стоять, накладені снопами,
Важкі вози. Лежать воли.
І наймити попід возами
На відпочинок полягли.

Їх сон сповив... А скрізь лунає
І в небо зоряне летить
Гучна музика степовая...
І в чарах степ великий спить...

1889

НА РІДНІЙ НИВІ

Ниво неорана, ниво несіяна,
Всіми покинута, всіми забутая,
Ниво, туманами, млою окутая,—
Де твої ратаї, де твої сіячі?

Хто тебе загодя виоре, бідная,
Зерном закидає, вклониться господу,
Щоб зародила ти, нивонька рідная,
Щоб напитали дощі тебе до споду,
Сонце світило, леліючи, гріючи?

Де ж твої ратаї, де подівалися?..
Шкода тих ратаїв, шкода тих сіячів:
Добре плуги в їх колись керувалися,
Сіяли зерно вони, не жаліючи,
І хвилювалася ти, зеленіючи.

Де ж твої ратаї, де вони ділися?
Чом бур'янами ти вся перекрилася?..

Глянь — може ж, діти у їх народилися,
Може, й старі знов од сну пробудилися,
Вийшли і ходять, скрізь зернечко сіючи.

Дай ти їм, господи, добру годиноньку,
Вирости жито і яру пшениченьку,
Ратаям стомленим дай домовиноньку —
Чесну, шановну; на вічну ніченьку
Сну їм покійного дай, не жаліючи!..

1889

* * *

Не лебідка ячить, аж луна йде в степах,
Україна квилить, тужить в темних гаях:
«Ах, оддайте мені волю вільних степів,
Поверніть ви мені кобзарів моїх спів,
І я славу стару із могил підніму,
Розбуджу, оживлю всю країну німу!
І руїни мої порозказують вам,
Що я дбала колись моїм вірним синам!..»

На порогах Дніпро крутить хвилю і рве,
Шумом піну збива, мов шалений реве:
«Не вернути тобі волі вільних степів!
Не почути тобі неборак-кобзарів!
Бо неволя твої всі степи повила,
Бо твоїх кобзарів стріла доленька зла:
Припекла їм уста тяжка вража печать —
І поникли вони, і німують, мовчать!..»

1889

* * *

Вкраїно, Вкраїно, отчизна моя!
Свої і чужинці тебе прославляли,
На честь твою співи і гімни складали,
Щасливую долю тобі віщували,—
Де ж доля твоя?

Розвіялась доля в степах сумовитих,
Козацькою кров'ю буйною политих,
Розвіялась доля по тирсі сухій,—
Не чуть тії долі в отчизні моїй.

Україно, Україно, відродо моя!
Ти вірила: слава твоя не поляже,
Про вчинки славетні вікам перекаже...
Чи ждала ж ти, нене, що син тобі скаже:
Де ж слава твоя?

Гриміла та слава колись на Україні.
Де йшла-проходила — димились руїни...
Та там і спочила, в руїнах німих —
Не чуть її більше в просторах твоїх!

1889

ОСІНЬ

Здригнувсь, загув, загомонів
Змарнілий ліс перед зимою,
І закрутився рій листів
На вітрі з тихою журбою —
Дорогу всипав листопад.
Нога у листі утопає...
І думку сумом обгортає
Життя природи підупад.

А степ ожив. Зазеленіла
Трава в промінні теплих днів
І чола спалених степів
Немов весною оживила.
Отак у свій останній час
Недужий ніби оживає,
Але то смерть над ним якраз
Нечутно косу піднімає...

Останню борозну кінча
Плугатар. Важко йде скотина...
І тьмяно, й холодно. Хлопча —

Погонич, зовсім ще дитина,
Промерз од ніг до голови
І тисне руки в рукави.

І сіре небо над ланами
Висить холодне і мутне,
І вітер сумно над ставами
Шумить ввесь день очеретами,
В холодну воду лози гне.

1889

* * *

Не в лоні рідного народу —
Я в стані зрадників зростав,
Що продали свою госпду,
Що раб-народ віки збирав.
Я змалку чув, як глузували
Вони й сміялися над тим,
Хто все їм дав, сліпцям дурним.
Але сини землі мовчали,
Уста народні не давали
Одвіту зрадникам своїм...

І я прокляв слова гордині,
Прокляв зневагу і ганьбу
Народних сил, його святині,
Прокляв зухвальство й похвальбу,
Всією силою прокляв
І пісню помсти заспівав.
Зневага пісню породила
Огненнокрилю мою.
І я співаю, поки сила,
Огню згоріти не даю.

Не ворог правді я й законам,—
Я правди прагну і просю.
Щоб вільно дихать всім було нам,—
У тім і правду бачу всю.

І хай дзвенить мій спів бурхливий,
Як дзвін вартовий уночі,
Як голос брата незрадливий.
Братів до згоди зовучи.

1889

ШЕВЧЕНКО

Братам зневіреним в науку,
За слово правди, рідний край
Приняв він хрест, приняв він муку
І випив чашу, повну вкрай...
І став пророком України,
І прогримів по всій країні
Його грізний огненний спів...
За те, що він будив братів,
За ті грізні його глаголи
Він не забудеться ніколи.

Він освітив сльозу криваву,
Що наші предки пролили
За рідний край, за рідну славу.
Її він вирич з-під землі,
Підніс — і сяє перед нами
Вона безсмертними огнями.
За ту сльозу, за ту ясну
Зірницю нашу провідну
У безпросвітній темній долі —
Він не забудеться ніколи.

Він воскресив святі надії
На кращу долю, кращий час.
Огненним словом Єремії
Із тьми до світу кликав нас.
І світ засяв на Україні...
Зате тепер у домовині,
На рідних горах дніпрових,
Де жить хотів він і не міг,—
Довічний сон пророка-сина
Чатує мати Україна.

1889

Не пришукуй з неправдою згоди,
Бо погибель ти знайдеш у їй,
А під час небезпеки й пригоди
Стій за правду, безбоязно стій!

І падеш ти, як пали герої,
Там, де славних багато лягло,
Де квітками з крові їх святої
Слово правди живої зійшло.

1889

МЕЧ

Як ще Туволкаїн меча згартував,
З тих давен на світі він скрізь панував.
Його полохливо раби лобизали,
Його грімко-гучно співці прославляли;
Пророки віщали з ним волю богів
І з світу зживали своїх ворогів...
Мечем піднімались над миром народи,
Від його й щезали, мов поводи води.
Грізні заповіти, події страшні
Кувались мечами в недавні ще дні.
Меча того люди й тепер прославляють
І згоду мечами скуваги бажають,
Забувши, що в руки хто візьме меча,
Той гибель од його собі признача.

1889

НАРОД І МИ

Все ніч і ніч. І не світає...
Та чи й прогляне світ, чи ні,—
Ніхто не відає й не знає,
Ніхто про його й не співає.

Та я й не вірю вже в пісні.
Не вірю... Чуєте?.. То — мрії,
Дитячий лепет!.. І мовчать
Завітні струни голоснії.
Але нема кому й співать...
Народ пісень тих не почує,
Бо ми з народом розійшлись...
З-за шмата хліба він працює,—
На що пісні йому здались?..
Народ — то оливо пливуче,
А ми — роса, а ми — вода.
Ніщо ніколи нас не злучить,
Ніхто й злучити не гада.
І будем ми в неволі гнити,
І будем нидіти у тьмі,
І враз кайданами дзвонити —
Народ і ми — в одній тюрмі!..

Так каже чорними вустами
Безока ніч. І я корюсь,
І безнадійними очами
В прийдешню темряву дивлюсь.
І бачу: поглядом докору
Глядять на мене тіні тих,
Що за народ в колишню пору
Томились в тюрмах кам'яних.
«Нещасний брате! — шепчуть тіні.—
Нещасний брате! Ти зачах,
Як та билина у пустині,
При дикім камені, в пісках.
Єдиним махом думав ти
Одвічну прірву перейти.
Не знав, не відав, що вона,
Як вічність, довга і без дна...
Але з безодні сонце сходить!
А вічність — вічність тільки мить
Для тих, кого дух божий водить
І вчить — страждати і любити!..»
«Народ і ми — чужі дві сили ..»
Народ і ми... Але хіба
Не ми самі з братів зробили
Дві сили — пана і раба?..
Хіба не ми одмурувались,

Мов вороги, од мужика?
Не ми од його відіурались?
Хіба мужик од нас тіка?..
Ламай той мур! Бо заступає
Він сонце праведне, ясне,
А упаде,— воно засяє,
І ніч страшна навек мине!
Ламай той мур! І він безслідно
Засипле прірву, і самі
Тоді ми скажемо побідно:
«Народ український — то є ми!..»

Так кажуть ті, кого немає...
А хто зо мною, ті мовчать,
І ніч їх душі повиває,
А на вустах у їх печать.

1889

МІЙ СПІВ

Все, чим душа переболіла,
Усе, що в серці накіпіло,
Всю душу змучену мою
В свої пісні я увіллю.
Я їх отрутою гіркою
І злою жовчу напою,
І спів мій тугою, журбою,
Співучим сумом опов'ю.
Я воскресу в нім кращі мрії
І заповіти пом'яну,
Збуджу занедбані надії,
Недбальство й зраду проклену.
І пронесеться перед світом
Він метеором-огнецвітом.
Повстане стогоном вночі,
Братів до гурту зовучи.

1889

Замовкла наша Україна.
Мовчить, пригнічена украй,
Мов велетенська домовина...
Пророче, де ти?.. Йди, спасай...

Поете, встань! Подай свій голос!
Отчизна жде тебе давно,
Як косаря достиглий колос,
Як кожне в колосі зерно!

Йди! Вкраїна дожидає
Свого пророка і співця
І по степах підготовляє
Тобі і душі, і серця.

1889

ДОЧКА

Вогнями зваби і надії,
Ясним алмазом дорогим
Пишають очі молодії
І грають світом неземним.
Мов посміх янгола, утішні
Її уста — достиглі вишні.
Волосся темного вага
Прекрасне чоло обляга...
За нею молодь, офіцери,
Мов зачаровані, снують
І на вівтар її несуть
Дарунки Ероса й Венери...

Як божий день — вона ясна,
Як херувим — вона вродлива,
І безтурботна, і мінлива,
Як в небі зіронька нічна.
Ніхто не відає й не зна,
Що в неї єсть і батько, й ненька,

Що вранці йде щодня сумна
До церкви божої старенька
І витрача по п'ятачку
Щодня на свічку, щоб дочку
Простив господь за те, що змалу,
З малого розуму і зла,
Красу небесну на поталу
Неситим людям оддала.

1889

КАТЕРИНОСЛАВ

Уривок

I

Величних заходів творіння,
Син гордих дум, високих мрій
Вельмож славетних покоління,
Катернославе рідний мій!
Ти, свідок слави Катерини
І потайних думок її —
Зробить рабиню з України, —
Турбуеш спогади мої!
І перед мною воскресає
Твоя далека давнина,
І, мов з туману, виступає
Потьомкін пишний і вона —
Ясна цариця Катерина,
Твій ворог лютий, Україно!

II

Потьомкін... Мій Катернослав!
Для тебе стільки в цьому слові
З'єдналось жалю, і любові,
Й надій нездійснених. Ти ждав
Гучної слави світової.
Ти мав піднятись до небес

І дивувати світ собою,
Мав стати городом чудес.
В степи незнані полонецькі,
Де вітер тирсу хвилював,
На свята й ігрища мистецькі
Ти муз і грацій дожидав.
Було б їм вільно і просторо.
І все б те здійснилося скоро.

III

І ти вже жив, і ти вже сяв —
В умі вельможі запального,
Уже збиралися до його
Митці і вчені всіх країв.
У мріях храм йому ввижався,
Якого ще не бачив світ.
На острів, ніби моноліт,
З граніту міст перекидався.
Стрімкі дворці стояли там —
Новий Акрополь і Афіни.
Чубаті діти України
Курили музам фіміам.
І у новій своїй столиці
Жила уславлена цариця.

IV

Химерних душ химерні сни!
Залізним ходом історичним
Давно розвіяні вони.
Ми йдем шляхом економічним:
Куєм залізо, робим сталь,
А з сталі — рала і гармати,
Ножі, і засуви, і ґрати,
І мрій величних нам не жаль.
Але тобі, Катернославе,
Коли ти спиш зимовим сном,

Забувши добре все й лукаве,—
Над зачарованим Дніпром
Чи не ввижаються в тумані
Дворці й колон холодні граці?..

V

Коли пускають в небо дим
Безсонні фабрики й заводи
І місяць рогом золотим
Із хмари в хмару переходить,
Чи не малюються тобі
Картини інші: сплять колони,
І сплять дворці в нічній добі...
Мовчать в церквах холодні дзвони...
А у тобі життя кипить:
Театри й клуби повні люду...
Гримлять музики й співи всюди...
І десь, у закутку, не спить
І творить геній, твій химерник —
Ньютон, Шекспір або Копернік?

VI

Але навіщо турбувать
Віків минулих славні тіні
І ніби маревом пустині
Вразливі душі дратувать?
На степовім привільнім лоні
Умер Потьомкін і в Херсоні
Довічним сном в соборі спить.
Замість акрополів робить
Тепер зручніш кафешантани.
Про академії не стане
Катернославець розмовлять
І спекулянта підмовлять
Робити жертви для науки —
Даремна праця, зайві муки!..

1889

TESTAMENTES NOSTRAE VITAE¹

Як тільки ми в життя вступаєм,
Як починаєм тільки жить
І до роботи приступаєм,—
Життя вже душу нам мертвить.
І жар бажання молодого
Крилом холодним обвіва,
І труту досвіду гіркого
У серце й душу налива.

Воно навча: «Нема нічого
На світі чистого, святого
І невідомого. Давно
Усе досліджено воно.
Блажен, хто рано дур хлоп'ячу
Тверезим сміхом осміяв
І хто прибуток і удачу
За ціль життя собі поклав!»

Не всі ідуть на спів сирени.
Але вже скільки їх пішло!..
Ми чуем регіт їх шалений
І чуем співи — нам на зло.
Ми бачим пишні їх палати,
Цвітуть в їх панни, мов квітки,
І не хотять очей підняти
На наші злидні і латки...

І тихнуть смілі поривання,
Розрада острахом ляка
І злість тупу або ридання
Безсилі, зайві виклика.

І з перших літ уже руїни,
Без сили, віри, без надій,
Ми ждем уперто домовини,
Немов мета життя у їй...

О бідний роде, що з тобою,
Яким шляхом, куди ти йдеш,

¹ Заповіти нашого життя (лат.).

Якого прагнеш ти спокою,
Чого в прийдешньому ти ждеш?
Яке на щастя в тебе право,
Як ти — безсилий і слабий,
А щастя — вільне і лукаве,
І не керують їм раби?!

1889

* *
*

Так, треба жись...

Але весь вік
Давить в собі прокльони й крик,
Мовчать і зрячими очима,
Убивши в серці жах раба,
Дивитись, як скрипить зубами
Скажена людська злоба?
Як маже медом чорні рани
Братам облесник-супостат
І пнеться вибитись в тиранни
Вчорашній злодій, людський кат!?

Терпіть... страждать... Але для чого?..
Щоб полягти під копитом
Войовника безоглядного?..
Щоб бить коню його чолом?..
В краю насильства і неволі
Яка можлива інша доля?!

1889

ГОЛОДНІ

Чи був то сон — я й сам не знаю..
Давно те діялось, давно.
А все, як давне спогадаю,
Встає у спомині й воно,

Був темний вечір. Хуга вила
І рвала стріхи з бідних хат,
І снігом нам у вічі біла,
Мов завертала нас назад.
Ішли ми з матір'ю... І в хату
В якусь незнану увійшли.
Смердів каганчик, блідувату
Хитаючи завісу тьми...
І в тій нетопленій хатині
І димно, й холодно було.
В кутках блищав по стінах іній...
І сумно в комині гуло.

На лаві жінка там сиділа.
До неї мати підійшла
І тихо щось проговорила:
Вона їй їсти принесла...
Ні слова та їй не сказала,
Дивилась злякано на нас...
Немов німа... і задрижала,
Очима часто заморгала
І заридала потім враз...

І я стояв, дививсь по хаті...
В кутку на ліжку хлопець спав,
Блідий такий же, як і мати,—
Здавалось, мертвий там лежав...
У димарі ж гуло й стогнало.
Тріщав каганчик і смердів...
Проміння блимало й дрижало
І ніби пільму відганяло
В кутки од темних образів...

Чи був то сон — я й сам не знаю.
Бо так те діялось давно.
А все, як давнє спогадаю,
То воскресає і воно:
Та люта ніч, юга холодна...
Той вітру рев і та сім'я,
І непригріта, і голодна...
І бачу знов усе те я.

1889

В скрутні часи життя важкого
Нікого в світі не клени
З словами посміху гіркого.
І в час розради пом'яни —
Не ворогів своїх злосливих,
Не друзів-недрузів своїх, —
А тих убогих, нещасливих,
Людей занедбаних, малих.

Багато їх на білім світі
В тяжкій темноті загиба.
Вони голодні, неукриті,
Життя їх — люта боротьба.
Прийми до серця ти їх' муки,
Очей од їх не одверни.
Як дужий сам — подай їм руки:
Не закаляються вони!..
Бо тут, на цім зрадливім світі,
Любов до брата тільки й є
Того достойна, щоб святити
Єдиній їй життя своє.

1889

КАЙДАНИ

Я вийшов за город по тихій дорозі.
У темряві ночі ховається він,
Дзижчить і стихає в останній тривозі,
Мов гад у камінні покинутих стін.
Ніч місячна, тепла. З лощин подихає
В обличчя ласкаво вітрець-тиховій,
А поле під млою затихло й дрімає,
І слухає, сонне, свій хор степовий,—
Як дзвоники дзвонять і срібні, і скляні,
Як ними повітря і стогне, й гуде.
Їх слухають зорі — краплини огняні —
Їх слухає місяць, мов став і не йде...

І я прислухаюсь, сумний і спокійний,
До тих чарівливих нічних голосів.
Їх спів безтурботний, мов сон тихомрійний,
Поняв мою душу і чаром повив.

Але ненадовго... У серці зринає
Неприспана давня, пекуча журба,
Мов з рани старої знов кров виступає,
Мов знов задзвонили кайдани раба.

В цю вільну пустиню, тюрму степовую,
Давно я забився. Все спить тут, дріма.
Гублю я, марную тут душу живу:
Купе їй кайдани ця млявість німа.
Прокляті кайдани! Віки вас кували,
Ваш холод залізний вчуваю вже й я.
Не раз ви вже серце мені шматували
І брязкіт ваш чути мені й звідсіля:
То — бідкання кволе життя самотного,
То — спів побіденний зажер-глитаїв,
То — ледарства скарги, недбальства тупого,
То — темряви стогін... Він все заглушив.
Прокляті кайдани!.. Віки вас кували,
Але вас об душу свою розіб'ю,
Об серце те бідне, що ви катували,
А вибору долю і волю свою!..

Іду і спиняюсь. В дзвінкучому хорі
Навколо вся далеч гуде степова...
Дрімають на небі замислені зорі,
До обрію місяць блідий доплива.
І степ оповився сріблястою млою...
І все засипає...

О ніч степова,
Я тільки й держуся в краю цім тобою,
Душа моя тільки тобою й жива!
Коли я вслухаюсь, як дзвоники скляні
Дзвенять в твоїй тиші і хором гудуть,
Коли я побачу, як степ спить в тумані,—
Багато, багато я можу забуть.
І можу, злучившись з цим хором природи,
Забутись душею в безмрійному сні.
І в час той здається, що муки й пригоди

Майбутньої долі мені не страшні.
Здається, що стане і сили, і волі
Усе перебути, усе пережити
І, стиснувши зуби від лютого болю,
На власному тілі кайдани розбить.

1889

* *
*

Коли, як віл, Ізраїль шию
Перед чужинцями схилив,
Тоді господь Іеремію
Іти в народ благословив.
І він пішов... Натхненне слово,
Погроза карами страшна
Пішли між люди, мов луна.
І спогадав народ Єгову,
Ганебні ярма поламав,
Богів нечистих покидав.

А хто твоїм пророком буде,
Україно рідна? Хто огнем
Пекучих слів тебе розбудить
І гніву праведним мечем
Вразить тебе у серце мляве,
У серце мляве і лукаве?..
Хто нагада тобі, що ти —
Раба понура і недбала —
Два віки в рабстві вже проспала,
Що час тобі з Єгипту йти?..

1889

* *
*

...І снилася мені країна друга,
Не ті були там небо і земля,
І інший світ. Та тільки стума-туга
Зо мною й там зосталася моя.

Дивився я на куці пишнолисті,
Блаженних душ безплотяні юрби,
Що славили свої жалі пречисті
І радощі містичної журби.

І я згадав нещасну Україну,
Наш грішний світ, край справжніх дум
важких.

І я благав вернуть мене в країну
Тих грішних дум, страждання й сліз гірких.

1889

* *
*

Коли вечірньою добою
До мене пісня донесеться
І, завмираючи, луною
Тихенько-тихо відгукнеться
У темнім гаї під горою,—
Моя душа уся здригнеться:
То — любий голос України.
Вона живе — і не загине!..

1889

* *
*

Минуть віки — нові пророки
Нову науку возвістять,
Осяють обрії широкі
Нові скрижалі й забличать
Перед народами новими...
Які слова засяють в їх
Магічним блиском? Хто за ними
Повстане в силі діл нових?..

Ніхто не визнає. Звук непевний —
Безслідно згинем ми в віках,

Як не один народ нікчемний
Пропав і зник, як мла в степах...
А як хотілося б хоч смутно
Прочути ті нові слова!
Не так жилось на світі б скрутно,
Не так хилилась голова...

1889

По полю чистому для неї,
Царівни мрійної моєї,
Я повесні квітки збирав,
В пучки барвисті їх в'язав.

Вона всміхалась і приймала,
В подяку руку подавала,
А я, мов мак той, червонів,
Свого чуття сховати не вмів.

Вона дивилась, осміхалась
І все чогось мов дожидалась...
Я ж слова вимовить не міг:
Од мене слова дар одбіг.

Тепер, за степом і морями,
Я б зміг добірними словами
Про все, про все розповісти...
Та в край той шляху не знайти!

1889

ВЕЧІРНІ МРІЇ

Я вийшов в степ. Санна дорога
Уже накочена, склизька.
Так легко йдеться... І змовка
Моя журба, моя тривога.

Я зла нікому не зробив,
А все, що мислив,— затаїв
В душі вгамованій глибоко.
Нехай лежить!.. І самото
Іду я. Сонце ще горить
На небі чистому, ясному,
І степ в убранні сніговому
Алмазним полиском блищить.
Іду неспішною ходою.
І манить синя далечинь
Піти туди поза горою,
Де залягає сиза тінь
По мовчазній сумній долині,
Де в'ється річка в самотині.

Колись і я там теж блукав.
Ходив глибокими снігами
Поза далекими горами.
Але тепер я вже пристав...
Не йду услід хвилиний хіті,
Навчивсь себе я берегти,—
Коли пожив між людьми в світі,
Навчивсь у згоді з ними йти.
Бо ті брати, ті добрі люди,
За кожний вільний серця рух
Багном мерзеної огуди
Плямить годні. Темний дух

Серця рабів оповиває,
І непроглядний, краю мій,
Туман повсюди залягає
На всій безмежності твоїй.
Тут люди сплять. Дрібне міщанство.
Їх ідеал, і ліберальство —
Життя громади лейтмотив —
Пересуд помилок братів...

Але звернуть, бо по дорозі
Хтось їде ззаду на санях.
Риплять далеко на морозі
Широкі сани. У відлозі
Сидить в їх пан, немов реп'ях.

Сидить, надувсь, не зворухнеться...
Промчала тройка. І сумна
Услід душа за нею рветься —
Куди?.. Чого?.. — сама не зна.

І далі йду. Снуються мрії,
Солодкі мрії і важкі.
Задума тихо зводить вії,
І на знайомі доріжки
Мене думки виводять звичні,
І манять, кличуть відсіля,
Де бідне небо і земля,
На південь мрії поетичні.
Тепер там тепло, тихий рай...
Там виноградні в'ються лози...
А тут — зима, біднота, сльози...
Але цей край — мій рідний край,
Край гордих дум, і мрій високих,
І душ, на світі одиноких!
Від його серце одірвать —
Немає снаги, немає сили,
Так само, як оті могили
Не можна з місця позсувать...

І далі йду я до шпиля,
І там стою, відпочиваю,
І тим же шляхом повертаю
Назад в село одвідтіля.
А сонце гасне, примеркає,
І мла вечірна вплива
З балок далеких, і лягає
На тиху землю, і хова
Недавно видні ще могили, —
Вдяга село.

О боже, ти
Слабі піддержуй наші сили
І поможи нам донести
Знання і світ у ті хати,
Братам у пільмі там сидячим,
Пригріти серцем їх гарячим,
Щоб зерно правди і зійшло,
І добре сім'я принесло!..

Іду назад, в село. Смеркає,
В хатах заблимали огні.
Дивлюсь на їх, і сум стискає
До болю серце враз мені:
Самотній я на білім світі,
Ніде не ждуть мене огні,
І очі, дружбою зогріті,
Не осміхаються мені!..
Іди один в холодну хату,
Сумуй за книжкою, мовчи;
Ходи по хаті і завзяту
Думками душу гарячи:
Нехай горить, нехай згорає
Отак, як день цей догорів,
І темна ніч хай все сховає
Під безпросвітний свій покрів!..

1890

В БУРСІ

В те дни, когда мне были новы
Все впечатленья бытия.

Пушкін

Малим хлоп'ям пішов я в школу,
Учився й ріс на чужині,
І про маленького Миколу
Не знали в рідній стороні
По року цілому нічого.
Між покоління молодого
У стінах бурси я зростав,
Ніхто мене не доглядав.
І скоро й сам між бурсаками
Я став завзятим бурсаком.

Усе там бралось кулаками,
І я, як інші, кулаком
Беріг права свої й свободу
Між войовничого народу.
І все, про що боюсь згадать,
Усе, що мала бурса-мати,

І я повинен був зазнати,
Душею й серцем перейнять.
Я сліпо йшов по трясовині,
Та добрий геній вів мене.
Були в житті моїм хвилини,
Коли нове і потайне,
Щось невідоме, поставало
В душі стурбованій моїй
І тиховійним чаром мрій
Жадливе серце напувало,—
Ясним і радісним, як сон,
Як заозерний тихий дзвон.
Бувало — ніч. В чутливій тиші
Спокійно бурса грудьми дише,
А я один лежу, не сплю,
Дихання ритм її ловлю.
І чую, як на мене сяє
У вікна місяць і всього
Промінням срібним одягає.
Обличчям чую я його
Вітання тихе. І мені
Здається, ніби на вікні
Прозорий привид надо мною
Стоїть і манить за собою...
Та то — мана! То я дрімав,
То янгол сна в вікно влітав.

Встаю... Вгортаюсь простиною...
Іду між ліжок до вікна...
Весняна тиха ніч ясна
Стоїть, ворожить над землею.
Поснули друзі й вороги,
І тихо, ясно навкруги.
Через дорогу з-за паркану
Пахтить бузок. Жадливо п'ю
Я хвилю ту гірку і п'яну.
Співать би зараз солов'ю
І бризки кидати перлисті...
Але його немає в місті.
Щебече вільний любий птах
Тепер не тут, а по гаях,
На вольній волі, на роздоллі,
Де летється рідний мій Донець...

А я?.. Я тут, у цій неволі,—
Мов полонений чи чернець...

І сльози раптом підступали,
І плакав нишком я й не знав,
Чи з щастя плачу, чи з печалі...
І місяць сльози ті вітав.
Мовчала бурса, сном повита.
У темних класах спав наш сміх,
І в коридорах мовчазних
Стояла тиша сумовита.
А ніч ішла, неначе сон
В казковім царстві чарівному,
І серце билось по-новому
З тим рухом ночі в унісон.
Вгорі на небі шлях великий
Алмазним порохом горів...
І я тоді — і вже навіки —
Красою душу напоїв.

1890

ВЕЛИКІ СЛОВА

Не жемчуг, злото, сребро
У спадки доля нам лишила,—
Зосталась пустка нам похила,
І ту — снігами замело.
Але над пусткою німою
Витає заповідь жива
І одгукаються луною
Поета-страдника слова:

«Свою Україну любіть,
Любіть її... Во время люте,
В останню тяжкую минуту
За неї господа моліть!..»

Моліть за Вкраїну, синами забуту,
Задану в неволю, в кайдани закуту,
Благайте за неньку убогу, слабу,
Безщасну рабиню, каліку сліпу!

Молить за трудящих на полі народнім,
Хто хліб добуває в поживу голодним,
І тих не забудьте, хто, вставши вночі,
Йде, співом до праці братів зовучи!..

1890

НА КОЛІ

Поблідли зорі. День світає.
Замисливсь місяць золотий.
І непомітно пропадає,
Мов розтає, туман нічний.
Гримить десь поїзд ледве чутно.
Дедалі — дужче... Ось вже він
Означивсь смужечкою смутно...
Ось виринає з мли долин...
Повзе, гримить... горить огнями...
Все ближче... Мить — і тах-тах-тах!..—
Летить-двигтить перед очами,
І грюк, і шум стоїть в ушах.

І стихло враз. І вже немає.
І тільки рельсами легка
Ще йде луна і замовка,
Та білий дим яку хвилину
Повільно тягнеться за ним.
А поїзд ген у безвість лине,
До моря Чорного, у Крим.

Згорнувши прапора, до хати
Солодку зорю досипати
Іде понурий вартовий.
А жінка встала і мерщій,
Іще півсонна і невмита,
Ще снами ночі оповита,
Йде до колодязя з відром,
Води щоб витягти цебром.
З-під ніг у неї птах піднявся,
Зненацька крильми стріпонув,
І задзвенів, і в степ подався,
В повітрі млистім потонув.

1890

УКРАЇНІ

Три сонети

I

Я не кохав ще анікого
Всім палом духу молодого,
Вінків нікому не сплітав,
Пісень нікому не співав,—

Як ранком дня мого сумного
Серед простору степового
З його квіток, пахучих трав
Тобі вінка я заплітав.

Я окропив його росою —
Сльозами ночі весняної
В німій безмежності степів —

І вплив несмілою рукою,
Мов стрічку, музи молодій
До його перший тихий спів.

II

Важкі жалі, пекучі суми
Мої пісні зродили й думи.
Бо ми, як люди, не жили,
В рабів рабами ми були... .

Упали духом скудоуми...
За ласку мали вражі глуми,
За честь — зневагу і хули...
А в мене месники росли —

Мої пісні. І в їх вітаю
Тебе я, мій коханий краю,
Вкраїно любая моя!

Тобі, єдиній, я співаю,
Тобі вінка я заплітаю,
Тобі віддам і душу я!..

III

Недовгий вік мій в цій країні,
Спливе він хвиля по хвиляні.
Але, як вмру, то лиш тоді
Замовкнуть струни золоті.

Замовкнуть в темній домовині —
Коли чуття всі скороплинні,
Усе, що маємо в житті,
Згорить, потоне в забутті.

Убогий син твій безталанний,
І других скарбів він не зна,
Як тільки пісня голосна.

І в їй — в порфирі злототканій —
Красуне горда, мовчазна,
Пишати будеш ти одна!..

1890

КОНВАЛІ

Срібноголові діти маю,
З яких лісів, якого краю
До мене в дім попали ви?
Яких гаїв співці над вами
Співали ранком і ночами
Свої рулади-молитви?...

Я знаю, квіти: ви зростали
На срібноводому Дінці,
І співом цвіт ваш розвивали
Його славутнії співці.
Ви там безгрішними очами
З-під захисту зелених віт
Дивилися на білий світ,
На гори, вдягнені лісами.
Ви там зросли, і розцвіли,
І брачну одіж одягли.
І там почули над собою

Дівочий голос молодий.
Дзвенів він щастям і журбою,
Як тихий вечір золотий.
І хуторянка чорнобрива
Зірвала вас, зв'язала живо
В пучки, а ранком узяла,
На ринок в місто принесла.

І ви тепер в моїй кімнаті.
Ви — полоненниці мої...
Дивлюсь на вас... Думки ж крилаті
У рідні злинули гаї.
Я — ще хлоп'я... Ходжу гаями,
Блукаю лугом-берегами,
Де й ви, красуні, поросли,
Відкіль сюди вас принесли.
Я забродився ввесь росою,
Промок од ніг до голови.
І смієтесь ви надо мною,
Переглядаючись з трави:
«Який заброда неможливий!..»
Але я був зате щасливий.

Як сон, дитинство одійшло.
Навіщо ж знов я воскрешаю
Забуті сни? Я твердо знаю:
Того не буде, що було.
Не оживуть квітки зів'ялі,
Не залунають знов пісні,
І наші гуки голосні,
Що над Дінцем колись звучали.
Щодня на захід сонце йде
І нас на захід за собою
Веде понурою юрбою.
У безвість всіх воно веде...
І ви, красуні блідолиці,
Засохнете в моїй світлиці.
А зараз ви такі ясні,
Такі ви чисті й безтурботні,
Неначе хмари щирозлотні
В блакитнім сяєві весни!

1890

Як фіалка, ти вродлива
І маленька, як вона.
Тільки та — немов сумна,
Ти ж — весела, жартівлива.

Та мені її думливість
Лучче іскр твоїх очей:
Тут — завзяття, жартівливість,
Там — поезія ночей.

1890

ЦАР

Цар постарів, підтоптався,
Мерзне влітку серед дня.
У хутра, єдваби вбрався
І весь день сидить, куня.

І придворні порішили:
«В небі сонечко горить,
І нема такої сили,
Щоб сюди його схилить.

Хай же царські вірні слуги
По країні всюди йдуть
І найкращу на послуги
В двір дівчину приведуть.

Буде сонечко там жити,
Ліжко царське ділить,
Буде цар його любити,
Царську плоть од його грить».

Цар подумав і негайно
Раду здійснити велить.
Бо в теплі усім, звичайно,
Віку хочеться дожити...

І знайшли царю дівчину
З іорданських берегів,
Прехорошу, мов картину,
Цар її очима їв.

Наче пальма степовая,
І висока, і ставна,
І, як серна молодая,
Вся вогонь і рух вона.

Чорні кучері і брови,
Очі — іскри огневі.
Шия, перса — мусянжові,
Сонця хміль і жар в крові.

Груди — мов дозрілі грона.
Губи — рожа запашна...
Цар підвівсь до неї з трона.
«Так... еге... ага... вона!..»

І на ліжку до останку
Цар із нею ночував.
Не склепляв очей до ранку
І слабішим все ставав.

Як умер же, то такою
Із дворця і одійшла
Цвіт-дівчинонька, якою
З Іордану в двір прийшла...

1890

ЦАР І МОРЕ

Ксеркс на греків йшов війною.
Ніс завзяття, силу, хист.
Море стрів — над глибиною
Переп'яв, мов кладку, міст.

Встало море й розламало
Міст в одну-єдину ніч.
Царське серце запалало
На таку зневажну річ:

Як так море з Ксерксом спорить?..
І, щоб вільнее вразить,
Ланцюги рабам у море
Деспот кинути велить...
І в ясні свої глибини
Море дар той прийняло,
І бурхливе, й вільне й нині,
Як з віку віків було.

Той же, хто хотів в гордині
Миць стихій собі скорить,—
Де тепер?.. В якій країні
Бідна тінь його скорбить?..

1890

Невеселі пісні довелось нам співать —
Не про славу народну та волю —
А про зраду братів, про запродану долю
Довелося нам співи складать.
І ті суми, й жалі, і плачі ті тужливі
Тільки в полі нам вільно співать,—
Тільки в полі німім, край убогої ниви,
А при людях ми мусим мовчать.
Наша пісня в неволі народній зростала
І з страждання народу повстала.

1890

Не придбаю честі, слави
Я в боях кривавих,
Бо не бачу я забави
В свисті куль лукавих.

Не придбаю я шаноби
В світі між панами,
Бо не маю ні худоби,
Ні земель з лісами.

Не зберу я срібла-злата
Скнарою рукою...
А умру,— то все достоту
Заберу з собою.

Все візьму — в труну соснову,
В темну домовину...
Дам же волю тільки слову,
Лиш пісні покину.

Хай ідуть вони по світу
Тихо, не шумливо,
Не шукаючи привіту,
Бо й привіт не диво...

Сам же, внук далеких скіфів,
Я піду за ними —
В край старих народних міфів,
В край, де будем всі ми.

І за млистими степами
Вічності німої
Привітаюсь з кобзарями
Давнини старої.

1891

В МІЩАНСЬКОМУ ЦАРСТВІ

Нікчемне, темряве містечко.
Дрібна щоденна метушня.
Хоч би одне живе словечко
Почути де по праці дня!..

Нема спліткам кінця і впину.
І кожна з їх — бридка, тупа.
І я у цій гидоті гину,
Юрба ж щаслива, бо сліпа.

Непереможна темна сила,
І гарно їй і у багні...
Бодай воно її втопило
В своїй безодній глибині!..

1891

ГУАНЬ ДІ ¹

Легенда хінська

Ніби духи Арімана,
Рать монгольських юнаків
Розмела в степах Ірана
Мандаринських вояків.

І на Пекін, мов ті хмари,
Йшли монголи із пустинь.
З ними йшла на помсту й кари
Арімана чорна тінь.

І здригнувсь Китай великий.
З жахом молить він богів
Одвернути напад дикий,
Одмінить на ласку гнів.

Імператор сам з чинами
В славнім храмі Гуань Ді
Упадає з молитвами,
Просить ради при біді.

Та мовчить німа статуя...
З неохмареним чолом
Заніміла і не чує,
Як народ рида кругом.

І сумний після молитви
З храму вирушив народ...
Тої ж ночі йшли до битви
Хінці й вихідці з висот.

¹ Гуань Ді, або Гуань Лао-е,— легендарний хінський герой-півбог. (Прим. автора).

І якраз посеред бою,
Як вже ворог гору брав,—
Бога він перед собою
Вздрів, і жах його скував.

Перед ним грізний і гнівний
Появився Гуань Ді,
І покинув бій нерівний
Ворог зараз же тоді.

Кинув бій і в дикі гори
Втік, неначе в нору змії
А чи як відходить море
У відплив невпинний свій.

А чим світ жерці побожні
Постать Гуань Ді свята
Всю в пилу знайшли дорожнім
І ще в теплому поту.

1891

НАПРОВЕСНІ

Сонце, сонце!.. Засміялось
Все до його на землі,—
І мов чудо разом сталося
В досі мертвому селі:

З стріх побігли перли-сльози...
Дзвонять... гучно гомонять
Про тепло — не про морози,
І сміються, і тремтять.

Гомонять — прудкі, веселі.
Мов музика, той їх сміх.
Веселить він всіх в оселі,
Підбадьорює усіх.

Сам хазяїн походжає,
Шапку збивши набакир.
Ходить... стане.... й зачуває
По сусідах стук сокир.

Там взялися до роботи.
Завтра візьметься і він.
А тепер нема охоти,
І не ладиться почин.

Гляне він навколо — всюди
Рух і гомін, біготня;
Гомонять веселі люди,
А в оселі — герготня:

Гуси плещуться сім'єю
У калюжі. Біля їх,
Гордий пишністю своєю,
Роздимаючись, мов міх,

Генералом виступає
І бундючиться індик.
Півень кучу розгрібає,
Щось знайшов — і зараз в крик.

У базу стоїть скотина,
Чуха боки об тини:
Люба їй ясна година,
Любе їй тепло весни.

Тільки пес один ліниво
На соломі все лежить,
Мов весна йому не диво
І нема чому радить.

Щулить очі він на сонце,
Хвіст і лапи відкида...
А із хати у віконце
Купа діток вигляда.

І хотілося б хлоп'ятам
По калюжах побродить,
І хотілося б ставка там
На струмочку загатить...

Тільки мати не пускає,
Бо немає всім чобіт.
Сонце ж так усіх звабляє,
Що й старий воркота-кіт

На вікно приліз і треться,
Щік торкається хвостом,
І мурчить, і плавко гнеться,
Весь розпарений теплом.

1891

ЧЕРНИЦЯ

Немов могильна темна яма,
На запитання всі німа,
Її взяла святая брама,
І повороту їй нема.

Під довгі співи похоронні,
В диму лампадок і кадил,
Їй мертві образи іконні
Світ зроблять одблиском могил...

Але чого жаліть за нею?
Ніхто душі її не зна.
А глибочінь морська й своєю
Ясною тишею страшна.

Бо там під водними полями
Лежать розбиті кораблі...
Ах, необлитої сльозами
Нема й піщинки на землі!..

1891

У вікно моє весняне
Ясне сонце зазира,
Під вікном ввесь день сміється
Гомінлива дітвора.

Треба рами вже виймати,
Вікна навстіж розчинять
І ясну, веселу весну
В темній хаті привітатъ.

О, приходь скоріше, весно!
Годі мряці панувать:
Вже давно весняні співи
І в душі моїй дзвенять!

Тими співами новими
Я себе розколишу
І словами золотими
Думи серця запишу.

1891

У ПІСТ

Мов чайка, дзвін квилить-кигиче.
До каяття людей він кличе.
І в серці той настирний звук
Здіймає хвилю давніх мук.

В чому нам каятись, коли
Нас бог у світ послав на муки,
Скував серця, зв'язав нам руки
І хоче дяки і хвали?..

Душа скорбить, і прагне світу,
І прагне втіхи, прагне сліз,
А їй мораль підносять збиту,
Кадильний дим, жалобу риз!..

1891

Пливучим оливом холодним
На землю небо наляга,
І заступила муром водним
Світ темних хмар страшна вага.

Дивлюсь крізь водянії грати
В надвірню темряву, в вікно:
Не ніч, не день... На що чекати?
О сонце, жду тебе давно!

О ясне! Вдар мечем палючим
І духів пільми розжени,
Нехай в моря з дощем ревучим
В потоках ринуться вони!

1891

БАЛАДА ЗІР

В одностайнім вольнім хорі
Ходять в небі ясні зорі
І з осяяних небес
Вниз на землю поглядають,
Край, що люди величають
Дивним чудом між чудес.
І здається їм: в безодні,
Там, де тьми моря холодні,
Чорне коло плине в млі;
І плазують там голодні
Бідолашні земнородні,
Вбогі люди — тля землі...

1891

* *
*

Веди мене, я йду з тобою!
Яка мета на світі жить,
Коли не жертвовать собою,
Коли нічим не дорожить?

Серед неправди і лукавства
Царюють вінчані кати,
І скрізь — символи самоправства —
Постали палі та хрести.

На їх пручаються вітії,
Пророки згоди й тишини,
Що в їх серцях жили надії
На те, що сіль життя вони...

Не солі треба, а — заліза!
Мечів, що їм незнаний жаль!
Ганьба тепер пророча риза,
Пророчі сльози і печаль.
Гукни ж сурмою бойовою,
Сколошкой темряву німу,
І стану й я в ряди до бою,
До рук меча і я візьму!

1891

* *
*

Я в двадцять літ одстав од віку,
Його богів я розгадав,
Покров з таємного їх лику
Рукою смілою зірвав.

Для мене пустка склепи неба
І віри світ покрила мла...
А серцю бідному так треба,
Так треба — світу і тепла!

Гримить на стогнах велелюдних
Щоденний ярмарок життя.
Далекий він од дум тих трудних,
Що ними мучусь здавен я.

І скрізь для мене порожнеча...
Але ще рано умирать.
Свята до смерті ворожнеча
Не хоче зброї покладать.

Ще буду жить, боротись буду,
Повстану проти бур і хмар.
За волю й щастя мого люду
Прийму останній я удар.

1891

КРИВАВИЙ СЛІД

Гула метелиця надворі.
Холодний вітер лютував.
І то стогнав і бився в горі,
То з сміхом в степ, у ніч тікав.
А я сидів один в хатині,
В малій кімнаті мовчазній,
І в думці враз, мов на картині,
Побачив шлях минулий свій.
І бачив мертву я пустиню.
Змітали вихори її...
І йшли кудись, важкою тінню
Сповивши голови свої.
І бачив слід я в тій пустині.
Він тягсь кривавим ланцюгом.
І млистий подих хуртовини
Вкривав навек його слідом....
І був то слід душі моєї...
Куди ж я йшов, чого шукав?..
Я не знайшов мети своєї,
І марно слід мій в темі пропав.
Не я один на Україні
Отак у темряві блукав.
О, скільки тих слідів в пустині
Холодний сніг позамітав!..

1891

* * *

Знавці мистецтва, Соломони,
Сивоголові мудреці,
Виводять вмілості закони,
Але життя творять митці.

Устане вільний дух поета —
І всі закони лама,
І Соломонів глине Лета,
А смерті генію — нема.

1891

ОСТАННЯ ПІСНЯ САФО

О море синє, сестро неба,
Останню пісню цю мою,
Безцінний дар ясного Феба,
Тобі я, море, віддаю!

Нехай в розмові хвиль блакитних,
Співучо-втішна і ясна,
Струною гомонів привітних
В віках вчувається вона.

А вам, всевладні боги, ліру
Я — власну душу — віддаю
І шлю по вільному ефіру
Молитву-заповідь мою:

О златокудра Афродіто,
Чи чуєш ти на небесах? —
У мене в серці все побито
І чорна туга на устах!

В огні бентежного кохання
Я буйним полум'ям цвіла,
І вся згоріла до остання,
І попіл слізьми залила...

Прийми ж від мене, мов офіру
На свій триножник золотий,
Мов вільний дар, мов жертву щиру,
Мій вік безщасний молодий!

А ти — до тебе шлю благання,
Підводний царю, — над моїм
Безвладним тілом в час сконання
Схили тризубцем золотим:

Воно коханням нездоланим
Так тяжко змучене давно
І в царстві водянокришталнім
Спочине в тебе хай воно!..

1891

КОРОЛЬ

Душі заздрі і неситі
Не наслідять раю.
Жив король колись на світі
У далекім краю.

Жив у славі, у пошані,
У великій силі;
Не людей кував в кайдани—
Королівства цілі.

Вже у літах був похилих,
Душу б час спасати;
Він же думок легкокрилих
Любить попасати.

Раз виходить він на ганок,
Каже військо звати,
Щоб під старість наостанок
Ще повоювати.

Загуділи-задзвонили
Довбиші в литаври,
Ввесь майдан умить укрили
Вояки-кентаври...

Мов буй-тури походжають,
Брязкотять шаблями.
Душі жаху в їх не знають
В січах з ворогами.

На коня король сідає
В золоті стремена,
І з столиці вирушає
Сила з ним силенна.

У далеке господарство
Ідуть воювати,
Щоб сиріт-круляток царство
До свого прибрати.

Виїздив король з столиці,—
Наказав, щоб ждали,

І щоб загодя світлиці
Пишно убирали.

Убирали, впоряджали
Горниці-світлиці,
Дожидали, виглядали
Короля в столиці.

Та покинули і ждати...
Скоро чутно стало,
Що все військо те завзяте
Без вісті пропало.

У пустині, на камінні,
На піску пекучім
Пали лицарі голінні
З королем могучим.

Од безвіддя, бездоріжжя
Полягли навіки,
Замели й самих, і збіжжя
Їх піски великі.

І тому, хто мав дар мочі
На діла великі,
Завидющі, заздрі очі
Видрали шуліки.

1891

ПІВНІЧНИЙ ВОЄВОДА

На північнім океані
Ходять ночі, ходять дні
В самоцвітному убранні
Башти-гори крижані.
Повсякчасно лиже хвиля
Їх неситим язиком,
Обрива скляні їх крила
Вітер, ходячи кругом.
А під ними, в синім морі,
У холодній глибині,

Вільно ходять на просторі
Див підводних табуни.

Там північний воевода
Збудував свої дворці
І підвладна вся природа
В тих краях його руці.
На престолі крижаному,
У палатах крижаних
Він сидить, господар дому.
Буря скиглить коло ніг:
«Одпусти мене на волю,
Я весь світ тобі скорю,
Все живе візьму в неволю
І до ніг твоїх схилю!..»

І махає він рукою,
І, завивши наче звір,
Хуртовиною страшною
Буря мечеться надвір.
І де тільки пронесеться,
Кинє оком де вона,—
Скрізь од жаху все здригнеться,
Заніміє глибина.
І за нею слід ночами
Воевода сам іде,
І холодними снігами,
Що зустрине, замете.

Йде він південь воювати,
Край, де сонечко живе,
В крижані кайдани взяти
Його серденько живе.
Але сонце не боїться,
Посміхається над ним,
Запалає, розгориться,—
Сніг і лід оберне в дим!
І тікає воевода
Знов на північ — в холод, тьму,
І у тьмі тій сонця врода
Сниється знов і знов йому.

1892

Ще хлопцем, шляхом ідучи,
В пилу, затоптану юрбою,
Найшов я кобзу, і з собою
Узяв, і в полі уночі
Заграв на ній повільно, стиха.
І про тяжке, незнане лихо,
Як тільки струн мої персти
Торкнулись, кобза заспівала,
І співом душу схвилювала,
І вдаль покликала іти.

І я покинув рідні села,
Покинув я міста бучні,
Бо непотрібна в метушні
Була там пісня невесела
І замикала суета
Мої і душу, і уста.
І я в степи пішов пустинні,
Під небеса блакитно-сині,
І там у тиші мовчазній
Самотньо грав на кобзі тій.

І там дізнавсь, чого співала
Так сумно кобза голосна,
Чого так душу надривала
Своїми співами вона.
Не про красу і не про вроду,
Що радість в їй горить ясна,
Про муки рідного народу
Співала, плачучи, вона...
І я, страдальцю безталанний,
Тобі віддам і я пісні,
Віддам і плач свій покаянный,
Всі струни серця голосні!..

1892

Я дум своїх не віддавав
На суд невігласам нікчемним
І од похвальних дукам темним
Я малодушно не складав.
В степах днедавніх половецьких
Доходив я завдань мистецьких,
І довго музи чистий спів
Мені, самотньому, бринів.

Але, коли пустить до друку
Свої я співи захотів,
Цензурний кат холопську руку
На їх раптово наложив.
І чоло музи молодої
Клеймом заперту заплямив
І в льох її тюрми гнилої,
Неначе евнух, засадив.

Але і там, в своїй темниці,
Мені дзвенять її пісні,
І чистий голос чарівниці
Співа безбоязно мені
З тремтінням розпачу і болю
Про світ, любов, братерство, волю.
Та цих пісень я не віддам
На глум холопам і катам!..

1892

ГОМЕР

Берегом вільного моря
Хлопець іде кучерявий.
Слухає гомін журливий
Сонцем осяяних хвиль,
Оком услід проводжає
Феба ясну колісницю,
Перебираючи стиха

Струни на лірі чуткій.
Хлопче безвісний! Твоєї
Ліри безсмертної звуки
Світ весь обійдуть. Тобою
Славен твій буде народ.
Слава про тебе полине
В знані й незнані країни.
В Скіфії темній, далекій
Славити будуть тебе.

1892

* *
*

О, як хотів би я тебе вітати, море,
Під гомін хвиль слідить хід вільних кораблів,
Глядіти з скель німих, як човен хвилю боре
І плине в далечінь по гребенях валів;
Як чайка носиться, ширяє над водою,
Поживи срібної шука між піни хвиль,
Як велетні морські, віддавшись супокою,
Дрімують в пристані, пропливши сотні миль.

О, як бажав би я, і сам віддавшись хвилі,
Побачити чужі заморські краї,
Пристати до землі, де мирт пишає в силі,
Стоять цитринові й лавровії гаї.
О Риме, давніх діл прославлена руїно,
Тебе побачити чи випаде мені?
Ясна Італіє, мужів-орлів країно,
Невже дарма мені ти снишся уві сні?..

Я б, син далекої, незнаної країни,
Де скіфів давніх рід навіки опочив,
Побачив би твої славетнії руїни,
Згадав діла твоїх прославлених синів.
І я б з їх джерела води зачерп живої,
І воду б ту поніс у глушину степів,
І там не раз би знов в часи журби важкої
Я чуте й бачене у думці воскресив.

Бажав би я... Та марні сподівання.
Кайдани сковують самотнього мене,
Кайдани тяжкого, безславного конання,
І мертва їх вага мене у землю гне.
І хто такий я сам?.. Син бідної пустині,
Я виріс дикарем в її сумних степах,
І був би я чужий у тій ясній країні,
Немов між лебедів приблудний сірий птах.

А все б бажав!.. Бо тут реве-гуде завія,
Виковеє мороз кайдани крижані,
І люта віхола сніг з хмари сіє й сіє,
З старих тинів стирчать тичини вже одні.
Забила снігом все холодна хуртовина.
Погублено шляхи. І їде навмання
З села дорожній в степ... Оце і вся картина,
Та сама все вона, однісінька щодня.

1892

* *
*

Слава богу, живемо
В вільній ми державі:
Б'ють і нас, і ми б'ємо,
А проте всі праві.

Ми піддані не лихі,
До порядку звичні.
Коли є у нас гріхи,—
Тільки поетичні.

Нащо, скажем, письменникам
Вірші друкувати,
Як не можна панночкам
Їх в альбом вписати?

В їх герої — мужики,
Злидні неминучі,
Бійка, лайка, сіряки,
Постоли й онучі.

Правди нічого таїть:
Нація ми горда;
Голь, а кожне норовить
Вдати з себе лорда.

Як ти граф,— тобі почот,
Шана й всі оньори.
А бідняк,— то ти єсть скот
З панської обори.

І билинонька блідна
Тягнеться до світу.
Іде пан — вклонись. Впізна —
І хвала піту!

Йшов ти, певне, пішака,
А тебе пан з ласки,—
Глянеш,— пальцем заклика
На задок коляски!..

Що про те тобі співають,
Що болить у тебе,
У політику встрявають,
Лізти, де не треба,—

Все вже визнано давно,
Зважено не хибно:
Має ціну те одно,
Що панам потрібно.

Хоч би й те: давно у нас
Є закон любові,
Щоб балакав весь Парнас
На сорочій мові.

Отже й на! Знайшлись такі:
Не хочять, та й годі!
І гудуть, мов мужики
На селянським сході!

Гірше. Знають чупруни:
Цар співців сорока,

А ревуть, мов барани:
«Хвойда білобока!..»

От що хочеш, те і дій!
Можна без цензури?
Ну, і дано право їй
Дерти з дурнів шкури...

А проте ми живемо
Як ніде на світі:
Все їмо і все п'ємо,
Всі веселі й ситі.

На політику нам чхать,
Ми — аполітичні,
І гріхи в нас, так сказать,
Тільки поетичні!

1892

ДЯКИ-ПИВОРІЗИ

Ой чи рано, чи не рано,
Щось в голівоньці погано,
Мов джмелі в дуплі гудуть,
Спочивати не дадуть...
Гей, панове, годі спати,
Треба ліків пошукати,
Бо до служби, хай їй хрін,
На дзвіниці кличе дзвін.
Помагає оковита,
Та шкода — усю попито!
Вдармо чолом удівцю,
Сіромасі-сирівцю.
Може, хоче хто розсолу?
Цуп, неси його до столу.
А ще краще — огірків:
Їх би й Ной-прапрадід їв,
Якби дав хто бідоласі,
Як він древле рачки лазив...

Огірки та сирівець —
Ось похмілля і кінець,
А коновок зо дві пива,—
Буде душенька щаслива.
А як буде тютюнець,
То хоч зараз і в танець.

1892

* *
*

Не стрінуться вдруге широкі шляхи,
Що ними вступали в життя ми уранці,—
Ми всі поклялися, мов ті женихи,
До смерті годити єдиній коханці.
А лиш розійшлися — покинули нас
Всі думи високі й заміри в той час!
На інші шляхи нас життя відзиває,
По-своєму кожен свій вік проживає,
У кожного небо і сонце своє,
А спільний ключ правди — засох і не б'є...

1893

ЖУРБА

Пливуть помалу дні і роки...
Багато доброго сплигло,
Багато й злого занесло
В річки, моря, степи широкі.
Я важко падав — і вставав,
Щоб, може, гірше вдруге впасти...
Краплину щастя щоб украсти,—
В уста Іуду цілував...
Піввіку в затишку глухому
Даремно волі я прождав,
Дарма піввіку прогадав,
Добра не роблячи нікому.
Я сподівався, виглядав,
Що наше сонце скоро встане,

І я не чув, як серце в'яне,
Як дух мій тяжко занепав.
Тепер — я бачу... Й без просвіту
Журба на душу наляга,
Мов чорна хмара набіга
На рідну хату непокриту.

1893

ПОВОРОТ ЗИМИ

І знов зима, і знов негода!
А як то гарно вже було:
Кайдани скинула природа,
І небо співами гуло!

Де ж ви тепер, співці далекі,
Куди загнала вас зима?
Ви знов вернулись в царство спеки,
Де снігу й холоду нема.

А ми?.. Ми знов засумували
Під гомін хуги по ночах,
І ждем, щоб знов ви прилітали,
Побувши в вирію в гостях.

1893

* *
*

В житейським морі-океані
Блукає утлий човен мій.
Бурхають хвилі, наче п'яні,
Жене їх в безвість вітер злий.

А я пливу, не потураю,
Хоч знаю: скоро вже мені
Притулок буде в глибині...
Але пливу, пісні співаю.

Мое життя — летючий час,
Мої пісні — то скарги долі;
Але я рвусь до щастя й волі,
Рвусь — поки світ мій не погас.

1893

* *
*

— На коня, на коня!..— продзижчала сурма.
Піднімається ди́ка́я сила.
Попереду — барон. Кінь — упину нема,
Злісно пінить досадні удила.
Коливають по вітру корогви старі.
Ідуть лицарі ряд за рядами.
А позаду ген-ген у курі на горі
Вслід обоз вирушає з возами...

Крові, злота, страшного похмілля війни
Гад двоногий жадливо шукає.
І брат брата вбива без причини й вини,
І, як п'яний, що робить — не знає...
І стидовище те, ту срамотну ганьбу
Прославляли колись трубадури.
А тепер про той глум — гадів тих боротьбу —
Свідчать мохом порослії мури.

1893

* *
*

Гроза минула — й хмари далі
На чорних крилах понеслись.
Усе прояснилось. Опалі,
Було, квітки — знов підвелись
У синє небо голівками,
І над дзеркальними ставками
Сміється радісно лоза.
А в мене в серці — ще гроза.
Там сонце й досі під вагою
Холодних хмар. Але сльози,
З її послугою благою,

Не сподіваюсь від грози.
Вона мене ще більше зморе.
А сліз же, сліз в душі — потік...
Та серце в мене — мов замок,
З ключем... закинутим у море.

1893

* *
*

Як чорна галич восени,
Одна від другої чорніша,
Одна від другої сумніша,
Серед веселої весни
На мене думи налітають,
Мов ліс той, душу обступають,—
І страшно робиться мені
В оці ясні весняні дні.

Живу на світі, як бур'ян,
Мов очерет той на болоті,—
І обгорта мене туман
Нікчемних діл, гидких оман,
І гасне дух в турботах плоті...

Але хіба того бажав,
Того шукав я так недавно,
Щоб на болоті цім безславно
Нечистий з мене глузував?! .
Ні, так я низько ще не впав!
Я досі сліпо жив у мріях,
Я тішив серце у надіях...
Та годі вже себе дурить:
Я хочу душу напоїть
Знанням мистецтва і науки,
Збудить в душі небесні звуки
Про щастя, радість і любов,—
На світ родитись вдруге знов.

Але чи зламаній билині
Піднятись вгору на стеблині?
Назад чи вернеться життя,

Коли пішло вже в небуття?..
Чи не отак, розбивши вазу,
Дитина ще не тямить зразу,
Яка то трапилась біда,—
А потім гірко зариди?
Але з того чи буде краще?
Нездатні черепки — ні на що!

1893

ШЕКСПІР

Сонет

Блажен, хто духом оживав,
Читаючи його творіння,
І змахом вільного стремління
У край поезії злітав.

Він — цар її. Її проміння
Крізь тьму віків він пробачав,
І сяйвом власного горіння
І мертвим він життя давав.

Блажен, хто в нього навчався
В глибини серця заглядать
І світ із пільми викликать.

Блажен і той, хто упивався
Його творіннями й не гнався
У нього слави переймать.

1893

* *
*

Я не відбився від кайданів,
Що в них мій рід мене кував,
До ніг кастових істуканів
І я мою офіру клав.
Як раб, примучений в неволі,

Тягну ганебні ланцюги,
І потуха бажання волі,
Темніють дальні береги...
Для чого ж, музо, нас з тобою,
Навіщо доля нас звела,
Як ти й сама — каганчик з лою,
Вогонь без світу і тепла?..
Чого ж в чаду ночі глухої
Ти все виспівуєш мені,
Коли я прагну так спокою,
Свої незбутіі пісні?..
Я — син раба, я — син рабині...
Хіба мені будить уми?..
Хіба мені вогонь святині
Нести братам із нетрів тьми?..

1893

* *
*

О ви, хто носить срібні шати
І обкрадає вівтарі,
Хто проклина-громить Пілата,
Свого возлюбленого брата;
Кого закуплюють царі,
Укравши божії глаголи,
Кріпить розхитані престоли,—
Просніться!.. Прийде правди час,—
І Судія Великий вас
Оддасть — самим бісам в науку —
В не знану ще і пеклу муку!..

1893

* *
*

Сором в пітьмі духа
Вік ізвікувати,
Самому кайдани
На собі кувати!

До костей кайдани
Ті позаїдались,
Бо вони на тілі
На живім кувались...

Як колись я палко
Рвався до просвіти,
А прийшлося у пільмі
Цілий вік сидіти!

Довелось на світі
Пнем негожим тліти,
І людей, і долю,
І себе винити.

А вини немає
Більше ні на кому,
Як на власній волі,
На собі самому,—

Що не вмів я разом
Пути розірвати,
Що боявся сміло
Проти долі стати;

Що боявся стрітись
З долею сліпою,
І глибоку яму
Вирив під собою!..

Тільки — вже несила
Далі так сидіти,—
Дерево — й те тягне
До проміння віти...

Годі сумувати
На старій руїні!
Ой візьму я крила,
Крила соколині,

Піднімусь за хмари
Сонця подивитись,
У його промінні
Серцем обігрітись!

Зжити вік в темноті —
Тьми не пережити,—
Краще ж час єдиний
Попишатись в світі,

Краще на хвилину
Вибитись за хмари,
Геть вниз покинуть
Всі земні примари!..

Якже й там не стрінусь
З долею ясною,
З-під небес впаду я
Зіркою дрібною,

І вогнем летючим,
Хоч на мить єдину,
Розірву я пітьму
В час свого загину.

Хай брати побачать,
Що вона не вічна,
Та страшна омана,
Пітьма та північна!..

1893

ЦАРІВНА

Над морем у замку
Царівна жила;
На диво красуня
Царівна була.

Той замок старезний
На скелі стояв,
Ставну свою постать
В воді оглядав.

Раз сіті рибалка
Під ним закидав
І пісню про долю,
Про горе співав.

Чудова без краю
Та пісня була,
Бо з самого серця
Вона в нього йшла.

Ту пісню царівна
Почула з вікна,—
І в серце запала
Царівні вона.

Питає царівна:
— Хто пісню співа?
— Співа безталанець,
Зайдиголова,

Рибалка на морі
Співа молодий,—
Слуга відмовляє
Царівні сумній.

Гукнуть його в замок
Царівна велить,
І каже рибалці
Вина наточить.

Частує рибалку,
І він їй співа,—
Сміються і плачуть
У нього слова...

І вийшов із замку,
До моря спустивсь,
Щасливий, мов вдруге
На світ народивсь,—

Красуня царівна
Вітала його...
За час той не шкода
Життя усього!

І в місячні ночі
Під замком старим
Співає рибалка
На човні своїм.

Пісні його слуха
Царівна з вікна,
І сльози пекучі
Втирає вона.

За князя старого
Виходить вона...
Рибалка ж співає,
Нічого не зна.

Той князь непривітний,
Як хмара — грізний;
Бере він царівну
В свій замок страшний.

Співає рибалка,
Нічого не зна,—
Всю ніч його хвиля
Гойдає ясна.

І зорі так любо
На нього глядять,
І злодія очі
Сердегу зорять...

В неділю царівна
Стоїть під вінцем
Вряд з князем вельможним,
Завчасним мерцем.

Увечері в замку
Всі вікна горять,
І хвилі під замком
Од світла блищать.

І човен ті хвилі
Гойдають малий,
А в морі рибалка
Лежить молодий.

Глибокая рана
У нього в грудях,
Петлю йому камінь
На шиї затяг.

Лежить, безталанний,
В морській глибині,
Не бачать вже очі,
Як' сяють огні.

В той час, як вельможний
Князь в церкву вступав,—
За княжим наказом
Він мертвий упав...

1893

СОН ВЕЛЕТНЯ

Без початку й кінця
Степ великий поліг.
Океан — в головах,
А моря — коло ніг.

Спить той степ... І не рік
Спить він ночі і дні,
І минають віки
В зачарованім сні.

Спить... І сняться йому
Ті години старі,
Як не знали плугів
Степові пустирі.

І він бачить: по нім
Не коралі горять —
Дике зілля, маки
Незліченні бринять...

Похилившись, дріма
Нерухома трава,
Птаство в небі пісні
Безтурботні співа.

Рись, і тур, і сайгак
Топчуть трави, квітки;
В сине море несуть
Вільні води річки.

Скіф і дикий сармат
Бродять з краю у край.
Коло моря в степу
Грек знайшов собі рай.

Обкопавсь... Змурував
Білі мури й зорить —
Чи, буває, стовпом
Пил в степу не курить?

Чи не свисне стріла
Із тернів, бур'янів?
Чи не треба вітати
Вільних степу синів?..

Кріпко степ спочива
І не віда, не зна,
Що навіки пішла
В безвість та давнина;

Що залізні плуги
Розорали терни,
Розмережали степ
Різнобарвні лани...

І не чує вві сні,
Як не знаний ще шлях,
Мов гадюка, повивсь
По його по грудях;

Як залізом його
З краю в край переліг,
Як по нім лютий змій,
Змій залізний побіг;

Як у груди землі
Нори-ходи пройшли
І по шахтах гудки
Загули-заревли;

Як заводи зросли
По глухих пустирях,
Як залізо кипить
Там день-ніч у печах;

Як над пеклом отим
В'ється хмарами дим,
Що аж сонце святе
Погасає у нім;

Як пощезли гаї,
Повсихали струмки...
Він нічого не зна
І не чує вві сні.

1894

ВЕСНЯНИЙ ВИПАЛ

Земля протряхла,— і в стерню
Господар кинув жмут огню
І підпалив сухі стеблини
Сумної мертвої долини.
З малої іскри по стерні
Пішли гулять-рости вогні.
Зростає випал. Дим стовпами
Поплив за вітром над ланами.
Тріщить нездатливий бур'ян.
Огонь біжить із лану в лан
І молодій весні дорогу
Рівняє скрізь по перелогу.

То — ходить смерть. Але вона
Живій природі не страшна,—
І нива стане знов живою,
І знов одягнеться травою,
І зашумить колись вона,
До вітру теплого озветься,
І знов до сонця усміхнеться,
Сама, як сонце те,— ясна.

1894

* * *

Хай гасять світ
Хоч сотні літ,—
В душі людини
Вогонь не згине.

Під батогом
Біжать бігом
Сини неволі,
І босі й голі.

А прийде час,—
Батіг якраз
І сам поб'ється,
І все минеться.

В серцях рабів
Проснеться гнів,
Як лев пустині,—
І рабство згине!

1894

ДО СОНЦЯ

Сонце ясне, сонце красне,
Бачиш все ти в світі;
Бачиш, як працюють тяжко
Бідні степу діти!

Як вони весною землю
Орють, засівають,
Серед літа, в вар, у спеку,
Потом поливають;

Як збирають кожен колос,
Кожную стеблину;
Б'ються тяжко, що є сили,
Змалку — до загину.

Все ти бачиш з високості,
День у день і далі
Йдеш безоднями ясними
Без журби-печалі.

І однаково, без жалю,
Палиш ти і море,
І нещасні тії ниви
Ратаям на горе...

Не пали їх, злotosяйне,
Обернись на море,
Бо його ніхто не сіє,
І ніхто не оре.

А на ниви на трудяші
Упадуть хай роси,
Бо їх кожная билина,
Кожен колос просить!

1894

На мертвий степ гроза найшла.
Він довго ждав її, змарнілий,
Од спеки й суші занімілий,—
І ось край моря загула
Далеко ген її розмова.
І встали важко, мов діброва,
Зловісні хмари, і знялись,
І чорним димом повились...

Ударив грім,— і хмари збились,
Засяли блискавки криві.
Стовпи дощу, немов живі,
За вітром косо нахилились,
Упали вниз, землею йдуть...
І мов мітлюю — степ метуть...

На шлях набігли... Коні стали.
І подорожній оббіга

З-під вітру бричку й натяга
На неї повсть,— хова чували.
А вітер рве її із рук,
Дощем у вічі забиває,
І раптом з нього бриль зриває
І киди геть під грім і грюк...

1894

ПІСЛЯ БУРІ

Море ще довго не спало і тихо вночі хвилювалось,
З шумом ритмічно-журливим скаржачись хвилям
холодним.

Скелі мовчали уперто, бездумні, бездушні громади.
Що їм ті скарги журливі? Немає їм діла до того!..

Довго дививсь я на море — і плакав в журбі
нерозважній

Над безталанням людини на лоні байдужім природи.

Глянув я вгору на зорі — і очі далекого неба
В душу мені подивились... І зір тихомрійне вітання
Ясно почув я у серці, мов струн спочутливих

тремтіння...

Вічним спокоєм дихнуло на мене з далекого неба,
Ніби росюю скропилось гаряче, намучене серце.
Стихло, мов зв'язане, горе, і сльози скотились

останні,

Впали на землю холодну алмазами в срібнім промінні.
Море ж шуміло ритмічно, і скелі мовчали, як перше.

1894

* * *

Знов невідступно обгортає
Мене журба, мов поле дим,
І перед мною пропливає
Минуле спогадом блідим.

Як часто там у наші чаші
Вливалась трута огидна,
І як точились сльози наші,—
О музо, знаєш ти одна!

У стінах бурси з бурсаками
Я краші літа загубив,
В борні з бурсацькими божками
Свою я силу надломив.

А як Пілати розпинали!..
Як на повільному вогні
Не тіло — душу підпікали,—
Я й досі бачу ще вві сні.

О музо, музо, у кайдани
Кували вроду там святу,
Словами мертвими болвани
Її каляли чистоту.

І як я рвався із темниці!
Як пута ті темничні рвав!
Без світла ранньої денниці
У тьмі горів і догорав!

Хотів я волі і простору,
Хотів весь світ перевернуть,
Хотів життя одвічну гору
Своєю силою зіпхнуть.

Хотів... бажав... Бо степової
Билини доля скрізь одна —
Тягтись до неба головою...
Ой леле, небо ж те — без дна!..

1894

ЦАР ПЕТРО

Сміло сяють царські очі.
Серед кузні він стоїть
І співає, й скільки мочі
По кувалду стукотить.

І залізна, мов живая,
Гнеться вогненна скоба.
З неї приском вилітає
Іскр огнистая юрба...

Він співа: — Залізо — сила.
Спроста ним не володіть.
Гартувати треба вміло,
Розпікати й холодить.

Треба знати, як кувати,
І тоді над ним ти пан.
Будеш ним ти керувати,
Ти, пігмей,— немов титан.

І скуеш собі на славу
І леміш, і чересло,
І меча — на січ криваву,
І трудівнику — свердло.

Вийде з нього і гармата,
І підкова, і гвіздок.
Тільки треба не дрімати,
Щоб не гаявсь молоток!..

І кує коваль великий.
Прищуть іскри і летять.
І на нього царств владики
З жахом здалека глядять

1894

Не полем чистим, що весною
В квітки безкраї одяглось,—
О музо, стежкою тісною
З тобою йти нам довелось.
Безсмертним сявом науки
Не заблещить наш каганець,

І за пісні, журливі звуки
Не вкриє чоло нам вінець.
Ліричним сяєвом зогріті,
У них малюються чуття,
Усім бездольним знакомиті —
Плач, стогін, темрява життя...
О музо, глухо заніміє
Наш спів у рідному краю,
Дух забуття його розвіє,
Як вітер листя по гаю.
Але бажав би я до краю
Вогонь у серці зберегти,
І тим пісням, що я співаю,
В серця людей добром лягти.

1894

НОТАТКИ

I

Мов червінець, вірш чекань.
Як алмаз, обточуй грань —
До найменшої дрібниці.
Слово куй твердіше криці.

В слово думи уложи.
Нагостри їх, мов ножі,
І тоді пускай їх сміло,—
Стане слово те за діло.

II

МУДРЕ СЛОВО

Мудре слово — мов дукат:
Ним втішається і кат.
І воно, як і дукати,
Крил не має, а крилате.

III

МАЛОДУШНОМУ

«Усе на світі суєта,
Усе цвіте і відцвітає,
Усе гние і пропадає,—
Мудріший з мудрих неспроста
Сказав, що все єсть суєта!»

Спинись, нещасний невігласе!
Не все цвіте і відцвіта,
Не все гние і пропада:
Хто в небі сонця світ погасить?
Хто згасить племінь, той, що вік
В душі ховає чоловік?..

IV

«Більше книг та мемуарів,
Більш друкованих людей!»
І настроїли винбарів
Ми під склади їх ідей.

Скільки грошей і чорнила
Помарновано на них,
І стоять вони без діла,
Ворогам лихим на сміх.

Бо як стій не можна зразу
Стати зрячими з сліпих
І ученими з наказу,—
З спіху вийде тільки сміх.

V

РОЗУМ

Розум — іскра громова,
І, як грім на небі хмари,
Він облуди всі й примари
Освіщає й розбива.

VI

«Світ увесь титани
В руки узяли,
Скоро й їм не стане
Місця на землі.

Геть з путі, голото,
Гетьте, бідняки!
Шлях — для срібла й злата!
К бісу мідяки!..»

Так кричить зухвало
Ненасить людська.
Та цього ще мало:
Бог за бідняка!..

VII

Коли я дурням потурав,
То кожен мною гордував
І величався перед мною
Своєю силою дурною.

Тепер кричу я: — Геть з шляху!
Бо я не гляну на пиху,
Я пригвожджу тебе, як муху,
З розмаху пліттю до обуху!..

І присмиріли силачі,
Понадimalись, мов сичі.
О люди, люди! Що це: з вами
Одна розмова — кулаками?..

VIII

Гуртом людей усіх не гань.
Між них є злодії великі,
Гидота є, мерзенна твань,
Є душі, згублені навіки.

Та є й такі, що на хрести,
На невимовнії страждання
Готові з радістю піти,—
І йдуть на смерть з переконання.

ІХ

Дивись сміліше в вічі всім,
Ні перед ким не знижуй шиї:
Нема рабів у нас в Росії,
Не гірше других ти нічим.

Людина ти. Ти — син України.
Хоч ти не геній — не біда.
Дарма ніщо не пропада,
Працюй — і слід твій не загине!

Х

SENTENZ¹

Скільки туги, скільки горя
Людський рід таїть,—
У сльозах, немов у морі,
Можна б світ втопить!

Скільки й сміху між страждання
На землі дзвенить;
Дух безсмертного буяння
Й мертве все живить.

А проте все — порошина,
Попіл — чоловік,
Хоч себе царем створіння
Уявляти звик.

1894

¹ Думка, ідея (лат.).

НА НОВИЙ РІК

Ті самі все, старі бажання,
Старі, незмінні почуття
Нового кращого життя
Встають в хвилини привітання
Нового року: онови
Нас, боже, з ніг до голови!
Суспільства ниву неполиту,
Змарнілу, злиднями побиту,
Дощем, росою окропи!
Убогих, сиріт — заступи
І всім нам дай — хоч трохи світу!

1895

ЗАКЛИК ДО МОРЯ

До синього моря кипучих валів,
На скелі надморські, пекучі піски!..
Ой сумно, ой душно в пустині людській,
З журби не звезу я до праці руки.

До синього моря кипучих валів,
До хвилі ясної, до вільних вітрів!..
Що в мертвім спокою? яка в нім мета?..
Де бурі, де хвилі — там воля свята.

До моря ж, до моря, на південь ясний,
Де стогне, лунає прибіій голосний!
Там хвиля бурхає, там вітер реве,
Там сонечко сяє, — не мертво, живе...

Там вільного вітру я грудьми нап'юсь,
Наслухаюсь моря безстрашних пісень,
І сильним, і вільним у степ повернусь,
З душею ясною, як сонячний день.

1895

Що найкращі наші роки —
Без пісень, без чар кохання?
Так кохаймось, друзі, поки
Є в серцях у нас бажання!

Скільки світла перед нами,
Світла розуму й науки,
Таємниць під небесами,
Скільки щастя, скільки муки!..

Що ж, нехай нас ждуть могили,—
Тим нам нічого журитись:
Як своє ми відлюбили,
Будуть інші так любитись.

І на бідній цій планеті,
Поки світ існути буде,
Всім чуттям своїм в поеті
Відгук завжди знайдуть люди.

І як згасне над землею
Іскра променя остання,
То тоді лиш, вкупі з нею,
Змовкне й пісня про кохання.

1895

ВОГНІ

Коли б не ви, святі кумири,
Коли б не ви, ясні вогні,
Я не почув би гласу ліри,
Проспав би я її пісні.
Як на невірничому ринку
Іде невірник з рук до рук
І переходить від будинку,
Де потерпів немало мук,
В нові, не знані ще палати,
Де знов добра йому нема,—

І я так мусив мандрувати —
З ярма до другого ярма.
Але в цій темряві гнітючій
Засяли ви, святі вогні,
Високих душ вінець блискучий,
І шлях осяяли мені.
Ви кликали із мряки ночі
На світ, де сяє всім любов,
І рухи струн душі співочі
Зачув я в себе в грудях знов.
Замість битої дороги,
Багатства й влади, я обрав
Малий прослідочок убогий —
Життя без хліба і без прав.
Обрав співця зрадливу долю...
І як не важко в ній мені,
Не кинусь в другу я неволю,
Поки горять святі вогні!

1896

КОСАРІ

Із сіл далеких Москівщини
Щороку сунуть бідарі
В степи південні України,—
Ідуть і їдуть косарі.

Ідуть туди робочі раті
Не край наш рідний руйнувати,—
На діло йдуть вони святе:
Збирати зерно золоте.

Бо там, над морем, на просторі,
Мов друге море — хліб стоїть.
Над ним горять останні зорі.
Ще мент — і жито побіжить...

Ідїть, вас ждуть лани безкраї,
Вас ждуть далекі хутори:
Там бажані робочі зграї,
Потрібні жваві косарі,

Там на просторі степовому
Вночі запалите вогні,
І на кочовищі новому,
Мов де під Курськом повесні,

Заплаче пісня сиротливо...
Ріжок затужить... А вгорі
Зірки світитимуть журливо,
Небесні тихі ліхтарі.

1895

Де ви, вільні, незаказані
В світ ясний шляхи-доріженьки?
Де ви, крила непов'язані,
Несповиті руки-ніженьки?

Обпутляла весь світ ниточка —
Не товста, тонка-тонесенька,
Обгорнула весь світ сіточка —
Не шовкова, золотесенька.

Запутляла люд друкований
У мундири ті з погонами.
В його розум запломбований
Циркулярами, законами.

І нема там ні порадника,
Ні слуги народу бідному,
Ні посібника для страдника
На чорноземі на рідному.

Йде весна. Земля розкутая
Димом, парою вкривається,
Жде, що сила недобутая,
Рідна сила прокидається.

Ой вставай же, сило рідная,
Непоборна, непочата,
На війні, в боях побідная,
Хлібом, правдою багата!

Уставай, поглянь в віконечко,
Розправляй сугуби зведені,
Бо давно вже світить сонечко,
Он вже в небі, посередині!..

1895

В ДОНЕЦЬКОМУ КРАЇ

І степ, і гори обгорілі
Дощем обмило громовим.
Та знов такі ж вони немилі,
Нічим не скрасились новим.
Ревуть гудки. Дими стовпами
Повзуть за вітром по степу.
А там, під степом, у склепу,
Шахтар зомлілими руками
Б'є камінь, вугіль добува,
У землю вік свій зарива...

Поглибше рий! За гріш добутий
Ти завтра вип'єш дурману
І підеш голий, необутий,
Шпурнувши лайку не одну,
Додому з шахти. За тобою
Не пожалкує тут ніхто.
Нові накинуться юрбою
Голодні люди в це гніздо,
В цю вільну каторгу без ґратів,
Гіркоґо хліба добувати.
Та, може, вернешся ще й сам,
Немов старий моряк до вахти,
Віднісши свій привіт лісам
І надивившись на плахти
Злотистих нив,— ти знов до шахти.
А поки що — довби й довби,
Роботу каторжну роби!..

Гудуть гудки. Мов гусінь чорна,
Йдуть важко хури на вокзал.
А там, неначе генерал
Солдат вишколює — моторно

Ганя вагони паротяг.
Сопе і свище з нетерплячки,
І киди разом: — Хай, їм враг! —
І воду п'є із водокачки.
А сонце палить все. Пашить
Огнем земля й руде каміння.
І вдалині, мов драговиння,
В повітрі срібло мерехтить.

1895

Грими сурмою бойовою,
Клич, музо, вірная моя,
Щоб стали ми самі собою,
Щоб не стогнав в нас під ордою
Новоявленою мужик,
Щоб не глумився з німчурою,
Що ми придатні лиш до гною,
Нічий нахабницький язик!

1895

ШАХТАР

У сажі, чорний, як мара,
Рукою піт з лица втира
І кайлом вугіль б'є і б'є
В норі шахтар. На нього лле
Мутна, холодная вода,
І лампа світиться бліда,
Моргає стиха, мов дріма.
Повітря дихати нема.
Чи скоро зміна? Голова
Звиса, неначе нежива...
Півсуток цілих у норі,—
Тут знайдуть смерть богатири!
І тут працює чоловік,
І не один, не другий рік...

Чи скоро зміна?.. Сил нема.
Але робітник не дріма,
Бо ще уроку не зробив,
На хліб на сіль не заробив.
І гляне часом він назад,—
Там нір чорніє цілий ряд...
Струмки води із них біжать...
Безсонні криси шарудять...
І всюди в норах у землі
Кують підземні ковалі,—
Такі ж нетяги-шахтарі,
Кують з зорі і до зорі...

Добро їм там, в глибу землі.
Без неба, сонця, у порі,
Дорогу в пекло прокладать,
Багатим гроші здобувать!
Добро їм там, у глибині,
При ламп нещасному вогні,
Гроші й собі якісь кувать,
Щоб їх уранці пропивать!
А потім спать... а потім встать —
І знов у нору залізати!..
А місяць ходить уночі
І дума, небом пливучи:
Чого гуде всю ніч земля?
Не бачить в ній він шахтаря!

1895

ХМАРА

Станція. Вагон. За вікном метушня. Дзвоник.
Панок, молодий і привітний, сидить на лаві. Коло нього
зупиняється дідусь з торбинками, шукаючи, де сісти.
Панок посувається — дати місце.

Панок

Можна тут оце сідати.
Я прийму свої сакви.
Ви прочанин, як видати?..
Ось сюди посуньте ви,
Діду, клунки та й сідайте.
Дзвоник... рушимо, як стій.
Ну ж бо, місця не теряйте!

Прочанин

Не турбуйся, сину мій,
Стане місця всім у бога.

(Сідає).

Панок

Ну, а що, скажіть, нового
Довелося вам уздріть,
Очі чим повеселить?..

Прочанин

Все старе на світі, сину.

Крамар

(товстий і червоний, у піджаці, присовуючись до діда)

От таке!.. Це новина!
Продивилась старина...
А поглянь: яку махину
Ось і тут, коло вікна,
Англичани збудували.
Що тут люду — сила, тьма!
Шахтарня усе сама...
От де грошей нахапали
Рядчики та жидова!..
Не ростиме вже трава
По шпильях отих ніколи:
Бач, яка мете кура!

Дзвоник. Поїзд рушає.

Прочанин

(хреститься)

Все на світі в божій волі,—
І травичкою гора
Знов одягнеться весною...

Крамар

Ого-го! Та тут зимою
Стільки вириють нових
Шахт, скажу вам, «копитальних»!
Та завод отам на дальніх
Могилках збудують тих,—

Так таке тут пекло стане,
Що і сонце не прогляне!
Е, не той тепер наш край!
Тут у нас, скажу вам,— рай!..

С е л я н и н

(у кашкеті й чумарці)

Звісно, шахти та заводи...
Вийшов плуг у нас із моди.

Є в р е й

(стояв осторонь, підходить ближче. Молодий, з гострими борідкою й очима й ланцюжком на череві)

А навіщо ті плуги,
Як замісто зерна гроші,
Тц... і грошники хорощі—
Кожен рие з-під ноги?

(До селянина).

Ось хоч ви. Колись, бувало,
Брат ваш робить цілий рік,
Оре, косить весь свій вік,—
Та, було, не вистачало
І подушне заплатить.
А тепер дивись: захочеш
Там чи жінці догодить,
Чи що інше,— не клопочеш:
Зараз — в шахту! Ти вже й пан:
Кербель сам летить в гаман!..

С е л я н и н

Та воно-то так. Та тільки
Грошей все ж у нас нема.

К р а м а р

Бо сліпці ви та каліки!
Бо кебети в вас катма!
Чи не стільки тут народу,
Щоб розумний чоловік
Не знайшов собі доходу?..
У один-єдиний рік
Можна стати тут на ноги!

Є в р е й

Правда ваша. Що й казати!
Для комерції дороги
Ніде ширшої шукать.
Тут — пивна, трактир, крамниця...
Тут — що вгодно починай.
А почавши — не зівай,
То розжитись — пхе, дурниця!

П а н о к

(іронічно)

Ну, не всі ж такі, як ви!
І не всі на світі люди
Рід ведуть свій од Іуди,
Комерсантів голови!..

Є в р е й

Ви жартуєте...

С е л я н и н

(сміючись)

Не дуже!
Чиста правда!

Є в р е й

(вразливо — до селянина)

Ти сиди!

(До панка, міняючи тон).

Дурня сміх мені байдуже,
А в словах нема біди.

П р о ч а н и н

(замислено, не звертаючись ні до кого)

Ех, усе тепер на світі
Повернулося вверх дном!
Хто грабує — п'яні й ситі,
Чесний — просить під вікном.
Землю зрили, попсували...
Де не ступиш, то шинок.
На заводи поздавали

На розпусту вже й жінок...
А кому добро від того?
Чужоземцям, корчмарям!
Хліба сіяти святого
Всі покинули... А там —
Далі буде що?

Є в р е й
(перebиваючи)

Нічого!
Люди будуть багатіть...

П р о ч а н и н
(з образою)

Не кажи мені дурного,
Будеш дурнів вже учить!..
Задля чого те багатство,
Як звіріє чоловік,
Як вліза в нове кріпацтво,
Вкороча пияцтвом вік?
Весь цей край, всі землі — наші.
Скрізь був наш мужик і пан,
А тепер землі й для паші
Вже немає. В англичан
У загребі. Там — голландці;
Там — бельгійці, жидова;
Там — хранцузи, італьянці
Точать землю, мов черва.
А кому добро від того?
Де ж ті грошики?.. У нас?..
За границею!

Є в р е й

Нічого.
Прийде й наш небавом час.
Все — комерція.

П р о ч а н и н

Та ну-бо!
Що дурниці розпускать!
В старину було не любо,
І тепер не благодать.

Нам то що? Ми скоро — в труни.
Що синів, онуків жде?..
А на них то й хмара суне,—
Хто ж ту хмару одведе?..

1895

* *
*

Не падаймо духом, не знижуймось, друзі,
Всі гнані й безсилі, холодні й голодні,
Усі, хто родився і виріс в нарузі,
Хто вчора знав горе, зна лихо й сьогодні!

Не знижуймось, друзі! Не сходьмо з дороги.
І сміло зустрінем братів запанілих,
Бо тілом ми дужі і духом не вбогі,
І правда нехибна — у нас, чорнотілих!

1895

ДУМА СТАРОГО ДВОРЯНИНА

Тяжко жити стало в світі
У останню пору:
Ходить пан у драній свиті,
Йде мужик угору...
Від часу, коли пустили
Кріпаків на волю,
Хмара сонце заступила
Нам у ріднім полі.
Преться врівень стать з тобою
І Хома, й Кирило;
Хамом хам... торкни ж ногою —
Здійме гвалт, дурило.
Що тепер пани, дворяни?
Злидарі убогі:
Хлоп зустріне — і не гляне,
І не дасть дороги.

А міщанство, духовенство,—
Що для їх дворяни?
Кожне дума про «рівенство»,
Панібратство дроне!

А колись не так бувало,
Любо й спогадати.
Добре панство панувало,
Вміло панувати!
Мов дворці, були палати,
Змії — а не коні...
Вміли предки панувати,
Не тягли супоні.
Хто на водах у Карлсбаді
Від усіх пишніше?
Хто живе у Вічнім граді,
В папи, найбучніше?
Наше панство, українське!..
Ех, жили — не спали,
На життя міщанське, свинське
Щонайбільш плювали.

А тепер часи настали,
Кожне лізе в вічі.
Чув, наприклад, від нахалів
Я не раз, не двічі:
«Прожили пани «для тону»
Землі і маєтки,
Та зате в них з-за кордону
І штани, й жилетки.
Картузи поодягали —
Кола червоненькі.
Ходять, наче генерали...
А самі — голенькі!
А проте картуз палає,
За верству маячить...
В картузі — пан щастя має...
Одбери — заплаче!»

Ех, коли б старе вернути,
Знали б, супостати,
Як в огонь жерущий дути,
Як з нас кепкувати!..

1895

ВОГНІ ЖИТТЯ

Я м б и

Весна, весна!.. Цвінуть квітки.
Вогні життя в квітках горять.
Ідуть в поля, луги дітки,
Ідуть оті квітки зривать,
Оті квітки, що так горять.

Горять квітки... Горять вони
Вогнем життя... Гада юнак:
«Які ясні сини весни!
Коли б мені буять отак,
Як цей красунь, оцей ось мак!..»

Буять отак... А тут — зима!
Побив мороз ясні квітки...
Побив, спалив — і їх нема.
Замів буран сухі листки.
Купе мороз з снігів містки.

Іде у степ дідусь старий:
В руці — ціпок, в очах — туман.
Прийшов і став. Глядить сумний:
Нема й сліду ясних оман!
Стоїть один, один бур'ян!

Іде назад! Чого стоять?
Коли сніги з землі сплинуть,
Нові квітки в степу зростуть,
Та вже тобі їх не гоптять...
Тобі — іти, лягти й вмирать!

1895

* *
*

Ой зів'яла я
Без коханячка,
Не зазнала я
Погуляннячка.

Серед літонька
Всохла квітонька,
Зажурилася,
Пов'ялилася...
Де ж ти, доленько,
Де соколенько,
З ким кохатися,
Милуватися?..

Моя доленька —
Зла неволенька,
Мій соколичок —
Білий столичок;
Голка з ниткою
За сиріткою
Вік не гаються,
Побиваються...
Ані роду більш,
Ні родиноньки...
Нема долі гірш
Сиротиноньки!

Чи в черниченьки
Мені скритися,
Чи до річеньки
Йти втопитися?
Ой черниченьки —
Не сестриченьки,
В річці донечко —
Не віконечко!
Ясні віченьки
Позасліплює,
Мулом річеньки
Позаліплює...

Ой зів'яла я,
Мов та квіточка!..
Так тягнись, моя
Біла ниточка,
Ясні віченьки,
Не склепляйтеся,
В темні ніченьки
Дожидайтеся

Світу білого,
Дня немилого,
Дня робітного,
Непривітного!..

Зароблю на хліб,
Не злякаюся,
До старчачих скиб
Не попхаюся.
Вік свій житиму —
Не проситиму...
Віддам силюньку
За могилоньку,
Та й засну я в ній.
Загорьованій,
У сирій, тісній,
Не мурованій!

1895

З ЦИКЛУ «ПІСНІ КОХАННЯ»

ПРОЛОГ

По берегу моря в журбі я блукав,
На море, на хвилю буйну поглядав.
І хвиля на берег, шумуючи, йшла,
Розбитого човна останки несла.
І кидала піну вона на пісок,
І біла об берег уламки дощок.
І думав я сумно: «А де ж то плавець?
Де смілого стрінув нежданий кінець?»
І зрушене серце давила журба:
О, в морі, у хвилі усе загиба!..

Я гірко заплакав, на берег упав,
І довго, і тяжко над морем ридав.
І довго лежав я, і голос почув:
«О любий юначе, ти кріпко заснув!
Не чув, як до тебе я з моря прийшла,
Як росу стирала у тебе з чола,
Як пісню про море співала тобі,—

Ти міцно, мій милий, заснув у журбі!..»
Так тихо казала царівна морська,
І гладила чоло холодна рука,
І я їй на перса з риданням припав,
Руками до серця її пригортав.
І гарно, і страшно зробилось мені,
І все те мов снилось мені уві сні.
Лежав в забутті я, чув тільки одні
Морської царівни блаженні пісні:

Ходять в небі вічні зорі,
Ходить місяць золотий;
А у вільнім синім морі
Ходить батенько грізний.
Ходить, царство оглядає,
Суд і правду́ подає;
Він провин не вибачає,
Кривді волі не дає.

Де він пройде — море грає,
Хвилі піняться, киплять,—
Милосердя він не знає,
І плавці бліді тремтять.

Горе, горе, як зустріне
Серед моря він кого:
Там кінець йому,— загине
Він від батенька мого!

Без труни, без домовини,
У підводні глибини
Він пірне, немов піщина,
Без жалю і без вини!..

Мій любий, те море не страшне тобі,
Бо другу дорогу збереш ти собі.

Ходять в небі чорні хмари.
Потім сонечко ясне;
При журбі прилинуть чари.
Лихо стихне і засне.

Ти сумний... А над тобою
Ходять зорі в вишині,
І з усмішкою ясною
На співця зорять вони...

Мій коханий, ти не знаєш,
Що в душі твоїй кипить,
Ти і знати не бажаєш,
Що у серці в тебе спить!

А в душі у невсипущій
Спіють думи і киплять,
Серце жар пече палючий,
І пісні у тебе сплять.

Любий друже, покохаєш
Ти вже скоро,— і тоді
Враз проснешся, заспіваєш
Солов'єм на всі лади.

Не бійся, мій любий, і сміло співай,
І щастя і горе у пісню вкладай!

Залуна твій спів, заграє
Чистим сріблом дорогим,
Встане сила молодая
В буйнім співі молодім.

Встане сила молодая,
Безтурботна, голосна,—
Милий, все вона здолає,
Її робота не страшна!..

Встане хмара проти неї,
Залунає стиха грім...
Йди, неси святі ідеї,—
Щастя сміливим одним!

Якже ворог переможе,
Не під силу буде бій,
Як ніщо вже не pomoже,
І удариш ти відбій,—

Йди тоді на берег моря,
Там тебе зустріну я,—
І зо мною гніву й горя
Відбіжить душа твоя!..

Не думай, що смерть то настане твоя:
Не визнаєш ти смерті так само, як я.

Поведу тебе в чертоги
Я у водяні свої;
Не зазнав туди дороги
Ще ніхто з синів землі.

Поведу тебе я в море,
У сади свої, ліса;
І покажуть нам прозорі
Недра моря чудеса.

Підуть дні у нас за днями
У підводяних краях;
Я казок казати ночами
Стану в темних теремах.

О, багато я їх знаю!
Скільки їх ніхто не зна...
Я у морі їх збираю,
Де найбільша глибина.

Їх розказують корали,
Її знають тільки кораблі,
Що навіки там пристали
В дань безодні від землі!..»

І довго співала царівна морська,
Мій стан обгортала царівни рука,
І очі дивились у вічі мені...
Лежав в забутті я, неначе вві сні.
І снилось — у морі, на самому дні,
Будинки царівни стоять в глибині;
Там ходить царівна, і ходить одна,
І мов дожидає когось-то вона...

М. Чернявский. 1902 г.

* * *

Музика мови, світ очей
І постать пальми степової,
Вогонь незважених речей,
Завзяття волі молодої,—
Я вам повинність одбував,
Ви в серці відгуки будили,
Та світ не знаної ще сили
Мене тепер зачарував.

Хто бачив квітоньку бліду
Край гомінливої діброви,
Що розцвіла під шум розмови
Дубів про долю їх сумну?..
Вона свій образ змалювала
У мене в серці молодім,
Вона його зачарувала
І стала стражником над ним.

* * *

Як бідний пілігрим, що в безвісті пустині
Упав і, спраглий, рве безсилимими руками прах,
Благаючи води — хоч краплю, півкраплини! —
Щоб загасить жагу в оспражених устах,—
У тебе я прошу так іскру хоч любові,
Щоб доля їй була майбутня не страшна,
Щоб не злякав її заперет в грізному слові,
Що мовила б усім — кого збира вона.

Вона одна прозрить мою непевну долю:
Чи славу — хто вгада? — чи довгий ряд зневір,
Ганьбу розбитих дум і марних мрій про волю..
Але в очах її не промайне докір.
Бо знатиме вона, що той, кого обрала,
Не побіжить назад в нерівному бою,
Не спустить на очах у ворога забрала,
Як треба ж, упаде — на шаблю сам свою.

* * *

Глибокий плуг пройшов полями
Моєї тихої душі,
І впали в слід йому стеблями
Квітки, щоб вмерти у глуші.

Зійшла зоря. В яснім покрові,
В короні зір виходить ніч.
Сховався місяць у діброві.
Останні хмари плинуть пріч.

Скажи ж мені... Але не треба:
Сама ти плуг той навела...
І бачать ясні очі неба
Квіток загублених тіла!..

* * *

Не звик я зроду до привіту,
Його в житті не зустрічав.
Мою він тугу сумовиту
Облесним рястом не квітчав.

Усі багаті ми журбою,
І влада можная її,
Як хмара день погожий тьмою,
Темнить всі царства і краї.

Клонюсь тобі за знак привіту.
Сама не знаючи, ти ним
Вразила рану непокриту
На серці вірному моім.

Ах, знаю, ти не розумієш,
Як міцно я тебе люблю,
І жартома питати смієш:
Чого я важко так скорблю?

Скорблю того, що, може, пізно,
Що дуже пізно зрозумів,
Що нам іти на світі різно,
Що я дарма тебе любив!..

* * *

Єдиний знав я перше спів,
Я тільки знав пісні печалі.
І спів мій тугою дзвенів,
А другі струни ще мовчали.

А ти прийшла і узяла
Враз ліру в руки молодії,—
І вільна пісня загула
Вогнем кохання і надії.

* * *

Душно. Не спиться. В вікно зазирає
Ніч, мов вакханка,— гаряча, палка.
Гомін кохання з кущів долітає,
Гомін кохання у сад виклика.

Стій!.. Чи не ти це прийшла, моя мила,
В тихім диханні ясної весни?..
Ні, ти давно вже вікно зачинила,
Сняться давно тобі зоряні сни!..

* * *

З тобою доля нас еднає,
І як билинонька слаба
До дуба тулиться міцного,
Щоб вік укупі звікувать,

Так ти, мій світе, щиросердно
Мені ввіряєшся. А я?..
Не дуб я, серце, а лозина,
Гнучка лозина, очерет,
Підбитий бурею, грозою...

Але дарма. Нехай шумить,
Лютує вітер по діброві,—
Лозина гнеться і скрипить
І з ним змагається. А гляне

Погідне сонечко з-за хмар,=
І виправляється лозина,
До неба тягнеться, й ясу
Його красі й вона складає.

* * *

Я звав тебе. Ти йшла за мною
І рідний кинула поріг.
Нам все було ще новиною,
І нас ніхто не остеріг.

Не раз вже потай заплітали
Нам злидні терен до вінків,
І хмари сонце заступали,
І грізно грім вгорі гримів...

Але не бійся, вірний друже!
Дивись: он зіронька горить...
Горить одвіку і не тужить.
Так чом же й нам дарма тужить?

* * *

Час один кохання чарам.
Тільки час один,
Щоб не згаять віку даром,
Бо короткий він.

Дано силу нам, кохана,—
Силі вихід дай.
Сила — іскра від вулкана:
В серці не ховай.

Спалить серце!.. Хто ж роздує
Іскру потайну,
Славу той собі готує
У віках гучну.

Дуже я тебе кохаю
І лінуюсь я.
Тільки ж іскри не сховаю:
Там душа моя!

* * *

Ясна зоре вечорова,
Світе любий мій, ясний,
Я заплів для тебе з слова
Цей вінок мій запашний!

Я убрав його зірками
І росою обкропив.
Що змарніло, те квітками
Я новими поновив.

Бо у кожному коханні
Море правди і казок,
Їх, як перли на убранні,
Муза ниже на низок...

І тобі вона зібрала
З них вінок цей. Вибачай,
Що зірниць у ньому мало:
Їх забули невзначай...

Бо одна на нас зоріла,
Краща всіх і — на землі!
І ми їй, красунє мила,
Цей віночок заплели!

ЕПІЛОГ

Згасли іскри, стихли струни,
Спів дійшов до краю.
Розійшлись і вмерли звуки
Одгуками раю.

І повісив я до часу
Ліру золотую...
Та здружив, з'єднав я з нею
Долю молодую.

Ліро, ліро! Проспівала
Ти пісні кохання,
А вже в серці б'ються крильми
Інші почування.

Наступають чорні хмари,
Долом ніч лягає...
Станьмо ж сміло проти бурі,
Ліро золотая!

Заспіваймо, гляньмо прямо
І недолі в вічі.
Глянь — уже вогні мигочуть,
Мов на вітрі свічі!..

Чуєш, як степи луною
Тяжко застогнали?..
Та дарма: як ти зі мною —
Не боюсь навали!..

1888—1895

* *
*

Мов хвилі в морі, повлягались
Питання гострі юних літ:
Одні самі порозв'язались,
На тих погас тривожний світ,
Що так буяв, манив до себе.
Вогні погасли. Та один
На потайнім моему небі
Горить весь час, без перемін.
То — людства світич невичірній —
Братерство. Ось нетлінний світ,
Що йти на нього в тьмі невірній
Повинен людський рід.

І я іду. І шлях тернистий
Мене в прийдешнім не ляка.
В минуле гляну — зір мій чистий
Там всі тайниці проника.
І без жалю, і без зневаги
Я бачу в нім минулі дні,—
І зліт юнацької відваги,
І давні подвиги бліді..

Я вірним був собі до краю:
Свого я шляху не міняв
І в символ той, що зараз маю,
Чужого й слова не прийняв.

1896

ЗОРЯНА НІЧ

В ніч, коли розкриють зорі
Срібні вії в вишині,
І замруть степи просторі
В зимовім холоднім сні,
І мороз понад землею
Свій обхід робить почне,—
Вдвох я з думкою своєю
В прогуляння йду нічне.

Зорі грають... Небо сяє...
Місто спить... Нема вогнів.
Сторож сидячи дрімає,
Потопає в морі снів.
І хати стоять, залиті
Тихим сяєвом блідим;
Всі віконниці сповиті,
Ніби очі, сном ясним.

Тихо всюди. Невеликий,
Бідний город степовий
Мов заснув увесь навіки,—
І один я в нім живий.
І мій дух, ясний, поважний,
Пережите огляда
І спокійно присуд зважний
Над минулим поклада.

Не безгрішне те минуле,
Сам-бо шляху я шукав:
Помилялось серце чуле,
Розум в темряві блукав.

Гнув я круто власну долю,
Горя другим завдавав,
Кляв я п'їтму і неволю,
Я і волю проклинав...

І не раз у глиб безодні
Я з відчаю зазираю
І в обіймища холодні
Смерті кинутись бажав...
Тільки мить — і без привіту
Геть поплив би... Та біда:
Стане шкода сонця, світу,—
Замір геть десь відпада...

Та в цю ніч дивлюсь я сміло
На людей і на життя:
Можна скрізь робити діло,
А не гинуть без пуття.
Найбідніша темна доля
Краща смерті. І не слід
Відступати рано з поля
Без утїх борні і бід...

Місто спить. І срібні зорі
Тихо, тихо миготять,
І ступні мої нескорі
В тиші ночі не скриплять.
І душа у мене тиха
І, як зорі ті, ясна;
Не віщує й серце лиха,
Весь я — тиша мовчазна.

1896

БЕСКЕТ

Одбитий грозою од рідного стану,
По плечі водою пойнятий навїк,
Під сонцем палючим і в ризах туману
На морі сумує бескет-самїтник.

Він слухає співи гулливої хвилі,
І знає він тайни підводних країн,
Та й море, й ті тайни сумному немилі,—
Глядить він на скелі ясних верховин.

Орел там літає. На горді вершини
Спинається хмара, похмура, грізна,
І грім окликає нагірні долини...
А вің — він невіленьник злиденного дня.

1896

* * *

Я і чорна, і смуглява,
Бо з пустині я прийшла,
І коса моя чорнява
Стан мій гнучкий обвила.

Я під сонцем виростала,
На пекучому вогні,
І кого я покохала,
Стане сонцем той мені.

Гей, приваблю, зачарую,
Закохаю я його,
Всім, що маю, обдарую
Я коханого мого!..

1896

УРОЖАЙ

В чистім полі походжаю,
Скільки зору — оглядаю
Буйні ниви та лани:
Скрізь пишашуться вони!

Колос колосу киває,
Колос колосу співає,
Ніби скрізь гуде бджола,
Божа ратайка мала.

Ледве-ледве коливає
Білотурка золотая,
І поник густий ячмінь,
Мов йому стояти лінь.

Шелестить овес мітластий,
З вітром бавиться, сріблястий,
І волошка поміж ним
Грає вінчиком дрібним.

Перепілка голосиста,
І комашка золотиста,
Жук, метелик той і я —
Всі в степу одна сім'я.

Всім нам сонце з неба сяє,
Всіх нас степ прийма-вітає
На ясних своїх ланах...
Всі ми в нього у гостях...

А над степом вітер віє,
І далеко ледве мріє
Ряд могил у синій млі,
Перса матері-землі.

А над степом вітер віє,
Сяє сонце, землю гріє,
Ходять, грають на корні
Хвилі золота ясні.

Колос колосу киває,
Колос колосу співає,
Ніби скрізь гуде бджола,
Та трудівниця мала.

1896

* *
*

Степ і степ, один без краю,
Аж до моря берегів,
Без озер, річок, без гаю,
Тільки з купами стогів.
Ні гайочку, ні лісочку,—
Всюди спалена земля...
Не шепоче в холодочку
Срібновода течія.
А коли, бува, з громами
З моря хмари налетять,
Степ охрестять блискавками,
Над ланами прогрімлять,—
Він прокинеться, проснеться,
Груди грому підставля;
Заговорить, засміється
Враз до неба вся земля.
Мертвий степ. Його громами
Тільки й можна розбудить...
Так нехай же над ланами
Грім бажаний загримить!..

1896

ПІСНЯ БЕНКЕТОВА

Як дні весни ясної,
Так долі молоді
Хвилини пролетять,—
Нам знов їх не вертять.

Неначе снів тумани,
Розвіються омани
Днів перших молодих,
Та нам не шкода їх!

Хто чесно проживає,
Той певне завжди знає,
Що й старість не страшна:
Нам спокій дасть вона.

А виб'ємося з сили,
То зійдемо в могили —
Могил не боїмось:
Там тиск людей вляглось!

А поки що — співайте,
Чарки уверх здіймайте, —
За те, чим світ стоїть:
За правду будем пить!

За вічні ідеали,
Щоб шлях нам осявали,
Кипучого вина!
Хилить чарки до дна!

Нас темрява чекає,
Нас холод угортає, —
Зогріє хай вина
Нас сила чарівна.

Гей, пийте, наливайте,
Дарма часу не гайте,
Бо скоро час мина, —
Усі чарки до дна!

1896

НАРОД

Не сфінкс народ, а вільне море:
Вгорі — вода, на дні — піски.
А ви, панки, собі на горе,
Порожні тільки бульбашки!
Спокійне море при годині,
І по скляній його рівнині
Безпечно плине каючок
І ряд веселих бульбашок.
І їм здається, що й безодня
Така ж весела і ясна,
Така ж спокійна, як сьогодні,
І що підвладна їм вона,

А встане море, захвилює,
Заходять зрушені піски,—
Хто ним, могутнім, закерує,
Де будуть бідні бульбашки?..
Химерно!.. Там, у тій безодні,
У недосяжній глибині,
Де сили криються народні,
Вже рухи чуються грізні.
А тут, на березі, дитина
По хвилі б'є прутом лози,
Вдає із себе господина
Над морем сили і грози!
Тікай, бо он встає негода,
І ти загинеш!..

Ну, а ви,
Кати, гнобителі народу,
Чи ви одійдете живі,
Чи діждетесь, щоб ваші трупи,
Розбиті хвилями, поцупить,
Немов неситий лютий звір,
Грізного моря чорний вир?..

1896

ГРОЗА

Немов гонець нової сили,
З просторів моря налетіла
Зненацька хмара чепурна,
І — де взяла крилом летючим —
Алмазом бризнула блискучим,
І полетіла геть, ясна.

Та ось за нею від лиману
Встають холодні лави хмар.
Швигнули блискавку вогняну..
І прийняла земля удар.
Здригнулась чорна.... Залунали
Під небом грізно голоси,
І звідти вниз летять кристали,
Блискучі вісники грози,

— Го-го!.. Го-го!..— гукають хмари,
Плигає блискавка, мов звір.
І стихло птаство все і тварі.
А дощ шумить, неначе з гір
Побігли враз в яри глибокі
Бурхливі піняві потоки.

Земля мов димом пойнялась,
І зап'ялась від сонця враз
До хмар завісою живою,
Відгородилася стіною.
І враз упала та стіна,
І неба вільного ясна
Блакить між хмар роздертих сєя,
І в ній наперед виступає
Нової хмари біла грань.

То — град, пізнаєш, тільки глянь.
І він сипнув... І грім луною
По хмарах з сміхом покотивсь.
І знову степ загородивсь
Холодноводою стіною,
І ніби змерз і затремтів,
Почувши неба лютий гнів.

1896

* *
*

Прожити вік свій тихомирно
І не зазнати й крихти зла,
Солодко пити й їсти жирно
І півжиття проспав примірно,—
Ось ідеал, чи краще — мла,
Якою люди затуляють
Питання гострі і страшні,—
Оті безодні, де на дні
Скорботних душ юрби блукають,
А в світі зло. Він спить у темі.
А люди з ситою душею

Несуть про братство ахінею,
Лишивши мерзнуть при зимі
І опухати з голодівки
Тих долі пасинків сліпих,
Що їм же хліб з своєї нивки
Несуть останній... Це не гріх.
А гріх страшний — сказати сміло,
Що правди в нас ніде нема,
Що рабство віра освятила,
Штиками сила закріпила,
Давно вже виживши з ума;
Що багачі, що дуки п'яні
У нас владики і боги...
За це — тюрма, за це — кайдани,
За це — заслання, батоги!..

1896

* *
*

Боюсь я глянуть правді в вічі.
Коли вчуваю знов і знов
Владик землі тріскучі річі
Про те братерство і любов;
Коли на вічах всенародних
За згоду п'ють, за вічний мир,
Коли в убраннях новомодних
Гуля війни стоглавий звір;
Коли за згоду ллються вина,
Гримлять гармати і нарід,
Все той же звір і та ж дитина —
Хвалу царям реве врозбрід.
Слова, слова... А там штиками
Стомільйонний ліс стоїть,
Покрито всі шляхи шинками,
Щоб стражів миру накормить.
У пільмі мруть сини народу,
У злиднях гасне людський дух,
Шагу немає волі ходу, —
Глушить усе важкий обух...

Так краще хай ударять громи,
Як мир — так мир, війна — війна.
Бо боїмось лиш одного ми
У наші славні времена:
Сказати: «Геть штики, гармати!
Геть броненосці, геть війна!
Ми — люди всі, одна в нас мати,
Брати всі людські племена!..»
Цього не скажуть: дуже сміло!
Це скаже інший, мабуть, вік.
А в дев'ятнадцятім поспіло
Лиш те, що звір є чоловік.

1896

НА КРИЛАХ

Мчать мене крила по рідній країні.
Гляну-погляну, де світ на Україні?
Темно в палацах у панства старого,
Звуку не чути в палацах живого.
Плямами вікна холодні чорніють.
Сови по трубах і стогнуть, і виють.
Музо, повідай: чом панство дрімає?
— Панство, мій друже, навек засипає.
Скарби прожито, вогні догоріли...
Трупів холодних вони не зогріли.
Панство славутне по склепах дрімає.
Спадки ж їх слави онук доживає.

Мчать мене крила по рідній країні.
Гляну-погляну: де світ на Україні?
Темно у бідній мужичій хатині,
Тихо і глухо, немов в домовині.
Ніч бідні села вдяга, повиває,
Осінь дощами хати розмиває.
Музо, повідай: чом темно так всюди?
— Світу не знали ніколи ці люди.
В панській неволі діди їх вмирили,
В злиднях, бідноті батьки виростали...
Важко їх дітям ті злидні збувати,
Пітьму ж одвічну ще важче прогнати!

Мчать мене крила по рідній країні.
Світу немає ніде по Україні.
Ой упаду ж я на землю сирую,
Вдарюсь об землю об рідну, святую,
Вдарюсь, спитаю: чи довго ще бути
Рабству й неволі на ріднім Славуті?
Стогне сирая, не мовить ні слова,
Стогін великий — одна її мова.
Чом же ти стогнеш так, рідна країно?
— Важко носити великі руїни.
Важко на плечах руїни держати,—
Сили немає і з плеч їх скидати!..

1896

ОРЕЛ

В напоеній світлом небесній блакиті,
Високо, далеко десь, плине орел.
Туди прудкокрилій стрілі не злетіти,
Туди не піднятись і гомону сел.
Розправивши крила в повітрі плавкому,
Поважно він плине, крилом не здригне.
Купається вільний в промінні ясному,
На сонце погляне — глядить, не зморгне.
Коли б мені крила, ті крила орлині,
О, як би одвідсіль я вгору злетів!
Обридло нудитись в цій темній країні,
Рвуть душу і сльози, і співи братів.

1896

З ЦИКЛУ «ЛЮДИ Й КНИГИ»

Нотатки й епіграми

І

ЧЕНЦІ

Знав і я колись ченців
І розмов їх чув немало:
Вся їх мова — про чортів
Та що жити скрутно стало.

II

УКРАЇНСЬКІ МУЗИ

Холодні музи, блідолиці
У наших рідних співаків.
Вогню нема в них, а водиці
В їх творах — скільки хто хотів.

III

«ЗОЛОТІ КАЙДАНИ» ТОГОВОЧНОГО

В них Тогобочний для почину
Прилюдно згвалтував дівчину,
Шинком театр наш засмітив,
А потім взяв все і спалив.

IV

СТАРИЦЬКОМУ

На нитку шиєш ти живу,
Але її я не порву.
Бо гомонить давно весь мир,
Що український ти Шекспір.

V

УКРАЇНСЬКІ АКТОРИ

Не раз, з театру ідучи,
Я сумно думав уночі:
В акторах наших справедливо
Усе шкереберть, як на диво.
На сцену вийде — згаряча,
Замість підпаса, панича
Вдає — в саєтах, оксамиті.
А пана гра — мужик немитий.

VI

ЦЕНзуРА

Ми знаєм, де зимують раки,
В якій воїни живуть норі;

І знаєм, що не вовкулаки
П'ють нашу кров, а цензори.

VII

ЗАСПІВ

Бриньчать, узявши в руки ліри,
В парнаськім екстазі-палу
Поети музам похвалу.
І п'ють солодкий чад кумири.
Парнас же — в смітті і пилу.
А нумо, я візьму мітлу
Та підмету його хоч трохи
На честь не муз тих, а Солохи,
Що носить плахту і вінок,
Що знає, що таке шинок,
І не посміла ще ні разу
Переступити перелазу
На позахмарний той Парнас.
А нумо, нумо в добрий час!

VIII

«ДУМКИ-МЕРЕЖАНКИ»

ОЛЕНИ ПЧІЛКИ

Ії думки такі співучі —
Як віз скрипучий,
Такі палкі, такі жагучі —
Як сніг сипучий.

IX

АВТОРОВІ ЗБІРНИКА

«В ДОСУЖНИЙ ЧАС» (КЕРНЕРЕНКОВІ)

Чого паперу не псувати,
Як є досужний час,
І чом книжок не друкувати,
Як гроші є у вас.
Але і те потрібно знати,
Що шкапа — ваш Пегас,
Що треба вам його не гнати —
Пустити на попас.

ХІ

«ПЕРШІ ЛІРИЧНІ ТВОРИ» Я. ЖАРКА

І млосно, і мляво,
І сонно, і душно,
І кинув я, право,
Його малодушно,
Той збірник ліричний,—
Не стало терпіння.
Хоч, може, насіння
Де й добре запало
Між мотлох типічний,
Та — мало.

ДОНЕЦЬКІ СОНЕТИ

О Доньче! Не мало ти величя,
Лелеяв'шю князя на вълнах,
Стълав'шю ему зелену траву
На своїх сребрених брезех,
Одевав'шю его теплими мъглами
Под сению зелену древу.

«Слово о полку Игоревім»

* * *

Я бачу знов вас, рідні гори!
Внизу Донець в лісах блищить,
В своїм одвічному уборі,
Байдак під кручею шумить.

Весь вік з водою він у спорі,
Весь пінить хвилю і тремтить...
А тій, блискучій, що за горе —
Сплеснула й геть собі біжить.

Все та ж картина незабута...
Прийми мене, мій рідний край,
Журбою знов душа окута,

Розбите серце знов у край!..
Прийми мене,— і чорна смута
Моя розвіється нехай!..

* * *

Прийми вигнанця на годину.
Вигнанцем — рід свій кинув я,
Ізгоєм — батькову хатину,
Розбилась рідная сім'я...

О, як забути ту хвилину,
Як мати бідная моя
Мене зряджала на чужину!..
Ще ледве жевріла зоря...

Я спав важким, дрімотним сном...
І чую — каже хтось: «Пора!»
І враз прокинувся я з стоном.

О, бог нещадно покара
За сльози матерні законом,
І мстить за них земля сира!..

* * *

Вина сліз матерніх за мною...
Але хіба я їх хотів?
Я винен тим, що новиною
Старинний звичай замутив.

Я винен тим, що з стариною
Держати згоди не зумів...
На мене пада все виною,
І серце рідне я вразив.

Нехай і так. Загоїть рани
Колись година, і моя
Вгорі ясніш горіти стане

Зірниця знов... І буду я
Запевне знать, що на омани
Свого не вів я корабля.

ЧЕРЕДА

Згасає сонце за горою.
Спадає спека. Сиза мла
Уже завісою легкою
Над синім лісом полягла.

Біжить з гори до водопою
Скотина — довго не пила;
Біжить, і хмари за собою
Важкої куряви зняла.

Біжить... реве... Слідом за нею
Летить смуглява дівтора,
Щаслива долею своєю.

Останній промінь догора.
А он — під кручею тією —
Рибалка сітку вибира.

* * *

О Донче, Донче тиховодий,
І ви, розлогі береги,
Я знов до вас, в країну вроди,
Прийшов звільнитись від ваги

Розбитих дум — дітей незгоди —
І сліз незримих!.. Вороги
Обрали гарно час пригоди...
І доля, ворон цей, круги

Уже виводить наді мною...
Тепер за радою слушною
Прийшов до тебе, Донче, я:

Чи кинуть все, назвать манною,
Назвати думкою дурною,
Чи правда, Донче мій, — моя?

ВЕЧІР

Стемніло, смеркло на Дінці.
Усе погускло, зсутеніло.
Та ось мов щось замиготіло:
Майнув огонь на байдаці.

Співає пісню хтось невміло.
Коня на повіді в руці
Хлопчисько поїть... Каганці
В хатах проглянули несміло.

І тихий гомін од села,
І крик гусей понад водою
Луна вечірня пронесла.

На небо ж вільною юрбою
Зірниць веселих ніч зійшла.
Зійшла — й любить ся собою.

НІЧ

Плава місяць в синім морі,
Зорі іскряться дрібні
У далекому просторі,
У ефірній глибині.

І в блискучому уборі,
При велебній тишині,
Ніч іде за сині гори
В край, де сплять огненні дні.

Вслід за нею позлотистим
Роем в'ються зграї снів...
І в натхненні променистим

З ними й я б туди летів,
В край, де Пан у сяйві чистім
Спогляда світи світів.

ДОНЕЦЬ

Я течу з країни,
Де шумлять бори,
Монастир старинний
Хмуриться з гори...

В давні займанщини,
Де донців двори,
Дону з України —
Я несучи дари:

Сльози родникові
І янтар сосни,
Співи празникові

З мріями весни
Й темної діброви
Злототкані сни.

князь ігор

Дрімав Донець в легкім тумані,
А я блукав над ним вночі
В невідомому жаданні,
Немов чудес яких ждучи.

І бачу я: струї срібляні
Тремтять, до берега йдучи,
І хтось незнаний на світанні
Ворушить росяні куші...

То Ігор-князь тіка з полону.
Слідом Овлур за ним. Збива
Убрання росяне з розгону...

І ось бувальщина жива
Мені ввижається, і з Дону
Мов вухо тупіт зачува.

на горі

Подивись: немов облиті
Щирим чистим сребром,
Млою сизою повиті
Гори стовпились кругом.

А під ними, в оксамиті
Лісу темного, серпом
Ліг Донець, глибінь блакиті
Відбива дзеркальним склом.

Наш це край. Ми тут зростали.
Глянь — внизу там Донщина...
Он озера заблищали...

Он — станиця... Вся вона
Втопла в вербах. Там же далі —
Піски й сиза далина.

РИБАЛКИ

Бачиш: онде випливає
З рибалками каючок?
Пан-отець в нім возсідає,
А керує пан-дячок.

Уловлять надокучає
Мир на істини гачок.
Звісно — люди... Всяк їх знає!..
А смачний і чабачок.

І смиренно ієрей
З псалмопівцем голосистим,
Замість темних душ людей,

Ранком теплим та росистим
Уловляють стерлядей
В їхнім царстві прозорчистім.

НА ТИРЛІ

Південна спека. Над водою
Під сонцем ліс стоїть, горить.
Пастух — на тирлі з чередою
Уклався в затінку і спить.

Тепер ніщо його спокою
У холодку не замутить:
Скотина рада водопою
І тут весь південь простоїть.

Донець затих, під сонцем мліє
В пісками критих берегах.
Пісок навколо... Лиш чорніє

Віддалеки якийся птах,—
То мирна чапля бовваніє,
На довгих спить своїх ногах...

ОСІНЬ

Частіше хмари заходили
В ясному небі й раз, і два,
Змарнілу землю напоїли.
Байдачник меле та співа.

Нового хліба напустили
На гомінливі жернова.
Гримлять вони, що мають сили,
Тремтить вся справа, мов жива.

Води підбавилось чимало.
Вже, видно, осінь підступа
І ліс пожовк і засипа.

Уже не раз і холодало,
Сумніше в небі сонце стало,—
На зиму йде його тропа.

ЛІС

Щодня скупіш у небі сонце сяє
І лле тепло на гори крейдяні.
В сумнім гаю дівчина не співає,
І пісня не луна, як в літні дні.

Багрець і златоглави одягає
Шумливий ліс. І довгі, і сумні —
Почуєш, жаль на серце налягає —
Вже не співа, а стогне він пісні.

Скажи ж, чого ти стогнеш, віковічний?
А чи до бур осінніх ти незвичний,
Чи шкода так тобі минулих днів?..

Не скаже він. Лиш гомін елегічний
І в бурю рев розлючений і звичний
Говорять про його журбу і гнів.

ПЕРШИЙ ЛІД

Дружно вдарили морози
І вдягли — не весняним
Рястом-цвітом трави й лози —
Сивим інеєм нічним.

Став байдак, і перевози
Стали в сковищі яснім.
Крил байдачих перли-сльози
Сяють блиском крижаним.

Встало сонце. Висипає
З хат до річки діввора.
О, тепер її пора!

І під нею не змовкає
Аж до ночі молодая
Крижана дзвінка кора.

СНІГ

Ось летить сніжок хрещатий,
В'ється, крутиться й ляга,
У наряд у волохатий
Чорну землю одяга.

Ось летить гонець крилатий
І людей остеріга:
І убогий, і багатий
Хай на зиму заляга!

Йдуть північні люті раті
Край південний воювати,
Воєвода їх веде.

Йдуть снігів полки крилаті
Білій Пані шлях рівняти,
І вона за ними йде.

ВОВКИ

Лле місяць світ з височини,
І зорі тихо в небі грають.
Донець замерз. Зимові сні
Вночі над сонним ним літають.

І бачить він бенкет весни:
Стоять ліси, у млі дрімають...
І сонно слухають вони,
Як солов'ї лящать-співають...

Донець заснув. Ліси послули.
Не сплять лиш в небі зіроньки.
Але що там? Немов майнули

Летючі вогники які...
То за Донець деременули
Кудись здобичники-вовки.

КОЛО ГРУБИ

Каганчик миготить, і ходять чорні тіні
Вгорі під стелею, по стінах і кутках.
А вітер стріху б'є і смиче на хатині,
У вікна грюкотить, неначе крильми птах.

Палкий огонь горить у грубі... На свитині
Я коло неї сам-один сиджу в думках.
І увижається, мов на живій картині,
Мені життя моє, весь пройдений мій шлях.

Сиджу один... Сиджу — і тихою рукою
Стеблини в піч горну... і похапцем по них
Біжить огонь і жре їх челюстю палкою.

Так загиба життя,— ці зміни днів ясних,
Так рине смерть на нас невпинною рікою
І топить все в водах своїх каламутних!..

СМЕРТЬ

І я умру!.. І все, чим бавлю серце й очі,
Залишу все отут. Все кину в мить одну...

І з жахом я дивлюсь на ці вогні пророчі,
Жерущий екстаз їх, зажерливість страшну.

Так, я умру!.. Умру, немов у тьмі півночі
Десь вітер занесе іскрину світляну,
І разом смерть порве і струни ці співочі,
І розуму затьмить зірницю провідну...

Для чого ж я прийшов, незваний, в цю країну?
Обняв душею світ і потім раптом згину,
Як крапля дощова, що упаде в Донець?!

І нащо я борюсь за правду, за людину,
Коли я все візьму з собою в домовину,
Коли усе, весь світ,— чека один кінець?!

ПОРУБКА

В холоднім небі місяць сяє.
Застигли ясні зіроньки.
Завмерла ніч ясна, чуткая.
Сплять по станицях козаки.

Ліс без сторожі. Не дрімає
Сусід-мужик, і парубки
Вже за Дінцем, і вибирає
Всяк кращі ясені й дубки.

І ось щось цюкнуло несміло...
І тут... і там... Прокинувся ліс.
Нічна робота закипіла.

Верстви ж на дві по річці вниз,
В мужичім лісі, теж гуділо:
Козак сокиру там заніс.

НІЧНИЙ ВОГОНЬ

Там далеко, під горою,
У вікні вогонь горить
І вечірньою порою,
Наче зіронька, блищить.

А північною добою,
Як усе в заметах спить,
В двох сестер поміж собою
Там розмовонька кипить.

І дві кралі чорнобріві,
Двоє зірок молодих,
Бачать образи звабліві

У прийдешніх днях ясних.
Та кому ж то, уродливі,
Упаде справдити їх?..

ВЕСНА

Знову сонце оживає,
Знову землю пригріває,
І почула вже вона,
Що летить ясна весна.

Плаче сніг і вниз спливає,
В рівчаках бурхає, грає,
Річка супиться сумна —
Щось мов постіль їй тісна.

Почорніла й вередує...
А її все дує й дує,
Кригу з берега зрива.

Чорний ліс вночі шумує.
Весну, весну вже він чує,
Теплу весну зачува.

ВЕСНЯНОЇ НОЧІ

Ой весна, ти, весна,
Чарівниченько!
Не дає мені сна
Темна ніченька...

Все з'являє вона
Любе личенько:

Знову ніч мов ясна
І криниченька...

Мов горять і зорять
Любі віченьки,
Тихі речі бринять,

Мов музиченьки...
І всі люди то сплять
В чарах ніченьки!

НА КАРАУЛЬНІЙ МОГИЛІ

Нум, сяду тут, як в давні роки,
Бувало, хлопцем тут сидів...
Все той же краєвид широкий —
Пісок, ліси й не видно нив.

Так само кряж білесі боки,
Мов хто їх крейдою залив,
Вгина й згина. Балки глибокі
Замісто ребер положив.

І видно дві мені станиці,
І хрест забутої каплиці,
І купи дальніх хуторів.

Все — те ж... Спуститись до криниці:
Чи їй дає гора водиці,
Чи в весну мул її забив?

В ЛІСІ

Лісом блукаю, й шепоче мені
Ліс свої тихі слова таємничі:
«Серце-юначе, не житимеш двічі,
Кинь всі жалі ти і думи сумні!

Нащо ці думи?.. Скажи ти мені,
Чуєш ти шуми мої чарівничі,
Чуєш — он пісню співає лісничий?..
Ляж тут у мене, забудься, засни!

Ляж тут, забудься! Тобі заспіваю
Тихого співу зеленого гаю,
Тихого шуму ясної весни.

Ляж тут, забудься!.. Ой, баюшки-баю!..
Всі твої думи, мій любий, я знаю,—
Кинь їх, забудься, сном тихим засни!»

ОСТАННЄ ПРОЩАЙ

Прощай! Прощай, мій рідний, тихий краю,
Прощай, Донець, прощайте, гори, й ви!
У море я свій човен направляю,
В кипучий шум житейської молви.

І знов мені чи прийдеться по гаю
Ходити тут, чи, може, вже збираю
В останній раз квітки у цій траві?..
О Донче, путь мені благослови!

Як з'їдемо на гору,— ще погляну
На тебе раз, на Донщину кохану,
На темний ліс, на хуторці малі.

І там з візка свого я потай встану
На землю на твою чутку крімняну
І в путь візьму персть рідної землі.

1889, 1895, 1896

* *
*

З того часу, як пильним оком сина
Поглянув я на край свій і народ,
Побачив я, що спить вся Русь єдина
Під доглядом баскаків-воєвод.
Татарщина їй в голови поклала
Коран орди — свого малахая,
А на царя поставила васала —
Московського лісного шабая.

Хіба не жах — ми боїмось просвіти!
Хіба не глум — і досі, й досі ми
Не кинули селян різками бити,
І всі шляхи ведуть в нас — до тюрми!
І край наш — край сіпак низькопоклонних,
Важких тупиць, гранітових лобів
І тих отар багатомілійонних
До дна душі спаскуджених рабів.
У нас герой — хамелеон вельможний,
Що не трудив ніколи білих рук,
Що за людей мав тих лиш, хто заможний,
А інших всіх — за бидло і падлюк...

І палахтить душа вогненним гнівом,
Коли дивлюсь на цей нещасний край,
Захоплений реакції припливом,
І не людей — собачий чую лай.
І жах бере, що так ось, рік за роком,
Десятки літ безладно пропливуть,
Перебіжать по нас мутним потоком,
А нам ладу нового не добуть.

1897

НАШІ СЕЛА

Ой та й гарні вони —
Наші села — здаля,
А зблизьку позирни:
Утечеш звідтіля!

А піди по хатах,
Придивись до людей,—
Окує тебе жах,
Стогін зрине з грудей:

Скрізь нестатки, нужда
Там сидять по кутках,
І хвороба бліда
Залягла по дворах.

Чуеш — дзвоник дзвенить?
Наче лютий то змій,
Суд-розправу чинить
То летить становий.

Бачиш хату? Одна
На майдані стоїть.
Похилилась вона,
В вікнах вітер свистить...

А в тій хаті лежить
Чоловік... умира...
Коло його стоїть
І рида діввора.

То, бач, школа у нас,
То учитель кона.
Забарилась на час
В теплім краю весна.

І без сонця, тепла
Засипає навик
Сіяч правди, добра...
Умира чоловік...

Ой та й гарні всни —
Наші села — здаля,
А зблизьку позирни:
Утечеш звідтіля!

Хто ж то винен у тім,
Хто злочинець наш? Хто
Наш недобрий вітчим?..
Ми самі, більш ніхто!

Сотні років плили,
Люди вчились, росли,
Ми ж такі, як були,
Далі й кроку не йшли.

Люди вчились, а ми
Тільки спали весь час.
Ми боялись самі,
Щоб не рушив хто нас...

О країно моя,
Сонне царство,— проснись!
Вже вечірня зоря
Піднялась,— подивись!

Бо, як спуститься ніч,
Обікрадуть тебе.
Тоді буде не в міч
Боронити себе!..

1897

* *
*

Встань зі мною, хто несплячий,
Невгамовний, нетерплячий,
В кого серце хоч підбите,
Та холопством не повите!

Встаньте, темні і незрячі,
Потом страдницьким смердячі,
Нищі духом і убогі,—
Йдемо шукать собі дороги!

Ще нас лихо не приспало,
Ще не все для нас пропало,
Ще нас сонце пестить, гріє,
Ще zostались нам надії!

Встане доля наша, встане,
Нам у вічі любо гляне,
Любо гляне, засміється,—
І нове життя почнеться!

1897

ПІСНІ ПРЕДКІВ

У тих піснях — не наші думи,
Не наше лихо тужить в них:
Живуть в них предків наших суми,
І часом чути предків сміх.

В землі давно уже потіли
Кістки співців і їх серця,
А думи в співах підлетіли
І будуть жити без кінця.

І ось летять вони, хвилюють,
По струнах серця крильми б'ють,
Сміються з нами, і сумують,
І віру в душі наші ллють.

1897

РІДНИЙ КРАЙ

Акростих

У всіх людей одна святиня,
Куди не глянь, де не спитай;
Рідніша їм своя пустиня,
Аніж земний в чужині рай:
Їм скрасить все їх рідний край.
Нема без кореня рослини,
А чоловіка — без родини.

1897

ВІДПОВІДЬ СПІВЦЯ

Мене ти кличеш помиритись
З усім, що діється круг нас,
До краю крайнього смиритись
І черваком нікчемним витись,—
Та ні, ще мій не вдарив час.

Ще поки серце в грудях б'ється,
Як бачу сльози я братів,
Не раз щодня воно здригнеться,
Не раз клятьбою відгукнеться
На підлі вчинки наших днів.

Немов струна чуткої ліри,
Що лиш торкнись — і вже тремтить,
Воно не йме поради віри,
Своїм чуттям не знає міри,
Дзвенить, як бог йому велить..

1897

* *
*

О небо ясне! Під тобою
Так важко жити на землі —
Повитім мрякою і млою,
Оцім старому кораблі!

Безсмертний дух у смертнім тілі,
Як цар в ув'язненні, кона,
І дні течуть — сумні, немилі,
І, ніби сон, життя мина.

Тут ллються сльози дні і ночі,
Тут чоловіка чоловік,
Мов звіра звір, закривши очі,
Мордує й їсть із віку в вік...

А ти стоїш — ясне, блискуче,
Покрове світу чарівний!
І нас отут найбільше й мучить
Отой твій спокій неземний!

1897

ВІДПОВІДЬ

На вільний дух поета
Обмежень не кладіть:
Його скопців діста
Не може вдовольнить.

Не можна ним орати,
Як орете волом,
І двору замітати,
Неначе помелом.

Лишіть його співати,
Про що він знає сам,
І з ліри викликати
Пісні на втіху вам.

Не хлібом-бо єдиним
Годує матір син...
А чесним, друзі, сином
Зуміє бути він.

1897

В ГОЛОДНИЙ РІК

У хаті темно. Плачуть діти.
Свариться мати... Та замовк
Чогось хазяїн сумовитий,
Очима блима лиш, мов вовк.
Останній шмат святого хліба
Сьогодні з'їли... Та й була
Всього-то й хліба тільки скиба,
І то — зачерствіла, цвіла.
І ось у вічі їм глядіти
Підходить смерть... А тут зима,
Нема чим печі натопити,
Дітей зогріти чим нема...

А ніч стоїть... І плачуть діти.
Життя їх мати проклина.
Хазяїн став щось шарудіти:
Чогось шукає... До вікна
Він підійшов... В руках сокира
І лом дзвенить... «Отямсь, невіро!» —
Гукає жінка. Не сказав

Ні слова той. Мов звір голодний,
Метнувсь у сіни і пропав.
Надворі вітер вив холодний,
Старі віконниці хитав...

І плачуть знов у хаті діти.
Замовкла мати і тремтить:
«І що намислив він робити?..
Не дай бог лиха наробить!»
А ніч стоїть — страшна, холодна,—
Здається, й краю їй нема.
І спить не спить сім'я голодна,
А замога десь дріма.

1897

ХАРПАК

Як був я багат,
Всяк був мені рад,
У хату приймав,
Братком називав.

Тепер же мені
Немає рідні.
Є в мене п'ятак,
Піду я в кабак.

А в тім кабаці
Сидять все купці,
Горілочку п'ють,
Взаший мене б'ють:

«Піди ти, харпак,
Ти п'яний і так!
Піди та проспись!
Із глуздом зберись!»

«Ой я ще не пив
І хліба не їв,
А так пробував,
Як бог мені дав!»

Я жарту завдав,
Півкварти прохав,
Та сів за столом
Між круків орлом.

Глядять багачі,
Глядять дукачі,
До мене ідуть,
Розмову ведуть:

«Ти, братику наш,
Голубчику наш!
Гей, пий та гуляй,
До гурту приймай!»

«Ой ви, багачі,
Ой ви, дукачі,
Адже в бідняка
Горілка гірка,

Адже в бідняка
Горілка гірка,
Не стане вона
Напроти вина!..»

«Не стане вона
Напроти вина,
Та станеш ти сам
Прислужником нам».

«Не стану я сам
Прислужником вам,
Аж поки й цей світ,
Світ білий стоїть!»

1897

ГУЛЬТЯЙ

Ой піду я до куми,
Наговоримось самі:
Гей, кумасенько моя,
А чи любиш гультяя?

То, кумасю, не біда,
Що у житі лобода,—
Де по вулиці пройду,
Там дівчат з ума звезду.
Перевулком поверну —
Молодиць не промину.
Вихиляються вони,
Аж тріщать услід тини.
Ой ти, кумочко моя,
Покохай же гультя!

А кумасенька моя
Вийшла з хати, мов зоря.
Брови чорні, а коса —
Всій околиці краса.
За рукав мене взяла,
У світлицю повела:
«Пий, козаченьку, гуляй,
Та головоньку схиляй
На постілоньку нову,
На перину пухову.
Як побачила тебе,
То незчулася себе.
Як покинеш ти мене,
То й життя моє мине!..»

1897

* *
*

Одна я на світі,
Одна, як билина;
Не світить, не гріє
І рідна родина...
Пусти ж мене, мати,
До моря гуляти,
Щасливої долі
У моря питати!

Чи ти ж, моя доле,
Рибчинька срібна,

Чи ти ж, моє щастя,
Перлинонька дрібна?
Як рибка — тебе я
Принаджувать стану;
Перлиноньку дрібну
З дна моря дістану...

А в синьому морі —
Там шука сплеснула,
Маленьку рибчину
Та шука глитнула.
А хвилі у морі
Піски зворушили,—
Вони моє щастя,
Навік замулили!

Взяло його море,
Безкрає, широке,
Десь там моя доля
Запала глибоко,
Усе взяло море,
Не хоче вертати...
Не жди назад доні
І ти, рідна мати!..

1897

* *
*

Ой у темнім гаї,
В гаї при долині,
Пов'ялилось листя
На красі калині.
«Чом же ти, калино,
Листя поронила?» —
«Молода дівчина
Тут вночі ходила,
Рученьки ламала,
Слізоньки ронила,

Підтоптались ніжки —
Підо мною сіла.
Плакала дівчина,
Билась-побивалась,
Від жалю у мене
Листя позвивалось.
Від жалю у мене
Листячко пов'яло,
Що так тяжко-важко
Те дівча ридало».

1897

ДОЛЯ

Понад морем походжаю,
Волі-доленьки шукаю
Безталанний я.

Де живеш ти, ясна доле,
На яке ти ходиш поле,
Вік бажаная?

«Ой, я всюди за тобою,
Мов та квітка за водою,
Йду вклоняюся:

Ляжеш ти — і я схилюся,
Плачеш ти — і я журюся,
Побиваюся.

Ой, не красна я, не ясна,
Твоя доленька нещасна,
Не хвалюся я;

Та тебе я не покину,
Ляжу вряд і в домовину,
Пригорнуся я...»

1897

ПЕРЛИ

Єсть перли безцінні
На дні на морському,
Ще кращі перлини —
У серці людському.

Багато тих перлів
Замито пісками.
Ще більше — по світу
Розгублено нами.

1897

МОРЕ ГРАЄ

Ніч і буря. Навіжений
Вітер скиглить і свистить,
Б'ється в пітьмі, мов шалений,
І наосліп десь летить.
І в безумному весіллі
Воду горами збива,
І мутним потопом хвилі
Прибережжя залива.
Море стогне, море грає,
Там і стогін, там і сміх...
І невинно викликає
Юрми дум моїх гірких:

То не море так лютує,
То не море так гримить,
І не вітер то шматує
Гори-хвилі і свистить.
То не море, то не море!..
То життя отак кипить,
То так стогне людське горе,
То злоба так клекотить...

Море, море!.. Люте море!
Диким звіром ти ревеш
І в безкрайому просторі,
Що зустрінеш, все береш!

Скільки сили ти пожерло
І між хвиль каламутних
На пісках поперетерло
Душ великих золотих!..
Скільки замірів звабливих
Ти без сліду занесло...
А кому на хвилях сивих
Щастя, долю принесло?..
Волоцюги та пірати —
Діти любії твої,
Тільки їм ти — рідна мати,
Їм несеш дари свої!..

Он гримить, і завиває,
І гогоче в бурній млі.
А на ранок викидає
Трупи спіненій землі!..

1897

* *
*

Тихо гойдаються в синьому морі
Іскорки-зорі,
Ніби купається в хвилі блискучій
Рій їх летючий.
Скелі здіймаються, ще не остиглі,
Темні, похилі.
В чорнім міжгір'ї десь світло палає
І погасає.

Чуєте пісню на тихому морі,
В синім просторі?..
Слухайте: ось вона знов обізвалась
І увірвалась.
Човен малюється в морі на хвилі
Геть за півмилі.
Хто, безталанний, там хоче вловити
Долю у сіті?..

Тихо купаються в синьому морі
Іскорки-зорі.
Тихо гойдається піна там ніжна,
Вся білосніжна.
Пісня далекая ледве лунає,
Мов замирає...
Дай йому, господи, в ніч цю вродливу
Долю щасливу!..

1897

* *
*

Як люблю піти весною
З міста я у вільний степ!
Глянеш вгору — над тобою
Небо ясне, а не склеп;

Глянеш вниз — трава хвилює,
А не збита мостова...
І в тобі все волю чує,
В грудях серце ожива.

Йдеш — і степом пропахався
Ти, мов давній той Ісав,
А упав — то надрімався
Досхочу на лоні трав.

Потім тягнешся додому:
У кишені — деревій
І квітки в пучку малому —
Дар дружині молодій.

Зм'яв жупан ти свій чимало,
Реп'яхів понабирав...
Та несеш все, що пристало.
Скаже кожен, де бував.

І несеш назад з собою
Смак гостріший до життя,
І навіяне травною
Всіх злигоднів забуття.

1897

* *
*

Якщо казати правду щиру,—
Не йму я віри нічому,
Найменше ж вірю я тому,
Хто прославляє сліпо віру,

Очей ні разу не розкривши
На те, що діється кругом:
Його лупцюють батогом,
А він співа, мов зачумівши.

1897

ПОЕЗІЯ

То не поезія, де важко
Вірш суне, мов волами віз,
А хто чита,— зіває тяжко
З нудьги до сліз.

Поезія — в повітрі має,
Сміється, плаче і дзвенить,
Ясними кольорами грає
І все живить.

1897

* *
*

Тобі — пісень і дзвони ліри,
Тобі — ясних небесних мрій,

Кадил нечуваної віри,
Зірниць незраджених надій!

А ти даєш співцям в одплату
Нікчемну долю бідаків,
Латками, злиднями багату,
Та спомин — десь у млі віків!

1897

ЛЕРМОНТОВУ

Орел підстрелений, ти впав
Без краплі жалю у безодню:
Зневажив пільму старогодню,
Бо й світ новітній зневажав.

Ти, мов блискуча та зірниця,
На темнім небі запалав,
І освітілася темниця,
Де геній віку сумував.

І знову ніч стоїть над нами,
І знов ми пільми боїмось,
І знов, налякані казками,
Вночі з примарами б'ємось.

1897

ДО ПІСНІ

О пісне блаженна, о пісне крилата,
Лети над землею, дзвени і зови
До світу, до сонця із темряви брата,
Надію у серці йому оживи!
Сумує безсмертна душа чоловіча,
Немає їй сонця, просвітку нема...
Збуди ж її, сило пісень чарівнича,
Скажи, що світ білий не склеп, не тюрма!

Хто в силі скувати на душу кайдани?
Хто дух наш безсмертний згасити здола?..
О пісне небесна, розвій же тумани,
Хай день не змагає злиденна їх мла!

1897

О, постій, не лишай!
Дай напитись мені
З уст диханням твоїм,
Догоріти в вогні!

О, постій тільки мить!
Дай до краю мені
Надивитись в твої
Оченята сумні!

О, постій!.. Тільки мить...
Мить єдину!.. А там
Волю вільну тобі,
Волю вічну я дам!

О, постій, не відходь...
Бачиш: сліпну вже я...
Так прощай же навік,
Люба... сестро моя!..

1898

МОНОЛОГ

Давно вже ясно всім на світі:
Немає правди на землі,
І сонцем радості зігріті
Однаково і добрі й злі.
Нема ні пекла, ані раю,

Нікого й доля не карає,
Окрім тих сиріт та калік,
Що їх не займе й чоловік.
Почив со славою на хмарі
Творець, як землю утворив,
А нею правлять підлі тварі
І з себе створюють богів.
Вони імперії будують
І точать звіку людську кров,
А люди ноги їм цілують,
Клянуть... і п'яти лижуть знов...
І скільки горя всюди в світі!...
А той, з віків славетний, «мир»
Мовчить, як дуб, схиливши віти,
Мовчить — неначе в клітці звір.

1898

ДНІПРОВСЬКІ ПОРОГИ

Гримлять, гудуть старі пороги,
Гримлять, і дзвонять, і ревуть;
І хвилі в скелі чорні б'ють
І лижуть боки їх одлогі.

Як на вогні, вода кипить,
Виводять кола чорторії
І в чорні пельки водянії
Втягають все, що набіжить.

Гойдає хвиля білі гриви,
Над нею носяться чайки,—
В воді шукаючи поживи,
Летять на шуми здалеки.

Ось, підгорнувши білі крила,
Одна торкнулась до води,
Знялась од хвиль, летить сюди,—
У кігтях рибка б'ється біла.

Дніпро ж і стогне, і шумить,
Укритий млою водяною,
І враз зривається й біжить,
Мов пекло вчувши під собою.

І тільки скелі кам'яні
Стоять гранітною стіною
Над прудкоходою водою
І нерухомі, й мовчазні.

За ними сонце погасає,
І темна ніч од них ляга,
І берег млою одяга.
Дніпро шумить, не затихає.

Шумиш ти, Дніпре, як колись
І наші прадіди шуміли,
А ми затихли, заніміли,
В німих рабів перевелись...

1898

Їх двоє зійшлося... Невидні і бідні,
Обійдені щастям зрадливим,— вони
Жили на цім світі холоднім, мов рідні:
Вона — вік без мужа, а він — без жони.

Він — хворий, каліка, душею дитина,
Що зроду не мислив і ворогу зла;
Вона — безталанна, невидна людина...
Зустрілись — і хвиля одна їм несла.

О, як глузували, знущались над ними
Крохмалені душі, лакейські серця!
Якими здавались вони їм чужими!
І поговір містом ходив без кінця.

Ніхто й не подумав, що, може, в тій парі
Зустрілося двоє розбитих сердець...
І ржали без краю годовані тварі,
Плювали на дружби святий каганець.

1898

Ой помалу, мій милесенький,
Тихше грай,
Мені серця, молодесенькій,
Не вражай.
Бо зелена в гаї липонька,
Та сумна,
Ще сумніша в тебе скрипонька
Голосна.
Як заграєш потихесеньку —
Серце мре,
А мене всю, молодесеньку,
Сум бере.
Як заграєш веселесеньку —
Пнем стаю,
Осміхнешся сам тихесеньку —
Сльози ллю.
Ой, не грай же, чарівниченьку,
Ти мені,
Не пали мене, мов свіченьку,
На вогні:
Ясним зорям не приказано
Вдень світить,
А тобі й мені наказано
Вкупі жить.

1898

НИВА

Ой туман, туман холодний
Сонце заступає,
А мені журба у хаті
Серце надриває.

Ой накину я свитину
Та піду у поле.
Людське поле — сине море,
А у мене — голе.
Гей, ти поле-батьківщино,
Чом ти не вродило?
Чи тебе дощами змило,
А чи градом збило?..

«Ой мене не градом збило,
Не дощами змило,
А пригодонька спіткала,
Тим я не вродило.
Восени-бо я очима
Зоране твоїми,
А полите слізоньками
Повесні гіркими;
Бо засіяне я здавна
Тугою-бідюю,
Заросло я бур'янами,
Терном, лободою.
По чужих ланах з росюю
Доленька ходила,
А мене тяжка недоля
Трутою труїла.
А ще з півночі заходить
Хмара громовая,
Та й останнюю билину
Зіб'є, поламає...»

Гей ти, поле-батьківщино,
Що ж робити мушу?
З'їли злидні в мене тіло,
Так візьми ти душу!
Упаду тобі на груди,
Та уже й не встану,—
Хай побачить сонце труп мій,
Глянувши з туману.
Хай побачить ясне сонце,
Що не всі на світі
В однієї нььки-долі —
Рівно любі діти!

* *
*

Ой піду я в чисте поле
Та розвію тугу.
Білим снігом вкрите поле,
Слід мій зробить смугу.

Не розважу дум зловісних...
Сум гнітить у хаті.
Ніч холодна заступає
В мовчазній кімнаті.

Де ж ти, доле, де ж ти, воле,
Де ти, ясний світе?
Я шукав вас, викликав вас,
Та не міг зустріти.

Ніч заходить... звідусюди
Тіні наступають...
О, щасливі ті, що в серці
Власне світло мають!

1898

* *
*

Тиша в холоді заснула.
Сплять і села, і міста.
І земля вві сні забула
Все минуле дочиста.

Все забула, всі пригоди:
Голод, сльози, чорні дні
І щоденні переходи
З гасел правди до брехні...

Ніч усім запанувала,
Тиха, зоряна, ясна.
О, коли б ти всіх приспала,
Щоб ніхто не встав од сна!..

1898

Оповитий життя безпросвітними снами,
Зачарований в колі щоденних дрібниць,
Я живу між людьми, я живу між братами,
Мов сновида в полоні магічним зірниць.

Порізнили давно нас розлучниці-думи,
Не еднають і віри зневірені сни.
Мов ті іскри вночі, горимо на лету ми.
Несвідомо і сяють, і гаснуть вони.

Що їм муки буття, що одвічні питання,
Що їм муки вмирання розпачливо-злі,
Коли всі їх думки, коли всі їх бажання —
Мертвим попелом тихо злетять до землі!?

А я хочу палать, а я хочу горіти.
Хочу вгору, все вгору чудесно злітати.
До вершин досягти, на верхах пломеніти —
І тоді вже, тоді умирати!

1898

ІСКРА

Я долі покірний, та вищий від долі.
Я в співах над світом земним піднімусь.
Я духом безсмертним не знаю неволі,
Мов іскра летюча, у пільмі я мчусь.

Летять у тій пільмі ще іскри і другі;
Горять, і згасають, і знову горять.
І душі безгрішні в країні цій туги
Співають про сонце, до сонця летять.

Нехай вони гаснуть щодня, щохвилини,
А я — поки сяю — все буду летіть...
І я не осяду, щоб чадом жарини
І довго, і важко у пільмі куріть.

1898

Дрібної помсти ворогів,
І друзів тайного лукавства,
І ароматних барлогів
Всесвинського самодержавства,—

Всього зазнав я у житті
Й мене ніщо вже не дивує,
І думка лиш одна дратує,
Як ми живем у цім смітті?!

1898

Шпаки прилетіли. Ладняйте шпаківні,
Вітайте веселих заморських гостей!
Геть з кону сороки, індики і півні,
Бо скоро прибуде і цар-соловей!

Весна напливає з південного краю
І морем проміння усе залива.
О весно, тебе я знов щиро вітаю
І чую, що й серце в грудях ожива!

Усе, що гнітило, хай плине, минає,
Тепер не пошлю я клятьби йому вслід.
І з снігом розталим нехай запливає
І спомин померклий вгамованих бід.

1899

МУЖИЧА ДОЛЯ

Зустріті з колиски важкою нуждою,
По селах великих, малих хуторах,
Холодні й голодні, на лігвах із гною,
Ростуть, ніби звірі по пущах, лісах,

Трудівники вічні, що нас до спокою
І щастя підносять на власних плечах.

Їх звіку гнітили, у рабстві держали,
Одвіку щоденно з них жили тягли!
Вони ж все плодились, степи заселяли
І ниви орали, неначе воли.
Воли безсловесні... Та все дожидали,
Чи встане їх доля мужича коли?

Не встала й не встане та доля зрадлива!
Бо п'яна заснула на псюрні в панів.
І з панської ласки спить, сита й щаслива,
Що честь їй і шана не гірша від псів.
Впилася, сердешна, вельможного пива.
Впилась — і забула про темних синів

1899

ПУШКІНУ

В соті роковини народження

Під час твого ясного свята,
Бояне Руської землі,
Прийми вітання від собрата —
Нечутний гук у тій хвалі,
Що перекличними громами
Іде у нас над головами.

Поете, образ чистий твій
В душі ношу я, мов святиню,
Немов блакить небесно-синю
Гойдаю, ніжачи, у ній.
І він мені дедалі сяє
Все краще, м'якше і ясніш,
Так само, як не примеркає
І твій ясний алмазний вірш.

З печаттю генія на чолі
В моїй уяві ти стоїш,
Немов півбог у ореолі,
І сонцем праведним гориш!

1899

ЖІНКА

П'є-гуляе кум Гаврило,
Не вважає кум Данило,
І тече у них розмова —
Слово йде само до слова.
«Ні, я, куме, не хвалюся,
Анікого не боюся! —
Каже кумові Гаврило. —
Ні попа, ні станового...
Не боюсь і домового...»
Гульк! — вікно щось затулило.
В хату жінка зазирає:
«Що це тут у вас за свято?...»
Змовк Гаврило і моргає,
Пляшку геть мерщій ховає:
«Лихо! Жінка йде триклята!..»

1899

СІЛЬСЬКА ОСІНЬ

Минуло літо золоте.
Холодне небо вкрили хмари,
І темно-сизі їх отари
На північ вітер десь веде.
В тумані сонечко зіходить,
У млі увечері згаса
І вже не йде у небеса,
А над землею шлях проводить
Хвилястим протягом блідим
Із димарів пахучий дим.
Уранці в вогкому тумані
Скотина йде на водопій.
У кузні темрявій своїй
Розводить жар коваль зарані;
Купе, і іскри ген летять,
У млі холодній погасають.
Гудуть ціпи ще де у кого,
І з клунь іде солодкий пах
Соломи й зерна золотого,

Що затаїлося в снопах.
І день, і ніч шумить-гуркоче
На річці млин, і тихий став
Води ущерть собі набрав;
Наливсь — мов греблю рвати хоче,
Щоб скрізь по луках за селом
Живим розлитися сріблом.
В неділю звечора палають
Всю пізню ніч в хатах вогні.
Музика грає... то справляють
Бучні весілля, і пісні
Несуться з хат у морок ночі...
Прощайте, радощі дівочі,
Прощайте, жарти вечорниць!
Нових там славлять молодиць.

1899

МОГИЛА

Стоїть в степу могила,
Висока та крута,
І тужить, і сумує,
Неначе сирота.

І спить у тій могилі
Грізний моголів цар,
Забутого народу
Забутий володар.

І чорний степ навколо
Безкраїм морем спить,
І тихо скрізь, лиш вітер
Травною шелестить.

Та часом на могилі
В сопілку гра вівчар.
Крізь сон важкий те чує
Грізний моголів цар.

Все чує... І здається
Йому в глибокім сні,
Що то сурмить у сурми
Юнацтво на війні.

Гуде земля чуткая
В південній стороні —
То б'ються з ворогами
Полки його грізні...

Химери, славний царю!..
То зовсім не полки,
То шльонка напасає
На сало курдюки...

Давно старий і славний
Загинув весь той рід,
Пропав твого народу
У цій країні й слід.

Стоїть одна могила,
Висока та крута,
І тужить, і сумує,
Неначе сирота.

І спиш ти в тій могилі,
Грізний моголів цар,
Забутого народу
Забутий володар.

1899

НАТХНЕННЯ

Шумлять, гудуть знайомі крила
В прозорій вишині,—
Летить ясна натхнення сила,
Пливають дзвінки пісні.

Я став. Ловлю чутким їх слухом,
Дивлюсь в живу блакить,

І знову рвусь крилатим духом
За ними вслід летіть.

Я стільки пив отут отрути
На бідній цій землі,
Що впав давно, сном смерті скутий,
В тяжкій, пекучій млі.

Але гудуть небесні дзвони
І кличуть знов мене
Через життя безмежні гони
У царство мрій ясне.

1899

САМСОН ОКУТИИ

I

Як тихо скрізь! І тихо, й мирно!..
А скрізь — брати з братів деруть
Криваві шури... І покірно
Себе ті дерти їм дають.
За кров знесилоного брата,
За марно страчене життя
Дочасна смерть — єдина плата.
На ліжку бруду і сміття
Гниють трудівники злиденні..
А до варивод у кишені,
До тих, що потом їх живуть,
Струмнями золота пливуть,
Без слова ремства і погрози,
Немов яка безмовна дань,
І людський піт, і кров, і сльози, —
Ціна всіх мук тих і страждань.
І ненажерливі створіння
Беруть і сіють по світах
Те злото-кров без розуміння,
Який в цьому у злоті жах.

II

О, як ненавиджу я вас
Усім огнем своєї вдачі,
Фортуни влюбленці ледачі,
Кому карбують тільки в час
Жіночих зрад чоло морщини,
Кому з колиски до кончини
Життя — то оргія бучна,
Для кого дика і чудна
Огнєпалюча людська злоба
І гострий погляд із-під лоба!..
В алмазах, злоті і шовках,
Ледачі лежні, пустоцвіти,
Ви там пишаєтесь, мов квіти,
Де люди пухнуть по хатах;
Де у багні, в хліві гнилому,
Жручи картоплю та солому,
Як дикий звір, мерзенний гад,
Весь вік живе ваш менший брат!

III

Коли в шовки, едваби вбрана,
На огирях несеться панна
І гордо погляд розкида
У нас, нетяг, над головами,
Щоб не скалять його між нами,
(А то померкне він, біда!),
О, як я рвусь з дороги взяти
Багнюки жменю і шпурнуть
В обличчя їй, на білі шати —
В прокляту дійсність окунуть!

IV

Коли на балі, на вечері,
К блискучій лашчачись гетері,
Неситий бахур, дука-пан,
Веде розмову про селян

І в слові дотепу і чванства
Ганьбить їх ледарство і п'янство,—
О, як хотів би я узять
Його і ту його гетеру,
Шовки, одержу з них зірвать
І кинуть так у льох, печеру,
У той вертеп, де нищета
З кухля життя гірку глита!..

V

О, як життя іде нерівно!
Брудна повія — і царівна...
Смердючий збрід блошиць і гнид —
І мрійний світ ефемерид,
Якась ідилія наївна!..
І всім байдуже, і не дивно,
Що тут, серед палат-дворців,
Гримлять бенкети багачів,
Що тут — без ліку срібла й злата,
Холопів орди, рисаки,
А там — голодна смерть ілота,
Без крихти хліба, без руки,
Яка б йому закрила очі
На вічний сон страшної ночі...

VI

І всі поглухли, всі мовчать.
І мов нема нікому діла,
Що далі жити так несила,
Що треба плакати й кричать,
Що треба слова Єремії,
Щоб опалить серця людській
І щоб важкий порвати сон,
Що ним заснув сліпий Самсон —
Народ, задурений панами,
В кайдани вкований царями,
Отой новий Лаокоон;

Що треба вийти на майдани,
Як ті останні могікани,
Пророки древні, і скликать
Народ — свободи добувати!

VII

Але дарма. Усі послули.
Усім так любо, гарно спать,—
І про Самсона всі забули...
Та вже не довго дождитись,—
І він, закований, проснеться,
Як лев пустині заричить,
В стовпи з натугою упреться,—
І все додолу полетить!
Впадуть дворці, впадуть палати,
Впадуть і сильні, і багаті,
І кладовищем стане світ
На довгу, довгу низку літ!..

1900

Я жив свій вік без заохоти,—
Та я й не жив, а я конав
В ярмі немилої роботи,
Але ярма не розривав...
Не знав я радощів ніколи,
Не знав ясных, безхмарних днів;
Я не горів у стінах школи,
А з неї вийшов — тільки тлів.
Серед п'яниць, рабів похилих,
Неситих скнар, важких тупиць
І душ, у панстві озвірілих,
Серед шакалів і лисиць,—
Не жив я вільно, а таївся.
Я з ними йшов, мов автомат.
І я нікому не відкрився,
Що в серці грів, чому молився,

Душі б не вирвав з мене й кат.
Вони плодились і вмирали,
Збирали гроші-мідяки,
Над ними гризлись і дрижали,
Немов над трупами вовки.
І з ними я ходив покірно
В однім проклятому ярмі,
І роки йшли так тихомирно,
І ми служили всі так вірно
Своїй незамкненій тюрмі!

Проклятий сні життя сліпого!..
Невже тягтимешся ти вік,
І світу розуму ясного
І не побачить чоловік?..
Невже, коли помруть всі чисто,
Оці п'яниці і раби,
Нові раби на їхнє місце
Зростуть без мук, без боротьби?..
Невже коли згниють чергою
Оці смердючі черева,
Надуті підлою пихою,
Коли помре ота черва
Неситих скнар сивоголових
І богомільних глитаїв,
Повій безглуздох, безтолкових,
Неситих псів тих блудників,
Підлиз, що ходять за ногою
Мундирних дурнів,— так невже
Їх смерть, узявши всіх з собою,
В своїх льохах не встереже?..

Невже те зерно благородне,
Що часом сплоджує життя,
Все птаство жертиме голодне,
І доля темна до пуття
Не доведе його ніколи?..
Невже ж і іскри ті святі,
Що несемо в життя із школи,
Погаснуть мусять в темноті
Цього життя глухої ночі,
І поривання молоді,
І рухи душ святих пророчі

Потонуть каменем в воді?!
Як так, то, доле, не бажаю
Собі я довгого життя,
Я щастя чесного шукаю,
А щастя підле розметаю
Я сам — немов гидке сміття!..

1900

ТРИ БРАТИ

Іванові, Миколі
та Панасові Тобілевичам

Колись, на славу Україні,
Зродила мати трьох синів.
Дала крилята їм орлині,
Дала їм очі соколині
І душі, повні мрій і снів.

І снились їм степи широкі,
І снились гори і моря,
Підхмарні скелі одинокі,
Провалля темряві, глибокі,
Де вітер з хугою гуля.

Вони зросли... Вони злетіли...
І світ з'явився їх очам.
І все, чим сни колись манили,
Вони дізнали, облетіли,
І раде все було орлам...

Садовський славний! Ти між нами
Отой орел, і в слові цім
Чи пізнаєш себе з братами,
Ширококрилими орлами,
В мистецькім льоті чарівнім?

Немов орел той у блакиті,
В просторі вмілості яснім
Ширяєш ти по вільній хіті;
Підвладне все тобі в ті миті,
Не маєш вплину ти ні в чім.

Шельменко, Возний, і Кабиця,
І сивоусий січовик,
Козак і лях, харпак-п'яниця —
В тобі свої з'являють лиця,
Ти твориш їх, мов чарівник.

Ти й безталанний гольтіпака,
Й ясновельможний пан гетьман;
Плугатар бідний і бурлака,
Коханець степу, гайдамака,
А повернувся — гордий пан!

І ось брати твої з тобою:
Карпенко-Карий — чарівник,
Що вабить нас своєю грою,
Що і митців навча порою,
Веде їх в творчості тайник;

Що дав нам в образах яскравих
Картини нашого життя,
Поживи лицарів лукавих,
Швидких на зло, на добре млявих,
Подав, неначе страхіття.

А слава сцени — Саксаганський!
Кого він з нас не чарував
Чи то в комедії селянській,
Чи то у драмі хуторянській —
Яких він типів не вдавав?

Старий Пеньонжка балакучий,
Убогий свідок старини,
Мазепа, хитрий і блискучий,
В своїх жаданнях невсипучий,
Нечистий Цокуль, — всі вони

Не раз з'являлись перед нами,
Немов живі, сучасні нам...
Всі трое славні ви... І вами,
Ширококрилими орлами,
Піднісся в нас мистецький храм.

Орли України! Хай же доля,
Мов ньенька рідная стара,
Вас догляда й; мов квітки поля,
Де так пишалась наша воля,
Росою щастя убира!..

Живіть на славу Україні,
Чаруючи її синів,
І славні будете, й, як пині
Вітаєм вас у цій хвилині,—
Скрізь будуть славить трьох брагів!

1900

СТЕПОВИЙ РАНОК

Сонет

Ще ночі мла не зворухнула крил,
Щоб степові покинути долини,
І спить у млі далекий ряд могил —
Сумних слідів минулої години.

Широкий степ, за ніч набравшись сил,
Ще твердо спить, і вогко снять рослини;
Лиш будяки в колючій зброї стріл
Стоять, немов грізні князів дружини.

Але із мли залізний зринув змій;
Летить, гримить... і біла хустка диму
Пливе за ним у сонній млі нічній.

Летить, гримить... Біжить, біжить до Криму,
Щоб з моря там, в країні чарівній,
Жагу залить у пельці мідяній.

1900

* *
*

Холодна кров рабів дала мені життя,
А доля завела у темряву кадильну,
І кращі роки в ній блукав я без пуття,
І бачив лиш саму покірливість ухильну.

Не міг я в тій порі виховувать в собі
Упертості душі й завзяття Прометей,
Та місця я шукав в ідейній боротьбі,
Бо вірю, що життя всьому дає ідея.

І хай мені ніхто з братів не закида,
Що, може, дар пісень міняв я на дрібниці,
Що вгору я не ріс, мов пальма молода,—
Бо я з дитинства пив із мертвої криниці.

1901

СЛОВ'ЯНСЬКИЙ ЗАПОВІТ

Важким шляхом, лісами, болотами,
Самотньо йшли слов'янські кобзарі.
І шарпав їх свій рідний ліс тернами,

Пили з них кров прибуду комарі,
Цькували їх собаками лихими
Князів і дук годовані псарі.

І стежив скрізь і день і ніч за ними
Свій рідний шпиг, мов ворон степовий,
Щоб очі драть їм кігтями гидкими...

Але дарма. Горів огонь живий
У їх серцях. І в дикі нетрі лісу
Вони внесли безсмертний світич свій,

І він порвав злиденну тьми завісу...
Не вмере повік великий дух слов'ян,
І полетять усі кайдани к бісу,

Коли загра слов'янський океан!..
Ті кобзарі ідуть, ідуть все далі.
Дзвентить їх спів. Вони не чують ран.

Гримить їх клич: «Не гайтеся, відсталі!
Ідіть усі в широкий вільний світ!
Несіть туди і радощі й печалі!

Свобода всім — святий наш заповіт!..»

1901

ПАН ТА РАТАЙ

На горі — послухай, зоре,—
Вбогу ниву ратай оре.
Плугом скиби чорні крає,
Зграї круків розганяє.

Іде пан... ти ж слухай, зоре!..
До плугатаря говорить:
«Кидай, хлопе, сивих, плуга,—
В мене є тобі послуга.

Будеш ти — чи чуєш, зоре? —
Жити в мене,— пан говорить,—
Будеш ласо їсти, пити,
Будеш в золоті ходити».

Ратай став... Ось слухай, зоре!..
Очі звів: скрізь степ, як море...
Глянув панові він в вічі,
Каже просто, по-мужичи:

«Пане мій! — чи чуєш, зоре? —
І в степу мені не горе,
Та й кому ж той степ орати,
Хлібом-зерном засівати?»

Славен той — ти ж слухай, зоре! —
Хто сам на сам лихо зборе...
Нам діди отак мовляли.
Не піду я в підлипали!

Гей ви, сиви!» Чула, зоре?
Знов плугатар землю оре.
Пан стоїть... «Які ж завзяті,—
Каже,— хлопи наші кляті!»

1901

* * *

Небо, мертве, холодне і чорне,
Мов гангрена страшна,
Облягло бідну землю,

Мов прийшла і спинилась над нею
Смерть. Горять ліхтарі,
Мов свічки погребельні.

Гей, будь проклята, темряво ночі!
Світу, світу, вогню
І проміння ясного!..

1901

Добра вість, мов пташка з раю,
Злине — вільна і ясна —
І намучене до краю
Серце зрадує вона.

І тоді стає ясніший
Навіть сонця світ ясний,
Залунає голосніше
Поклик волі голосний.

Душу навстіж всю відкриту
Опов'ють нові чуття,
І залетється морем світу
Сонна темрява життя.

1901

БІДНИЙ ЛАЗАР

Хатка геть в яру за містом.
В вікна дивиться на двір
Бідних скло — прип'ятий тістом
Покалічений папір.

Ні кошари, ні коїори,
Ні нещасного хлівця...
І сліду нема на дворі
Хоч якогось деревця..,

Хто живе у тій хатині,
Чим жива його душа,
Чим себе в лихій годині
Він і гріє, і втіша?

Що він мислить, як погляне
На будівлі багачів,
На життя їх, сите й п'яне,—
Він, що гине без харчів?..

Бідний Лазар сумовитий!..
Знаю долю я твою:
Непригрітий, неомитий,
Жив і вмреш ти у гною.

І одна мана-надія
Розважа журбу твою:
«Як умру, то вже тоді я
Відпочину у раю...»

А порою враз устане
Думка, гострая, мов ніж:
«Запалить весь світ!» — і в'яне:
«Гинуть першому мені ж!..»

1901

БАТУРИНСЬКІ РУНИ

Прудко-прудко по пісочку
Сейм на захід плине,
Під гаями пробігає,
Між лісами гине.
А по річці, за водою,
В човнику легкому
Плине дід старий з онуком,
Поспіша додому.
Він пливе в рожевім сяйві
По скляній блакиті,
І пливуть за ним дві смуги,
Зодотом залиті...

А високо над горою,
В сяеві м'якому,
Величаються руїни
Гетьманського дому...

То останнього гетьмана
Горниці високі,
То його життя і влади
Свідки одинокі.
Галич там тепер літає
Та панич із міста
Перед ними часом стане
В постаті туриста
І черка своє на мурах
Прізвище нікчемне.
І в тих мурах він щось бачить
Славне і таємне...

Ой ніколи там, ніколи
Не було такого,
Навіть гарного ніколи
Не було нічого.
У шовкових там панчохах
Козаки гуляли
І замість чубів бурлацьких
Коси запускали.
За вістом та за бостоном
Справи там рішали,—
Золотої табакерки
З Москви виглядали...
У отих ясних палатах,
Де гніздяться сови,
Не про справи військові
Чулися розмови,
А про пльотки дворцовії
Та бали веселі
У цариці над Невою
В осяйній оселі.
І про долю там народу
Часом розмовляли,
Як ґрунти його між себе
Нишком паювали...

За борги оті палати
У казну попали,
Через злидні та недбальство
З них руїни стали.

Гріли руки пишні дуки
Побіля народу,
Не вважає й він, сердега,
На їх спадків вроду:
Десять років ще пролине
І, гляди, з руїни
Не зостанеться на місці,
Може, і цеглини...
І не жалко, і не шкода
Примх отих магнацьких,
Що рабами будувались
На могилах братських.
І загине, і замовкне
Спомин про гетьмана,
Про вельможу, що колись-то
Гудзь його жупана
Не одну б сім'ю убогу
Годував півроку,
Що містечка, сам душею,
Проїдав нівроку...
Все загине. Тільки буде
Сейм на захід плити,
Буде сонце чисту воду
Любо золотити;
І рибалка сумовитий
На човні легкому
Буде сіті волочити
Ввечері по ньому.
І варитиме вечерю —
Годувати діти,
І останні дві цеглини
Візьме підложити
Під казан свій від руїни,
Що гетьман останній
Будував на Україні
Нашій безталанній...
І не жалко, і не шкода,—
Хай собі руйнує!..

Бо вже розумом не знає,
Серцем він не чує,
Як ті мури мурувались,
І чиї то руки
На стовпах отих гранітних
Зазнавали муки.
Все забуте, все пропало...
А нове, що буде —
Те побачать, те зазнають
Теж нові вже люди.

Батурин
1901

КОСАР

Хто й багатий, а сумує,
Білим світом нудить;
Я ж і бідний, а сміюся:
Будь, кажу, що буде!..
Гей, і в мене був багатий
Батько на Україні:
Мав карбованців сот зо дві —
Од різок на спині;
Мав землі велику силу —
Рівно чверть опругу:
Панський псар йому з похмілля
Проміняв на пугу;
Мав худоби у оборі
За панка якого —
Проти сонечка на призьбі
Цуцика рябого...
А умер, хоч би й на князя,—
У царськім будинку:
У окопі проти неба,
Ідучи од шинку.
Бо багач був... Душу думи
Часом облягали...
Ну, за цвинтарем сердегу
В яму й закопали.
От тоді-то з батьківщини
В степ і я подався,

Проти неба на могилі
З волею братався,
Проти зір ясних думками
З ніччю поділявся,
І додому не вертатись
От тоді поклявся.
І тепер я у широкім
У степу гуляю,
І руками-мозолями
Гроші заробляю.
Зароблю, кисетом брязну,
На долоні кину,—
Враз усе для мене вродить
У одну хвилину:
І дівчата чорнобриві
Косаря вітають,
У садочок ночувати
З поля завертають...
А батьки не вряд до страви
Чарку наливають:
У зяті мене до себе
Нишком підмовляють.

Наливайте, підмовляйте,
Будем їсти, пити,
Та за чарку вам моєї
Волі не купити!
Сам знайду собі я пару,
Кралю чорнобриву,
Одружуся, з ким захочу,
Багачам на диво.
Не родився я багатим,
В багачі й не пнусаю,
А як щиро покохаю,
З тою й одружуся.

1901

ОДИНАЧКА

Холодна хата край села,
І злидні, й вічна тривога!..

За все життя душа убога
І краплі щастя не спила.

І тільки віра непохитна,
Що десь-то там, у тім житті,
Горить зоря її привітна,—
Єдиний світ в її бутті.

1901

СОН

В п'ятьмі ночі ходить сон
Поміж хат, коло вікон.
Розсипає маків цвіт
Од порога до воріт,
Щоб не йшла журба в двори
До досвітньої зорі.
Треба людям спокій дати,
Треба всім відпочивати...
І всю ніч блукає сон
По селу, коло вікон.
Тихо йде, не стукотить,
Щоб нікого не збудить.
Розвіває маків цвіт,
Поки п'ятьму змінить світ.

1901

ЗІРНИЦЯ

Вранці-рано зірка встала,
Срібні кучері чесала,
Освітила тім'я гір,
І діброву, й темний бір.

Кажуть бір їй і діброва:
«Будь ти, зіронько, здорова!
Будь весела і ясна,
Як оця краса весна.

Де ж ти, зіронько, бувала,
Що ти, зіронько, чувала?..
Глянь, без тебе зблід-поник
Срібнорогий молодик.

Як він тужить за тобою!
Цілу ніч тебе з журбою
В синім небі він шукав...
Не знайшов — блідіти став...»

Осміхається зірниця,
Місяць шепче: «Чарівниця...
Щастя любее моє!..»
І блідіє, розтає.

1901

БАТУРИНСЬКА ВЕСНА

Ой заходить весна,
Повертається.
Рястом, цвітом земля
Одягається.
І бузок од квіток
Аж схиляється.
Соловей у бузку
Заливається.
Він свистить і лящить,
Палко мліючи,
Співом любці своїй
Серце гріючи...

І козача душа
Розгоряється,
Йй дівоча вогнем
Відкликається.
І лунають пісні
По Батурину,
Дурять душу людську,
Звіку дурену...
Лиш одні комарі
Не кохаються,—

В щоки, шиї співцям
Упиваються,
П'ють їх кров молоду,
Не нахваляться,
Не летять,— від ваги
Так геть валяться...

Ой та й гарна весна
У Батурині,
Відкіля гетьманів
Геть потурено.
Де так доленька з них
Насміхалася,
Де вся кров'ю земля
Упивалася,
Де руїни стоять,
Розсипаються
Та у Сейма дарма
Все питаються:
«Чи Батурин коли
Знову сятиме?
Чи безвісним селом
Загибатиме?»

1901

СУБОТІВСЬКЕ ПОДЗВІННЯ

1657

Ой не хмара вранці-рано
Сонце заступала,
Не зозуля сизокрила
Важко закувала,
То Богданові навіки
Очі потемніли,
У Суботові то сумно
В дзвони задзвонили.
Вимовляє дзвін до дзвона:
«Тяжко, сумно, брате,

Ой уже ж бо Україні
Щастя не зазнати!»

Тужать дзвони, розмовляють,
Плаче Україна,
Що найкращого зряджає
В домовину сина...
Що zostались після нього
Тільки немовлята,
І нема кому нової
Доглядати хати.

В чистім полі на роздоллі
Стала тая хата.
Звідкіль вітер не повіє,—
Не прибуток — втрата;
Звідкіль вітер не повстане,
Дме, що має сили...
Ой, коли б огню злі люди
Та не підложили!..

Добре хата будувалась,
Кошту не жалілось,
Кожна трісочка ціною
Голови платилась...
Та сусідські злії очі
Косо поглядають,
Десь недобрі в думці мислі
Ті сусіди мають...

Спить Богдан... І плачуть дзвони
Сумно на дзвіниці,
І ревуть важкі гармати,
Стогнуть гаківниці.
І спливає дим до неба,—
Військове кадило,—
Аж од курива опівдень
Сонце потемніло.
Потемніло ясне сонце
Скрізь по Україні,
Повила всіх чорна дума:
«Буть лихий годині!..»

1901

БОГДАНОВА ІНТРОДУКЦІЯ

То не хмара від лиману
Сонце заступає,
Гей то військо Запорізьке
З Січі вирушає.
За три милі Дике поле
Козаки укрили,
Доходжали-доступали
До Чурай-могили:
«Гей, прощай, могило-горо,
Степовая мати,
Ідемо братів з неволі,
З муки виручати!..»
Сонце сяє, вітер віє,
Бунчука питає:
«Ой скажи ти, хто такий то
Військо впоряджає?
Хто з ним поруч виступає
На коні баскому?..» —
«Розкажу, але до часу
Не кажи нікому.
То — Богдан, орел крилатий,
Йде на Україну
Визволяти-рятувати
Стоптану країну.
Поруч з ним — ідуть татари,
Тугай-бей на чолі:
Нагулялися вельможні
Вже пани на волі,
Наточились сліз та крові
Дукачі-магнати,—
У Криму їм треба, в морі
Руки замивати!..»
Сонце сяє, вітер віє,
З корогвами грає,
А Богдана смілу душу
Думка обгортає:
«Підійму, збуджу Вкраїну,
Заревуть гармати,
Запалають, підуть в небо
Панські палати,
І не раз річки криваві

Потечуть у полі,
Та чи вирву ж Україну
З лядської неволі?..»
Сонце сяє. З моря вітер
Віє-повіває,
А над військом хмара круків,
Стогнути, кружляє.
Тугай-бей на них погляне —
І сміються очі:
До очей вони вельможних,
Знає він,— охочі...
Військо йде, і важко стогне
Степ під копитами.
Ой застогне й Україна,
Збуджена громами!..

1901

ЛИМАН

Ой летіли журавлі
Із арабської землі.
Над лиманом пролітали,
До лиману прокричали:
«Гей, лимане, з чужини
Шлють привіт тобі сини,—
Із арабської країни,
Де невільник бідний гине.
На базарах там стоять,
Покупці на них глядять...

Як над ними пролітали,
Нам під небо прокричали.
«Летите ви, журавлі,
В наші рідні краї,
У далеку гетьманщину,
На веселу Україну;
Розкажіть же козакам,
Ой, як важко, гірко нам.
А наблизитесь порану
До широкого лиману,

Розкажіть, які гіркі
Сльози ллють тут козаки.
Ждуть вістей. А їх немає...
Мабуть, Січ уже конає!»

Чує мову ту лиман.
Стрепенувся дідуган,—
Піднялися сиві хвилі,
Заходили, зашуміли:
«Не пропали козаки,
Вже готові байдаки.
Як заграє сине море,
Все помор'я заговорить
Про моїх орлів-синів!..»
І надувся, посинів
Весь лиман у край із краю.
А вже й море стиха грає...

1901

* *
*

На скелі над морем, висока,
тонка,
Стояла тополя, красуня струнка.
Щовечора, в інший одходячи
край,
Йй сонце казало: «Здорова бувай!»
Раз двоє коханців зійшлись на
шпилі,
Недужії діти чужої землі.
Йм море співуче з'єднало серця,
Звінчало їх сонце без шлюбу,
вінця...

Зійшлися востанне вони на шпилі
В журбою й коханням напоєній млі:
Жене їх недоля в безвісні краї,
Де буря снігами заносить гаї.

Там жде їх хвороба, безрадісні дні.
І плакали гірко, тужили вони.
І вже не вернулись... Там
згинули з віч.
Зав'яла на скелі й тополя в ту ніч.

На березі моря знайшли їх тіла:
Їх хвиля уранці землі віддала.
Судив і карав їх людський поговір.
З'єднала навіки могила між гір.

А сонце так само тополю віта...
Стоїть вона струнко, та тільки
не та:
Не чути розмови журливих
листів.
Їх вітер без сліду по скелях
розмів.

1901

В ПЕРЕДКАВКАЗІ

Вечірнім сявом залиті,
Немов новий, незнаний мир,
На тлі примерклої блакиті
Горять кряжі кавказьких гір.

На степовім широком лоні
Дрімає річка степова.
На кручі ген пасуться коні,
І чути, пісню хтось співа.

Ставний кубанець загорілий
Стоїть, співа,— орлиний зір
Пасе на грані стуманілій
Снігами критих синіх гір.

Сідає сонце. По долині,
Де віє вітер степовий,
Біжить і рже, увесь в промінні,
Буланий огир молодий.

Біжить, насичений жагою,
На сонці золотом виграє
І рже... І ржання те луною
Вечірній берег віддає.

А гори сріблом понялися,
Перловим полиском бринять.
Здається — хмари то зійшлися
І ось-ось далі полетять.

1901

УКРАЙНОФІЛИ

Важкий не в міру і лінивий,
Немов чумацький сірий віл,
Ситенький, смирний і щасливий,—
То був старий українофіл.

Любив він сало смакувати,
І «Енеїду» добре знав,
І все збирався працювати,
Але «нехай» йому не дав.

Сухий, верткий і метушливий,
Увесь із нервів тільки й жил,
І, ніби заець, полохливий —
Сучасний наш українофіл.

Він тільки «Вісника» читає,
Програм з півсотні написав,
Де кров річками проливає,
І всі — в кишені приховав.

1901

ГІМН МАТНЕНОСЦІВ

Ми вкраїнцями родились,
За Україну згинем,
І за неї ми стояти
І по смерть не кинем.

Як нас візьмуть катувати
На майдан широкий,
Не здригнеться серце в грудях:
Ми не одинокі.
Гей, уже по Україні;
В кожнім ріднім місті,
Є в нас друзі-побратими
Не п'ятсот, не двісті.
Тільки свиснем — залунає
Геть по Україні:
«Гей, збирайтеся до купи,—
Україна гине!»
І злетяться соколята,
Стануть всі до лави
І «Султанів» заспівають,
Заревуть на славу.
І матню, замість знамена,
Здіймуть над собою,
І, мов тури круторогі,
Кинуться до бою.
Розметуть, немов полову,
Чисто всі народи,
Потечуть в моря криваві
З України води.
Загримить тоді повсюди
Гімн по Україні:
«Слава нашим матненосцям,
Нехай ворог гине!
Ми матнею однією
Змемо півсвіту!
Слава, слава українцям
За матню немиту!..»

1901

* *
*

Нависла ніч, стоїть понура,
Темніш сліпця, німіша мура,
Без зірки в небі, без роси,
І тільки чуть, як виють пси!..

Повисла смерть понад містами.
Замерло все. Немов очами
Тремтячі жертви прикував
До місця велетень удав.

А гей, хто смілу душу має,
Гукни, озвись, бо загибає
У людях віра в кращий час,
В ясний той день, що йде до нас!

Гукни!.. Бо п'ятьма стоголова
Боїться сміливого слова,
А нам ти віри надаси!
Але не чуть... Лиш виють пси!..

1902

ПІД ХУРТОВИНУ

Не подоба залягати
В теплі хати,
Як лютує хуртовина.
Та година
Вимагає вартового,
Та такого,
Що в найбільший дзвін
Дав би гасло він.
Як гуде, реве завія!..
Серце мліє.
А не кидають дзвонити...
Слід змінити
Вартових, а то загинуть
І покинуть
Кликати з степів
До селитьб братів.
Гей, у кого серце сміле,
Непохиле,
Хто любов до других має,
Що не знає

Ані в чім собі утину,—
Йди на зміну
Стомленим братам:
Ти потрібен там!

1902

* *
*

Коли побачу я, як фертик-демагог
Підскочить на стільця, кричить, маха руками,
І честю завіря, що свідок в небі бог,
Як палко рветься він до бою з ворогами,—
Я бачу ясно тих нещасних ворогів:
То бідний селянин, трудівник безталанний,
Що мусить годувать його з своїх трудів,
Коли вестиме він в життя свій план туманний,
Вбиваючись в чини, згинаючись в дугу
Перед тими, що в них багатство, влада й сила,
На вбогих, на дрібних збиваючи пиху,
А справжнім сміялкам підборкуючи крила.
І лютий гнів тоді сповняє серце вщерть.
І хочеться ту мить, простягну раптом руку,
Схопить його з стільця і відшпурнути геть,
Неначе огидну болотяну гадюку.

1902

НА ВАРТІ ЖИТТЯ

«Господи боже, як же то важко
Жити на білому світі!
Робиш весь вік свій, робиш так тяжко,—
Старості ні з чим дожити,
Валиться хата, стріха зотліла
Змило окопи дощами...
Вибили свині все, що садила
В весну старими руками.

Тут же — хвороби, злидні обсіли...

Плачу та бога благаю:

«Господи боже, дай мені сили,

Чую, що вже пропадаю!..»

«Тридцять п'ять років, як удовую,

Двадцять — як сина сховала.

Ждала невістки в хатоньку тую,—

Марно надія пропала.

Мруть же ось люди — чуєте дзвона?..—

Вмерла то баба в Жадоби.

Кинула сина-молодожона,

Повні обори худоби!

Жити б їй тільки... Знов пруться, кляті!!

Щоб вас чума подавила!..» —

Скрикнула баба в лютім завзятті

І на окоп покотила.

Глянув услід я бідній людині —

Треба їй варти держати,

Бо на окопа вилізли свині,

Пруться города копати.

Зриють картоплю, нічого їсти

Буде старенькій зимою.

І в домовину прийдеться лізти

З голоду бабі живою.

Треба боротись з рилом тварини,

Треба свій хліб боронити...

Ось вона варта,— варта людини,

Звіку на білому світі!

1902

РАТАЙ

Сумне, холодне і мутне,

Повисло небо над ланами,

І олив'яними очами

Глядить на землю й не зморгне,

Мов сфінкс бездушний. І нікого,

Мов у могильному склепу,

Немає в мертвому степу.

Усе живе втекло від нього.

Але вдивись у далечінь:
Ген-ген на мертвім степу грані
Щось ледве мріє у тумані:
То — чоловік, а рядом — кінь.
То орють вдвох лани холодні
Вони, потомлені, худі,
Бо звікували у нужді,
Обидва хворі і голодні.

І вмент здалось мені: веде
Не ратай борозну без краю,
А сам нарід то землю крає
І зерно в борозни кладе,
Щоб потім дуків годувати,
Давати хліб їм і тепло,
І за своє усе добро
Од них погорду зазнавати.

«Одвічний рабе! — я спитав.—
Чи єсть кінець твого терпіння?»
Ні слова він. І рве коріння
Залізним ралом, як і рвав,
І безнадійними очами
Глядить у тьмяну далечінь...
І ледве йде трудящий кінь,
Ступа важкими копитами.

Воронеж
1902

В ДАЛЕЧІНЬ

Люди сплять по темних хатах.
Сонно порскає мій кінь.
По шляху, у срібних шатах,
Верби йдуть у далечінь.

Мов прочани богомільні
Йдуть на марева ясні,—
В степові простори вільні
Шлях показують мені.

Там, за гранями мутними,
Розіслалися вони
Перелогами сумними,
Там їм сняться зимні сні.

Там ясна моя країна...
Я ж блукаю в чужині,
Серце ссе журба-гадина,
Безпритульно тут мені.

Скрізь тут пусто, всюди темно...
Скрізь біднота... Ницаки
Гублять день по дню нікчемно,
Крячуть тяжко, мов круки...

Он вони мій шлях укрили!..
Там їх корм на тім шляху...
І вони кріплять ним сили
Під добу оцю глуху.

Гетьте з шляху, ненажери!
Цей-бо шлях туди веде,
Де змага нічні примари
Сонце праведне, святе.

Гетьте з шляху, чорнокрилі!
Цим шляхом на волю йдуть
Всі не мертві, не похилі —
Це до сонця правди путь!..

Піднялись круки. Посіли
На дерева мовчазні.
Срібний іней обтрусил
І глядять услід мені.

І кричать, кричать злосливо,
Аж ляга на душу тінь...
А широкий шлях звабливо
Манить в синю далечінь.

ЗОРЯНА ВТІКАНКА

Миготять на небі зорі,
Поле криє синя мла.
Заворожені простори
Тиша ночі повила.

Тільки дзвоники журливо
Під дугою гомонять.
Тільки коні полохливо
Копитами тупотять.

Тільки сніг холодний з шляху
У обличчя нам летить,
Тільки серце — а чи з жаху,
Чи то з радощів тремтить.

Ти сховалась у хутрянку,
Лиш очиці блискотять.
За коханку-утіканку
Радий я життя віддать.

Там, позаду нас, неволя,
Темне страдництво твоє;
Перед нами — щастя-доля,
Сонце з темряви встає!

О, не бійсь! Не наздогнати
Нас тюремникам твоїм,
Скоро будуть нас вітати
В домі батьківським моїм.

Чуєш, дзвоники співають
Нам пісень своїх хмільних?
Бачиш, зорі посилають
Іскри усміхів ясних?

Не журись! Немов царицю,
Я в свій дім тебе введу,
Світ-зірницю, чарівницю,
Любу ладу молоду.

І нехай, що хочуть, люди
Навкруги нас гомонять,—
Від пересудів тих буде
Нас кохання захищать.

Гей ви, коні! Ніч темніє.
Мерзне любая моя!
Нумо швидше! Що то мріє? —
Рідний хутір бачу я.

1902

БОГДАНОВА СЛАВА

1648

Стогне Київ старий, аж здригається,
На Подолі луна розлягається.
Всюди дзвони гудуть,
І гармати ревуть,
І гукає поспільство завзято...
В славнім Києві свято.

Суне з міста народ лава-лавою,
То йде в Київ Богдан, вкритий славою.
Із походу верта,
Поминає міста,
Йде у Київ старий із чужини —
В саме серце України.

Не вогонь по шляху розгоряється,
Гей, то військо іде, наближається.
Суне військо здаля,
Стогне мерзла земля.
Корогви гомонять. А на чолі
Йде влюбленець долі.

Ніби лев степовий, ситий славою,
Що мечами придбав під Пилявою,
Побратимів своїх,
Леопардів грізних,
В Золотії Ворота з собою
Він веде з поля бою.

До Софії іде не хвалитися —
Вкупі з людом усім помолитися,
Що минула війна
І неволя страшна,
Ті кайдани злих утисків панських
Впали з рук християнських.

І дзвіниці гудуть, аж хитаються...
А Богдан у Софії вклоняється.
І співають попи...
В вікна сонце снопи
Золотого проміння вкидає.
Гетьман сльози втирає:

«Недарма морем кров розливалася,
Білим трупом земля укривалася.
Дорога та ціна,
Та минулась війна,
І немає ніде в цій хвилині
Більш рабів на Україні!..»

1902

ВОГНЕННІ КОНІ

Ніч осіння землю криє,
Рось холодний берег мие.
Сплять хати, дощем оббиті,
І палаци сумовиті,
Затаївшись під горою,
На село глядять марою.
У палацах світло сяє.
Там Потоцький походжає,
Там Потоцький ходить тихо,
Не віщує серце лиха.

Він поволі походжає,
Сам з собою розмовляє:
«Підійшли часи утішні —
Відтяли ми ракам клішні.

Довго будуть пам'ятати,
Послушенства не втрачати!
Розійшлись по Україні
Від Варшави до Волині
Покатовані каліки.
Буде пам'ятно повіки!»

Пан Потоцький походжає,
Ходить, в думці уявляє
Угамовану Вкраїну
За оту пелюдську ціну:
Панська влада, панська воля
Посідає й Дике поле...
Мов воли ті круторогі,
Орють хлопи там розлогі
Степові свої пустині.
Плине золото в панські скрині.

Плине золото незрадливо...
Тільки що ото за диво —
Місяць з півночі?! «Пожежа!»
І взялась огнем ведмежа
В мить одну душа вельможна:
«Знову хлопи!.. О, не можна
Шкур із клятих їх не драти!»
І метнувся рятувати
Пан скирти свої з стогами.
Рвав з вогню б він їх руками!..

Ніч осіння землю криє.
Рось червоний берег мие
І сама почервоніла.
А у скирт огненні крила
Відростають щохвилини:
В хмари золото панське лине!
Піднеслись огненні коні
І в шаленому розгоні
Аж під хмари уганяють...
Добре хлопи запрягають!

Аж під хмари зчервонілі
Підлетіли вогнекрилі.
Клубочаться темні гриви,

Ніздрі ширяться чутливі
І блищать шалено очі...
Люта помста в них клєкоче.
Пан реве, увесь червоний.
Та — овва! — вогненних коней
Вгамувати вже не в силі:
Запрягли їх руки вмілі..

1902

* *
*

Під небом осіннім самотньо
На вітрі берези стоять,
І вітами мають турботно,
І тихо-скорботно шумлять.

Шумлять і шепочуть: «Даремно
Женеш ти коня в далечінь:
Там холодно, вогко і темно,
На смерть тебе мчить туди кінь!

У тій безталанній країні
Невесело жити й своїм,—
Сніги там, тумани та іней
І місця немає чужим!»

Гойдаються тихо берези,
Такі безпорадно сумні,
І суму холодного леза
Пронизують серце мені.

1903

ПРОЛОГ

З циклу «Поминки»

Усюди й скрізь, де не почую,
Співають сумно алілюю
І вічну пам'ять, краю мій,
Тобі, мовчальнику німий.

Усюди поминки справляють
По новині й старовині,
І смаковито запивають
Вином непам'яті сумні
Події — давні і недавні,
Діла — ганебні і преславні.
Усюди поминки... Від них
Нема й тікати куди на гріх.

Почну ж і я оце справляти
Печальні поминки. Як знати,
А може, з мертвими у нас
Зв'язків не менше, ніж з живими?
Бо ще між нами не погас
Огонь, колись роздутий ними,
Огонь, що в темряві віків
Вселюдський геній засвітив.

* * *

З берегів Дінця кряжистих
І до млистого Замгаю,
Од лугів Єсмані чистих
І до моря походжаю,
Гляну скрізь: усюди тихо...
Скрізь байдужою ходою
Слід за горем ходить лихо,
Безголов'я — за бідою.
І ні вітру, і ні хвилі...
Ані руху, ані гуку...
Наче смерть поклала руку
На простори помертвілі.

Та невже ж у цій пустині
Так струмні життя й не били,
Блискавиці ясно-сині
В небесах не миготіли?
І невже усі народи,
Що цим краєм проходили,
Так без сліду й пропадали,
Мов мутні весняні води?
А гукну,— невже луною
Слова відгуку не кине

Ні земля, що піді мною,
Ані небо ясно-сине?..

Ні, ударю в струни чулі
І минуле спогадаю,
Бо всього ще не забули
Ці степи,— я певне знаю.
Ще не стерся в цій пустині
Слід подій давно минулих,
Ще в степах витають тіні
Наших прадідів поснулих,
І сумують на могилах,
Непривітані, журливі.
Тихше!.. Ось летять їх співи,
На дзвінких тріпочуть крилах...

1903

* *
*

Під темним небом сиве море
Сьогодні — тихе і хмурне.
Якесь бліде — неначе хворе...
Мов хоче спати й не здрімне.

І мляво плеще сонна хвиля,
Байдуже, знехотя шумить.
Немов дере бабуся пір'я:
Рука дере, а думка спить.

1903

* *
*

Берег геть від нас відходе,
Потопає в синій млі,
І несе нас тиховоде
Море в далеч од землі.

Ніч на морі,
Простягає сльозами шлейф
На шкель ступовань
У в'їзді вентятовань
Тремтять, мов у очей
У місяць молодий
Мадюжівий стонит,-
Вамі сени вєдєть
На шкєл оїї дєвєть:
В оїї кричє і когє
Мові сльєтє шкєл вєдє?...
Не надє вєтє нєдє
Кинєтє шкєлєтє мов

30 Маєрє
Вєдєтє.

Фотокопія автографа вірша «Ніч на морі».

Далі й далі. Погасають
Прибережні ліхтарі.
Лиш маяк горить і грають
Там вогні у змінній грі.

І грізне червоне око
Щохвилини там зорить,
І наоколо широко
Небезпекою грозить...

Не злякаєш нас! Даремне!
Ми далеко від землі.
В царство ночі потаємне
Тихо плинемо у млі.

Море плещеться під нами,
А над нами в вишині
Безтурботними очами
Зорі дивляться ясні.

1903

НІЧ

Простягся срібний шлях
По хвилях сталювих
І в скалках світляних
Тремтить, мов у вогнях.

І місяць молодий
Над обрієм стоїть,—
Замислено глядить
На шлях отой живий:

В які краї й кого
Той срібний шлях веде?
Не знайде він ніде
Кінця шляху того.

1903

* *
*

Вітаю тебе я, одвічне світило,
На березі моря вітаю нічним!
Ти зорю над морем нову засвітило,
У пурпур і злото врядило свій німб.

У млі передсвітній стою над водою.
Нікого немає... І тільки чайки
У тихім повітрі летять надо мною,
Мов квітів зів'ялих рожеві листки.

Так плинуть безслідно життя молодого
Зневірені мрії, все кволе, слабе...
Ось приснули стріли Дажбога ясного...
О сонце звитяжне, вітаю тебе!

1903

* *
*

На південь, до моря, я линув душею,
І мріялась синя пустиня мені.
В'являлось: літають чайки понад нею...
На обрії хмари снуються ясні...

Тепер я побачив. О, скільки простору,
І сяєва, й блиску це море таїть!
Як вільно тут серцю, як вільно тут зору!
Як груди тріпочуть, як хочеться жити!..

Коли пароплав наш вріза своє чорне
Залізнеє рало, мов плуг-самохід,
У хвилю зелену, і геть її горне,
І матову смугу кладе собі вслід,

Мов стрічку тремтячу,— здається: нічого,
Нічого на світі широкім нема,
Що встояло б проти напору людського,
Чого він не зрушить, чого не злама.

Нічого!.. І серце напружено б'ється,
І хочеться праці, важкої борні...
А хвиля зелена шумить і сміється,
Скидаючи з себе брильянти дрібні.

1903

* *
*

В'ється чайка срібнокрила.
Море бухає, кипить.
Човен наш нап'яв вітрила
І, мов чайка та, летить.

Синій берег ледве мріє...
Мить — і зовсім пропада.
І наоколо леліє
Тільки небо та вода.

Тільки небо мовчазливе,
Тільки море говірке...
О, яке воно звабливе,
Невпокійливе яке!..

1903

* *
*

Розпустились верби,
У цвіту терни.
Кетяги їх білі
Звисли на тини.
Вогкі всі низини,
Вогкі лощинки.
Теплою водою
Повні копанки.
У леваді стиха
Горлиця турчить

І кує зозуля,
Дятел тукотить.
І земля парує,
Ніжиться в теплі,
Тоне в творчих мріях —
У прозорій млі.

1903

* *
*

Ой степе, мій степе,
Ой рідний мій краю,
До тебе на волю
Я знову тікаю!
Несу тобі душу,
Отруєну снами,
Несу тобі серце
Налите сльозами.

О, вір мені, степе,
Тут кривди немає:
Що важко, що тяжко
Твій син знемагає.
Щороку — все менше
Життя його манить,
Щороку — то гірше
Щемлять його рани.
А думка зрадлива
Головоньку журить.
Не йму собі віри —
І розум одурить!..

О степе, мій степе,
Порадь мені, друже,
Як жити на світі —
Стомився я дуже!
Скропи мої груди
Живою росою,
Розвій мої думи
По вітру горою!..

1903

Пора покинути, панове,
Молитись осліп на народ,
Радіть з того, що «плем'я нове»
Він є поміж людських пород.
Бо що з того? Тюхтій недбалий,
Невільник скнарої ріллі,
На силах духу підупалий —
Він буде вік рабом землі.
І ваші курива хвалебні
Ніколи змоги не дадуть
Йому на вільну вийти путь —
Бо тут не курива потрібні.

Освіти дайте ви йому!
Ви розженіть духовну тьму,
Що наш народ оповиває,
Тоді у вас він не питає —
Куди іти і що робить?
Будіть народ — народ наш спить.
І він проспить прийдешню волю,
І завдадуть його в неволю
Ще, може, гіршу, ніж тепер.
Будіть, ще поки не умер
Його правдивий чистий геній...
Бо він умре у тьмі злиденній,
Бо раб народ не варт того,
Щоб хтось беріг життя його.
Учіть народ себе пізнати,
І в світлі правди і знання
Ведіть шляху свого шукати,
А не блукати навмання.
І вірте — найде шлях свій власний
Він сам серед чужих шляхів
І ввійде — дужий і прекрасний, —
Як брат у гурт своїх братів.

1903

Але історії старої —
Того шляху, що ним герої
Ішли на смерть, щоб шляхом тим
Людей-братів вести на волю,
Кувать свою майбутню долю,
Один боротися з трьома,—
Її забудь — снаги нема!..
І кинуть гадку про минуле,
Коли народ наш пута рвав,
І панство, в пестошах поснуле,
На герць кривавий викликав;
Коли невинними річками
Усюди воля розлилась
І Україна завзялась
На смерть боротись з ворогами,—
Коли б і зміг — не хочу я!
Того не дасть і кров моя!
Бо хлопська кров мій мозок гріє,
І кров рабів у серце б'є,
І серце раз у раз моє
Вогнем жеручим пломеніє.

1903

Був він хлопцем, то збирався
До Америки тікати,
Став студентом — намагався
Світ вверх дном перевертати.

Вийшов з університету,
То посаду взяв тепленьку
І пустив уплин на Лету
Все минуле помаленьку.

Попливли спочатку мрії
Про святе серцець єднання,
Ім услід пішли палкії
Перших літ переконання.

Замість їх прийшли помалу —
Власний дім, чини, шаноба,
І проценти з капіталу —
Угодована утроба...

1903

* *
*

Хто кричить, що «все пропало,
І як місця нам не стало
На бенкеті життєвім,
Зовсім світ цей залишім»?

Той, хто ще з порога школи
Розпустив і губи, й поли,
Не боровсь, не працював,
Працю ж інших гальмував.

1903

МОЯ ПІСНЯ

Там, де гір кряжі розлогі
Над Дінцем ясным постали,
А в міжгір'ях притулились
Тихі села білохаті,
Де шумлять пристіни темні,
Де гудуть ліси похмурі,
Де в степах стоять самотньо
Кам'яні баби старезні,—
Свідки давньої години,
Тих часів, коли стояли
На роздоллі степовому
Білі вежі половецькі,
А навколо паслись коні,
Чебрецю солодким духом
Напиваючись на волі,—
Там моя родилась пісня.

Там родилась вільна пісня,
Там повсталала, там зростала
З лісових ритмічних шумів,
Степу пахощів солодких,
Сонця променю ясного,
Зір алмазних миготіння
Та із мрій моїх колишніх,
Що в весняні довгі ночі
В молодій душі зростали,
І зростали, й повивались
Прозірним журби серпанком.

Як зросла та вільна пісня,
То розправила крилята
І, почувши в крилах силу,
Забажала в світ широкий,
Запрохалася на волю,
Запрохалася до сонця...
І знялась, і полетіла,
Вільно граючи в промінні.

Ой ти, пісне легкокрила,
Ти полинь у ту країну,
Де живе народ мій рідний,
Непривітаний, похмурий,
Де він борозни виводить
На широкому роздоллі,
Золотее сіє жито,
Сіє жито та пшеницю!
Ой полинь ти в тихі села,
В вікна хат ударся крильми,
Сядь-пади там віщим птахом,
Заспівай про світ, про сонце,
Заспівай про море сине,
Про ліси, степи безмежні,
Про бувальщину минулу,
Про таємну будучину.

Ой полинь ти на пороги
На дніпровії ревучі,
А з порогів через плавні
До лиману і до моря,

Що гойдало в синіх хвилях
Байдаки колись козачі.
Ти прислухайсь до порогів,
І до шуму тихих плавнів,
І на острові на Тендрі
Сядь-пади й тужи самотньо,
За минулим, що ніколи,
Ой, не вернеться ніколи!..

А від моря повернувшись,
Облети всю Україну,
Облети її, широку,
Розкропись по ній усюди,
Та не сумом, не сльозами,
Не гірким, пекучим словом,
Та й не сміхом безтурботним,
Ясним сміхом олімпійців,—
Розкропись по ній ти, пісне,
Животворною росою,
Освіжи степи змарнілі,
Звесели діброви темні!

А як сонце ясне встане
І осяє все промінням,
То всміхнуться дню новому
В кожній росяній краплині
І степи оті широкі,
І діброви тихошумні,
І сади, й гаї співучі,
І хати йому всміхнуться.

Засміються і засяють
І донецькі рідні гори,
І по них густі пристіни
Таємниче зашепочуть...
Та мене уже не буде.
У землі спочине тіло,
А мій дух — він буде жити
У отій широкій пісні,
Що душа її складала
І сама в ній оселилась,
Наче ластівка в гніздечку.

Буде жити у природі
І між людьми, що у згоді
Будуть жити тихомирно
Під ясным одвічним небом.

Гей ти, пісне, розвернися!
Розмахни широко крильми,
І лети, й дзвени по волі
Геть повсюди, геть широко!..

1904

МІЙ ЗАПОВІТ

Вірте у геній народа,
В силу духовну його!
Вірте, що мати-природа
Виглядить сина свого,
І з безголов'я й неволі,
З кров'ю политих руїн,
В духу ясным ореолі
Виступить він!

Вірте у геній народа,
Наш-бо народ молодий,
Ранку ж весняного врода
День обіща не блідий.
Буде він повний проміння,
Гомону праці й пісень —
Творчого духу горіння
Радісний день!

Вірте у геній народа —
Ось мій святий заповіт.
Туго зроста він — не шкода,
Бо багатолітній це квіт.
Вірте всім серцем!.. І, може,
Світові новий псалом
Скоро він винести зможе
З ясным чолом!

1904

* *
*

Обсипають акації цвіт...
Та не шкода квіток умирання,
Бо не є то смертельне згасання,
То — життю молодому привіт.

Обсипають акації цвіт...
Помарніли вони, зажурились.
Та акації вже позернулись,
Не вмере, не загине їх рід.

1904

* *
*

Спустилась ніч в очерети
І тихо сунеться на воду.
Укрила берег, і плоти,
І білу постать пароходу,
Що спить під берегом сумним,
Вдягла серпанком прозорим.
І скрізь вогні нічні засяли:
На пароходах, і плотах,
І по затихлих пристанях.
Горять. На воду смуги впали
І рівнозмінно мерехтять
Їх переливи золотії,
Мов по воді блискучі змії
До ліхтарів на світ біжать.

Люблю я тихою ходою
Під неба синього шатром
Вночі ходить понад Дніпром.
Люблю втішати очі грою
І зір далеких, і вогнів,
Що і в воді, й понад водою
Стоять і движуться юрбою
Уздовж туманних берегів.
Люблю ночами мовчазними
Спокійно стежити за ними,
Стрічати їх, і проводжать,

І в думці кожного питать:
Куди ідуть вони й відкуди
Сюди із темряви пливають?
В яку дорогу поведуть
Одвідсіль їх ізнову люди?

І думаю: як ті вогні,
І ми горим в житті земному,
І не дізнатися нікому,
А чи горітимем, чи ні
І вічно так. Запевне, згаснем,
Замрем у п'їтьмі світовій,
І знову світичем прекрасним
Уже не з'явимося їй.
Але ми й тим, і тим щасливі,
Що кожен був вогнем ясным,
Що в чудодійній перспективі
Переломлявся світ у нім...
Ходжу вночі й нема охоти
На гору, в город повертать,
Хоч він вже й стане засипать
Після вседенної турботи:
Бо там усе таке блїде,
Таке буденне й прозаїчне,
І не зустрїнеться ніде
Щось незвичайне, поетичне.
У тих будинках кам'яних
І сам я духом засипаю...
Тому увечері й тікаю
Я до Дніпра наниз від їх.

Бо як тут гарно! Скільки вроди
В собі таять ці сонні води,
Ці золоті ясні вогні...
Вогні зелені і червоні...
Гучні гудки і тихі дзвони...
І іскр тремтячих мільйони
В воді й небесній глибині!
Який простор в ясній блакиті!
Яка цілюща сила там!
І як привільно у півсвіті
Душі і стомленим очам!

1904

* *
*

Мрії, радощі, і суми,
І надії, й горді думи —
Все, що прийме рідна мова,—
Я замкну в перлині слова.
І в тих перлах буду жити —
То ясний, то сумовитий,
То слабий, то знову сильний,—
Завжди щирій, завжди вільний.

1904

* *
*

Я так бажав собі спокою,
І, врешті, спокій той прийшов,
І обгорнув мене — журбою...
І бурі я бажаю знов.

Гукни розкотисто з-під хмари,
Холодним подихом дмухни
І сна важкого темні чари
З душі оспалої змахни!

Бо смерть ті чари насилає...
А я ще хочу й буду жить,
Ще кров у мене в серці грає,
У грудях буряно кипить.

1904

* *
*

За роком рік, мов слимаки,
Повзуть у далі необмежні,
В краї незнані, безбережні,
Де кров'ю іскряться маки.

Цвітуть маки в яснім промінні —
Химерні символи життя:
Червоне полум'я горіння
І чорний колір забуття.

І всюди порожньо й ні звуку,
Мов не життя пливе, а сон
Тече без шелесту і грюку,
Без перешкод і заборон.

І я один, один на світі,
Іду в незнану далечінь,
Неначе хмари чорна тінь,
Через простори сумовиті.

Не знаю я, куди я йду.
Куди прийду — того не знаю.
Як тайна й те, з якого краю
Тропу життя свого веду.

Стихії син, я сам стихія,
І несвідомо плину я,
Не знать куди і відкіля,
На мрійні далі світовіі.

1904

* *
*

О жінцино, ясний вінець творіння,
Перлино кращая поміж перлин,
З'єднались світ і п'ятьма синя,
Мов в жемчужі, в таємний світ один.

В твоїх очах — світи світів таяться.
В твоїй душі — живуть і пекло й рай,
І неземні тобі примари сняться,
І тонеш ти в земних турботах вкрай.

Я знав тебе, як ти в життя вступала,
Мов білая лілея чарівна,
І ідеал душа в тобі пізнала,
Твоїй красі вклонилася вона.

Я знав тебе, як матір клопотливу,
Серед сім'ї, у глушині села,—
Затуркану, прибиту, нещасливу.
Ти ангелом справдешнім там була.

А як співець — луни собі не мав я:
І слова я від тебе не почув.
Мов на твою не мав увагу прав я,
Мов не твоїм співцем відданим був.

Ну що ж, і так обійдеться як-небудь.
І через те не зблідне образ твій.
І будеш ти мені, як білий лебідь
На озері у синяві вічній...

1904

* *
*

В глуху добу прийшлося нам жити,
В глухі часи, прокляті дні,
І довелось перетерпіти
За живота лежню в труні.
Страшна то лежанка! Ні встати,
Ні сісти там ніхто не міг,
Хочай би здатен був зібгати
Себе в баранячий він ріг.
Були ми й зв'язані до того
І по руках, і по ногах.
Не знали й слова ми живого —
Були печаті на устах...

І йшли так дні, минали ночі,
І дехто вже і вмерти встиг,
Ждучи, що ось слова пророчі
Новий життя архістратиг

Над нами скаже, й наші труни
Усіх нас випустять на світ,
І дух життя над нами дуне.
І ждали ми так тридцять літ.
Та й досі чуда не діждались
В склепах мурованих своїх,
І тільки зараз догадались,
Що порятунок в нас самих.

І почали ми в трунах битись,
Щоб з їх піднятись... Б'юсь і я,
І стала тихо ворухитись
Над нами зрушена земля.
І вірю — виб'ємось на волю
Ми скоро, скоро вже. А там
Собі здобудемо ми долю,
Яка по серцю буде нам.

1904

ЗАСПІВ

З циклу «Із днів журби і гніву»

Моя богине світосяйна,
Прилинь до мене і зогрій
Вогнем натхнення розум мій
І відмахни усе звичайне
Крилом поезії живим,
Щоб серце щастям затремтіло,
Щоб жити знов воно схотіло
Життям відважним, бойовим,
Горіти пломенем ясным.
Нехай живе, нехай тріпоче
Любов'ю й гнівом, а не спить
У ті часи, коли кипить,
І стогне грізно, і клекоче
Бурхливе море навкруги
І ломить мертві береги.
Нехай живе, а не конає,
Хай краще кров'ю підпливає,
Бо все ж волатиме й та кров
Про згоду, рівність і любов.

1904

ВІСТІ

Що день, то все чорніші вісті,
Неначе ті круки, летять...
Летять і крячуть, мов хочуть
Неситі птахи їсти й їсти.

Чого вам, чорні?.. На війні
Багато м'яса єсть і крові.
Хіба не ситі ви?..— «Ой, ні!
Ми їсти знов і знов готові!»

Неначе хмара та, летять
І хижо крячуть чорнокрили.
Півнеба сіткою укрили.
На сонці маком мерехтять.

1904

* *
*

Чому не радуєш мене,
Красуне весно легкокрила?..
Ти все вогнем позолотила,
Ти все пригріла, звеселила,
А в мене серце — все сумне.

Несеш ти, весно яснолика,
З своїм теплом громи гармат...
Бо знов завзявсь на брата брат,
Бо знов одвічний лютий кат
Проснувся в серці чоловіка!..

Тепер, о весно, всі квітки —
Ці гімни щастю і здоров'ю,
Що ти даруєш нам з любов'ю,—
Мені пахтіти будуть кров'ю,
Мов м'яса рваного шматки.

1904

«Пожежа! Пробі! Гвалт! Рятуйте!..»
І в той же мент, і в тую мить
Господар сам біжить гасить
Вогонь. І вгасить. Не дивуйте:
Він зна, якщо не вгасить сам,
Все піде димом к небесам.

Але знялась війна на сході,
Страшна пожежа почалась,
Не у сусід — у нас в господі,
І ні одна не підвелась
Свята рука, щоб загасити
Отой вогонь несамовитий...

Нема кому обрятувать
Народу темного господу.
Його ж — од заходу до сходу —
Ще звіку привчено мовчать.
А раб безмовний — не людина,
Гарматне м'ясо тільки він...
І жруть його гармата й міна
Серед Маньчжурії рівнин.

1904

Під час війни немає сили
Звернуть думки на інший шлях:
Вони все линуть на могили,
Що по Маньчжурії полях
Іх бог війни так рясно сіє
В жахливий викуп за гріхи
Сліпотства духу і пихи
Колоса темного — Росії.

Там гинуть тисячі щодня.
Там смерті армії чекають.

Чекають вперто, не тікають
І йдуть на неї навманя...
А ми у клопоті дрібному
Свого злиденного життя,
Серед безсилового ниття
І трати часу по-дурному
На непотрібні нам діла,—
Ми можемо тут і їсти, й спати,
І можемо бенкетувати,
І нарікати, що мала
У війська нашого відвага
І що рішуча перевага
Потрібна нам, хоч як страшна
Була б для нас її ціна.

Бо що? Там гине чернь, сірома,
А ми — ми дома сидимо.
Та що цей рік зробили дома?
Яку ми відповідь дамо
Братам, калікам недобитим,
Коли повернуться вони
З тієї проклятої війни
І глянуть оком сумовитим
У наші очі? «Брехуни!
Ви тільки тішились словами,
Як ми там клали головами!» —
З докором скажуть нам вони.

1904

КРИВАВЕ МАРЕВО

Криваво-димною маною
На сході марево жахтить,
І грізно міниться, й темнить
Світ сонця буряною млою.

Півроку там іде війна.
Там кров і смерть... безодня горя...
А дома — темрява страшна,
Народне горе глибше моря.

Стоїть те марево, й тремтить,
І грізно міниться, і грає;
І то щеза — на хвилю, мить,
То більше сили набирає...

Страшний, важкий проклятий час,
За всі злочинства суд і кара!
Ота страшна кривава хмара
До божевілля зводить нас.

І чую, як благає-молить
Вкінець пригнічений мій край:
«Повітря свіжого, о доле,
Повітря свіжого нам дай!..»

Повітря?.. Де ж його узяти,
Як мури, мури скрізь стоять,
І їх сини твої зламати,
Немов святиню, не хотять!..

1904

* *
*

Гримить війна. І наші рідні,
Бучні відслухавши обідні,
Ідуть на смерть. Ідуть і мруть —
Без ремства буйного і жалю,
Без зайвих слів і без розмов,
І смерть вітають, наче кралю,
Ллючи свою й ворожу кров.
І довго будуть розливати
Цю силу нації...

Але

Навіщо, нащо марнувати
На непутяще діло й зле
Отой святий дарунок неба?
Кому війни тієї треба?

Кому потрібна братня кров?
Невже від сну прочувся знов
Молох у капищі старому —
У серці людському гнилому?..

Еге, прокинувся і сидить.
Сидить — грізний і невблаганний.
І крові ідол той поганий,
Живої крові прагне пить!

Убиймо ідола страшного!
Убиймо зараз, поки час!
Бо буде лихо нам од його,
Бо він усіх поглине нас!..
Убиймо зараз!..

Та даремні
Гучні слова: владики темні
Женуть сліпців до боротьби.
І йдуть на смерть сліпі раби!

1904

* *
*

Там, на сході, гармати гримлять...
Там, на сході, зарившись у нори,
У заметах і сплять і не сплять
По окопах брати наші хворі.

І їм сниться в окопах сирих
Під неприязний галас завії
Край їх рідний, що викинув їх
На погибель, на муки тяжкії.

І півсонні шелочуть вони:
«Будь ти проклят, коханий наш краю,
Теплий краю, широкий, ясний!
Будь ти проклят, опричників раю!

Бо як гнали сюди нас на смерть,
Не промовив за нас ти і слова,
Хоч і віра у тебе Христова,
І сльозами налитий ти вщерть!..»

1904

* *
*

Стояла ніч, німа, холодна,
І в тій ночі мій край конав.
І кожна думка благородна
У ній каралась, і не знав
Ніхто увечері, що буде
Уранці з ним. І бідні люди
Блукали в пітьмі навмаґня,
Вже не ждучи ніколи дня.

І темні владарі народу
На край безодні привели
Його, безмовного, й дали
Сліпий наказ — усю до споду
Безодню трупом загатить,
Щоб вільно скрізь було ходить.

І мов важке добірне жито
У ту безодню полилось...
І скільки там було убито
І в ту могилу уляглось
З відчаю душ, на все готових,—
Старих батьків сивоголових,
І ніжних сестер, і братів!
І не було там лиш катів:
Вони пройшли немов герої,
По трупах, складених горою.

1904

* *
*

Не звойовано нас у почеснім бою,—
Повила нас у сні нерозумная сила.
Проти сили тії гартувати свою
Треба силу ясну, надавати їй крила.

Як же зрадить нас бій і не встанемо знов,—
Умремо в боротьбі за великі бажання:
Їм — остання любов і остання їм кров,
Їм останнє прощальне зітхання.

1904

* *
*

Під вагою звісток чорних,
Що з війни до нас добігли,
Ми сиділи, мов прибиті;
Жаль важкий стиснув серця нам.
Гори трупів!.. Море крові!..
«За що?.. Нащо?.. Хто в тім винен?» —
Ми питалися. Спокійним
Був один лише добродій.

Він дивився в склянку чаю
І бурчав уперто-тупо:
«Там чим гірше, тут тим легше!
З мільйон ось як поляже,
Конституція в нас буде!»
І цупкі рудаві вуса,
Що стриміли, мов щетина,
Він смоктав, і м'яв рукою,
І сердито й гучно плямкав.

І мені в той час згадалась
Огидна й страшна картина.
Бачив я колись різницю.
Там — у багнищі смердячим —

Свині кров пили і жерли
Сині тельбухи криваві...
І здалось мені, що бачу
Я й тепер такого звіра
І що кров тече у його
По цупких кривавих вусах.
І він смокче кров нечисту,
І він буде нею ситий,
І він піде без вагання
Через трупи в депутати!

1904

УКАЗИ ПИШУТЬ

Укази пишуть... І хочять
Знов свиту Лазаря лагать,
Нитками прілими хапати
Поверх старих новіші лати.
Але не зладиться воно:
Зотліла свита вся давно.
А Лазар той лежить у ранах
І тільки ласку псів поганих
До себе бачить: бо вони
Хоч рани злизують пекучі
На тілі в його коло кручі,
Куди стягли його сини.
Укази пишуть...

Ні, несила
Про їх і думати. Насіла
На душу туга, й бачу я:
Лежить мій край, в туман повитий,
Промінням дня не обігрітий,
І вже не жде нівідкіля
Ані рятунку, ні поради,
І скрізь по нім плазують гади...

Коли ж ти прийдеш, дню ясний,
І розженеш туман і мряку
І гадів тих?.. Хоч дай ознаку,
Хоч тільки світом помани...

1904

* *
*

Жовч кипить у мене в серці,
До очей підходять сльози...
Та уста мої німують:
Ні клятьби в їх, ні погрози.

Жовч кипить у мене в серці.
З вас ніхто ж того не баче,
Як і сліз в очах у мене:
Бо безсилий тільки плаче.

Але ось моє вам слово,
Слово помсти і наруги:
«Будьте прокляті трикрати,
Будьте прокляті, катюги!

Що вам надана і сила,
Що вам надана і влада,
А душа у вас не вища
І не краща, ніж у гада!

Що ви силу ту і владу
Уживаєте для того,
Щоб безсилового гнобити,
Насідати на слабого!

Що все чисте, благородне
Мусить геть вас обминати,
Що ви здатні обідрати
Навіть рідну, рідну матір!..»

1904

* *
*

Коли б я серце мав велике
І відголосне, як луна,
Я б одгукався, як вона,
На благородне все і дике,—

Що з їх складається життя.
І мав би слово я пророка.
Таємна б сила в ній була
І в глиб сердець і душ ішла
Натхнення проповідь висока.
І я б учив людей любити.
Бо в цім святому заповіті,
Що є найкращого на світі —
В безсмертнім зародку лежить.

1904

* *
*

О ні, о ні, той не боєць,
Хто має змалку в серці рани!..
Хто підломився, той не встане,
Боротись з долею не стане,—
З такого вийде лиш співець.

І як над морем елегічно
Підбитий стогне очерет,
Отак життя мотиви вічні —
Журбу та жаль — у гармонічні
Пісні вкладатиме поет.

1904

* *
*

Скорившись вітру владній силі,
Вітрило туго нап'ялось,
Неначе мармур одлилось,—
І човен наш летить по хвилі.

Стерник на демені замлів.
Нічого більше нам не треба...
І ми йдемо під дахом неба
На вільне гувльбище валів,—

Туди, де чешуть nereїди
Жемчужні кучері свої
І де казкової Тавриди
У млі ввижаються шпилі.

І без турботи, і без думи
Душа впиває в себе даль,
Зелених хвиль ритмічні шуми
І моря синього печаль.

1904

* *
*

І уперті, і веселі,
Хвилі йшли і в берег били,
І погрозою гриміли,
Добираючись до скелі.

Тільки скеля не лякалась
І за білою косою
Хвиль кипучою красою
Безтурботно любовалась...

І були ті хвилі сині,
А під берегом — зелені,
І сміялись, мов шалені,
На підводному камінні.

1904

СТЕПОВИЙ ТРАКТ

Степ і степ один навколо
Розгорнувся, наче море.
А над ним — шатро просторе,
Небо сине й сонця коло.

І під сонцем тим пекучим
Хліб, немов вода, синіє,
Та ще ряд стогів леліє,
Тоне в мареві пливучім.

Чи стогів, чи хат убогих,
Що сумують в самотині
У неміряній пустині,
На ланах її розлогих.

Нічим дихати. Смагою
Понялись уста змарнілі.
Коні змучені, спітнілі,
Не біжать, ідуть ходою.

Онде хмара пилу встала
І зростає щохвилини,
І до нас назустріч плине.
Посувається помалу.

У пилу тім через силу
Дзвоник, ниючи, кигиче.
Перетомлені обличчя
Сонно випливли із пилу...

Розминулись... І нікого
І не бачили неначе.
Тільки дзвоник плаче й плаче...
Не втекти ніяк од його.

Та шкода й тікати, бо дзвонить
То у скронях кров гаряча,
То від суму серце плаче
І беззвучно сльози ронить.

А шляху немає й краю,
І здається, і не буде.
Тільки хліб на сонці всюди
Синім морем коливає.

1904

Сніг тане. В тумані дорога
Вся чорна, сумная лежить.
Туди моє серденько рветься,
Туди моя думка летить.

Далеко, у рідній країні,
Там ненька старенька живе.
Почув би я там тепер слово
Від серця живого живе.

Почув би я там тепер ласку,
І серце в тій ласці зогрів,
І крига б у серці розтала,
І, може б, я духом ожив.

Ожив би... Та тільки даремно:
Далеко наш рідний поріг...
Далеко й давно я від його
І, мабуть, навіки одбіг.

1904

В степу цвітуть маки червоні,
Маки червоні польові.
Мов жар, горять на степу лоні
Їх короговики вогневі.
Дажбога люблені вибранці,
Ввібравши спеку в пелюстки,
Горять удень вони, а вранці
Обвіє вітер їх листки.
Хотів би й я отак згоріти
Під сонцем радісним життя:
Ввесь жар його у себе впити
І з першим вітром одлетіти
В країну темну небуття.

1904

Важким шляхом до світу йдуть народи
І трупом шлях рівняють свій вони.
І краший цвіт їх гине від незгоди,
Дрібних усобиць і війни.

А все-таки з крові й димів руїни,
Мов фенікс той, щочасу вирина
І не згаса в димах ні на хвилину
Ідея людськості ясна.
Її закон — єднання всьогосвітне,
Її мета — братерство і любов.
За гасла ці в старі часи й новітні
Лилась і летється людська кров.

1905

ARS POETICA¹

Поете любий мій, якщо ти прагнеш слави,
Жадаєш передать вікам своє ім'я,
Послухай, що скажу — порадник нелукавий —
В напучення тобі по щирій правді я.

Банальним завжди будь. Банальність певна сила.
Умовності сестра, вона дає їй тон.
Умовність же давно усім заволоділа
І все звела на штампи і шаблон.

Шаблону й ти держись, і вірші шаблону
Безбоязно строчи, і в рими зодягай.
Хай будуть нелегкі, мов жорна ті млинові,
А ти не потурай, ще й рихом їм додай!

Бо річ єдино в тім, щоб ти громив неволю,
Докори посилав землі і небесам,
По вольності зітхав, мов вітер той по полю,
Хоча би у житті тираном був і сам.

¹ Мистецтво віршування (лат.).

Аби у віршах ти здавався лібералом,
І чим завзятішим,— корисніш те тобі.
І ввійдеш в пантеон з піднесеним забралом,
Як справжній монумент перейденій добі.

І тільки бережись: не будь самим собою,
Яким буваєш ти щодня на самоті —
Сумним, пригніченим роботою нудною,—
Пильнуй не будь таким, яким ти є в житті.

Героєм завжди будь! Завзято рвись на диби
І вергай словеса щосили голосніш.
І знай, що критика тобі пробачить хиби,
Бо криком критиків глушити найзручніш.

1905

Я не можу быть щасливим,
Поки всюди бачу горе,
Як не може в бурю море
Бути тихим, не бурхливим.

1905

Червоним, сонечко, ти встало,
Немов цю ніч криваві сні
Ти бачило й тебе вони
Кривавим жахом схвилювали.

Скажи ж, о сонечко, мені
Ти слово правди нелукаве:
Було бойовище криваве
Цю ніч в Маньчжурії чи ні?

Мовчиш ти, ясне, і помалу
На небо вище й вище йдеш,

Дедалі бліднеш і стаєш
Уже подібним до опалу.

Так був то сон і вже минувсь?
Бодай він зроду не вернувсь!..

1905

* *
*

Знов гармати на сході гримлять —
І загинув наш флот при Цусімі...
Сиві хвилі над нею шумлять.
Нас побито, покрито ганьбою,
Обезславлено нас на весь світ.
І неслава покриє й наш рід,
Що залишимо ми за собою.

Так... А може, й не так!
Може, встанемо знов із могили,
Повні гніву, відваги і сили,
І вже станемо жити інак?
І не будемо більше рабами,
З мови викинем слово те р а б?
Бо довічна ганьба нам була б
Залишитись з такими словами!

1905

БРАТОВІ

Як тільки я на самоті
Зостанусь часом сам з собою,
Мої думки слід за тобою
Летять, мій любий, у оті
Маньчжурські гори та долини,
В оті окопи, де вночі
Сидиш ти, ворога ждучи,
Туди, де сила наша гине.

І бачу, брате, я тебе
Блідого, хворого, слабого,
І все допитуюсь, за кого
Даєш у жертву ти себе?
За тих братів, що землю орють?
Так жертв таких не треба їм.
За тих катів, що волю борють?
Так ліпше хай тебе вб'є грім,
Коли за їх ти мусиш, брате,
Хоч краплю крові проливати!

«Не можу,— пишеш ти,— терпіть
Життя злиденного, нудного.
Не нарікаю ні на кого,
Нема чого мені й жаліть.
І перший бій, сутичка навіть
Зараз всі помилки поправить».
Але який, який докір
Летить до нас з Маньчжурських гір
В твоєму слові сумовитім,—
До нас, що з черевом набитим
Жили безпечно і катів,
Немов героїв, поважали,
Отих, що голови стинали
Усім, хто вільним бути хотів!
Ти правий був, коли рукою
На все байдужою махнув
І навіть нас не попрекнув
Хочай би шуткою гіркою,
Коли пішов в огонь гармат.
В чужій чужині умирати!

1905

ВОЛОДАРЯМ НАРОДНИМ

Після Цусіми

Ще день один — і месник встане
За людські сльози й людську кров.
І в меч оберне він любов,
За рани дасть ще гірші рани.

Бо вже наповнилася вщерть
Терпіння мас кривава чаша.
Впаде лиш крапля з неї — й ваша,
Владики світу, прийде смерть.

18/V 1905

ЧЕРВОНИЙ ХМІЛЬ

Одеські події

Уже червоні язики
Знялись понад містами.
Підносять їх робітники
Трудящими руками.

Вже від братерської крові
Край рідний червоніє,
А жертви будуть ще нові,
Бо люд з крові п'яніє.

Коли ж червоний вдарить хміль
У голову народню
І піде він на хибну ціль
В анархії безодню,

Що діять мусимо тоді,
І буде хто виною
В отій нечуваній біді
З усобною війною?

Та ясно — відповідь одна:
Володарі народу,
Що людська кров їм не страшна,
Що ллють її, мов воду.

Народ не хоче бути рабом,
Зриває з рук кайдани,—
Вони ж скувають його цілком
Хотять, сліпі тирани.

17/VI 1905

Коли лютує океан
І хвилі горами здіймає,
Коли ревучий ураган
Пустині груди роздирає,
Блідіє звичніший плавець,
Тремтить сміліший подорожній,—
Не може бути глухим співець,
Коли він серцем непорожній.
Стихії буряної син,
На ті стогнання океану
І лютий лемент урагану —
Немов луна, озветься він.

Невже ж йому печать мовчання
Уста гарячі окує
І слово замкне він своє
У час народного повстання?
Невже, коли ударить грім,
Коли загра народне море,
Він і тоді не заговорить
І буде каменем німим?!

О ні! Не буде він мовчати
І буде дзвінко відбивати
У крицю кованих словах
І гнів братів, і сестер жах,
І невмирущий прапор волі
Підійме високо і він
На боротьби кривавім полі
Як брат борців, героїв син!..

1905

ЧЕРВОНІ ЗНАМЕНА

Червоні знамена країну покрили.
Червоні знамена усюди встають.
Шумлять у повітрі, мов збурені хвилі,
Дими і руїна — їх буряна путь.

«Ми кров'ю народу намокли й червоні!..
Горять у нас болі роз'ятрених ран!
І взяв нас робітник в трудящі долоні,
І виступив з нами могутній титан!

Ми кров'ю омиті, того ми червоні!
Ми кличем до помсти народу синів:
Вставайте, єднайтесь в грізні легіони,
Народного моря розбурханий гнів!

Доволі кати нас в кайдани кували,
Здирали з нас шкури і наших батьків,
Доволі сатрапи нас кіньми топтали,—
Прокинувсь народу великого гнів!

Встає він, мов буря, мов вихор ревучий.
І все, що зустріне, змітає й лама.
І все він оберне в пустині сипучі,
Бо гніву народу упину нема!..»

Червоні знамена тріпочуть і мають...
З їх краплі червоні за вітром летять:
Ті краплі вогненні пожежі здійсмають,
З тих крапель столиці і села згорять.

1905

ТАНКИ БЮРОКРАТІВ

Вони танцюють на ножах...
Вони повинні танцювати,
Щоб стан їм любий затримати,
Але в серцях їх лютий жах:

Нікчемна помилка — і в тіло
Уп'ється враз холодна сталь...
Та танцюристів тих не жаль,
Бо танки ті — їх власне діло.

Ось підколовся з їх один...
Ось другий крикнув, сплотивши...

А третій, ніби зацікавившись,
Спинивсь на декілька хвилин...

І знов танцює... І надія,
Що може витанцювати він
Собі і владу, й вищий чин,
Схолоче серце знову гріє.

Танцюйте, поки вдарить час
І враз поглине вас безодня.
Це може статися й сьогодні,
Але не жаль, не шкода вас!

1905

СУД ІДЕ

Суд іде судити сильних,
Що сміялися з судів:
Хай почують присуд вільних
Краю рідного синів.

Суд іде, щоб генералів,
І великих, і малих,
І міністрів, адміралів —
Всіх судить за вчинки їх:

«Всі ви людську кров точили
І купалися у ній,
Всі з братів тягли ви жили
І вважали їх за гній,

Всі ви матір грабували...
Так ставайте ж всі на суд,
Адмірала й генерала,
І нехай вас судить люд!..»

Суд іде. Повстаньте, люди!
То великий буде суд:
То судити вперше буде
Можновладців сирій люд!

1905

НАШІ ЧАСИ

Колись їх будуть звати
Зорею днів нових,
І заздрісно зітхати
При спогаді про їх.
Історики й поети
Прославлять ці часи,
І їх статті й куплети
Підбавлять їм краси.
А сльози й ріки крові,
І лютий рев гармат,
І жандармерські лови,
І жертви барикад,
Ножі, і бомби, й кулі,
І шибениць ряди,
Забиті й потонулі,
І в райській сади
Відправлені так зручно,
З підмогою катів,
І діти, вбиті влучно
На грудях матерів,—
Усе те вкриє слава,
Легенда затемнить,
І ця доба кривава
За славу буде жить.

1905

ОПТИМІСТАМ

Гадали ви, що наша доля
До нас прилине вся в квітках,
Немов весна з ясного поля,
Що нам ввижається у снах.

Неправда! Прийде наша воля,
Немов поранений борець,
І на її скорботнім чолі
Побачать мученства вінець,

Уся в крові та воля буде.
По трупах прийде... І її
Ще довго будуть шарпати люди
Чужі, а гірш того — свої.

1905

ВОГНІ ГОРЯТЬ

Вогні горять у ріднім краї...
І день і ніч горять вогні...
То, як колись, вогнем карає
Народ панів і в наші дні.

То знов насупроти постали
Одвічні люті вороги,
І, ніби свічі, запалали
Будинки, скирти і стоги.

То раб лама ярмо неволі,—
Аж в небо куриво летить.
Бо й він собі бажає волі,
Бо й він на волі хоче жить!

І ось горять вогні повсюди,
І день і ніч горять вогні.
І над панами мстяться люди,
Немов колись, у давні дні.

1906

ОСТАННІ ДНІ

Не знаю я,— чи я живу,
Чи вже давно умер душею,
А чи заснув я тільки нею
І бачу сниша наяву...

Не знаю я. А тільки чую,
Немов ми все ж таки живі,
І всі ми ходимо в крові,
І топчем кров оту святую,

У тій крові і ми самі,
І наші діти-немовлята...
Залита нею кожна хата...
О, як так жити можемо ми!

Бо всюди кров і всюди сльози...
Щодня десь вішають когось...
Там розстріл стих, але вже ось
Нові й нові гримлять погрози.

Б'ють тих, хто сам меча підняв,
Б'ють з ними зовсім неповинних
І у декретах неодмінних
На божий світ збавляють прав.

І чую знов слова Пілата:
«Коли б Христос ходити став
Між людьми знов,— його узяти
Я б дав наказ і — скатував!..»

1906

* * *

Батьку, сина твого
Шлють на північ в холодну неволю:
То карають його,
Що боровся з катами за волю.

Мати, чуеш: твоя
Донька в замку тюремнім співає:
«Що неволя моя,
Коли волі край рідний не має!..»

Не журіться, старі,
І в печаль у тяжку не вдавайтесь:
Сходить сонце вгорі —
Сонце волі іде, не лякайтесь!

Знов повернеться син,
Прилетить молодик каторжанин.

І не раб уже він,—
Буде з його борець-громадянин.

Прийде й доня до вас.
Ввійде в дім героїня-дівчина...

О, я вірю: в той час
Буде вільною вся Україна!

1906

БОРЦЯМ-ГЕРОЯМ

Я не бачив вас у вічі,
І ніколи вас не чув,
Але серцем і думками
З вами всюди й завжди був.

З вами був я, не як рівня,
Не товариш бойовий,
А як брат ваш, брат підбитий,
Та душею ще живий.

Бо я зріс і жив у п'їтмі,
Все життя я жив у ній,
І зів'яв я, і знесилів
У проклятій п'їтмі тій!

І не можу я боротись...
Тільки можу я співать.
Можу щиро, словом правди
Справді смілих прославлять.

Вам спліта побідні лаври
Наша збурена доба,
Бо то ви у ній створили
Громадянина з раба.

Так прийміть же і від мене,
Від співця, борці, привіт:
Хай живе народна воля,
Хай скориться їй весь світ!..

1906

* * *

Наш край у опозиції
Живе вже другий рік.
На його йде поліція,
І військо, й куля, й штик.

Та все дарма: не вернеться
Назад неволі вік,
І вільний не обернеться
В раба знов чоловік.

1906

НАДДНІПРЯНСЬКА УКРАЇНА

Зелені гори і сади
По горах тих поміж ярами
Збігають стежки до води
Жовтогарячими стрічками...
А по садах стоять хати.
Стоять, сумують, мов пташата,
Що ось їм треба відлітати
І важко крила підвести,
Зірватись з рідної оселі...

А треба геть кудись летіть,
Бо тут немає чим прожить.
Тут все — лани оті веселі,
Що ген хвилюють по шпирях,
І кожна стежка, кожен шлях —
Все панське. Все посіли дуки —
Сини, племінники й онуки
Людей, що славні тільки тим,
Що поїдали все без вади:
Степи, ліси, луги й левади,
Що людський піт був трунком їм.

Летіти треба: нічим жити...
Летіти треба... та куди,
Коли нема на білім світі

Ані землі, ані води
Вже більше вільної?..

Й сумують,
На кручах сидячи, пташки.
А на шпильях жита хвилюють...
Та думи їх сумні й важкі.
І тільки він, Дніпро широкий,
Ген-ген розлився по пісках
І мирно п'є блакитний спокій,
Пасе химери в небесах.

1906

КРАСНОМОВЦЯМ

Із роду в рід, із году в год
Говорите усі ви
Про бездоленний народ
І з слів своїх щасливі.

Бо мозок ваш, немов вино,
П'янять палкі розмови.
А п'яному усе одно,—
І він на все готовий.

На сто гуртів розбились ви,
А бог дасть, буде й двісті.
І вгрузли всі до голови
В народолобства тісті.

А ворог ваш сміється з вас
І з ваших слів і вдачі:
«А ще вони хотіли нас
За чуба взять, ледачі!..»

1906

* *
*

Усюди кров і скрізь стогнання.
Переплелись у дикій грі
І лють катів, і гнів повстання,
І всюди плачуть матері.

Та вірю я: крізь дим кривавий,
Через борні кипучий вир,
Іде в наш край у сяйві слави
Прекрасний гість з далеких гір.

1906

* *
*

Прийде час, і будуть люди
І у нас на Україні
Мати кращий хліб для себе,
Аніж той, що мають свині.

Буде час — і гречкосії,
Хлібороби-небораки
Більше знатимуть пошани
В ріднім краї, ніж собаки.

А чи скоро будуть вільні —
Не на слові, а на ділі, —
А чи скоро здіймуть вгору
Сміло голови похилі, —

Я не знаю... Тільки вірю,
Вірю щиро, непохитно,
Що й таким народ наш буде,
Що не раб він безпросвітний!

1906

КІНЕЦЬ ДОРОШЕНКА

1675

Із Запорожжя й гетьманщини
На раду гетьман в Чигирині
Востанне братчиків збирав.
Мовчало військо, ніби став,
Ущерть наповнений водою,
Як Дорошенко з булавою

Вклонився раді військовій.
І сивоусий кошовий,
Іван Сірко, йому вклонився
Так само мовчки... І дивився
На них весь люд. Стояв і ждав,
Щоб гетьман слово починав.

«Я скликав вас сюди, панове,
Товаришів і всіх братів,—
Немов у дзвона задзвонив,
Спотиху гетьман слово в слово,—
Я скликав вас чинити суд
Не над чужою головою,
А над самим оце собою,
І весь у владі вашій тут.
Увесь, братове, перед вами.
Ви знаєте мої діла.
Ви знаєте, яка була
Багата кров'ю та димами
Моя дорога... Та по ній
Не за своїм я йшов прибутком,
Я не журився власним смутком,—
Країні рідній я свій
Служив як син. Її я волю,
Немов зіницю ту, беріг...
Я за її нещасну долю
Весь час боровся, яко міг.
Моя і перша, і остання
Свята мета була — з'єднання
Обох дніпровських берегів.
Коли б я зміг їх об'єднати
І весь нарід в одне спаяти,—
Ми б не боялись ворогів!..
Та, бач, така вже, мабуть, доля:
Усюди свари, нелади,
І трупи скрізь, де не піди,
І де не глянь,— то мертве поле!..»

Замовчав гетьман. Мов очам
Його в'явилося те поле.

«Не знаю, як, братове, вам,—
Спотиху гетьман знов глаголе,—

Я ж чую, як серед руїн,
Серед степів осиротілих
І людських трупів почорнілих,
Де часом батько вкупі й син
Лягли даремно головами,
Лягли, одурені братами,—
Ридає рідная земля:
«Верніть мені і батька, й сина!
Візьміть собі оті права —
Перекидатись булавами,
Від рала п'ястись у пани,
Щоб потім темними братами
Орать скривавлені лани!
Панів за Віслу ви прогнали,
Самим щоб краще панувать,
Щоб те, чого ляхи не вкрали,
Самим вільніше розкрадять...
Ви, мов свиней, четвертували
Панів за ті свої права,—
Тепер самі понаживали
Товстіше вдвое черева...
О горе, горенько зі мною!
До кого серцем притулюсь,
Куди старою головою
В лиху годину прихилюсь!..»

Так тяжко плаче Україна,
Дніпрові стогнуть береги
(Заблисла в гетьмана сльозина),
Сміються ж наші вороги:
«Огні погаснуть, розлетиться
За вітром попіл по степах,
І кров'ю п'яний, край проспиться,
Але — у наших вже руках».

Бодай ніколи не проснувся,
Коли призначено йому,
Щоб, вільний духом, обернувся
Він у раба!.. Свою тюрму
За вільний світ він буде мати
І цілувати канчука.
Продасть сестру свою і брата,
І батька й матір ошука.

Нехай ніколи не проснеться
Нікчемний раб, нехай кона
І, мов трава за вітром, гнеться
У віковічні времена!..»

«Так, батьку, так!.. — загомоніли,
Мов ліс у бурю, козаки,—
Пани Україну опосіли
І в кривці неньку утопили
Прокляті дуки-ницаки!..
Усіх їх вивішать не шкода!..
Гукнули інші: «Цитьте! Згода!»
І знову гетьман річ повів.

І він казав, що вже доволі
Крові даремно й він пролив
І не добув Україні волі,
А тільки більше розорив.
Бо всюди й скрізь — сама руїна...
І занепала Україна,
Мов божий гнів її прибив.

«Не можу більше я держати
Знамена волі в цих руках.
Нема кому його й віддати...
Візьміть же ви його! В степах,
У Дикім полі, приховайте
До часу кращого його.
Мені ж, братове, вибачайте
Гріхи нерозуму мого
І все, чим винен перед вами!..»

І вмився гетьман враз сльозами,
І золотую булаву
Подав похмурому Сіркові.
«У Січі-матері на схові
Хай буде...» — мовив і главу
Схилив на плечі кошовому,
Сіркові славному старому.

І той угору руку звів
І проти сонця булавою
Майнув-потряс над головою:
«До запорозьких козаків

Іде вона, як прапор волі.
І буде воля в Січі жить,
Аж поки світ святий стоїть
І віє вітер в чистім поліл..»

І, ніби море, заревло
Усе навколо. І гуло,
І довго, довго не змовкало —
Клялось справдити заповіт,
А через сотню рівно літ
І Січі-матері не стало.

1906

* *
*

Він спав, коли вони прийшли до нього.
І перша мовила: — Людина це.
Дала йому природа все, чим живі
На світі люди. Буде він довіку,
Неначе віл на ниві, працювати,
І з праці буде їсти власний хліб,
І хлібом інших буде годувати.

І друга мовила: — Це є людина.
Чутливе серце і душа у його.
І буде він приймати, мов луна,
І радощі життя, і всі страждання.
І рана вічная його душі
Вогнем палати буде негасимим.

І тільки змовкла, третя промовляла:
— Нещасний буде він в житті, але
В йому таїться сила чудодійна:
Світи світів по волі утворять
І повертати знов у небуття.
Поетом буде він.

І він прокинувся.
І сльози ринули з очей у його,
Не знати — з радощів а чи з печалі.

1906

* *
*

На полях, ланах широких
Спіє зерно золоте,
А між людьми, у громаді,
Думка вільная росте.

Як достигне в полі зерно,
Люди зерно те зберуть,
А зросте-достигне думка,—
Їй кайдани приберуть...

Знов у землю кинуть зерно,
Зерно вмре і оживе.
Вільна ж думка і в кайданах
Не вмира, весь час живе.

1906

* *
*

І будеш ти чужий між ними,
І проклянуть тебе вони —
За те, що ти розбив своїми
Словами їх зрадливі сни,
За те, що ти розкрив їм очі
І край безодні зупинив,
І що слова твої пророчі
Спасли і їх, і їх синів...

1906

ГОСТРОСЛОВАМ

Ах, втекти б од ваших віч,
Од промов широкомовних,
Від гидоти фраз умовних,
Всіх позбутись вас із віч!

Знаю вас — і крихти віри
Я не йму вам, і мені
З ліберальної брехні
Млосно робиться без міри.

Я між вас томився вік
І тепер, мов тінь, блукаю:
Чистих серцем я шукаю,
А не гострих на язик.

1906

* *
*

Не можу я
Ввесь вік ходити по землі
І в глиб її не зазирати,
І в світ од неї не злітати
На дум одважному крилі —
Не можу я.

Я — син землі.
Я тілом — праху бідний син.
А духом — світ моя родина.
І як до матері дитина,
До недосяжних рвусь країн —
Я, син землі.

1906

* *
*

Лежу над морем і сумую.
Неначе хвилі, думи йдуть,
Тупим жалем у серці б'ють
І мучать душу мовчазною.

Життя минає день по дню.
Уже кінець я пробачаю...
Та йду до його, не спиняю
Себе... Бо знаю: не спиню.

А я й не жив ще... Все збирався
Робить щось гарне, щось святе...
Щось надзвичайне... А проте
Весь час в дрібницях розсипався.

І ось тепер — не скеля я,
Що проти хвиль стоїть незрушно,—
Розпавсь піском я малодушно,—
Не креміль з мене, а земля.

Вогню не викрешеш живого
Із неї... Час же вимага
Вогню й вогню. Бо дорога
І іскра сєєва ясного.

О море, де ж його знайти,
Того вогню, вогню святого?..
Куди і як іти по його?..
Скажи мені, як знаєш ти!

1907

* *
*

Я прийшов до тебе, море,
Необмежений просторе,
Таємнице таємниць,
І — клонюсь, впадаю ниць!

Я прийшов сюди з дарами,
Що збирав їх дні за днями,
Скрізь і всюди, де бував,
Де сміявся й сумував.

Я приніс тобі їх, сине,
І на хвилі, на каміння
На підводяне твое
Кину я добро мое...

Це — чуття мої, що вмерли,
Обернувшись в ясні перли —
В пісню першую мою.
Я тобі їх оддаю.

Це — жалі, що серце ссали.
З їх зробилися корали,
Нерухомі, мовчазні,
Буть в морській їм глибині.

Це — ті радощі мінливі,
Ті усмішки жартівливі,
Що горять, мов іскри, мить.
Любо в морі їх топить.

Ось дари мої, безкрає!
Все несу тобі, що маю.
А замість моїх дарів
Я бажав би, я б хотів,

Щоб мене ти освіжило,
Надихнуло в душу сили
І під твій бурхливий шум
Щоб розвіявся мій сум.

І вернусь тоді я, море,
На життя криваве поле,
Впивши грудьми любий дар,
Ніби сокіл із-під хмар.

1907

СІЯЧІ

Зі сходу вітер дме палючий
І сушить землю, мов вогнем.
Скоріш зерна у ґрунт плодючий!
Скоріше сіянку почнем!

І вийшов сіяч,— ходить, сіє
По ниві зерно золоте.
Він щедро сіє, не жаліє:
Нехай зіходить і росте!

Бо сіяч вірить, що не зрадить
Ніколи ратая земля,
А зайве зерно не завадить,—
Він знає ріднії поля.

Так чом же, сіячі народні,
Ви слово сіять боїтесь
І за сівниці благородні
Недружно й мляво беретесь?

Не зрадить вас народна нива
І добрі дасть колись жнива.
Так сійте ж сміло, незрадливо:
Ваш ґрунт — душа людська жива.

1907

* *
*

Ви, що прийдете за нами
Через ряд віків,
Знайте: ми були синами
Безпорадних днів.

І було на нас прокляття.
Ми жили під ним:
Тліти вік, немов багаття,
Видихати дим.

1907

ЗЕМЛЯКАМ

З батьків-дідів страшне прокляття
Лежить на вас: душа в вас — шмаття,
А кров — вода болотяна,
Вода гнила, каламутна,

Застояна... Немов рабами
Ще вас охрещено попами
В купелі тій... І ростете
На світі ви дуби дубами,
І туподумно все ждете,
Коли почнуть пани згинати
Обіддя з вас собі, коли
З вас клепки стануть виробляти.
І мовчите, немов закляті.
Немов ждете ще й похвали
За ту терплячість, що й осли,
Ті каплавухії гевали,
Коли б могли, то глузували
Із неї... Ну, а вам дарма,
З того вам сорому нема,
Бо сказано: гидкому виду
Немає стиду.

1907

* *
*

Важко бачить, що старіємо
Ми ще замолоду всі.
Не палаєм, тільки тліємо,
І молитися не вміємо
Ані правді, ні красі.

Не звабляє нас кривавая
Боротьба за кращий лад.
Думка шепче нам лукавая:
Влада сила є неправая,
Але де немає вад?..

Тільки вміємо балакати,
Можем мовити: «Овва!..»
А в злигоднях тільки крякати
І настирливо патякати
День і ніч слова й слова.

1907

* *
*

Знамено високо підняв
Народ, що був невільник зроду,
І поклик смілий «За свободу!»
На нім він кров'ю написав.

І він гукає: «Хто живий,—
Ідіть свободи добувати!
Ідіть боротись і вмирати,
Всю силу й кров віддати їй!»

Знамено має і тремтить,
Жахтить червоністю ясною.
А в небі крапкою дрібною
Повис орел і клекотить.

1907

ЖЕРТВА

П о е м а

Іерусалиме, Іерусалиме,
Ти, що вбиваєш пророків
І побиваєш камінням
Посланих до тебе!
Скільки разів хотів я
Зібрати дітей твоїх,
Як горлиця збирає
Пташок своїх під крила,
І ви не схотіли!

Матв. XXXIII. 37

I

Вона була між нами...
А де тепер — хто скаже?..
Не слізьми, не словами
Про неї хто розкаже?..

Німі уста. А сльози
На очі набігають...
Спиніться: ще погрози
І постріли лунають!..

Ще світять вовчі очі,
Яряться вовчі зуби.
Он кулемет цокоче,
Плете мережку згуби...

II

А була вона прекрасна,
Як зоря рожево-ясна,
І була вона печальна,
Як стихира погребальна.

І де йшла, де проходила,—
Всі серця вона скоряла.
І молилися на неї
І кати, і назареї.

І як сонце в небі гасне,
Умира проміння ясне,
І вдяга все ніч помалу,—
Так її між нас не стало...

III

Був він, був той день страшний.
Вулиці тремтіли.
І ричав огнений змій
В їх обличчя білі.

Був він, був, той лютий день,
Ось він перед нами.
Вікна з ляку — дзень-дзелень...
Дим встає стовпами...

Люди... ні, то дріт живий
В тоці електричнім,
Присок біло-вогневий
В сказі хаотичнім.

IV

Трах!.. — і пласт на брук упав..
Хто — чи не однако?
Тільки руки вгору зняв,
Наче дав ознаку.

Хто й кому?.. — дарма питать.
Швидше під ворота:
Козаки отам летять!
Там — солдатів рота!..

V

І тоді вона пішла
Проти них самотня.
Вгору рученьки зняла,
Зойкнула скорботно:

«Зупиніться! Ви ж брати!»
Ні. Звилися пліті:
«А, ще й ти, пові, ти
Будеш говорити?..»

Ту хвилину знов звелась
Рученька лелійна,
І бруківку вгору враз
Кинув вибух рвійний...

І тоді на землю впав
Безум лютозорий,
І завив, зареготав..
Чи жива ти, зоре?

VI

Жива. Тюрма. І суд, і кара..
І степ, і ніч... Проти зорі
У млі стовпів чорніє пара
І перекладаина вгорі.

І козаки, і знов солдати...
І прокурор, і піп, і кат...
Ой тяжко, тяжко умираги,
Коли петлю затягне... брат!

VII

Серце стислось, зааніміло...
Зуби зціпились... І враз
Щось за шию ухопило:
Мов гадюка обвилась...

І земля з-під ніг упала...
І повітря більш нема...
Легше пуху тіло стало
І змішались світ і тьма.

Потім — дуги... потім — кола
Закрутилися у млі...
І одежа довгопола
Звисла з трупом до землі...
.

VIII

Грають золотом жита,
Шелестять шовками.
Де стовпи й могила та
В балці за ярами?

Кат узяв свої стовпи
І червінця в скриню,
Козаки — свої чуби,
Піп — кредитку синю.

А земля взяла її
Серденько схололе.
Тайну ніченьки тії
Затаїло поле...

Грають золотом жита.
Вітер плавом плине.
Ой та де ж могила та,
У якій долині?

ІХ

— Пташко, пташко, розкажи,
Де її могила?
— Ось сюди, сюди біжи:
Тут оце, де сіла!

— Тут нема...— Та ні, отам,
Де я зараз сяду!
— Тут багато, пташко, ям...
— Там, отам — позаду...

І знялася, і летить
Пташка легкокрила.
Де ж, о де ж вона лежить?
Де її могила?

Х

Дзвенять вгорі вогненні струни.
Стрибог на арфі літа гра
І золоті гойдає руна.
А по ярах корів комуни
Пасе посмагла дівтора.

Але що там, в глибу долини?
Зібралось ревище якесь?
Воли там гнуть кряжисті спини
І диким стогоном скотинним
Байрак наповнили увесь.

Ревуть воли, і діл зривають,
І пилом кидають з-під ніг,
І на коліна упадають,
І в землю з ревом заганяють
Гарячу ратицю і ріг...

XI

Почули кров чи труп зачули —
І, мов орган, луна їх рев!..
Зважайте, всі живі і чулі:
Устануть мертві і поснули
І буде кожен з їх мов лев!..

І буде кожен — тур скажений,
І буде в вашій він крові,
І світ ваш в буєстві шаленій
В безодню скине лютий геній,
І прийдуть, прийдуть дні нові!..

XII

Так, настануть дні незнані,
Дні незнані, довгождані,
Золоті, ясні, співочі,
Встане сонце опівночі!

Будуть, будуть другі люди...
Та її уже не буде.
І про неї й не згадають.
Люди все, все забувають!

А була вона прекрасна,
Як зоря рожева, ясна...
І була вона печальна,
Мов стихира погребальна...

1908

ПІД СОНЦЕМ

Що було колись, то буде й знов,
І що діялось, діятиметься,
І нема нового нічого під сонцем.

Еклезіаст. I. 19

Постріли... Галас... «Пощезни, псявіро!»
Врозтіч усі, мов од звіра.

Шабля майнула... черкнула когось...
Кров'ю дівча облилось.

Кинувсь, як звір, на принаду червону.
Збив на бруківку з розгону,
Горло ногою в пилу наступив,
Другою очі розбив.

І милувався, як корчилось тіло,
В дрожі смертельнім тремтіло.
Сонце ж байдуже на його й її
Вставило очі свої.

І осявало і ката, і жертву —
Вже мертву...
Постріли... Галас... Нестриманий жах...
Безум нелюдський в очах.

1908

* *
*

Коли б я міг що значить
В будові світовій,
Коли б не був я тільки
Нікчемний атом в їй,—
То я б прогнав всі тіні,
Розвіяв всі жалі,
І всі б тоді істоти
Щасливими були.

Коли б свого народу
Я душу міг узнать
І знав би, як — щоб чула —
До неї промовлять,—
То я б сказав: «Прокинься!
У гурт дітей єдної
І день своєї праці
Бадьоро починай!»

Коли б я знав — на віщо
Життя мені віддять,
Човна б свого не кинув
На березі лежать,
А вивів би у море,
На хвилі, на вітри,
І мовив би: «Як треба
Умерти, то — умри!..»

Коли б я знав і сили
На все на те я мав,
О, я б тоді не плакав,
Не скнів, не сумував..
Але то тільки мрії,
Фантазії, мана.
А дійсність — безпросвітна,
Глуха як ніч вона!..

1908

* *
*

Неначе коханець, що чарами впився,
Бескет безтурботно над морем лежав.
Він чолом байдужим до неба підвівся,
А ноги він хвилям безпечно віддав.

І хвилі ті ноги йому цілували.
І кожна хотіла, щоб чув її він.
І всі припадали йому до колін,
І в море, неvtішні, назад опадали.

1908

* *
*

Сине небо, сине поле.
Не горять ніде вогні.
Гострий сніг обличчя коле,
Вітер в очі дме мені.

Тупотять померзлі коні.
Сани голосно скриплять.
Місяць в огненій короні
Вийшов поле оглядать.

Вже давно стомились очі,
Вже давно стомився слух.
Одпочинку тіло хоче.
Промерзати став кожух.

А навколо — тільки поле.
Коні кригою хрумтять.
Гострий сніг обличчя коле.
Зорі змерзли і тремтять.

1908

Безмежний степ, як море рівний,
Німі шляхи, і купи хмар,
Де часом блимне погляд гнівний,
Немов меча важкий удар.

Суха рілля, змарнілі коні,
Похмурий орач... А над ним,
Мов стражник, кібець на припоні
Пантрує оком сторожким.

То — рідний край, мій край нужденний,—
Колишня житниця світів.
А орач — мій народ стражденний,
Убогий наймит глитаїв.

1908

Сумує, мов пташка крилата в неволі,
В душі моїй пісня, одрада моя,
І рветься до світу, до щастя, до волі
В простори безкраї, на ясні поля.

Пустив би на волю тебе я, крилату,
Щоб високо вгору, до зір, піднялась,
Так темно надворі, б'є хуга завзята,
Югою, мов димом, земля понялась.

Гей, пісне,— чи чуєш? — не плач, не журися!
Бо скоро полинеш, мов з лука стріла,
В той край, куди сестри твої піднялися —
В простори блакитні і світу, й тепла!..

1908

АЛМАЗ

В минулі літа молодії,
Коли цвіла моя весна,—
Немов сльоза на дитській вії,
Була душа моя ясна.

Вона і грала, і тремтіла
Всіма відтінками життя,
Вогнями змінними горіла
На сонці вічному буття.

Тепер, коли зима зустріла
Її морозами не раз,
Вона остигла, затверділа,
Мов обернулась у алмаз.

Вона й тепер так само сяє,
Та не тремтить вже, як тоді,
І гострим лезом вирізає
На склі життя свої сліди.

1908

* *
*

Як іудееві в землі обітованній
Ввижавсь загублений колись батьками рай,
Отак у далині прийдешнього туманній
Мені все мріявся щасливим рідний край.

А роки йдуть, і все не движуться тумани...
І чую: не діждусь, щоб рушили вони.
І вже нема в душі олживої омани,
Не сняться більше їй її рожеві сні.

О рідний краю мій, плачами Єремії
Народ Ізраїля ознаймував свій гнів —
Чим ознаймуеш ти жалі свої живії
І праведний свій гнів на зрадників-синів?!

1908

* *
*

Блакить вгорі. І склом блакитним
Взялися води дніпрові.
Стоять ув одязі новітнім
Зелені плавні. У траві
І скрізь поміж очеретами,
Де ледве точиться вода,
Блукає риба молода,
Снується, сонна, табунами.

Підходить знизу пароплав.
Шумить і хвилю ясногнучу
Жене до плавнів і під кручу,
Туди, де білий город став
З своїми тюрмами й церквами,
Старої фортеці рядами
Напівзруйнованих валів.
Свистить, іде до пристанів
І кида в небо дим клубками.
Пристав, затих. І на Дніпрі
Знов тиша, спека і безкрая
Прозора просторінь. Вгорі
Лик сонця полум'ям палає.

Коли в свій час і я умру,
І проминуть тисячоліття,
В новім житті оцю б стару
Картину знов хотів узрїть я,

Побачить знов — цей пароплав,
І довгу хвилю ясногнучу,
Зелені плавні, жовту кручу
І город, що на їй постав
З своїми тюрмами й церквами...
Еге, і тюрмами, й хрестами
Церков мурованих... І знов
Хотів би я посумувати,
Що ми не вміли шанувати
Ні вічну вроду, ні любов,
Хоч світ увесь був повен ними;
Що ми церквами кам'яними,
А поруч — тюрмами кати
Ввесь світ безмежний оздобляли,
Жили, як черви, і вмирали,
Немов незрячі ті кроти...

1908

* *
*

Неначе заворожений,
Стоїть над ставом гай
І марить, заморожений,
Про інший, теплий, край.

Про скелі над долиною...
Про миртові гаї...
А буря з хуртовиною
Співа пісні свої:

«Анумо снігом сіяти,
Крутитись на льоту!..
Про сонце годі мріяти,
Як снігом замету!»

І тихо гай вслухається:
Про що співа вона?..
І гаєві вчувається
Веснянка чарівна.

1908

* *
*

Наш народ — то зерна ворох,
Що лопати й вітру жде,
Жде того, хто з його порох
І половину одмете.

Тільки, ой, не просто вітру —
Треба бурі, щоб вона
Працю цю змогла нехитру
Провести згори до дна.

1908

* *
*

Дала мені природа
Чутливе серце в дар,
І болісно вчуваю
Ним кожен я удар.

І йду я з ним між людьми.
Немов між будяків.
Колюсь — і з болю стогну.
І стогін — то мій спів.

1909

* *
*

Осінь зимою зміняється.
Зорі морозно тремтять.
Любо мені твою теплу
Рученьку потай стискать.

В паморозь з ранку вдягаються
Трави й дерева сумні:
Теж все дедалі й я сивію,
Тільки не шкода мені.

Тільки б на мене дивилися
Любі очиці твої,—
В ласці і в зиму розквітяться
Пущі холодні мої.

1909

* *
*

Нещасний краю, Україно,
Лежить прокляття на тобі:
Усе, що славне в тебе,— гине,
Живучі тільки лиш раби.

1909

САВУР-МОГИЛА

«Світе мій, мої долини сині,
Раю мій, мої степи зелені,
То ж по вас улусів жемчужини
Кинув я, мов той пісок із жмені...
Всю то ту несходжену країну
Я придбав для тебе, мій народе,
А за те, як білий світ покину,
Хай і дня без того не проходить,
Щоб не ніс до мене на могилу
Щит землі вояка мій щоранку.
Щоб навік мою прославить силу!..» —
Хан Савур так мовив наостанку.

І умер хан Савур.
З ним дванадцять жінок,—
Оточили його,
Мов червоний вінок.
І у землю пішов
На коні хан Савур,
І піднісся над ним

Склепом зведений мур.
І три дні ввесь нарід
Бучно помин чинив,
Триста коней убив,
Кров'ю степ зчервонив.
На четвертий почав
Миром землю носитъ,—
І могила в степу
Народилася вмить.
І минали так дні,
І минали літа,
І росла та росла
Слава ханова та...

Роки йшли невинною ходою,
Люди йшли, неначе в морі хвилі.
Йшла орда на захід за ордою,
Все туди, до однієї цілі.
Йшли всі й там, у безвісті, губились...
І Савура плем'я десь поділось.
Мов туман, його пропала сила.
Та стоїть, стоїть Савур-могила!

1910

Б. ГРИНЧЕНКО В ОСПЕДАЛЕТТИ

Там, на півдні, коло моря,
Він знеможений лежить,
Ніби чаша, повна горя,
На жертovníку стоїть...

Мовби чарами повитий,
До безсмертної мети
Йшов він, впертий, працьовитий.
Падав... знов вставав іти.

Всі свої найкращі сили,
Гарт душі, усе, що мав,—
З раних літ і до могили
Він на працю віддавав.

І тепер — кінець... могила...
«Рідний краю... відгукнись!..»
Тиша. Ніч той край укрила!..
Він згада тебе колись.

1910

* *
*

В морській таємній глибині
Цвітуть не знані нам рослини,
Живуть істоти водяні,
Насельці темної країни.

Усе життя їх там, на дні.
Вони там родяться, вмирають
І світу іншого не знають,
Не ваблять сонця їх вогні.

Чи не отак і ти, мій люде,
На дні життя живеш у тьмі,—
Сидиш в незамкненій тюрмі
І з неї сам не йдеш нікуди!..

1910

ПОЕТ

Стоять під горами в долині
Мого народу курені.
Я свій поставив на вершині,
Де тільки гнізда лиш орлині,—
І люблю жити там мені.

І бачу з краю і до краю
І звідти табір я братів;
Удень їх працю назираю,
А прийде ніч — не задрімаю,
Пильную мирний спокій снів.

І тільки ворога побачу,
Я гасло їм з гори подам,—
Віщівником-сичем заплачу,
До зброї їх лицарську вдачу
Покличу слушно: «Ворог там!»

Розкинув мій народ в долині
Намети білі й курені.
А я дивлюсь на грані сині:
Туди, в неміряні пустині,
Іти він мусить в скорі дні.

Дивлюсь і потайці сумую.
Бо скільки в його є слабих...
А я ж їх знаю, їх пантрюю,
Бо рідну кров у їх шаную,
Мені болюча слабість їх.

І я спускаю в землю очі
І так сиджу по цілих днях,
Видіння бачачи пророчі,
І підвестись немає мочі,
І серце мучить сум і жах...

І часом я з низів долини
Глузливі чую голоси:
«Дивіться: он жилаць вершини —
Отой чужак — заснув безвинно
І спить, мов бог на небесі!..»

Не сплю і не чужак між вами,
Коли з народу ви мого,
А то незримими сльозами
Я плачу в вас над головами
З жалю безсмертного свого.

І бачу вас. Ви — знаю — смілі.
У вас усе ще впереді.
І жду, що здійсніте на ділі
Ви те, чого зробить не в силі
Були ми в літа молоді.

Стоять під горами в долині
Мого народу курені.
А я вдивляюсь на вершині
У грань таємної пустині,
Куди іти нам в скорі дні!

1910

ВЕЛЕТЕНЬ

В негасимому бажанні
Ми огні болотяні
Прийняли за довгождани
Наші гасла вогняні.

Ні, ще велетень, сном скутий,
Не прокинувся до життя,—
Під землею спить забутий,
На межі до небуття.

І поріс він бур'янами,
Темним лісом він укривсь,
І той ліс важкими снами
Теж, мов млою, оповивсь...

Грому, грому, грому треба,
Щоб мечем ясным майнув
З-під розгніваного неба
І недвигу полоснув.

І мов тур тоді від рани,
І здригнеться він, страшний,
І з землі-могили встане
І величний, і грізний.

І тоді вогні засяють,
І тоді минеться ніч,
І без сліду пощезають
І нічні примари з віч.

1910

ВИРУБ

По річці сунеться туман
І млою ліс оповиває.
І він, знесилений од ран.
У тім тумані потопає.

Порубані і тут і там
Дерева трупом полягали,
І їх порізано на шпали
І позапродано панам.

І як змордованого сина
Вкриває батько-дідуган,
Так жертву людського злочину
Оповиває ліс туман.

Та тільки ран не заховати.
Он сонце глянуло на їх
І починає людський гріх
На світ помалу виявляти.

1910

СХІД І ЗАХІД

Немов два моря — бурі й мли,
Противності в природі.
Дві хмари важко залягли —
На Заході і Сході.
На силах купчаться вони.
І вже назустріч ночі
І раз, і два вогненні очі
Розплющив бог війни.

То дві громади людських сил —
Германців і слов'янства —
Уже зійшлись краями крил
На тризну окаянства.
Тверда, мов криця, з їх одна,
Гнучка й завзята друга.
Та візьме верх, чия потуга —
Те вирішить війна.

1910

СФІНКС

Днедавній сфінкс лежить в степу,
Обвітрений, побитий,
І тягне голову сліпу
Туди, де сонце світить.

Услід вікам ідуть віки,
А він лежить без руху.
На сонце дивляться баньки,
Але нема в їх духу.

І мимо його йшли роди,
Минали покоління.
Питали: дивиться куди?
Куди його стремління?

А сфінкс недвигою лежав,
Немов горища сіра.
Обличчя жінчини він мав,
А решту тіла — звіра.

І я підходив, я питав.
І на мої питання
Ту ж саму відповідь він дав —
Нерушність і мовчання.

1910

* *
*

З долин життя, із мли й туману,
У мріях лину я до гір.
Мов крізь прозорність срібноткану,
Іх бачить мій далекий зір.

І чую гірську прохолоду,
І бачу вічні я сніги,
І бачу в утисках проходу
Гірських потоків береги.

І серце тиснеться журбою
По чімсь далекім, дорогім,
Давно-давно забутим мною,
Що стало сном уже ясним...

І дивно те, що я ніколи
Не бачив тих незнаних гір,
Та сняться все мені їх чола
І блиск алмазних їх порфір.

Верхи ті сняться, де клекоче
Орел-самітник, і ясна
Та книга, де зірки щоночі
По снігу пишуть письмена.

1910

* *
*

Коли він жив,— його ви гнали,
Не мав притулку він між вас.
Його ви працю зневажали,
Його ви словом злим шмагали,
Прибили — стихли і чигали,
Чигали, поки не погас!

І разом все тоді змінилось:
Мерця героєм нарекли,
І круг труни заворушилось
Все, що над ним живим глумилось,
Від його муром городилось,
І всі — квітки, квітки несли!

Чи не багато, лицеміри?
І чи не чути часом вам,
Що в похвалі нема в вас міри,
Ніхто не йме промовам віри,
Що ви лиш ряжені вампіри,
Що піднялись з смердючих ям?

Ви тільки ряжені вампіри.
Дивіться: в вас уста в крові...
Хоч оближіться!.. Бо і звірі
Од вас пристойніші, бо щирі.
А ви прийшли на тризну ліри —
В крові поетовій живій!

1910

* *
*

Віє вітер навісний,
Наганяє хмари сніжні.
Прикопав я до весни
Вас, мої троянди ніжні.

Хай гудуть тепер вітри,
Кругить снігом хуртовина.
Спіть до теплої пори —
Вам земля не домовина:

Повні сили і краси,
Щастя всмішкою ясною
В перлах ранньої роси
Ви цвістимете весною.

1910

ЦАР АСОРРАГАСТА

«Зроблю рабів з своїх підданих.
Гноїти буду їх в кайданах.
А щоб мовчали хижачи —
Я вирву з уст їм язики.
І я в доглядачі їм дам
Братів їх рідних. Будуть псам
За тих братів вони рідніші.
І царюватиму я в тиші,
І проживу щасливо вік».

І царював він над рабами
Тринадцять років триста днів,
І перед ним народ тремтів,
Дзвонив, безмовний, ланцюгами.
Та тільки, виждавши доби,
Убили деспота раби.
І у борні непереможній
Загинув рід його вельможний.
В устах же внуків тих рабів
Гримлять, як море, сміх і спів.

1911

ІВАНЕЦЬ БРЮХОВЕЦЬКИЙ

1663—1668

Гей, у Гадячі у місті
Хто то, хто у ночі млисті
Спить — не спить, усе гадає:
Не слизнула б золота
Булава із рук?
Іванець то. Гірше гада
В серці те йому, що рада
Булаву оту вручила,
Схоче й вирве — в неї сила —
Наче око крук!

«Був слугою, став гетьманом,
Над всіма панами паном.
Та чи довго паном бути?..
Ех, якби з Москви почути:
«Гетьманує хай!»
І гетьман в Москву прямує,
Коло ніг царських плазує,
У холопа обернувся,
І — боярином вернувся
В зраджений свій край!..

Та не вдержав золотую
Булаву й боярин тую.
«Як не хоче нам служити,
Хоче псом московським вिति —

З світу геть його!..
Як не вмів гетьманувати,
В клапті пса розшматувати!..»
І буйна козача рада
Розтоптала, наче гада,
Зрадника свого.

1911

ГІМН СОНЦЮ

Світе землі і всього, що існує на їй —
В морі й на суші, в повітрі і надрах підземних,
Гімн свій складаю тобі я, планеті ясній,
Гімн земнородних істот і хвилинних, і темних!
Дай нам на тебе дивитись во віки віків
І прославляти тебе нам, первісниче світу!
Дай нам, щоб промінь твій теплий довіку нас грів
І веселив нашу землю стару, сумовиту!
Щоб на етерних крилятах до неї він ніс
Ласки твої й поцілунки солодко-пекучі!
Щоб вагітніли од їх наші поле і ліс,
Гори, і море, і ріки широкопливучі!
І не вмирало б вовіки життя на землі,
І не заснула б сном смерті сама вона в млі,
Все ж би пила і пила твої ласки жагучі!

1911

* *
*

На небесних кручах
Жар живий палає.
На валах кипучих
Млою ніч лягає.

Там — пожар. Хоч тиша
Небо повиває,
Море ж важко дише,
Бурю зачуває.

Я дивлюсь — і в мене
Теж душа тріпоче,
Ніби щось шалене
Зняти бурю хоче...

Сколихнути душу,
Серце розпалити...
І я чую: мушу
З морем й я гриміти!..

~ 1911

* *
*

Холодне й сонне, ти дрімало
Учора в мертвих берегах.
Сьогодні ж вранці рано встало,
Знялось і з гнівом розметало
Своє туманне покривало —
І ось воно усе в шматках!

І скільки сили, скільки гніву
В твоїх розбурханих валах,
Який шалено-лютий жах
Ім настовбурчив сиву гриву!..
Немов їздець неслітський збив
Свою кінноту і до бою
Веде скаженою ордою —
Ввесь берег чисто затопив!

1911

* *
*

Налетіла злая віхола,
Нашуміла — і нема.
А за нею вслід приїхала
На санях ясна зима.

Прокотила степом, горами,
Перли сипала, кришталь.
Заквітчала все узорами.
І помчалась в синю даль.

А услід їй ясне сонечко
Засміялось з-за гори:
«Попишайся, моя донечко,
Попишайся до пори!»

І склепило ясні віченьки,
Тихо спатоньки лягло,
Покривало сине ніченьки
Землю сном оповило.

1911

* *
*

Знов обважені квітками
Білі схимниці стоять
І удень неначе снами
Чарівними тихо снують.

Мов якась таємна сила
Опоїла млостью їх,
Снігоцвітом їх укрила
І знесилив їх той сніг...

Гарно в дні оці імлісті,
Як акації цвітуть
І бринять у ніжнім листі,
Молодим і вільним будуть.

Гарно в дні оці кохати
І комусь коханим бути,
Незаказано верстати
По землі безжурну путь!

1911

СТЕП

Я по степу ясному йшов,
І слав він килими шовкові
Під бистрі ноги юнакові —
Нові й нові, все знов і знов.

А вдалині, у млі, тремтіли,
У грі вигадливо-живій,
Ясною звабою надій
Життя нові, незнані сили.

І був я смілий, молодий,
І був, як сонце, я без тіні,
І був той степ перлово-синій
Із краю в край весь чисто мій.

І все, що мріялось, що снилось,
Я в рідне слово закував,
І все я степові віддав,
Що на його ланах зродилось.

1911

Була дарована мені
З дитинства ще таємна сила,
Що тихим сяєвом світила
Мені в мої найтяжчі дні.

Коли ми всі жили в неволі
Життям на цеп узятих псів
І дожидалися від долі
Не кращих — гірших ще часів,—

У тій ночі вона світила
Вогонь поезії живий
І тим вогнем мене живила,
Хоч як мутився розум мій:

Свобода духа — і кайдани,
Ланцюг собачий огидний!..
Кати й незчисленні тирани —
І рій рабів, безмовний рій!..

І я не раз підводив руку,
Щоб той світильник погасить
І щоб життя пекельну муку
В холодній смерті утопить.

Але не міг. Таємна сила
Своїм велінням мовчазним
Мое завзяття холодила..
І жив я знов життям сумним.

1911

* *
*

Шумлять шовки зелених нив,
Простори радісно співають,
А хмари стали і збирають
На срібне лоно той їх спів.

Стою — і все мені мов сниться:
І степ, і хмари ці, й я сам...
І я не знаю, що твориться:
Чи в храмі я?.. Чи сам я храм?..

1912

ПАН ГЛОБА

Ой старий, старий пан Глоба,
Пилом припада.
А у Глоби — зірка в лобі:
Пані молода.

І — мов змії свій клад — пан Глоба
Жінку стереже:
Шість із хати і вертати
Поспішає вже.

Уночі шумлять тополі
І сміється сич.
Серце йока — сон від ока
Утікає прич.

Спить чи сонну удає лиш
Пані молода?..
Хто то з двору в ніч прозору
В вікна загляда?..

Повні жаху й таємниці
Шелести нічні.
Чи не ходить, чи не бродить
Хто там при стіні?

І сидить на ліжку Глоба,
Мов безсонний птах.
Мучить пана ревність п'яна,
І кохання, й жах.

1912

На кручі квітка розцвіла.
Вогнем горить її корона.
Неначе кров вона пила —
Така червона.

І сонце з неба каже їй:
«На кручі тій, красуне прірви,
Цвіти. Тебе в красі твоїй
Ніхто не зірве!»

І вже та квітка одцвіла.
Здмухнув вітрець красу змарнілу.
Кому ж свій цвіт вона дала
В утіху милу?

Вона жила лиш для життя,
І для краси цвіла і сяла,
І одноденного буття
В тім щастя мала.

1913

* *
*

Чув я казку стародавню —
Вже тепер таких не знають,—
Що виходять з моря люди
І сидять, пісень співають.

І ті співи повні муки,
Повні зваби і бажання,
І хто раз хоч їх почує,
Не забуде до сконання.

Чув і я ті дивні співи,
Тільки де й коли — не знаю.
І тепер ось тут над морем,
Ніби знов я їх вчуваю.

І дивлюсь на хвилі сині,—
Чи не вирнуть з їх сирени?..
Прислухаюся і чую:
То ж співає серце в мене!..

Ах, тепер я розумію
Ті перекази про співи:
Людське серце теж, як море,
І співуче, і бурхливе.

1913

ГРАНІ СВІТУ

В синім морі риба грає.
Мак у полі чистім має.
Вітер ледве-ледве дише.
Обгортає весь світ тиша.

Тчуться в небі хмари срібні,
Тчуться й тануть непотрібні.
Бог же світу — сонце ясне —
Світить, світить і не згасне.

Височінь то — необмежна!
Широчінь то — безбережна!
Глибочінь то — тьма страшенна,
Як душа — душа стражденна!

Гляну вгору — промінь кину.
В далечінь — піснями лину.
В глибочінь морів загляну —
Мовчазний, як скеля, стану.

Ой, який той світ високий!
Ой, який той світ широкий!
Та смутна душа людська,
Мов безодня та морська...

1913

* *
*

Я одягну тебе у перли й злото,
Вінок із лаврів заплету,
І всі жалі, і всю земну скорботу
Перетворю для тебе в красоту.

І будеш ти в яснім її промінні,
Як сонце, жить віки віків —
Безсмертний крик в дочасному творінні,
В країні тьми про світ вогнистий спів.

Єдиний день метелик барвнокрилий
Тремтить і гра в вогні життя,
Але взнає, з того вогню сп'янілий,
Усю красу й таємний смисл буття.

І ту красу, і те знаття блаженне
В тобі я передам вікам —
Вітання радісне мое натхненне
Із небуття покликаним братам.

1913

* *
*

Вона ішла, мов королева —
Йй вслід шуміло море нив.
А степ туди, туди манив,
Де грала заграва рожева.

Згоряла заграва у дим...
Та вранці знов — уся бажання,
В вогні безсмертного кохання
За сонцем йшла вона ясним.

І де, прекрасна, проходила,
Вкривались золотом лани,
І никли колосом вони
Йй вслід ясного покривала.

І ті ліси, що через їх
Була повинна проходити,
У золоті вдягались шати,
В вогні рубінів дорогих.

Та ні за чим не жалкувала
З того, що кидала вона:
Одна незмінная мана
Йї усю зачарувала...

І йде вона, незмінно йде
За осяйним своїм коханцем.
І убира свій слід багрянцем,
І не спиняється ніде.

1913

* *
*

Я буду жити так, як море:
І день ясний, і ніч вітять,
Сміятись, плакати, стогнать
І забувать і щастя й горе.

І в многогранності життя,
І недосяжності стремління,
І в муках радісних горіння
Знайду гармонію буття.

1914

* *
*

Піднявся дух з глибин безодні
І рік у гromі і вогні:
«Вчувайте, всі краї: сьогодні
Належить суд чинить мені!

Судить людей за їх гординю,
Звірячий норів і звичай,
Бо обернув давно в пустиню
Двоногий звір мій світлий рай!»

І на погрозу-дорікання
Відмовив сумно чоловік:
«Суди! Але суди й страждання,
Що я терплю увесь свій вік!»

І тільки мовив — заgrimіли
Громів розкати золоті,
І з неба перли полетіли—
Прощення вісники святі.

І плакав сам суддя незмінний
Над тим, чий вік — одвічний труд,
І омивав у громовинній
Купелі ввесь поземний бруд.

І по громах, вітрах і зливі
У жемчуг хмари одяглись,
І ниви, радісні й щасливі,
До неба зелом потяглись.

А чоловік стояв і німо
Дивився хмарам тим услід:
«Проїшли громи щасливо мимо,
Могли ж багато скоїть бід!..»

1914

* * *

Пахне порохом дороги
І горошком степовим.
Жито кланяється в ноги,
Гнеться колосом важким.

Гуркотить десь лобогрійка,
Щось шепочуть ячмені.
Срібне марево, мов змійка,
В'ється-грає вдалині.

Як їх, як їх не любити,
Ці простори степові,
Як згасити-затаїти
Той вогонь в своїй крові,

Що з віків його збирали
Наші предки в цих краях,
Як номадами блукали
По неміряних степах?!

І умру, і в землю ляжу,
І в землі в свій час згнию,
А й по смерті їм не зраджу
Бо я так їх, так люблю!

1914

* *
*

У вечірній час печалі
Вийшли зорі золоті
На блакитно-млисті далі,
На неходжені путі.

І стояли й розмовляли:
«Ах, який прекрасний світ!
Там — не хмари, а опали,
Не моря там — хризоліт».

І світився зір їх ясний
В час печалі, тихий час:
«Світ прекрасний!.. Світ прекрасний!..»
Не було їм видно нас.

1914

* *
*

Навис туман і тане сніг —
Помалу тане, непомітно.
Але у справжній, дійсний здвиг
Не вірить серце безпривітне.

Не вірить, віще, що мине
Туман оцей, і сніг, і сльота,
І сонце вигляне ясне,
І буде лить на землю злото.

Ще довго-довго — цілий вік —
Дрімати будуть творчі сили,
Ще довго буде чоловік
Блукать у тьмі, мов зачумілий.

Це тільки сняться — інші дні,
Річок нестримані розливи
І безтурботні, і ясні
Відради-жайворонка співи.

Ах, серце, серце! Якби міг
Тебе я снами одурити,—
В теплі й добрі я міг би жити
Узиму й сльоту, дощ і сніг.

Але не можу і не хочу.
І понесу через туман
У мряку й ніч журбу пророчу
І кров моїх сердечних ран —

Туди, де важко людям жити,
Де мало світу і тепла,
В оті простори сумовиті,
Де морем туга залягла.

1914

* * *

Віяв жито-новину.
Став спочити. Звів до неба
Вгору очі. На війну —
Чує — йти на ранок треба.
Не повірив: де ж війна?
Тут нагальна йде робота...
«Годі! — гримнув старшина.—
Не твоя про те турбота!»
І пішов... І вже — в полку...
Вже в вагоні залізниці
І через добу яку

Опинився на границі.
І пішов як стій у бій...
Вража куля пронизала...
Сипонув їх цілий рій...
І робітника не стало!
Виряджає до млина
Дома жінка вранці жито
І не чує, і не зна,
Що вже мужа в неї вбито...

1914

* *
*

Набіг зненацька ураган —
І все знялось, заворушилось,
Докупи збилось, закрутилось
І загуло, мов океан...

Війна, війна!.. Уся Європа
Вдалась в нечуваний екстаз,
І первобутній дикий сказ
Поняв німецького циклопа.

І верга він свої громи,
І відгукаємося ми
На ті громи й самі громами,
І бог війни вита над нами.

1914

МОЛОХ

Казали ви, що ангел згоди
Над нами сторожем стоїть,
Що в любій злагоді народи
Ще довго-довго будуть жить.
А то стояв Молох над вами —
Мов чорна хмара грозова,
І розрядився враз громами,
І землю кров'ю залива.

І без жалю, і без вагання,
Старі батьки і матері
Несуть йому своє кохання —
Дітей кладуть на вівтарі.

А бог кривавий, бог лукавий
Сміється, зуби вискала.
І стане пустою земля
Задля його, Молоха, слави.

1914

* *
*

Серце стискається з болю і туги:
Скільки, о скільки там гине братів!..
Скільки приймається горя й наруги
Людом безвинним за лютих катів!..

1914

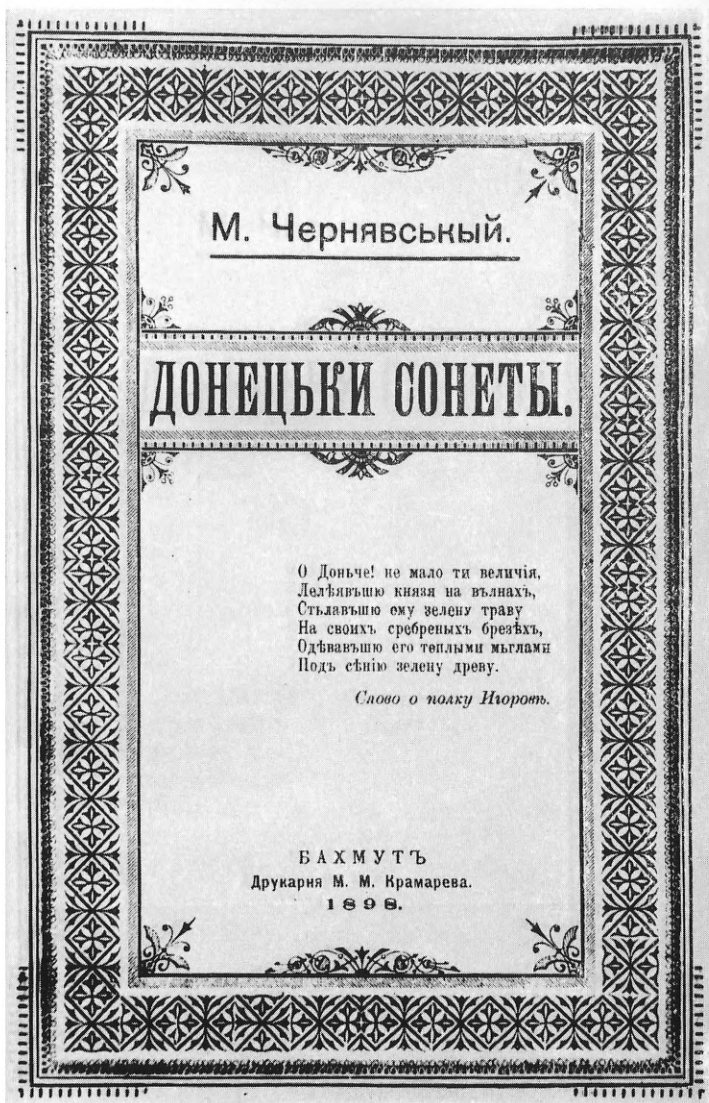
* *
*

Убито, убито його на чужині,
Під небом холодним, сумним,
І тіло зарито в безвісній долині,
І тужать лиш зорі над ним.

За місяцем місяць нечутно минає.
Завила холодна зима.
А матінька сина з війни дожидає.
Ні сина, ні звістки нема.

І плаче невтішна. На подушку білу
Голівоньку сиву схиля.
Забулась і чує — скрізь сон, через силу —
Мов каже до неї земля:

«Не плач, не вбивайся по любій дитині:
У мене на лоні він спить.
І любо і мило над ним хуртовині
Удень веремії крутить!

М. Чернявський.

ДОНЕЦЬКІ СОНЕТИ.

О Доньче! не мало ти величя,
Дел'яв'шю князя на в'лянахъ,
Ст'яв'шю ому зелену траву
На своїхъ сребренихъ брез'яхъ,
Од'вавшю его теплыми м'глами
Подо' ст'ню зелену древу.

Слово о полку Игоревъ.

БАХМУТЪ
Друкарня М. М. Крамарева.
1898.

Обкладинка видання збірки поезій М. Чернявського
«Донецькі сонети».

І любо підвечір пісень поспівати,
Як ти їх співала йому,
І чарами-снами вночі повивати
Могилу безвісну, німу».

1914

* *
*

Прийшли вночі і поставали
Круг мене привиди страшні,—
Все ті, що з військом виступали
І пали в безвістях війни.

Бліді, скалічені, безмовні,
З печаттю смерті на устах..
З такою тугою в очах!..

І кажуть: «Ми б могли ще жити
І знати радощі буття,
І світом сонця веселити
Зіниці наші і серця.

За що ж загнали нас в могилу,
Дихання вирвали з грудей?
За що, як падаль омерзїлу,
Вовкам нас кидали — людей?..

За що на огненую страту
Ви нас вели і з наших тіл
В річках кривавую загату
Виводив ангел-чорнокрил?..

За що, за що?» І жах могили
Мені уста мої скував.
І я мовчав, мов тїнь, безсилий.
Та й що б, та й що б я їм сказав?!

1914

СВЯТОГОР

Жаром дише степ огнистий,
В млосних чарах спить земля
І крізь одяг свій барвистий
Груди сонцю підставля.

По степу маки червоні
Сонним полум'ям горять,
А над степом срібні дзвони
Птаства радісно дзвенять.
Повила степ вільна воля,
Облягла його простор.
Серед степу, серед поля
Іде верхи Святогор.
Розправляє вус свій сивий,
Далі оком стереже.
Кінь під ним, золотогривий
До просторів стиха рже.
А по жилах у могуті
Сила живчиком гуля,
Як весною у Славуті
Срібноводая струя.
І промовив він: «Коли б я
Відшукав тяжі землі,
Повернув за ті тяжі б я
Світ, мов миску на столі».

Іде. Глянь — лежить торбина
В бур'яні перекидна.
Рушив пужалном — причина:
Не посунулась вона.
Він з коня нагнувсь — рукою.
А торбина ані-ні!
Із стремен тоді ногою,
Раз — і вже у бур'яні.
Ухопився за торбину...
Понатужив дужих сил,—
Не підняв на волосину,
Не достало в нього сил.
Тільки піт з лица кривавий
У звитяжця покотивсь,
Та з натуги велет бравий
По коліна в землю вривсь.

І, обтершися рукою,
Тихо мовив Святогор:
«Не з торбиною отою,
Став я з долею у спор.
Є, здається, в мене сила,

Сонце з неба щоб ізнять,
А як доля не судила,—
І торбину не підняти!
А й торбина ж то нужденна —
З хліборобського плеча...
Видно, пахарська щоденна
Праця важча од меча.
Мабуть, більше треба мати
Сили землю оброблять,
Ніж ту землю добувати,
Ніж її оборонять».

На коня-золотогрива
Хмара хмарою він сів,
І поїхав велет сивий
В осяйний простор степів.
І не бачив, як червоні
В полі маківки горять,
І не чув, як передзвони
В небі синьому дзвенять.

1915

* *
*

Розкажи мені про поле чисте —
Стану я і лагідний, і чистий,
Як те поле, поле променисте,
Як простір отой ясний, барвистий.

Розкажи мені про сине море,
Розкажи про блиск його і шуми,—
І в мені тривога заговоре,
В далечинь мене поманять думи.

Станеш ти розказувать про гори,
Про кряжів хребти перлово-сині,—
Огидними стануть наші нори
І шляхи у людяній пустині.

Ах, широкий світ і як багато
В нім краси, ясних просторів, волі!..
Тільки все у нім для нас закляте,
Тільки нам нема в нім щастя-долі.

1915

* *
*

Люблю я білий, чистий сніг,
Творіння неба несвідоме.
Він жив, літав... І ось він ліг,
Заснув і спить, і спить з утоми.

Затрубе ж в ріг краса весна,
Загра на арфі у повітрі,
І він прокинеться від сна
І оживе на теплім вітрі.

І збуде поле, збуде ліс,
Загра в ярах і заговоре..
Проснеться в нім мандрівки біс
І понесе у сине море.

А зараз сніг так тихо спить..
Такий безвладний і безсилий,
Що навіть жаль по нім ходить,
Топтати дар небесний милий.

1915

* *
*

Туман низини повиває,
Зіходить вечір на шпилі.
І місяць ніжно виявляє
Злотистий серп у синій млі.
І там, ген-ген вгорі високо,

Куди сяга лиш думка й око,
Просторів вільних маяки —
На світ проглянули зірки.

І синя ніч іде і дише
Весняним холодом і сном,
І по калюжах склисто пише
Розводи морщеним хрестом.
І чується в її диханні
Жага нестримана, і міць,
І сонця блиск, і грози ранні,
І синій полиск блискавиць.
І хочеться прийняти в душу,
У очі й серце все те,— все,
Що в світ весна нова несе...
І я прийму, прийняти мушу!..

1915

* *
*

Забрали цвіт народу й силу
І скоро візьмуть немовлят,
І все те піде у могилу
Під безугавний рев гармат.
А за що й нащо?.. Не гіганти
Отам змагаються в крові,
То ненажери фабриканти
Базари ділять світові.
Торги й базари... І погнали
На смерть тьми-тем своїх братів,
І трупом їх поначиняли
Утроби суші і морів.
Та де ж той суд, той гнів народу,
Невже таки й не встане він
І не змете від верховода
Він всіх катів аж до низин?..
Невже на світі панувати
Всеволодно буде капітал
І людьми буде керувати
Хапуг об'єднаний кагал?..
Не буде! Прийде Син Народу,

Новий незнаний Геркулес,
І виб'є всіх, і мир і згоду
Введе од заходу до сходу,
І блисне світ новий з небес,
Братерства світ, життя нового.
Я вірю: ми йдемо до його.

1915

* *
*

Довго хтось в небі, грізний, сердитий,
Гримав, сварився, важко топтався,
Кидав додолу посуд побитий,
Зараз же другий бити приймався.

З жаху тремтіла гірна оселя
І дожидала гніву кінця..
Трах!..— і неждано рушилась стеля:
Небо послало в землю гінця.

Слід написав він сине-огнистий,
Ламано-гострий... Мент — і за ним
Довго жаданий, буйно-краплистий
Землю закутав водяний дим.

Той же, сердитий, знову і знову,
Далі і далі б'є і гримить:
Йде після бою любці обнову
Десь там у сонця кращу купить.

1916

* *
*

Ти в тих місцях, де жив я молодим,
Де ми колись спізналися з тобою...
Розвіялось минуле, наче дим,
Заволіклось в далеких днях імлою.

Давно пішли й ті люди в небуття,
Що з ними хліб і сіль ми поділяли,
І нас обох постарило життя,
І коло нас вже діти позростали.

Але через туманну далечінь
Вбачаю знов тебе я молодою
І — молодий в думках — неначе тінь
По тих місцях слідкую за тобою.
І знов квітки тобі я в полі рву,
І знов пісні на честь тобі складаю,
І з серця знов кохання міць нову.
Неначе маг, чудесно викликаю.

Люблю тебе. О, як тебе люблю!
Чи чуєш ти оці мої признання
В тому, тепер далекому, краю,
Де нас поняв колись огонь кохання,
Де в тім огні серця так бились влад,
Де ми впились солодкої отрути?
О, не вернуть минулого назад,
Як сил нема світ-сонце повернути!

1916

* *
*

Чи ви чували ніжний жаль
По тих віках, давно минулих,
По людях тих давно послулих,
Що їх обвітрена скрижаль
Давним-давно припала пилом,
Хто духом жив і хто жив тілом,
По всіх, хто був, кого нема,
Кого покрила вічна тьма?

Чи ви чували гострий сум,
Гнітили вас жалі-печалі,
Що те, чого вони бажали,
І що було вінцем їх дум,
За що точили кров, мов воду,—
Свобода рідного народу,

Святе святих — забули ми,
Насельці вільної тюрми?

О як би я, о як жадав
Збудити вас, розкрити очі
Перед сумним приходом ночі
Край всьогосвітніх переправ,
Щоб ви навколо озирнулись,
Щоб ви душею схаменулись
І склали ціну на життя
Хоч в передодні небуття!

Бо тільки раз ми живемо,
Єдиний раз огнем зогріті,
Ми бринимо на білім світі.
Бо тільки раз ми звучимо,
Єдиний раз і по-новому,
В яснім акорді світовому,
А там — лиш спогадів луна
Відіб'є наші імена!

1916

* *
*

Ми так боялися війни,
Крові боялись і пожарів,—
А обернулись у хозарів,
Ще, може, гірших, ніж вони.
В огні й руїні вся Європа,
Обжерлась трупами земля,
І не почуть нівідкіля
Вже слова мужа — не холопа.
Усе понишло до землі,
Усе принизилось безмірно,
І, як сказать недицемірно,—
Такі ми стали всі малі!

І розрослись лиш буйним цвітом
Герої зради й шахраї —
Пустили парості свої,
Заволоділи цілим світом.

О небо, де ж твої мечі,
І де огні твої жеручі?..
Збери ти нас усіх до кучі
І жити як — мечем навчи!..

1916

ЧЕРВОНИЙ ПРАПОР

Червоний прапор звивсь над нами..
Святий той прапор бережить,
І мозолястими руками
Вгорі у всіх над головами,
Той прапор високо держить.

То — символ волі. Не скаляйте
Його насильством. Не спляміть
Злобою темною. Тримайте
Той прапор високо й не дайте
Його по шляху волочить.

То — символ щастя. Хай нерушно
Над нами має, мов маяк.
Під його станем однодушно,—
А як хто зрадить малодушно,—
Він упаде, як в'ялий мак.

Але впаде — важким прокльоном,
Але впаде — грізним мечем,
Страшною смертю міліонам —
І нам, і нашим епігонам,—
Якщо його не збережем!

1917

ВАЛТАСАР

Сяв огнями дворець, і музики гули,
І звивавсь-розвивавсь у кадильній імлі
Чорнооких красунь перемінливий рій:
Веселивсь Валтасар у господі своїй.

І коли між жінок, між вельмож і рабів,
Наче бог, Валтасар на престолі сидів,
Невидима рука при світильнім огні
Написала слова потайні на стіні.
І здригнувсь Валтасар. І бенкет враз утих.
І трьох слів тих ніхто прочитати не міг.

Кличе цар віщунів і халдеїв-жерців.
І не вмів з їх ніхто прочитати тих слів.
І тоді приступив іудей молодий.
Був він ніжний, як крин, як лілея, блідий.
І таємні слова на стіні прочитав,
І, що значать вони,— він цареві сказав:
«Мене, текел, перес, царю, ось ці слова.
В їх віщує тобі божа сила жива:

Мене — царство твоє при останнім кінці,
Текел — зважив його бог великий в руці,
Перес — на дві його він частини розбив
І між персів його і мідян поділив».
Те сказав і замовк. Вже займалась зоря.
А як сонце зійшло — то не стало й царя.

1917

* *
*

Розіллюся, розкотюся я
В лісі темнім — громом-бурею,
По долинах — співом-піснею,
А по нивах — шумом-шелестом.

Ой устану, підіймуся я
Проти зірок — млою срібною,
Проти місяця — туманами,
Проти сонечка — веселкою.

Упаду ж я тихо-лагідно
На степи — росою чистою,
В море — зіркою летючою,
В рідне серце — словом-піснею,

1917

* *
*

Краю рідного співці,
Ви, творці живого слова,
Киньте нетрі й манівці,—
Є тропа у нас готова.

Та тропа, що у віках
Через млисті перегони
Нею предки йшли, в піснях
Мовні творячи канони.

В них що слово, то кришталь,
Що речення, то музика;
В них сміється тихий жаль,
В них буває сила дика.

Геть одкиньмо штучних слів
Тії плетива химерні,
Щоб нас кожен зрозумів
Син ріллі і син майстерні.

Благородну простоту
За зразок собі поставим,
Нею силу й красоту
Мови рідної прославим.

І увіллється вона
В лоно мов живих просторе,
Як Дніпра вода ясна
У широке Чорне море.

1917

* *
*

Вдяглись в шовки й єдваби ниви.
Війни неначе й не було.
І небо, й діл такі щасливі,
Але мовчить хмурне село.

Неначе сон, земля і воля
Майнули в безвість небуття.
Прийшла в село старенька доля
І привела старе життя.

І все старе, і все немиле
Запанувало на селі.
З нового тільки й є: могили,
Хрести й німецькі патрулі.

Та часом ще, бува, в долині
Вогненним цвітом зацвіте
Будинок панський і полине
У степ димовище густе.

1918

ПОМСТА СЛІПЦІВ

Коли до влади хлоп дорвався,
Ні трохи я не дивувався,
Що все він нищив і ганьбив,
На смерть закон і глузд убив.
Але дивуюсь я не мало
Тому, що зараз скрізь повстало:
Вернувсь до влади знову пан,
Подвійний месник і тиран,
І він готов у хлібороба
Руками дерти очі з лоба
За те, що той посмів і зміг
Зорати панський переліг...
Сліпі раби сліпої сили!
Звір темний там і тут він теж.
І нічого їх не навчили
Ні кров, ні куряви пожеж!
І знову жар вони згрібають
На власні голови і грають
Огнем, як діти... Що ж? Нехай!
Ще революції не край!

1918

* *
*

Якщо ти, рідна, упадеш,
То як плескатимуть в долоні
Всі ті, кого ти бережеш
Під час грози на теплім лоні.

Коли на півночі в огні
Горять братерство і свобода,
Вони твої рахують дні
І ждуть синів своїх приходу.

Іх безнадійно полонив
Старий гіпноз абсолютизму
І глузд, і розум пригнітив
Днедавнім чадом монархізму.

В твоїй землі знайшли едем,
І в теплім захисті твоєму
Про «неделімую» поему
Вони виспівують тихцем.

І ти мовчиш... Не вистачає
У тебе злості їм гукнуть,
Що місця їм отут немає,
Що їм тут захисту не будь!

1918

* *
*

Ви, царські пси, проти народа
Зубища скалите свої..
Бо вам чужа його свобода,
Бо ідеал ваш — нагаї!
Тими царськими нагаями
Полосували спини вам,
Але псарі вас годували —
І вірні ви були псарям.

І ось тепер, коли нам треба
Закон свободи закріпить,
Коли для щастя люду небо
Були б ми раді нахилить,
Ви берете у руки зброю,
Щоб знов у псярню всіх загнать
І чужоземною рукою
В старі кайдани закувать...

Але даремні сподівання!
Страшний огонь у нас горить,
Огонь безсмертного бажання
На вільнім світі вільно жить.
І той вогонь пожре, попалить
Всі ваші псарні і псарів,
Тюремні мури він повалить
І трони князів і царів!..

1918

* * *

Поміж безоднями йдемо.
Згаса вгорі зоря остання.
В руках ми чашу несемо
Народного страждання.

І повна чаша наша вщертъ.
Розлить її — в огні страшному
Дочасну знайдемо ми смерть
Страшнішу від Содому.

Поміж безоднями наш шлях —
В країну сонця, щастя, волі:
Там на надхмарному престолі
Та чаша сятиме в віках.

1918

* *
*

Маю серце я гаряче,
І вразливе, й нетерпляче,
Маю вдачу запальну.
Тільки голову одну,
Дум майстерню благородну,
Маю я, як лід холодну.
І живу весь вік таким
В самій єдності двоїстим:
Пісні сином променистим
І філософом сумним.

1918

ЖІНКА

Непевна й зваблива — вся ласка і зрада,
Як хвиля мінлива — Венера й наяда,
Ти — мати й коханка, черниця й вакханка,
Ти — чарами щастя омріяний сон.
Ти — дикий сказ танка, ти — п'яна циганка.
Ти — людської муки священний амвон.

1918

* *
*

Місяць кидає на воду
Срібляні листи,
Шляхом іскрявим до сходу
Закликає йти.
По листах іти зрадливих
Кличе в синю ніч...
Підеш ти у край щасливих,
А мене не клич.
Підеш ти, моє проміння,
Світ ясний душі,
А мене на цім камінні
Мертвим залиши.

Тут зостатися я мушу:
 Буде море грать —
Я тобі під ноги душу
 Буду підстилять...
Місяць кидає на воду
 Срібляні листи,
Закликає йти до сходу...
 Час тобі іти!

1918

* *
*

Росою зорі степ скропили.
Дрімотним морем мла лежить.
Табун стоїть коло могили,
Докупи збивсь і чутко спить.

А вдалині, на чорній грані,
Таємна квітка зацвіла
І в небо парості огняні
І вуси кидає... Світа.

З обніжка грудочка спурхнула.
Повисла в небі, мов млинок.
І раптом пісня задзвеніла:
Ударив жайворон в дзвінок...

А там, на сході, все пишніше
Червона квітка розцвіта
І вже вогнем палає й дише
Її безсмертна красота.

1918

ВЕСНЯНИЙ СНІГ

Між землею й небом рух,
Рух безмовний, рух невпинний.
Пада й пада білий пух,
Пух гагачий, лебединий.

Біле небо і земля
Тчуть тканину мрії-саги:
«Ой гиля, гиля, гиля,
В вирій, лебеді і гаги!

За морями теплий край,
Там, де сонечко зіходить,
Там ясний царевич Май
Королівну Весну водить.

Виглядають вдвох вони
З краю мряки і туманів
Ваші білі табуни
На простор ясних лиманів!..»

Між землею й небом рух:
Линуть лебеді крилаті.
Ронять, ронять білий пух
З неба гаги волохаті.

1918

ЄВШАН

Мов бурний вихор, Мономах
Набіг на землі половецькі.
Розбив їх військо, по степах
Розвіяв орди біженецькі.
І хан Сирчан утік на Дін,
Отрок — в Кавказькі гори сині,
І славен став у горах він —
Поміж чужими на чужині.
А половецький степ стояв
Сумною пусткою. Шуміли
По нім моря зелених трав,
Сайгак маячив на могилі...
І диких коней табуни
На вільнім паслися просторі,
І вили, кинувши терни,
Вночі вовки на ясні зорі...

Та вмер великий Мономах.
Вернувся в степ Сирчан з-за Дону —
Дзвенять в улусах по ночах
Пісні, і сміх, і струнні дзвони.
Але сумує хан Сирчан;
Не йде Отрок у степ з Кавказу,
І не озвався звідти хан,
І не прислав гінця ні разу.

І до Отрока шле Сирчан
Свого гудця — один zostався.
І каже так Ореву хан:
«До гір Кавказьких ти відправся.
Знайди Отрока і скажи:
«Князь Мономах умер на Русі.
Зник ворог з нашої межі,
І вільні степ наш і улуси.
Вертайся, хане, в рідний край!..»
Як не послухає він слова,
То половецьких заспівай
Пісень йому... Коли ж і знову
Не дасть він згоди — піднеси
Євшан понюхати старому.
Згада він степ у всій красі,
Згада — і вернеться додому».

В дорогу йде старий гудець.
Прийшов у гори до Отрока.
Величний хан, джигіт-їздець
Спинив на нім байдуже око.
І каже той, що брат Сирчан
У рідний край вернутись кличе.
Мовчить грізний, похмурий хан.
Із-під пахви гудка той смиче.
Співає й гра старий гудець
Пісень славетних половецьких...
І туже, й кличе у танець
Гудок в руках його мистецьких...
Та мовчки слухає те хан, —
До серця пісня не доходить.
Тоді Орев йому євшан
Дає і мовчки сам одходить.

І зілля взяв у руки хан.
Понюхав... Сльози забриніли...
Згадав Отрок, де той євшан
Росте... Свій край згадав... могили...
І ночі зоряні згадав
На степовім привольнім лоні...
І вітру шум... І шелест трав...
І каже, стиснувши долоні:
«Так, старче! Лучче полягти
Кістями в степу, в своїй країні,
Ніж з неї заочі піти
І бути славним на чужині!»

І без жалю покинув хан
І славу, й честь, і владу, й шану:
Вернувсь туди, де ждав Сирчан,—
У Половеччину кохану.

1918

ЧАША СВЯТОСЛАВА

На порогах Куря силу руську спіткав.
Печеніги слов'ян потлумили.
У нерівнім бою пав там князь Святослав.
А пороги гриміли, гриміли...
Кличе майстра Куря, каже чашу зробіть,
Чашу з черепа князя грізного:
Святослав буде гнить, а Куря буде жить,
Пити з чаші на спомин про нього.
Б'ють пороги, гримлять... Білі хвилі киплять...
Стугонять від напруження скелі...
Ллється п'яний кумис і цимбали бряжчать,—
Переможці і п'яні, й веселі:
«Гей, загинув-пропав руський князь Святослав!
Тепер вільно в степах печенігам.
Що здобув Святослав, все Куря одібрав,
Край-кінець тепер руським набігам!..»
В чашу пінний кумис князь Куря налива:
«Нумо вип'ємо вдвох, Святославе!»
П'є, і знов налива, і сміється, й співа:
Піде скрізь про Курю тепер слава!

А пороги дзвенять, а пороги ревуть:
«Хто нікчемний, той безвісті згине.
Славним смерті нема. У піснях оживуть.
Не умруть вони в рідній країні!..»

1918

* *
*

Здається, що стане і сили, і волі
Усе перебути, усе пережити,
І, стиснувши зуби від лютого болю,
На власному тілі кайдани розбити.
І вийдем з неволі як річка весною,
Заграють, застогнуть круті береги.
Розійдеться гомін далеко луною,
І стихнуть турботно брати-вороги.

1919

**ВАНДАЛАМ,
ЩО ЗРУЙНУВАЛИ ПАМ'ЯТНИК
ШЕВЧЕНКУ В КИЄВІ**

Валяйте генія на брук,
Топчіть його ногами,
Творіть діла нечистих рук,
Новоявленні хами!

В непевний час зловивши мент,
Ви робите руїну...
Ви в силі знищить монумент,
Але — не Україну!

1919

ПЕРЕДЧУТТЯ ВЕСНИ

Світ і тиша в чистім полі —
Угорі й на суходолі.
Степ ще мертвий — ні билини,
Ні жучка, ні комашини.

Скрізь — ні руху, ані духу.
Тільки світить в небі сонце.
І здається, ніби сон це
Сниться оку, сниться вуху.
Сниться їм, що уберуться
У шовки жита й пшениці.
Молока, медів нап'ються
Із воздушної дійниці.
Посхиляються сп'янілі
В землю колосом зважнілим,
А на їх барвистий килим
Сонце сипатиме стріли.
Буде сипать без упи ну,
Буде сипати без міри,
Поки в золото порфїри
Вдягне кожнующ билину.

1922

РАДІСТЬ

Сміливих завдання —
Світу посідання,
І нема за його
Кращого нічого.
Вічний дух —
Вічний рух,
Все в ньому і з нього.
Будьмо ж, друзі, жити,
Світом володіти,
Пить ясне проміння
Вічного горіння.
Вічний дух —
Вічний рух,
Вир огню й стремління.
Грають в морі хвилі.
В небі хмари білі
Ходять по блакиті.
Весело на світі!
Вічний дух —
Вічний рух

Скрізь до купи злиті.
Смілою рукою
Куй, ковалю, зброю
На бої за волю,
За майбутню долю.
Вічний дух —
Вічний рух,
В лад введе й сваволю.
Будьмо ж, друзі, жити,
Будьмо світло пити —
Золоте проміння
Вічного горіння —
Вічний дух —
Вічний рух,
Вир огню й стремління!

1922

* *
*

Учора день і день сьогодні.
Учора — сонце і тепло,
На землю небо клало сходні
І весну нам по їх вело.

Сьогодні — мряка, дощ і сльота.
В сирих димах лежить земля.
Неначе поминки скорбота
По щасті втраченим справля.

1923

* *
*

У пересмугу завірюх
Наш корабель уплив одвічний
І в веремії хаотичній
Мов разом став, спинив свій рух.

У хугах війн і революцій,
В скаженім шалі боротьби
І час мов став. Нема доби.
Лиш п'ятьма, й рев, і сніг летючий...

Але те все — одна мана.
Наш корабель все плине й плине.
Ось-ось мине якась година —
І вирне він... вже вирина!..
З тих лютих бур, з того хаосу,
На сонцерадісний простір,
І вже здригнулись струни лір,
Готові гімни Геліосу.

1923

КОНОМ ЗАЛІЗНИМ

Вхопив мене залізний кінь,
І мчить, і мчить степами.
Ляга на їх вечірня тінь,
Оповиває млами.

Як довго сидьма я сидів
На місці нерухома!
І чорний сум мене повив,
І я вмирав свідомо.

Бо не хотів приймать життя,
Приймати безумовно.
Бо думав: шлях то в небуття —
Фізичне і духовне.

Я не хотів приймать його!
Але воно мінилось
І в мур оточення мого
Живим прибором билось.

І владно кликало мене
На голосні простори —
На безбережжя осяйне,
На пінні шквали моря...

Вітри там... Що ж, нехай вітри!
Чи я не звик до того?
Я темних сил боявся гри
І безуму людського.

І ось тепер степи летять.
Я все, я все побачу.
Я дійсність буду провірять
Свідомо, не на вдачу.

Я хочу в серце їй пройти,
В найглибші таємниці!
До вод первісних досягти —
Праматері криниці...

Вхопив мене і мчить мій кінь
Вечірніми степами.
І лину я у далечінь,
Мов вітер над полями.

1924

* *
*

Катернослав. Курять заводи.
Через Дніпро простягся міст
І задививсь у тихі води —
Скрізний, немов мімози лист.
Старі місця, де тридцять літ
Тому колись останній слід
Залишивсь мій, і сам не знаю:
Був сон тоді чи сон тепер?
Катернослав старий умер.
Умер він разом із садами,
Які колись в йому росли,
Умер з домами й флігелями,
Що в їх ми захисті жили.
Умер з своєю стариною.
Її повік не воскресить.
Лише зосталось дещо жить
Хіба в музеї сиротою...

1924

ПІРАМІДИ

Ранок. Змінні краєвиди
Очі веселять.
Тільки що за піраміди
Коло шахт стоять?
Жовто-сірими шпилями
Скупчень кам'яних
Стали врівень з димарями,
Навіть вище їх.
Чи нові то фараони,
Владарі столиць,
Збудували охорони
Для своїх гробниць?
Ні, то, важко врівшись в нори,
Щоб глибінь дійти,
Навернули тії гори
Шахтарі-кроти.
І стоять вони в околі
Мазанок-осель
На безмірнім видноколі
Мрійним сном пустель.
Мрійним сном старого Нілу,
Сфінксів кам'яних...
То вони віщують силу,
Силу днів нових.

1924

НА КАРАУЛЬНІЙ МОГИЛІ

Ого, які курять дими!..
Сюди з Луганська видно.
Ступили так далеко ми,
Що декому й завидно.
Я знав Луганськ літ п'ятдесят.
Старий завод патронний
Курився тоді з хатами влад,
Пускав дими, мов сонний.
Тепер дивись, яка мітла
На обрії знялася,
Півчверті неба заняла,
Над степом повилася!

Без дроту шле вітання нам
Сюди аж, до могили.
Нове життя кується там,
Нові там діють сили.

1924

СТАНИЦЯ

Стоїть над озером станиця.
Городи збіглись до води.
У степ, на піски йдуть сади,
А в центрі — церква і дзвіниця.

Майдан. Старий правління дім.
Козача рада тут буяла.
Тепер нова опанувала —
У куцім френчі — влада ним.

Станиця хмуриться. Ворожі,
Павучі погляди старих.
І рядом — жарти молодих:
Злоба нічого не pomoже!..

Мовчить козацтво, не співа.
Ніяк з новим не зладить тоном.
Старі співці — поза кордоном...
А пісня мусить бути нова.

1924

ЗАЛІЗНИЙ ЦВИНТАР

(Стара гвардія)

Депо. Бур'ян. Пасуться кози.
На рельсах діти жебоняць.
А там — підбиті паровози
Сумною валкою стоять.
І скільки їх! Які іржаві,
Які обшарпані вони,
Які убогі й нецікаві
Ці інваліди-двигуни!

Вони своє одпрацювали.
Культуру двигали вони.
Залізну силу витрачали
У мирний час і в час війни.
Тепер на цвинтарі. Нікому
Ніяких діл до них нема.
— Старі, придатні лиш до лому.
— Займають місце лиш дарма!..—
Стояв я в потязі й дивився
На недобитків трудових.
Димок зальотний тихо вився
В яснім повітрі коло їх
І геть летів у сині далі.
Стояв, дивився й думав я,
І думав ясно, без печалі:
«Ото трудовницька сім'я
Доби минулої. Кипіла
Колись енергія у їй,
Робоча сила клекотіла.
Та час минув. Черга новій,
Молодшій, зміні працювати,
Старе доводить до пуття.
Така, всього живого мати,
Залізна логіка життя».
Стояв, дивився. Сонце гріло.
Сміявсь блакиттю літній день.
І небо все під сонцем крило,
Що має ймення й без наймень,
Своїм покровом благодійним.

.

1924

В ЗАБУТІЙ ПРИСТАНІ

*Finito*¹

П. Тичині

Одні пішли, а ті поснули,
І я зоставсь на цілий дім
Вночі самотнім вартовим,
Що з вахти знять його забули.

¹ Закінчуй (*лат.*).

І тиша встоялась. Мовчить
Мій корабель. І ніч спокою
Не хоче й звуком зворушить.
Поете, я тепер з тобою!

Душею спраглюю в кришталь
Твоїх творінь, кришталь летючий
Вкидаюсь я, і вітер рвучий
Мене несе в космічну даль.

І на безумні кораблі
Безумне серце покладаю:

Нехай летить воно й співає
В алмазно-іскрявій імлі,

Де заплелись у діядеми
Сузір незлічені вогні,—
Землі безумної поеми,
Землі безумної пісні!

Нехай летить. А думка тут,
Мов ворон, мертвими полями
Блукає хмуро, повна смуг,
І кричає чорними словами...

Так. Дух безсмертний, ясношатий,
Всього початок і кінець,—
На власнім творі розіп'ятий

творець...

Так, так. І я вторити мушу
Твій ревний крик, твою ясу:
Кому своєю я чисту душу,
До кого душу понесу?

.....
Мовчання. Тиша. В скло закуте
Безгучно сьєво горить.

І щось нове, і щось забуте
В грудях схвильованих бринить,
І в ритмах ніжачись душею,
Я екстатичний стежу слід,
Що пишеш ти, аероліт,
В морях етерних над землею.

А мій бувалець — корабель
Стоїть у пристані забутий
І тишу слухає. І чути
В ній луни зоряних осель.

1924

* *
*

Я — романтик? Безперечно.
Не зрікаюсь я того.
Романтизмові всього
Віддаю себе сердечно,
Якщо він підносить нас
Над баюрами міщанства,
Як веде не до сектантства —
До загальнолюдських баз.

1924

* *
*

Забуть, забудьть благаеш ти —
Вечірніх плавнів подих м'ятний,
Дніпра простор ясно-блатний
І золоті очерети?

Забути, як смеркав над нами
Рожево-синявий намет,
А ми рубали різаками
Коліностеблій очерет?

Забути, як нам коло скелі
Кипів смоляний казанок.
І по ясній небесній стелі
Хтось різав вічка для зірок?

А там, за мертвою горою,
Неситий голод догризав
Нещасне місто і страшною
Над ним потворою лежав?..

Забути це? Тоді забуду,
Як смеркне світ моїх очей,
Коли покину світ оцей
І дивуватися не буду
Тому незмисленому чуду,

Що ми zostалися живі
І що нам вистачило сили
Через усі вири й могили
На далі вийти світові.

1925

СВІТОСЛАВА ЯСНОРАДІСНА

Йшла вона, гриміла грозами,
Синь-блакиттю усміхалася.
П'яна щасними погрозами,
Вихвалялась, величалася.

Йшла ясна все проти сонечка,
Проти сонечка палючого,
Щоб знайти для себе човничка,
Перевізника летючого.

«Гей, а хто перевезе мене
Через море піннобуряне?
Хто на злотнім сяде демені,
Хто напне вітрило шкуряне?»

Обізвавсь вістряга: «Линемо
Через море, кучерявая!»
«Ой та як же ми поплинемо,
Знати б я була цікавая?»

«Полетим на крилах вітряних!
Нам проміння буде лінія!»
«Я боюсь доріг повітряних.
Ой згорю у тім промінні я!»

Де не взявсь мороз-дідусенько
З бородою срібно-сивою:
«Проведу тебе, малюсенька,
Я тропою незрадливою.

Окую я море кригою,
Застелю пухами білими.
Все його безумство вигою.
Пройдем ми, немов по килимі!»

Довго думала яснесенька,
Довго думала-журилася.
Аж поблідла молодесенька...
Врешті дідові скорилася.

Як дихнув-дмухнув дідусенько,
Сипонув снігами білими!..
Гляне сонце: аж бабусенька
Морем дибає по килимі.

А за нею сивий віється,
А до неї сивий пеститься.
«Що таке ото там діється?
Гей, нащо ото він леститься?»

Стало сонечко. Прижмурює
Ясні віченьки пильнесенько.
«Гей, вона ж його підбурює!
Гей, вона ж ще молодесенька!..»

Глядь, а та уже на березі,
Повернулась, усміхається..
А старий стоїть на шересі,
У туманах розпливається.

А вона — заграла бурями.
Б'є громами безтурботними
Над прогноями, баюрами,
Над озерами самотніми.

І пішла! Пішла просторами,
Болотами соковитими,
Понеслась степами, горами
Засівать їх зелом-квітами!..

1925

НОТАТКИ РОБІТФАКІВЦЯ

1

Гарт вселяє міць металу,
Праця — міць робітника.
Хай лиш збільшує помалу
Їх досвідчена рука.

2

Куйте залізо, поки гаряче.
Щедро воно вам потім віддяче.

3

Старайся все робить як ліпше.
Що гарно зроблено, те кріпше.

4

Я на робітфаці — воїн в строю.
Напоготові завжди стою.
Не задрімаю, не проморгну,
Бо намічаю ціль я одну:
Як би придбати більше знання.
Тут не до гулів, не до спання.

5

Пильнуй, щоб не було в майстерні бруду.
Шануй здоров'я трудового люду.

6

Не став дотепності високо:
Нічого не роби на око.
Бо те, що робиться без міри,
Не має віри.

7

Товаришу, працюй як краще.
Геть з рук усе, що негодяще!

З того часу, як наш став світ,
 Один в нас — праця — заповіт.
 Без праці — кажуть мудрі люди —
 Нічого не було й не буде.

1925

КАРЗОАЗ ОЛЬВІЙСЬКИЙ

Я, Карзоаз, Атталів син.
 Родився в Ольвії зеленій,
 Що в землях півночі, мов крин,
 Її зростив аттічний геній.
 В ногах у неї ліг лиман,
 А вгору степ пішов безмежний.
 Пішов у синявий туман,
 Де скіфський рід живе бентежний.
 Навкруг оточена моя
 Отчизна мурами міцними,
 І мстива злоба нічия
 Нам не загрожує за ними.
 І мирно точиться наш вік
 В степах, далеко від Еллади,
 І йшов і мій за роком рік
 Без перешкод і без завади.
 Минула молодість моя —
 Мережа снів тих злототканих —
 Пройшов і літа мужні я
 І входжу в коло днів останніх:
 І хочу лишити я вам,
 Мої сини, мої онуки,
 Не срібло, золото й не крам,
 А слово дружньої науки.

Нехай водити буде вас
 Прадавня думка непомильна:
 Всього себе, увесь свій час
 Віддай отчизні неподільно.
 Мов сонця, честь її шануй:

Твоя то честь, твоя то слава.
Немов зіниць своїх пильнуй
Аттичних звичаїв і права.
Нехай незмінно буде друг
Для тебе кожен громадянин,
Готов йому быть до послуг,
Бо еллін ти, а не поганин.
Приход чужинця буде вам
Нехай бажаним любим святом,
А чужоземець-странний сам
З чужих країн прибулим братом.
І скрізь між варварів нехай
Про вас іде стоуста слава,
Що землі Ольвії — то край,
Де править правда нелукава.
Коли б по неї довелось
Дійти й до кесарів величних,
Коли б з-за неї вам пришлось
Пройти піски пустинь одвічних
І через неї смерть прийнять
Судила доля,— син Еллади
І смерть повинен ту вітати,
За слово правди вмерти радо.

1926

ПІСНІ КАВКАЗЬКІ

I

Повесні земля просохне
На моїй могилі —
І забудеш ти мене,
Ненько моя мила.
А як пуститься чебрець
Цвинтар укривати,
Він заглушить унівець
Горе твоє, тату.
Виснуть сльози на очах
У сестри моєї,—
Злине й горе, чорний птах,
З серденька у неї.

Не забудеш ти мене,
Гей, старший мій брате,
Поки смерть не досягне
Мого супостата.
Не забуде менший брат,
Той, що підо мною,
Поки й він не ляже в ряд
З братом головою.

II

Ти, гаряча куле, смерть несеш з собою,
А чи ти у мене не була рабою?
Чорна земле, вкриєш ти мене у ямі,
А чи не тебе мій кінь бив копитами?
Ти, холодна смерте, все береш без бою,
А хіба не був я паном над тобою?..

III

— Вийди, мамо, з хати, подивись на чудо:
На горі з-під снігу трави сходять всюди!
Вийди на покрівлю, стань на край острішка:
Первоцвіт з-під криги глянув на моріжку!
— З-під снігів моріжок взимку не прогляне,
Не розквітне квітка, поки лід не стане.
Отже, закохалась ти, моя жадана,
То тобі й приснилась квітонька весняна!

1927

* *
*

Ясні поля, прозорі далі,
А сад стоїть, мов сирота.
Приплив осінньої печалі
Його всевладно обгорта.

Летять вгорі разки намиста —
Ключі гусей і журавлів.
Пора, пора й мені до міста.
Аж он і потяг полетів.

Пливе за ним жемчужна смуга.
Повагом плине на сади.
Мов міста кинутого туга
До мене сунеться сюди.

1928

З ЦИКЛУ «КРИМ»

I

Я морем довго плив. І потім важко спав,
Мов п'яний скіф, в задушливому трюмі.
Коли проснувся,— передо мною став
У ніжній ранішній задумі
Далекий Крим. І я, мов іудей,
Що землю вздрів свою обітовану,
Гукнув йому з далеких хвиль осанну
І відірвать не міг сд синіх гір очей.

II

Не знаю: я пливу чи плинуть гори,
Затоки, скелі і ліса,
І знов, і знов підземних сил потвори,
І знов осяяна краса.

Ось Фіолент і монастир нагірний...
Ось Айя, Фарос... З-поза хмар
Ай-Петрі виступа, немов у млі вечірній
Немов під попелом пригаслий жар.

А море, море це — ясне, зелене!..
Дельфінів грища!.. У грудях
Дихання стислося, і в мене —
Я чую — сльози на очах.

III
ЯЛТА

Вона була уся в димах,
У мутно-синьому тумані,
А коло моря на домах
Блищали сонця білки п'яні.
Красою п'яні.

І сп'янів
Неначе й я. Краси такої,
Тих з кості різаних домів,
Тії ажурності легкої
У димно-синьому завої
Не бачив ще.

І я стояв
На шумній пристані й дивився,
Аж поки вщерть красою впився,
Всього у душу не забрав.

IV
АЮ-ДАГ

Припав до моря Аю-Даг
І п'є, і п'є без краю воду.
Не пий, ведмедю, хай їй враг,
Вона солона аж до споду!

А він все п'є, не піде прич,
Нема кінця і краю згазі.
І день минув, і з моря ніч
Зайшла й сіда на Аю-Дазі.

І починає ворожить,
І почина снувати чари.
А хвиля в березі шумить
Далеким відгуком фанфари.

І сонно слухають той шум
І кипарис, і кедр Лівану,
І повно сну і сонних дум
У млистім парку Карасану.

V
СУУК-СУ

Дорожній, тут ось Суук-Су.
Підходь і пий холодну воду
І з нею гір далеких вроду
І моря синього красу.

Якщо стомився,— відпочинь,
І буде камінь цей за крісло,
А скеля, що над ним нависла,
Подасть тобі холодну тінь.

Так пий же сміло Суук-Су,
Вмочи персти в холодну воду
Йї тому, хто дав цю дивну вроду,
Склади подячливу ясу.

Кучук-Ламбатський хаос

VII
КЕДР ЛІВАНСЬКИЙ

Мов той орел, що зносить крила,
Щоб разом в небо підлетить,—
Увесь напруження і сила,—
Ліванський кедр вгорі стоїть.
Ось-ось, здається, до блакиті
Зів'ється срібний дідуган...
Але миліш всього на світі
Для його тихий Карасан.

IX

Спустився місяць золотий
Над почорнілим Аю-Дагом
І стеле килим світляний
По морю зір архіпелагом.

Далеко пісню хтось співа
На мутно-сірій скелі Плаку,

І хвиля ритми відбива
Тій пісні влад — повільно й м'яко.

Ах, noche, noche чарівна,
Спинись і стій отак без краю,
Як мрія вічності ясна,
Як казка згубленого раю!

Х

НА ВЕРХОВИНІ

Не нап'юся, не нап'юся
Я цього простору!
Вище й вище піднімуся
До шпиля на гору!
Серце б'ється, серце рветься
І шемить з натуги,
А душа, душа сміється:
«Раз зійшов, йди вдруге!»
А які ясні простори,
А які тут далі,—
Ті рожево-сині гори,
Те он море з сталі!
Море з сталі й срібла злите
І дзеркальні ріки,
Що течуть в нім розмаїто...
Не забудь їх ввіки!

ХІІІ

Місяць вилущує срібну луску
З плавко пливучої муті.
Гарно нам, любо на теплім піску,
Млостю солодкою скутім.
Лущє і лущє сріблясту луску
Місяць із синьої муті.
Тиша і спокій. У ніч отаку
Можна багато забути.
Можна далеко-далеко зайти
Шляхом пливучо-сріблястим,
Всі переходи життя перейти
Нетрями й лугом квітчастим...

Місяць вилущує срібну луску
З плавко пливучої мути,
Тихо сидим ми на теплім піску,
Мріями ночі окуті.

XV

Дивлюсь в вікно крізь кипариси,
Як хмари проти хмар ідуть,
І стежу їх мінливі риси,
І стежу їх далеку путь.

Се все — і світ м'який, і тіні —
Те все — пливуча лиш мана.
І непорушна строгість ліній
У кипарисів лиш одна.

І чи не є ота картина
Відбиток нашого життя:
Весь зміст його — пливуча зміна
Людської мислі і чуття.

XVI

«ОСТРІВ КОХАННЯ»

Трах-тах-тах!.. — іде по хвилі
Катерець моторний.
Порина в жемчужно-білій
Хвилі, мов ресорний.
Там, на морі, їх ватага,
А йому — нічого:
Підійшов до Аю-Дага
І зайшов за нього.
Вслід йому вітрець погожий
І моє зітхання.
Зветься він, на чайку схожий,
«Островом кохання».
І тому за ним зірвалось
Вслід моє зітхання,
Що за горами зосталось
І моє кохання.

ХІХ

На синьому морі змія золота
До місяця плине, ясного пита:
«Куди ти прямуєш і звідки твій шлях?
Зостанься зо мною на синіх водах.
Чи бачиш, у мене яка глибина?
Та двом нам з тобою вона не страшна.
Ми будемо вкупі гойдатись на їй
В оселі веселій, на хвилі ясній».

А місяць не слуха, на захід іде,
Змію за собою по морю веде.
Уже з Аю-Дагом зрівнялась вона.
Під берегом в'ється, торкається дна.
І вийшла на сушу, і згасла ту мить.
А місяць спинився, і став, і стоїть.
І дума: «А де ж то, а де ж то ота
Змія ясногнуча, змія золота,
Що я за собою сюди її вів,
Отам на камінні на темнім згубив?»

ХХІ

Гей над морем, гей над морем
Хмароньки пливуть.
По блакиті, в сяйві-світі
Їх далека путь.
З гір до хмар тих кипариси
Молоді, стрункі:
«Ой які ж ви ясновиді
І які легкі!
Все для вас — і море, й небо,
Вам весь білий світ.
А що нам — то тільки гори,
Наш чернечий скит!»
А до їх жемчужнокудрі
З сміхом на лиці:
«Не журіться, не сумуйте,
Молоді ченці!
Не журіться: ми на морі
Дощику зберем
І надвечір з тихим вітром
Вам його пришлем!..»

XXII

На скелі тій живуть орли,
На скелі тій сосна крислата,
Ясними далями багата,
Повітря п'є. Шумлять вали
В ногах у неї, й молодик
В свій час над нею сходить звук.
Вона ж всього того нічого
Не чує в захваті яснім
І гімни моря голубого
Співа масивам кам'яним.

XXIII

ПУШКІН

З країни смаглих молдаван
Прибився він до Карасана,
Творець Людмили і Руслана,
Співець в майбутньому циган.
Нашадок негрів кучерявий.
На голові своїй русявій
Проміння слави вже він ніс,
І на далекому засланні
В борні і творчому змаганні
Од сили в силу духом ріс.

Які були для його милі
Морські простори і краса,
Що нею кримські небеса
Юнацьку душу напоїли!
Яку він силу відчував
У хвилях буряно-перлових
І як на далях бірюзових
Орлиним зором спочивав!..

Але душа його кипуча
Незмінно рвалась до Неви.
Туди потреба неминуча
Всеволодно кликала, і ви —
І Аю-Даг, і скеля Плаку,

І Одолари, й Бабуган,
Гурзуфа тінявий платан,
І грот гучний, і аніяка,
Ніяка сила — не могли
Його у себе затримати:
Співцем його родила мати,
Огні в крові його жили.

І мов орел, він звідси знявся,
Піднісся високо до хмар,
І там від тих прийняв удар,
До кого так безумно рвався.
Удар у серце і — на смерть!
І вмер там геній кучерявий
І за життя не впився вщерть
Ні муки творчості, ні слави.

І ось минула сотня літ,
Коли він з морем попрощався,
А спогад тут живий зостався,
Живий його тут кожен слід.
В пливучій пам'яті народній
Століття довгі то — сь о г о д н і,
Тому незмінно сяє в ній
І образ генія ясний.

Карасан

XXVI

Пройти приморською тропою
Уранці тихий Партеніт,
Узять неспішною ходою
Гірський підйом і раптом світ
Гурзуфа синьої затоки,
Мов келих доброго вина,
Жадливо випить — то одна
Утіха, люба і висока.

А ще любіша — в Буюрнус
Поуз мечетного бескета
Пройти у келію поета
І там почуть класичних муз.

Старий Вергілій, і Горацій,
І гострожовчний Ювенал —
Після сучасних ламентаций —
Який то справді ідеал!

А далі, з'ївши винограду
І склянку випивши води,
Щоб угасить гірку досаду,
Що без поезії сюди,
В цей світ, прийшов з-за Аю-Дагу,
Ідеш над морем в Карасан.
В грудях тобі співа пеан,
В душі снується синя сага.

XXVII

Хто, безумний, розвів
Стільки ультрамарину
І по вінця налив
Ним долину?

Темно-синє тут все.
І напевно, й білизна,
Що взяла і несе
По крутизнах

Моя прачка в Ламбат,
Буде наче з саєта,—
Мов найкращий халат
Магомета.

XXVIII

з листа

...Уранці йду на берег моря.
Воно — холодне і ясне,
І тільки ніби жде мене,
Бо там давно і Стась, і Боря.

Сидять, неначе баклани,
На сірім камені — ще сонні
І одягом не церемонні,
Комуни справжнії сини.

«Заспав?» Було. «Ну що ж, у воду?»
Одежу геть, і трое нас,
Неначе з бронзи литих, враз
Ступає в синю прохолоду.

Сипнула валка хвильова
Під ноги жемчугом кипучим
І обдала огнем пекучим
Гаряче тіло — раз і два...

«Овва!» І де була дрімота!
Пірнули, вирнули, а там —
Мах-мах — легеням і рукам
Пішла утішлива робота.

Пливем, пливем і хвиля влад,
Немов рука якого мага,
Гойдає нас і Аю-Дага
Зеленим лісом критий зад...

О, як тут гарно, друже милий!
І як безумно довго ним,
Усім цим берегом ясним,
Нікчемні трутні володіли!

XXIX

В ОРЕАНДІ

Сирій берег, сірі кручі,
Ніжноколірні, сліпучі
Далі безвісті морської
Й хвиль — зітхання й перебої...
А під берегом залито
Все пливучим малахітом,
І крізь скло його прозоре
Прогляда підвіддя моря.

І коли б не коливалось
Скло те гнуче, то, здавалось,
Взяв ціпка б і між каміння
В пущі синього рослиння,
Що лісами поставало,
І пустився вниз помалу
На принадне погуляння.
Та даремне те бажання!

Тільки риба там гуляє
Та здобичі виглядає.
Може, де поміж каміння
Краб, упертий раб терпіння.
Нам же, людям,— берег, кручі,
Ті незміряні, сліпучі
Далі безвісті морської
Й хвиль — зітхання й перебої.

XXXIII

І все до берега ти йдеш,
І все на берег вийти хочеш..
Нічого там ти не збереш,
Нічого там ти не доскочиш!

Дивись: давно посивів я
В земних путях, в земнім блуканні,
А перша заповідь моя —
Тебе побачить наостанні.

Кінець усіх моїх бажань —
Твого наслухатися шуму,
Твоїх докорів і зітхань,
Твого набрати в душу суму,

Щоб довго потім пам'ятать
Той час, коли ти так шуміла,
Коли до ніг моїх хотіла
Кипучим жемчугом дістать.

Карасан

XXXIV

Сьогодні море — тихе й ніжне.
Воно ще й досі мов у сні.
А обрій — диво білосніжне,
Жемчужні гори вдалині.

Отак сидів би і дивився,
Пив синій спокій і теплінь
І ввесь душею перелився
В оту безмежну далечінь.

Буюрнус

XXXV

МАКИ

Понад шосе цвітуть маки.
Не степові, бур'януваті,—
Такі тендітні і багаті
На тони кольорів м'яких.

Цвітуть і дивляться на море.
Вони огонь, а то — вода.
Але природа з їх склада
Один акорд — красу просторів.

XXXVI

ВЕСЕЛКИ

Майнула блискавка над морем.
Жду грому. Ні, його не чуть.
Своїм коромислом прозорим
Веселки радісно беруть
Далеко ген із моря воду...
А я, що я собі візьму?
Візьму лиш спомини про вроду
Отих веселок у Криму.

XXXVIII

Вечір. Гори криє мла
Синювато-біла.
І замислилась яйла,
Зблідла, почорніла.
Десь далеко в вишині,
Ледве-ледве видний,
Загорівся в глушині
Гірський огник бідний.
І прорізавсь молодик
В небі над яйлою...
Та вже я до всього звик,
Вщерть упивсь красою.

XXXIX

Два човни моторні, мов дві чайки білі,
Поуз Одоларів в Карасан пливають.
Понесіть привіт мій, птахи білокрилі,
Кедрам карасанським: щасно хай живуть!

XL

Бачу: ген далеко в морі
Мов зринають гарбузи.
То дельфіни на просторі
Грають в довгої лози.
За одним один повагом
Виринають із води
І під сірим Аю-Дагом
Держать напрям свій сюди.
Що, чи хочете, щоб з вами
Став і я в лози гулять?..
Так обважен я літами,
В мене ніженьки болять!

XLI

Над яйлою грім гримить.
Над яйлою ходять хмари.
І хотілось би удари
Ті дощем яйлі запить.

Та нема його... Лиш плине
Шум нагірний по долині
І несе до моря з гір
Прохолодний еліксир.

XLVII

ЧАТИР-ДАГ

Велично сяє в вишині
Подоба тигра кам'яного.
Дереться знизу ліс до нього,
Підбіг на боки кам'яні.

А він лежить — спокійний, ситий.
На лапу голову поклав
І вітру вільному віддав
Свій гнучкий стан, із лави злитий.

Лежить, на захід погляда,
Як там, за горами, в тумані
Згасають, заграви багряні
І сонце стомлене сіда.

І весь він — спокій, весь він — сила,
Природи витвір чарівний,
Той звір могутній кам'яний,
Та велетенська сіра брила.

XLVIII

ПЕРЕВАЛ

Летить-гримить автомобіль
Зеленим долом під горою.
Бере підйоми без зусиль,
Здіймає порох за собою.

Ліворуч — сірий Чатир-Даг.
Праворуч — Демерджі твердині.
І гори, й ліс... А в небесах —
Бездні там, безодні сині...

Востанне моря хризоліт
Майнув на скель померхлім злоті.
І шлю останній свій привіт
Йому з гори на повороті.

А далі — небо, гори й ліс.
Шосе на скелях, мов гадюка,
Повзе. Назустріч суне віз...
Авто летить, стріла мов з лука...

І враз табличка: «Перевал».
Пішло шосе з гори в долину.
Машині любий інтервал:
Авто несеться без бензину.

Все вниз і вниз... Неначе птах,
Беззвучно робить майна—віра.
Зоставсь позаду Чатир-Даг.
Блищить прудкий струмок Салгіра...

Прощайте, гори і ліса,
Прощайте, дні ясного Криму,
І ви, блакитні небеса,
Замкніть мою останню риму!

1927—1928

ГІГАНТИ

I

ХОДА ЗАЛІЗНА

Чи чутно вам: двигтить земля?
То йдуть гіганти за горами.
Хода їх лунами-громами
Гуркоче-котиться здаля.
Ідуть гіганти індустрії.
За ними вслід встають дими.
І чуйно слухаємо ми
Ходи їх ритми бойовії:
— Вперед, вперед, пролетарі,
До світової перемоги!

Тікають з нашої дороги
Пани, банкіри і царі.
Вперед, вперед, у ногу з нами!
Вперед, вперед, пролетарі.
Нам світить сонце угорі,
Земля вітає нас огнями.
Ми вам дамо залізо й сталь,—
Боїв майбутніх перемогу,
І з нетрів темряви дорогу
Прокладемо в осяйну даль...
Двигтить земля, встає димами,
Гримить залізная хода.
І лячно зибиться вода
Морських глибин під берегами.

II

ХТО ВИ?

— Хто такі ви?
— Комуністи.
— Відкіля прийшли ви?
— Породили нас огнисті
Революцій злизи.
— Що з собою несете ви?
— Смерть — на лежні й трутні,
А трудящим — променеві
Дні — віки майбутні.

III

ЕЛЕВАТОР

Колись отут тюрма стояла,
Дисциплінарний батальйон.
А потім зуби вишкіряла
Руїна дика... Ніби сон
Страшливий снівся під горою
Над занапашеним Дніпром.
І ось зненацька над водою,
У скелю впершися бедром,
Ще мов слабій, ще ніби сонний
На вранішнім світанку літ,
Підвівся велетень бетонний,

Сріблясто-сірий моноліт,
Постав гігант доби нової,
Ще не закінченої син
Перебудови світової —
Прекрасний творчеський почин.
І скоро, скоро вже до його
Поллеться зерно у глеки,
Мов молоко густе нового,
Ворожим спліткам навпаки,
Радгосподарчого удою.
Аж он гігант новий стоїть.
Піднісся в небо головою
І жде, коли почин робить.

IV

ДНІПРО УПОКОРЕНИЙ

Там досі ще ревуть пороги,
Та скоро вже ревінню край:
Замовкне пінявий бугай,
Дніпро, буй-тур наш круторогий.
Ревів він так з початку літ,
Ревів невпинно, безустанку,
І чули рев той на світанку
Старого людства кімр і скіф.
Та ось прийшла нова до його
Незнана людська комашня.
Подумала — і навмання
Аркан метнула на старого.
Піднісся, свиснув той аркан.
Вчепився у голову рогату
І обернувся у загату.
В полоні сивий дідуган!
І буде він тепер ходити
В ярмі довіку. Буде він
Давати силу для турбін,
Живу енергію творити.
Вслухайтесь: скоро, скоро там,
Де б'ють пороги по-старому,
Застогне стиха, по-новому,
Новий гігант на користь нам.

З Пушкіна

АНЧАР

В пустині спраглий та скупій,
На ґрунті висхлім, погорілім
Анчар, мов грізний вартовий,
Стоїть один на світі цілім.

Природа згагливих степів
Його в день гніву породила
І зелень мертвую листів,
І корінь трутою впоїла.

Крізь кору трута вибіга
Опівдень течею ясною,
А прийде вечір — застига
Густою чистою смолою.

До його птаство не летить,
І тигр не йде; лиш вихор буйний
На древо смерті набіжить
І мчиться геть, уже отруйний.

І якщо хмара заgrimить
І змочить лист його дрімучий,
То з віт його вода біжить
Трутним дощем в пісок горючий.

І чоловіка чоловік
Послав за трутою до його.
І той пішов — коритись звик —
І світом дома був з дороги.

Смертельну смолу взяти зміг
І гілку з мертвими листами —
І піт холодний з його біг
По виду мертвому струмнями.

Приніс, знеміг — і зразу ліг
Під куренем своїм на лики,
І вмер, нещасний, коло ніг
Непереможного владики.

А цар в отруту повмочав
Свої легкі, слухняні стріли
І з ними згубу розсилав
Сусідам в знак своєї сили.

1890

В'ЯЗЕНЬ

За ґратами в башті сиджу я сирій.
Годованець волі, орел молодий,
Сумний мій товариш, тріпоче крилом
І здобич криваву клює під вікном.

Клює її й кида, зорить у вікно,
Неначе зо мною намислив одно.
І кличе він оком і криком своїм,
І вимовить хоче: «Давай полетим!

Ми вільні, брат, птахи, і час нам, пора! —
Туди, де з-за хмари біліє гора,
Туди, де синіє приморська земля,
Туди, де гуляємо... вітер та я!..»

1890

ТРИ ДЖЕРЕЛА

В мирськiм степу, в пустинi необмежнiй,
Три джерела-ключi таємно б'ють:
Юнацтва ключ — моторний i бентежний,
Кипить, бiжить — його далеко чуть.
Кастальський ключ натхнення благородний
В степу мирськiм вигнанцiв утiша,
Останнiй ключ — ключ забуття холодний,
Вiн краще всiх жар серця утiша.

1890

ТАЛІСМАН

Там, де море вiчно грає,
Плеще в скелi мовчазнi,
Де яснiше мiсяць сяє
У вечiрнiй тишинi,
Де в гаремах веселиться,
Розкошує мусульман,
Там менi свiй чарiвниця
Дарувала талісман.

І з коханням говорила:
«Збережи мій талісман —
У йому таємна сила!
Він тобі коханням дан.
Од хвороби, від могили,
В бурю, лютий ураган
Голови твоєї, милий,
Не спасе мій талісман;

І казкових скарбів Сходу,
Друже, він тобі не дасть,
Правовiрного народу
Не скорить тобі під владсть;
І тебе на лоно друга
Із сумних чужих країн
В рідний край, де стогне хуга,
Не помчить із півдня він...

Та коли зрадливі очі
Тебе будуть чарувать
І уста у пільмі ночі
Без кохання цілувать —
Любий друже! Від розради,
Від нових у серці ран,
Забуття гіркого й зради
Захистить мій талісман!»

1890

* *
*

Я вас кохав; в душі моїй ще, може,
Кохання пал і досі не погас,
Та хай воно вас більше не тривоже,—
Не хочу я нічим журити вас.

Я вас кохав мовчазно й безнадійно,
Боявся вас і потай ревнував;
Я вас кохав так ніжно і так мрійно,
Як дай вам бог, щоб інший вас кохав!

1898

ПРОРОК

В пустині темній я блукав,
Духовним прагненням понятий,
І на шляху моему став
Архістратиг шестикрилатий.
Перстами, легшими од мрій,
Він до моїх торкнувся вій;
І розчинилися зіниці,
Неначе з ляку у орлиці.
Моїх ушей торкнувся він,
І в їх ввірвався шум і дзвін,
І я почув небес тремтіння
І ангелів надхмарний літ,

Підводний в морі гадів хід
І зріст лози з її коріння.
І уст торкнулася рука,
І вирвав з їх він язика
Мого лукавого і злого,
І жало мудрої змії
Рука кривавая в мої
Уста вдала замісто його.
І груди він розсік мечем,
І взяв мое він серце мляве,
І вугіль з племінним вогнем
Поклав у лоно їх криваве.
В пустині трупом я лежав,
І бога глас мене воззав:
«Пророче, встань! Прийми у душу
Глагол небесної хвали
І йди, обходь моря і сушу,
І ним серця людей пали!»

1899

ДЕЛІБАШ

Перестрілка за буграми;
Іхній стан зорить і наш;
Хвацьки перед козаками
В'ється красень — делібаш.

Делібаше, геть від лави,
Ще ж бо син твій не підріс;
Буде вмент кінець забаві,
Як нанижешся на спис.

Гей, козак, не рвись до бою!
Делібаш на всім скаку
Зріже шаблею кривою
З пліч незважливу башку.

Мчаться... стрілися... стялися...
Чи таких стрівали ви?..
Делібаш уже на списі,
А козак без голови.

1899

ДО МОРЯ

Прощай, свободная стихіє!
Мені в останні це часи
Ти котиш хвилі голубії
У сяйві гордої краси.

Як друга ревні нарікання,
Як клич його в прощальний час,
Сумний твій шум, твої благання
Вчуваю я в останній раз.

Душі моєї край жаданий!
Як часто я по берегах
Твоїх блукав, сумний, туманний,
З таємним наміром в грудях.

Як я любив твої стогнання,
Глухий твій шум, безодні глас,
І тишину в вечірній час,
І своєвільні поривання.

Смиренний парус рибаків,
Твоею примхою обраний,
Відважно лине між валів —
Але заграв ти, нездоланий,
І тоне згряя кораблів!

Не довелось мені навіки
Втекти з нерушних берегів,
Вігать тебе під вільні клики
І поетичні править втіки
По гребенях твоїх валів.

Ти кликав, ждав... Я був окутий;
Дарма тяглась душа моя:
В могутній пристрасті незбутій
На березі зостався я.

Чого й журитись? Де б я нині
Свій шлях безжурний прокладав?
Один предмет в твоїй пустині
До себе б душу прикував,

Один бескет, гробниця слави...
Там повивав холодний сон
Величні спогади криваві:
Там погасав Наполеон.

Там він у муках і загинув...
І слід за ним, як бурі шум,
Од нас і другий геній злинув,
Державець другий наших дум.

Він зник, улюбленець свободи,
Лишивши світу свій вінець.
Шуми, здійми грозу негоди,
Він був, о море, твій співець.

Твого мав образу ознаку;
Твій дух буяв в душі живій.
З тобою силу мав однаку,
І глибину, і запал твій.

І світ спустів... У дні погожі
Мене де б виніс океан?
Людські шляхи усюди схожі:
Де крапля блага — на сторожі
Сваволя там або тиран.

Прощай же, море! Не забуду
Твоєї владної краси
І довго-довго чути буду
Твій звук в вечірні часи.

В ліси, пустині, одинокий,
Тобою повний, понесу
Твої бескети, і затоки,
І блиск, і тінь, і хвиль красу.

ПАРУС

Біліє парус в самотині
На морі синьому у млі...
Чого шука він на чужині?
Що в рідній кинув він землі?

Хлюпошуть хвилі, вітер грає,
І щогла гнеться і скрипить...
Але не щастя він шукає
І не від щастя він біжить!

Під ним вода ясніш блакиті,
Над ним світ сонця золотий;
А він, звитяжець, бурю стріти
Жада, мов спокій є у їй!

1890

* *
*

Не хочу я, щоб світ узнав
Мого життя таємну повість,
Як я кохав і як страждав...
Тому суддею — бог та совість.

Їм серце звіт в чуттях віддасть,
У них попросить жалування,
І кару той мені хай дасть,
Хто вигадав мої страждання.

Докір людей, докір сліпців
Душі високої не журить.

Хай плеще хвиля, шум морів,—
Бескета хвиля га не збурить.

Верхів'ям в хмарах він ширя,
Він — двох стихій жилаць похмурий,
І дум своїх він не звіря
Нікому — крім громів та бурі.

1893

З Фета

* *
*

З куряви повстала
Хмара вдалині.
Кінний то чи піший —
Не вгадать мені!

Бачу: хтось там скаче,
В даль конем жене.
Друже мій далекий,
Спогадай мене!

1889

* *
*

Я довго стояв нерухомо,
На зорі далекі дививсь,—
Між зорями тими і мною
Якийся союз народивсь.

Я думав... Не знаю, що думав,
Бо слухав я зірок ясу.
І зорі тихенько тремтіли,
Й люблю їх з того я часу...

1889

* *
*

Теплим вітром подихнуло,
Гомін дня убув.
Поле млистее заснуло,
Гуртоправ заснув.

У загоні розмістились
І жують воли.
Чисті зорі засвітились
По намету мли.
Тільки вище все спливає
Місяць золотий
Та загон все оббігає
Пес сторожовий.
Зрідка-рідка кочовая
Хмарка набіжить...
Нерухомая, німая
Ніч, як день, стоїть.

1889

МІНЬЙОНА

Чи ти знаєш той край, де ростуть померанці,
Де до сонця цитрини всміхаються вранці,
Де пишаються мирти і лаври в галях
І де спокій панує в ясних небесах?
Чи ти знаєш той край?.. Друже любий, туди
Нам з тобою б навіки, навіки піти!

Ах, я знаю палац... Над струнками стовпами
Висне стеля в різьбі, зала сяє огнями;
З стін портрети вдивляються в вічі мені...
«Що з тобою, дрібнятко?..» — питають вони.
О мій друже коханий, мій любий, туди
Я б хотіла з тобою, з тобою піти!

А чи знаєш ти край: на підхмарній вершині
Стежку мул пробива по дзвінкому камінні;
В кручі змії у пливучих туманах живе,
А внизу водоспад на камінні реве?..
Чи ти знаєш?.. Туди, любий друже, туди
Я б хотіла з тобою навіки зайти!..

1890

З Надсона

* *
*

Шкода ніжних кипарисів —
Як вони зазеленіли!
Нащо гойдалку на віти
Ти їм, любя, почепила?
Не ламай пахучих віток,
Он до кручі йди, дитино,
На акацію густую,
Запорошену маслину:
Там і море буде видно;
Тільки гойдалка хитнеться,
Як воно тобі крізь віти
В сяйві сонця засміється,
З білим парусом в тумані,
Льотом чайок над водою
І вздовж берега гучного
З піни лиштвою ясною.

1890

З Гейне

1

В небі звіку непорушно
Зіроньки стоять
І в журбі свого кохання
Звідти вік зорять.

Єсть своя у зірок мова,
І гучна, й ясна,
Та про неї з філологів
Ще ніхто не зна.

Я ж дізнавсь тієї мови
В час нічної мли,
Словником моїм очиці
Милої були.

2

Підвівши голівоньку з річки,
Лілея на небо глядить,
А місяць, коханець далекий,
Промінням лілею срібнить.

Але вона знов соромливо
Схиляє свій вид до води,
Та й там у коханні незміннім
Віта її місяць блідий.

3

Спів кохання все ясніш
В грудях я вчуваю,
Розвернись же, співе мій,
Співом степу, гаю!

Задзвени там, де цвітуть
Незабудки ранні,
Як троянду вздриш в вікні,—
Йй моє вітання...

4

На видку твоєму, люба,
Зараз сонце гра,
А маленьке серденьтко
В кризі завмира.

Тільки скоро буде зміна,
Стямишся сама:
Буде в серці в тебе літо,
На видку — зима.

5

Коли голубими очима
Глядиш ти на мене, ясна,
Я довго і солодко марю,
А в серці моїм тишина.

Ах, ці голубі оченята!
Дні й ночі я бачу все їх,
І марев блакитнее море
Гра в мріях безсонних моїх.

6

Нахиливши вниз голівку
Під огнем проміння,
Тихо марить квітка лотос
Про нічні видіння.

І як тільки блідолиций
Місяченько сходить,
Від води вона голівку
Сонною підводить.

І листки її пахучі
Іскряться росою,
І вона на небо в чарах
Дивиться з журбою.

7

РИБОЛОВКА

Прив'яжи, моя красуне,
Човен під лозою,
І рука об руку сядьмо
На пісок зі мною.

Прихили мені голівку
До грудей любенько;
Ти ж звірялася на море
День у день, серденько.

В мене серце теж — як море:
Тиша в нім з грозою
І такі ж чудові перли
В нім, як під водою.

8

НА ЧУЖИНІ

Був і в мене рідний край;
Як там ріс, пишався кльон,
Як конвалії цвіли —
Але то був тільки сон!

Скрізь я мову рідну чув.
О, який солодкий дзвон.
Чувсь в словах: «Люблю тебе!..»
Але то був тільки сон!..

9

ЧАЙЛЬД ГАРОЛЬД

Хвилі стогнуть, хвилі плачуть,
В човні труп поета мчать.

І німі, немов у масках,
Провожаті з ним сидять.

Лик співця — який хороший!
Тишини на нім печать.
В небо очі, мов живії,
В лоно вічності глядять.

Хвилі стогнуть, хвилі плачуть...
Коло човна у воді
Теж хтось плаче. То ридають
Там наяди молоді.

1892

* *
*

З великих я мук виливаю
Пісні невеликі свої,
Й їм крила гучні розправляю --
Летіти до серця її.

І шлях вони певний влучили,
Та знов повернулися ним,
І мовить в журбі не хотіли,
Що бачили в серденьку тім.

1895

* *
*

Понад обширом водяним чистим
Стали скелі хмурними рядами!
І вода своїм лоном пречистим
Повторила обличчя їх темне.

Понад обширом водяним чистим
Чорні хмари проходять юрбами!
І вода своїм лоном пречистим
Повторила їх лики даремне.

Понад обширом водяним чистим
Блискавиця морга, грім сердито рикає!
І вода своїм лоном пречистим
Світ одіб'є, а звук пропадає.
А вода стоїть все ж така чиста,
Як і перше, ясна, прозорчиста.

Тую воду я бачу довкола
І простор той в душі одбиваю!
І бескетів замислені чола,
І вогні блискавиць поминаю.

Скелям треба стоять і грозити,
Хмарам дощ над землею носити,
Блискавицям гриміти і згинуть;
Мені ж плинути, плинути — плинути!..

1892

МАРГАРИТКА

Спускався вечір по долині,
І неба квітка — сонце йшло
В короні тихого проміння
І ласку, й мир землі несло.
І між камінням маргаритка
Цвіла під муром в бур'яні
І грілась в сонячнім огні.
І, дивлячись на сонце, квітка
В загоді мовила: «Й моя
В вінку голівка так сія!»

1893

РОДИНА

Тебе забудь... О ні! Забудь тебе не можна!
І поки слід життя в грудях моїх бринить,—
Тебе кохатиму, хоч ти катам безбожно
Здавен запродана — коритись і служить.
Бо, матінко моя, ти і в тяжкій неволі
Для мене краще всіх країв, коханців долі.

Якби збулись коли гарячі мрії сина,
І, рідная, тебе світ волі знов окрив,
Осяв тебе, морів північних жемчужиною,
То був би і гучний, і сміливий мій спів:
Але тебе й тоді б я не любив міцніше.
Бо — чим нещасніша — то тим ти нам рідніша.

Зазнавши канчуків, кайданів і в'язниць,
В терновому вінку ти ще дорогша нам.
І як сини стрільцем підбитої орлиці,
В святій твоїй крові, на задрість ворогам,
Берем до тебе ми любові жар гарячий
І сили беремо в крові твоїй орлячі.

1889

З Рішпена

СЕРЦЕ МАТЕРІ

Плохий умом, він духом пав
І, ніби раб, її кохав.

Раз — глузівниця чарівна —
Сказала в жарт йому вона:

«Голодний пес мій. Ти б дістав
І серце неньки псові дав».

Він нагострив блискучий ніж,
Блискучий ніж щонайгостріш,

І ще година не спливла,
Як мати трупом вже була.

До неї з серцем він біжить.
Спіткнувсь об камінь, впав... і вмить

Він серце випустив із рук.
Розлігся стогоном тут звук:

«Тверде каміння, сину мій.
Хай бог хранить тебе святий!»

1908

З «ПІСНІ ПІСЕНЬ»

I

Тільки стали мріти сни —
Любий голос чую:
«Сестро, сестро, відчини,
В тебе заночую!..

Ніч холодна. Повіва
Буровій горою,
І моя вся голова
Понялась росою».

«Любий, одіж роздягла,
Скинула я з себе,
Змила ніжки, як лягла,—
Не ступлю до тебе».

Милий щілку розтина,
Руку простягає,
І у тьмі мене вона,
Та рука, шукає..

Я здригнулась... Устаю,
Двері відчиняю:
«Милий, де ти?» І стою.
Тінь свою гойдаю.

Сон розвіявся, пропав...
Серце ж омліває:
Тут він був... Отут стояв...
А тепер — немає!..

1901

II

Раннім-рано, милий, встанем.
Як лежать ще роси.
В вертоград ходімо, глянем,
Чи цвіте він досі?

Чи вже яблуню окрили
Квітоньки пахучі?..
Там тебе на перса, милий,
Пригорну жагучі.

О, як пахнуть мандрагори!..
Яблуня вся в цвіті!..
Йдемо у гори, сині гори,
Млою оповиті!..

1901

* *
*

Під звуки тимпанів,
Цимбалів бряжчання
Мене ти поранив
Стрілою кохання.

І я танцювала,
Мов серна підбита,
А потім ридала
До білого світа.

І яблуня цвітом
Мене обсипала,
Мов дружнім привітом
Ранену втішала.

1900

* *
*

Коли б ти знав, як я нудилась,
Як муж на ліжку поруч спав,
Як думка горлицею билась
До тебе в ніч... коли б ти знав!

Коли б ти знав, як я ридала
На криші дому уночі
І руки з тугою ламала,
Тебе до себе зовучи!

Коли б ти знав, як довго ночі
Туман холодний не минав,
Як я проплакала всі очі...
Коли б ти знав, коли б ти знав!..

1900

* *
*

З гір далекого Лівану,
Де твій рід, сім'я твоя,
Тихо плине Йордану
Срібновода течія.

Ти вернувся в рідні гори,
Тільки вірю й знаю я:
Не забудеш ти Дебори,
І тебе — душа моя.

З гір далекого Лівану
Срібні струмені біжать.
І тебе твоя кохана
З гір тих буде дожидать.

1900

БЕДУІН

— Арабська кров — мій вірний кінь.
Таких нема і в падишаха.
І лине він, мов хмари тінь
Летить в степу на клич аллаха.

Його продать?..
Рукам джяура
Не осідлать
Мого Тимура!..

Послухай ти: чи можна взять
Руками жало блискавиці,
Коли почне вона снувать
Між хмар свої вогненні спиці?..

Пущу його,—
Бери без плати,
Коня мого...
Та не піймати!

Прощай, джяуре!..— Збив коня
Смоляноокій син пустині
І повний міці і вогня
Подавсь, мов вихор, по долині.

1900

* *
*

Вечір срібною росю
Тихо впав.
Сонний лотос над водою
Задрімав.

Ніч узгір'я повиває,
Сплять шпилі.
Ягуар вночі блукає
В синій млі.

Все послуло. Лиш немає
Сну мені.
Вийдеш? Ганг мене гойдає
На човні.

1901

Почнемо ж оповідання
Ми, братове, спозарання,—
З Володимира старого,
І продовжим до нового
Часу Ігоря, що сміло
Ум скріпив на мужне діло,
Духу ратного набрався
І за Руський край піднявся
З військом в поле половецьке
На буяння молодецьке.

Глянув він — аж сонце ясне
Серед дня на небі гасне;
Ніч все військо покриває.
Ігор війську промовляє:
«Лучче стятими нам бути,
Аніж полону набути!
Ну ж, на коней посідаймо,
Річку Дону пошукаймо!»

Не повірив князь приміті,
Бо хотілося уздріти
Дону синього, й дружині
Каже князь: «В чужій чужині
Хочу я списа зломити,
Хочу голову зложити
В славнім герці молодецькім
Там, на полі половецькім,
А чи з Дону вкупі з вами
Пити воду шеломами!»

Гей, Бояне наш преславний,
Соловейку стародавній!
Це б тобі тепер співати,
Соловейком тим пурхати,
Древом мисленим — думками.
А умом — під небесами,
Сполучаючи недавнє
І минуле стародавнє,
Шляхом рищучи Трояна
Через гори та поляни!
Так би Ігорю співати:
«Ой, не буря соколята

В степ широкий заганяла,
Ой, не галич налітала
Қоло Дону цокотати!»
А не то так розпочати,
Внук Велесів, от такою:
«Қоні ржуть ген за Сулою,
Труби в Новгороді грають,
Слава в Києві лунає...»

У Путивлі мають стязі.
Жде князь Ігор брата-князя,
Всеволода молодого.
Мовить слово той до нього:
«Гей, єдиний ти мій брате,
Святославич, світ завзятий,
Святославичі з тобою
Ми однаково обоє!
А сідлай-но, брате, коні,
А мої вже на припоні,
Нас у Курську дожидають.
А й курян моїх всі знають,
Қметі добре знакомиті,
Бо під трубами сповиті,
І зросли під шеломами,
А згодовані списками.
Знають всі вони байраки,
Повні стріл в них сагайдаки,
Туго стягнені в них луки,
І нагострені шаблюки.
А самі вони — степами
Рищуть сірими вовками,
Честі там собі шукають,
Князю слави здобувають!»

І ступив тоді негайно
У стремено злotosяйне
Ігор. В поле виїжджає,—
Меркне сонце, погасає...
Вкрила, стогнучи грозою,
Князю ніч дорогу тьмою;
В полі птаство сполошила,
Звірину у зграї збила.
Див завив у нетрі тмяній

І велить землі незнаній
Начуватись по Помор'ю,
По Посуллю, Сураж-морю,
Корсуню й тобі, поганський
Ідоле тмутараканський!
А до Дону манівцями,
Не готовими шляхами,
Половці біжать щосили,
І вози їх заскрипіли,
Наче зграї лебедині,
В північ злякані в пустині.

Ігор-князь на Дін прямує,
А біду вже птаство чує
І пасе над деревами.
Сторожать вовки ярами,
Десь-то грозу начувають.
На кістки орли скликають
Звіра. Гавкають лисиці
На щити червонолиці...

Руська земле з городами,
Ти далеко за горами!..

Довго ніч смерка. Згоріла
Світ-зоря. Мла степ укрила...
Соловейко засипає,
Гомін галичі вщухає.
Русь червоними щитами
Заступила степ рядами,
Собі честі здобуває,
Слави князеві шукає.

Ой, у п'ятницю ззарання,
На зорі, полки погані
Половецькі потоптали.
І, мов стріли ті, помчали
Чистим полем та ярами
З половецькими дівками.
З ними набрано без ліку
Силу паволок велику,
Оксамиту дорогого,
Срібла й золота до того.

А кожухами й саквами,
Розпашними опанчами
Почали мости мостити,
В болотах гатки гатити.
Все те Ігор дав дружині,
А собі узяв єдиний
Стяг червоний, коло його
Прапор кольору ясного,
Та здобуток молодецький —
Спис із срібла половецький.

На широкому роздоллі
Спить гніздо Олега в полі,—
Ген куди воно забилося!..
Бо на глум не породилось
Ані соколу ясному,
Ані кречету лихому,
Ні тобі, гидкій личині,
Чорний ворон-половчине!

А вже Гзак день-ніч до Дону
Робить вовчі перегони.
Слід Кончак йому вганяє,
Шлях до Дону прокладає.
А уранці на світанні
Червоніють зорі ранні:
День кривавий призвіщають,
З моря хмари насувають.
Хочуть, чорні, світ закрити,
Сонечь четверо затьмити...
Тріпотять в них шохвилини
Блискавиці ясно-сині..
Бути громові страшному,
Йти дощеві стріл з-за Дону!
Тут списам десь потрошиться,
Тут шаблям десь пощербитись
Об шеломи, куті з сталі,
Близько Дону, на Каялі!

Земле Руська з городами,
Ти далеко за горами!..

Ось вітри, Стрибожі внуки,
З моря стрілами без луків

Подихнули на дружину.
Загула земля. В хвилину
Помутились чисті ріки,
Вкрився пилом степ великий,
З вітром стяги розмовляють.
Половці то наступають
І від Дону, і від моря,
І з усіх усюдів поля.
Обступили, вражі діти,
Ні пройти, ні пролетіти,
Гиком степ загородили.
А їх русичі зустріли,
За червоними щитами
Мовчки стиснувшись рядами.

Гей, яр-туре Всеволоде,
Смілий дух тобою воде!
Ти з курянами своїми
Прищеш стрілами прудкими,
Крешеш гострими шаблями
Об шеломи з шишаками.
Де, яр-туре, ти проскачеш,
Де шоломом промаячиш —
Скрізь там голови рядами
Топчуть коні копитами,
І твоя шаблюка ломить
Там аварські шеломи!

Що йому, братове, рани,
Як забув він все кохане:
Честь, Чернігів, город рідний,
Золотий престол наслідний,
Жінки Глібівни обичай
І приятний любий звичай!..

...Проминули вік і слава
І Трояна, й Ярослава;
Відбулись, як час негоди,
І Олегові походи.
Князь Олег той по сконання
Все кував мечем повстання,
Засівав весь вік своїми
Землю стрілами прудкими...

Тільки ступить він у тее
У стремено золотее
Десь було в Тмутаракані,—
Ярослав великий давній
Вже той брязкіт зачуває;
Володимир запирає
У Чернігові щоранку
Всі прибрамки до останку...
А Бориса-князя слава
Привела на суд, лукава,
І судила не судила,
Не судивши положила
На Канині бідолагу,
За Олегову зневагу,
Мов на постіль на пухову —
На травиченьку шовкову.
Відтіля, з долини жалю,
В Київ батьків труп примчали
Ярополкові к Софії
Виноходці угорській.

За Олега Гореслава
Засівалася не слава,—
Безголов'я засівалось,
І росло, і розросталось.
В колотнечах тих негожих
Марнувався вік Дажбожих
Ясних внуків. Чоловіку
Вкорочали свари віку.
В ті часи у Руськім краї
Рідко ратаї гукали,
Часто ж ворони у полі
Грали, труп жручи на волі.
Тільки й знала галич мови:
«Полетім живитись знову!...»

Так у ті бої бувало,
А такого й не чували:
До вечірніх зір од ранку
І всю ніч безперестанку
Свищуть стріли, не змовкають,
На шеломах шаблі грають;
Крешуть, грають, не щербляться,

З тріском ратища трощаться
На незнаному роздоллі,
В половецькім чистім полі...
Збито землю копитами,
А засіяно кістками,
Кров'ю землю ту полито,
Та вродилося не жито:
Гей, зійшла там прорість друга,
По землі по Руській — туга.

Що чимсвіт шумить, лунає?..
Ігор військо повертає:
Вельми князю брата шкода —
Князя буй-тур Всеволода...
Бились день і другий бились,
В південь третього схилюлись
Славні Ігореві стязі...
Тут розбились різно князі,
Тут, на річці на Каялі,
Тут вина-крові не стало!
Тут Русь учту закінчила:
Всіх сватів перепоїла,—
І лягла в лиху годину
Тут за Руськую країну.
А від жалю полягає
Долом тирса степовая,
І дерева хияють віти,
Жалем-тугою побиті.

Невеселая година
Стала, братці! Вже пустиня
Силу руську поховала.
І Обіда там устала
У Дажбога-внука силах.
Увійшла вона, ступила,
Обернувшись у дівчину,
У Троянову країну.
Мов лебідка заплескала,
Крильми море схвилювала.
Коло Дону упадає,
За незгоду докоряє...

Через княжі ворожнечі
Постають негожі речі,—

Брат-бо брата дорікає.
«Те моє і це!» — гукає.
І взялись князі-владики
Про мале, як про велике,
Необачно розмовляти
І незгоду накликаючи.
А погані без одбою
В Руську землю йдуть війною...

Гей, далеко сокіл вдався,
Аж до моря домахався,
Птиць б'ючи! А князя раті —
Ой, уже не воскресати...
Плач постав услід за нею,
І над Руською землею
Жаль полинув, за собою
Одягаючи смагою
З смоляних рогів усюди
По шляху своєму люди.
І жіноцтво упадає:
«Милих лад у нас немає!
Їх ні думкою згадати,
Ні очима повидати!
А що срібла вже та злота —
Їх і мати неохота!..»

Стогне Київ-град журбою,
А Чернігів гіркотою.
Туга всюди розійшлася
Наче повідь розлилася
Повесні по суходолу.
А князі кують крамолу
Безустанно, без розбору.
А невірні без відпору
Йдуть на Русь чинші збирати,
По куниці з двору брати...

Всеволод та Ігор, смілі
Святославичі, збудили
Ту біду, що тіки-тіки
Святослав приспав великий,
Батько їх старий. Грозою

Поприборкав в бій із бою
Він поган лихих полками
І аварськими мечами.
Де провів свої він сили,—
Притоптав яри й могили,
Замулив озера й ріки,
Посушив струмні великі,
Трясовини всі та грязі;
А поганого їх князя
Кобяка із луки моря,
Од полків залізних вгору,
Наче вихор той крутячий,
Вирвав він. Упав ледачий
Князь у Києві в світлиці,
В Святославовій грідниці.
Венеційці і Морава,
Німці й греки Святослава
Прославляють-вихваляють,
Князя ж Ігоря вкоряють,
Що втопив на дні Каяли
Силу руськую без жалю,—
Дно їй злотом замостивши,
Та і сам загинув, зсівши
Із сидельця золотого
На кульбаку полонного.

Туга брами повиває,
А веселість поникає.
Святослав смутний сон бачить.

«Цю ніч в Києві неначе,—
Промовля він,— одягали
На горах мене ви й клали
У чернечому покрові
На підкладини тисові.
І вина ви набирали
В чашу синього, і клали
В нього жовчі... Потім далі
Сайдаками насипали
Жемчуг ви мені на груди
Із нечистої посуді...
І мене ви вгонобляли...
І неначе не стояли

Вже на теремі на місці
В мене гребені злотисті.
Всю ніч грали гайворони,
А де Плінськ, на оболоні,—
Стали нетрі... А кияни
Мов до моря йшли...»

«Когане! —

Так бояри одмовляли,—
Сон смутний цей — од печалі,
Туга розум полонила.
Двое соколів злетіло
Од престолу золотого
Князя-батька, щоб чужого
Пошукать, чи шеломами
Пити з Дону, а шаблями
Їм погані половчани
Всікли крила соколині
І в кайдани запутляли.
В третій день-бо темно стало,—
Смеркло двое сонець ясных,
Два стовпи погасло красних.
А за ними вслід два князі —
Святослав хоробрий разом
З Володимиром — схилились,
Мов два місяці спустилось
В синє море, вдягшись млою,
Хана сповнивши пихою.
Над Каялою покрила
Пітьма світ. Невірних сила,
Мовби виводок неситий
Леопардів, полонити
Руську землю заходилась.
На хвалу хула пустилась,
І на волю йде неволя,
І спустився Див на поле...
А вже й готськії дівчата
Стали грати-вигравати,
Коло моря заспівали,
Руським золотом забрянчали.
Прославляють час Бус-Хана,
Славлять помсту Шарукана...
Ми ж, дружина, від сьогодні
На веселощі голодні».

І тоді зронив-промовив
Святослав златее слово,
З слізьми змішане:

«Мій роде,

Ігорє і Всеволоде!
Рано стали ви буяти,
Честі-слави здобувати,
Та не з честю, любі діти,
Кров ворожу стали лити,
Ой, не з честю побідили!..
Ваше серце, діти милі,
З криці-сталі мов кувалось,
У сваволі гартувалось!
Що зробили ви зо мною
І з моєю сивиною?..
А не бачу сили й слави
Я вже й брата Ярослава
Із татранськими бійцями
І лихими топчачами...
Де Ревуги і Шелбири,
Де Могути і Олбири,
Що, не криючись щитами,
З захалявними ножами,
Дзвонячи у предків славу,
Розбивали криком лави?..
Ви ж рекли: «Самі здолаєм!
І самі собі придбаєм,
Поділивши предків славу,
Ще й новішої по праву!..»

А чи стало б дивом, діти,
І старому змолодіти?
Бо як сокіл обляняє,
То під небо птиць збиває,
Не дає гнізда в обіду,
Та нема ладу і сліду.
Од князів нема підмоги...
І зайшли часи убогі,
І в Ромні ось під шаблями
Половецькими з сльозами
Всі кричать, кленуть поганих...
Володимир-князь у ранах...
Горє Глібовій дитині!..

Як ся маеш в цій годині
Ти то, княже Всеволоде?
Чи тобі на ум не сходить
Думка — здалека летіти
Щирозлотний захистити
Батьків стіл?.. Тобі під силу
Розплескати Волгу цілу,
В бризки веслами розбити,
Дін шеломами розлити!
Будь ти з нами — по ногаті
Полонянок цінувати
Стали б ми, а по різані
Шли б невільники погані.
Бо тебе не научати
У полях-степях стріляти
Самострілами живими,
Гліба дітьми запальними!

Ти, буй-Рюриче звитяжний,
Ти, Давиде, князю зважний!
Чи не ваше військо з вами
Золотими шеломами
По кривавиці пливає?
Не воно ж ото рикає,
Наче тури ті від болю,
У степу, незнанім полі,
Переранені шаблями?..
Ой, ступіть, черга за вами,
У стремена золотії,
За зневаги наші злії,
Руську землю, край коханий,
І за Ігореві рани!..

Гостромисле Ярославе,
Князю Галицький! Во славі
На високому престолі
Ти сидиш в завидній долі!
Ти залізним військом гори
Попідпер угорські; в море
Шлях крулеві заступаєш,
Хід Дунаю зачинаєш.
Мечеш гори попід хмари,
По Дунаю чиниш кари
І суди. У край із краю

Скрізь гроза твоя лунає.
І ворота відчиняєш
Ти у Київ, і стріляєш
На султанів з золотого
Свого столу батьківського.
Ой, стріляй же, господине,
Кончака, лиху личину,
За отчизну, край коханий,
І за Ігореві рани!

Ти, Мстиславе, й ти, Романе!
Думка високо вас манить,
На відважне носить діло,
Наче соколів, що сміло
На вітрах буйних шугають,
Птаству лихо замишляють!
Є в вас панцирі залізні,
Є у вас шеломи грізні.
Перед ними затріщало,
І земель багато впало:
Ханова, Литва, Ятвяги
Й Деремела. Свої стяги
Половецькая буй-сила
Під мечі вам нахилила.

Та для Ігоря вже гасне.
Западає сонце ясне.
Не на добре поронило
Древо листя: поділили
Понад Россю і Сулою
Города поміж собою
Вороги... Уже не встати
З мертвих Ігоревій раті!..

Княже, Дін тебе гукає!
Дін князів усіх скликає!
Та поспіли, прилетіли
Тільки Ольговичі смілі...

Ви ж, Ингварю й Всеволоде,
Три брати з Мстислава роду,
Шестикрильці не плохі ви,
Не в плохім гнізді зросли ви,

Бойовими жеребами
Власть закріплено за вами!
Чи шоломів в вас не стало,
Чи щитів і ратищ мало?
Перетніть шляхи прудкими
З поля стрілами своїми,—
За отчизну, край коханий,
І за Ігореві рани!..

Не тече Сула струєю
Срібноводою своєю
В Переяслав; каламутна
І Двина тече могутня
В землю грізних половчанів,—
Чутно крики й там поганів...
Ізяслав один шаблями
У Литви над шеломами
Прогримів, та тільки славу
Знизив дідові Всеславу.
Сам же, зраний шаблями,
Під червоними щитами
Впав на ліжку на криваве
І промовив: «Ізяславе,
Маєш учту ти єдину,
Що вночі твою дружину
Птахи крилами вдягали,
Звірі кров її злизали!..»
Не було там його роду —
Брячислава й Всеволода —
Й сам із тіла молодого
Крізь намиста золотого,
Наче зерно колос в сушу,
Він зронив жемчужну душу.
Мовкнуть співи, затихають,
Городенські труби грають...

Ви ж то, княже Ярославе
І онуки всі Всеслава,
Короговки похиляйте
І мечі свої сховайте,
Бо від слави ви відстали,
Що діди в боях придбали!
Бо у сварах безустанних

Ви й накликали поганих
В землю Руську на Всеслава.
Через вас іде неслава
І біда од половчина,
Через вас край руський гине».

Не на красную дівчину —
Кинув жереб на вітчину,
На Трояна сьомім віці
Князь Всеслав. На патерицю
Спершись, він в сідло сідає.
Скаче в Київ. Дотикає
Краєм ратища ясного
До престолу золотого.
Лютим звірем опівночі
Із Білгорода проскочив,
Як земля укрилась млами;
Вранці ж вдарив острогами
І ворота розчиняє
У Новгороді. Збиває
Стародавню добру славу
Любомудру Ярославу.
Од Дудуток до Немиги
Робить вовчі перебіги...

На Немизі не снопами
Стелють тік, а головами,
І булатними ціпами
Там молотять... Животами
Серед току полягають,
З тіла душу одвівають...
Там, по берегу, криваву
Ниву всіяно на славу,
Та не зерном, а костями,
Краю руського синами!..

Князь Всеслав судив громаду;
Города рядив по ряду
Він князям, а сам ночами
Рискав вовчими тропами.
До півнів в Тмутаракані
Із-під Києва він стане,
Перебігши без упину

Хорсу шлях у ніч єдину.
Вранці в Полоцьку, в Софії,
Вдарять в дзвони голоснії
На заутреню святую,—
Вің у Києві те чує!..
Та хоч мав при дужім тілі
Віщу душу, мислі смілі,
А біди зазнав немало,
І Боянові упало
Ні про кого, як про нього
Слова мовити такого:
«Будь і хитрий, і умілий,
Будь, як птиця, легкокрилий,
А од божого од суду
Не подінешся нікуди!..»
Довго, Русь, тобі стогнати,
Перші часи поминати,
Перших князів! Та немога
Володимира старого
До гори було прибити!..
Став князь Рюрик володіти
Стягами, а другі стязі
У руках Давида князя.
Хоч роги стяги ті мають,—
Діл вони в них замітають:
Слави з них князям немає.
Славлять князів на Дунаї».

Перед світом раним-рано
Чути голос Ярославни:
«Ой, долину по Дунаю
Я зозуленькою з гаю,
У Каялі свій хутровий
Обмочу рукав бобровий,
Витру рани почорнілі
На могутнім княжім тілі!..»

У Путивлі вранці-рано
Кличе з муру Ярославна:
«Вітре, вітре, господине!
Чом так вієш без упину?
Чом ти ханські гострі стріли
Мчиш на військо лада миле?»

Мало втіх для тебе мати —
В небі хмари розбивати?
Мало, вітре, на просторі
Кораблі гойдати в морі?..
Нащо ж радість, господине,
Ти розніс в пустині?..»

У Путивлі з муру славна
Проквиляє Ярославна:
«Дніпре, Дніпре мій широкий!
Ти, Словутичу, високі
Рушив гори кременецькі
У країні половецькій.
Святослава ніс човни ти
Кобякове військо бити,—
Принеси ж мені з собою,
Дніпре, тихою водою
Миле ладо, щоб до нього
Ранку раннього, ясного
Сліз на море я не слала!..»

У Путивлі край забрала
Не зозуля проквиляє,—
Ярославна промовляє:
«Сонце, світе мій єдиний,
Мій пресвітлий господине!
Всім ти тепле, всім ти ясне,
Всім веселе і прекрасне.
Нащо ж промінь ти схилило
Й військо лада потомило
В полі згагою гіркою?
Нащо луки їх смагою
На безвідді поспрягало,
Тули тугою заткало?..»

Опівночі море прище.
Потяглись тумани вище.
Каже Ігорю годину
Втечі в рідну країну
Бог з полону степового
До престолу золотого.

Погаса зоря. Смеркає.
Ігор спить не спить — зміряє

Поле думкою легкою
Поза Тором за рікою
До Дінця в його діброви.
Опівночі кінь готовий...
Тсі!. Овлур свистить з-за річки:
Князю знак дає до втічки...
Князя з вежі викликає...

Загула земля. Сухая
Шелестить трава. Здригнулись
Білі вежі й похитнулись...
Кинувсь Ігор попід гаєм —
Вітроногим горностаєм,
Білим гоголем — водою,
На коня схопивсь стрілою.
Зскочив босим вовком з нього.
Полетів Дінця ясного
Срібноросими лугами.
Знявся соколом під млами,
Підбиваючи по сліду
Гуси й лебеді к обідю...

Гей, як князь, мов сокіл, знявся,
Вслід Овлур вовком подався,
Ранню росу за собою
Оббиваючи ходюю.

Добрих коней перегнали.
Каже їм Донець: «Не мало
Слави князеві, досади —
Кончаку, Русі — відрати!»
Каже Ігор: «Ой, не мало
І тобі хвали припало
І величчя, Донче милий!
Ніжив князя ти на хвилі,
Слав йому ти берегами
Шовк зелений під ногами.
Одягав густими млами
У гаях під деревами.
Вмів на водах доглядати
Білим гоголем крилатим,
На струях стеріг чайками,

А на вітрі — вутоньками.
От вже Стугна не така,
В неї й слава тим лихая,
Як пожре чужі притоки,
Розпуска в кущах протоки.
Потопила так, лукава,
Молодого Ростислава.
Обливається сльозами
Над мутними берегами
Дніпровими бідна мати,
Тяжко тужить по княжаті.
Квіти з жалощів пов'яли,
І дерева посхиляли,
Сумом-тугою повиті,
До землі зелені віти».

Не сороки налітали,
На кущах застрекотали,—
Ой, по Ігореву сліду
То Кончак із Гзаком їде.
В час той ворони не грали,
Стихла галич, позмовкали
І сороки. Тільки стиха
Дятли стуком, чувши лихо,
Князю стежку намічали,
І піснями зустрічали
Солов'ї веселу зорю.

Кончакові Гзак говорить:
«До гнізда буй-сокіл лине,
Соколя ж у нас загине:
В полі стрілами своїми
Розстріляєм золотими».
Одмовля Кончак до Гзака:
«Ні, як сокіл-забіяка
До гнізда свого долине,—
Запутляймо на дівчині
Соколя». І Кончакові
Знову Гзак одвітно мовить:
«Як дівчам його спутляєм,
Соколя й дівча програєм.
Стане птаство нас на волі
В половецькім бити полі...»

Приказав Боян преславний,
Піснетворець стародавній,
Тих Олега й Ярослава,
Про годину Святослава:
«О когане! Хоч і важко
Голові без плеч, та тяжко
Без голівоньки й для тіла!..
Русь без князя сиротіла.
Ясно сонце в небі сяє,—
Ігор-князь у Руськім краї!
По Дунаєві дівчата
Почали пісень співати,
Спів їх море пролітає,
В славнім Києві лунає.
На Боричев к Пирогощі
Іде Ігор-князь на прощу.
Раді землі, і веселі
По Русі міста і села.
Скрізь старим князям співають
І молодших величають:
Слава Ігорю в рід з роду!
Слава туру — Всеволоду!
Володимирові — слава!
Всі князі й дружина здорові
Довгі літа пробувайте,
І, як звіку, побивайте
За християн поган і нині!
Слава князям і дружині!

Амінь.

Бахмут
20 січня — 20 лютого
1894 р.

Микола Чернявський написав велику кількість поетичних, прозових та публіцистичних творів. Але більшість із них так і не побачили світу аж до радянських часів. Тільки незначна частина творчого доробку письменника була надрукована в журналах «Киевская старина», «Нова громада», «Літературно-науковий вісник» та ін., а також в альманахах, що виходили на той час на Україні. Окремими виданнями вийшли лише три поетичні збірки М. Чернявського. 1895 року в Харкові — «Пісні кохання», 1898 року в Бахмуті — «Донецькі сонети» і 1903 року в Києві — «Зорі». І тільки в радянський час, 1920 року, з нагоди ювілею письменника в Херсоні були надруковані три книжки його поезій і три книжки прози, які виходили окремими випусками.

В 1927—1931 роках в зв'язку з 60-річчям М. Чернявського кооперативне видавництво «Рух» випустило найбільш повне, десяти томне видання творів письменника. Крім раніше друківаних речей, в це видання увійшли твори, які свого часу з різних причин ніде не були надруковані.

Твори, що ввійшли до цього двотомника, друкуються за виданням: Микола Чернявський. Твори, т. I—X, Харків, «Рух», 1927—1931. (Далі: Твори, т. I—X).

У десяти томному зібранні творів автор згрупував свої вірші за певними тематичними циклами, які не відбивали еволюції його творчості, оскільки були написані в різні часи.

У нашому виданні твори розміщені в хронологічній послідовності, крім збірок віршів «Пісні кохання» і «Донецькі сонети», які укладені за тематичним та ідейно-художнім принципом і мають спільну дату «1888—1895», «1889—1896», а також циклів «Люди і книги» та «Крим». Цикл «Гіганти» до десяти томника творів М. Чернявського не входить, а тому подається за виданням: Микола Чернявський. Поезії. К., «Радянський письменник», 1959, стор. 424—426.

Окремим розділом подано переклади письменника, в тому числі й переклад «Слова про похід Ігоря», який автор здійснив 1894 року, але потім працював над ним аж до 1924 року.

Подаючи тексти за нормами сучасного українського правопису, упорядник намагався зберегти характерні фразеологічні вирази й ту частину лексики і її відмінкові форми, що властиві М. Чернявському як письменникові.

Датування творів, проведене автором для десяти томного видання, і примітки, подані ним до кожного тома, використані і в нашому виданні.

«Лле золото сонце, квітки розвиває». Вперше надруковано в збірці Миколи Чернявського «Поезії. Книга I. Молодість. Ювілейне видання». Херсон, 1920.

Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. II.

«Одна я на світі...». Вперше надруковано там же.

Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 12.

В огні повстання (Уривок). Вперше надруковано там же.

Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 13—14.

«Люблю я свій прекрасний край...». Вперше надруковано там же.

Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 15.

«Сніг падає з неба... Легкими листами...». Вперше надруковано там же.

Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 15—16.

Зоряний шлюб. Вперше надруковано там же.

Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 16—17.

Шлях. Вперше надруковано в збірці поезій Миколи Чернявського «Зорі», К., 1903.

Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 18—19.

«Тихо у небі блакитнім пливе...». Вперше надруковано в збірці Миколи Чернявського «Поезії. Книга I. Молодість. Ювілейне видання». Херсон, 1920.

Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 19.

За суха. Вперше надруковано там же.

Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 20.

Ніч. Вперше надруковано там же.

Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 20—21.

Кримські гості. Вперше надруковано там же.

Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 25—28.

Скеля. Вперше надруковано там же.

Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 28—30.

- «Всі надії мої...». Вперше надруковано там же.
Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 31.
- «Нехай нас темнота тупа обезславе». Вперше надруковано там же.
Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 31.
- «Вірю — не згину я в пільмі дочасно...». Вперше надруковано там же.
Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 34.
- Брат. Вперше надруковано там же.
Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 35.
- Каторга. Вперше надруковано там же.
Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 35—36.
- «Поміж хмар веселка грає...». Вперше надруковано там же.
Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 36.
- Пісня бенкетова. Вперше надруковано там же.
Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 38—39.
- Товаришеві. Вперше надруковано там же.
Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 39.
- Огні безодні. Вперше надруковано в збірці поезій Миколи Чернявського «Зорі», К., 1903.
Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 42.
- «Рояль ридав, немов людина...». Вперше надруковано там же.
Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 42—43.
- «Я не прохаю в тебе, боже...». Вперше надруковано в збірці Миколи Чернявського «Поезії. Книга I. Молодість. Ювілейне видання», Херсон, 1920.
- Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 44.
- «Не під співи та музику...». Вперше надруковано там же.
Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 45—46.
- «Ніченько, нічко...». Вперше надруковано в збірці поезій Миколи Чернявського «Зорі», К., 1903, під заголовком «До ночі».
Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 47.
- Без долі. Вперше надруковано в збірці Миколи Чернявського «Поезії. Книга I. Молодість. Ювілейне видання», Херсон, 1920.
Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 52—53.
- Аттила. Вперше надруковано там же.
Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 72—74.
- Дзвони. Вперше надруковано там же.
Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 83—84.

«Просторо і вільно у нас на Україні...». Вперше надруковано там же.

Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 95.

Питання. Вперше надруковано в збірці поезій Миколи Чернявського «Зорі», К., 1903.

Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 96—97.

«Сини України!. Згадайте минуле...». Вперше надруковано в збірці Миколи Чернявського «Поезії. Книга 3. Молодість. Ювілейне видання», Херсон, 1920.

Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 109—110.

Степ. Вперше надруковано в збірці поезій Миколи Чернявського «Зорі», К., 1903.

Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 111—112.

Легенда. Вперше надруковано там же.

Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 112.

Рідний край. Вперше надруковано там же.

Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 115—119.

Хліб. Вперше надруковано в збірці Миколи Чернявського «Поезії. Книга 3. Молодість. Ювілейне видання», Херсон, 1920.

Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 120—121.

«Ми любим все — в квітках, прикрасах...». Вперше надруковано там же.

Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 123.

«Глухою темною стіною...». Вперше надруковано в збірці поезій Миколи Чернявського «Зорі», К. 1903.

Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 143.

Тиша. Вперше надруковано в т. VI «Творів», стор. 144.

Друкується за цим виданням.

«За могилою могила...». Вперше надруковано в збірці поезій Миколи Чернявського «Зорі», К., 1903.

Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 149.

«Ти не загинеш, Україно!». Вперше надруковано в т. VI «Творів», стор. 150—151.

Друкується за цим виданням.

Сирота. Вперше надруковано там же, стор. 151—152.

Друкується за цим виданням.

Хуртовина. Вперше надруковано там же, стор. 153—154.

Друкується за цим виданням.

«Весна, весна!.. Прощай, зима...». Вперше надруковано там же, стор. 154.

Друкується за цим виданням.

Сільський вечір. Вперше надруковано в збірці поезій Миколи Чернявського «Зорі», К., 1903.

Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 155—156.

«В яснім блакитному просторі...». Вперше надруковано в т. VI «Творів», стор. 156.

Друкується за цим виданням.

На рідній ниві. Вперше надруковано в збірці поезій Миколи Чернявського «Зорі», К., 1903.

Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 157.

«Не лебідка ячить, аж луна йде в степах...». Вперше надруковано там же, під заголовком «Ах, оддайте мені».

Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 158.

«В країно, В країно, отчизна моя!». Вперше надруковано в т. VI «Творів», стор. 159.

Друкується за цим виданням.

Осінь. Вперше надруковано в збірці поезій Миколи Чернявського «Зорі», К., 1903.

Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 159—160.

«Не в лоні рідного народу...». Вперше надруковано там же.

Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 160—161.

Шевченко. Вперше надруковано в т. VI «Творів», стор. 165—166.

Друкується за цим виданням.

«Не пришукуй з неправдою згоди...». Вперше надруковано в збірці поезій Миколи Чернявського «Зорі», К., 1903.

Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 166—167.

Меч. Вперше надруковано в т. VI «Творів», стор. 167.

Друкується за цим виданням.

Народ і ми. Вперше надруковано там же, стор. 167—169.

Друкується за цим виданням.

Мій спів. Вперше надруковано в збірці поезій Миколи Чернявського «Зорі», К., 1903.

Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 169—170.

«Замовкла наша Україна». Вперше надруковано в т. VI «Творів», стор. 172.

Друкується за цим виданням.

Дочка. Вперше надруковано там же, стор. 176.

Друкується за цим виданням.

Катеринослав (Уривок). Вперше надруковано там же, стор. 177—180.

Друкується за цим виданням.

Testamentes nostrae vitae. Вперше надруковано там же.
Друкується за цим виданням.

«Так, треба жити...». Вперше надруковано там же,
стор. 182—183.

Друкується за цим виданням.

Голодні. Вперше надруковано в збірці поезій Миколи Чер-
нявського «Зорі», К., 1903.

Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 184—186.

«В скрутні часи життя важкого...». Вперше надру-
ковано в т. VI «Творів», стор. 187—188.

Друкується за цим виданням.

Кайдани. Вперше надруковано там же, стор. 188—189.

Друкується за цим виданням.

«Коли, як віл, Ізраїль шию...». Вперше надруковано
там же, стор. 190.

Друкується за цим виданням.

«...І снилася мені країна друга...». Вперше надру-
ковано там же, стор. 190—191.

Друкується за цим виданням.

«Коли вечірньою добою...». Вперше надруковано там
же, стор. 191.

Друкується за цим виданням.

«Минуть віки — нові пророки...». Вперше надрукова-
но там же, стор. 191.

Друкується за цим виданням.

«По полю чистому для неї...». Вперше надруковано
там же, стор. 192.

Друкується за цим виданням.

Вечірні мрії. Вперше надруковано в збірці поезій Миколи
Чернявського «Зорі», К., 1903.

Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 193—196.

В бурсі. Вперше надруковано в т. VI «Творів», стор. 197—199.

Друкується за цим виданням.

Великі слова. Вперше надруковано там же,
стор. 199—200.

Друкується за цим виданням.

На колії. Вперше надруковано там же, стор. 203—204.

Друкується за цим виданням.

Україні (Три сонети). Вперше надруковано в збірці поезій
Миколи Чернявського «Зорі», К., 1903, під заголовком «Три со-
нети».

Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 206—207.

Конвалії. Вперше надруковано в т. VI «Творів», стор. 219—220.

Друкується за цим виданням.

«Як фіалка, ти вродлива...». Вперше надруковано там же, стор. 230.

Друкується за цим виданням.

Цар. Вперше надруковано там же, стор. 229.

Друкується за цим виданням.

Цар і море. Вперше надруковано там же, стор. 232—233.

Друкується за цим виданням.

«Невеселі пісні довелось нам співать...».

Вперше надруковано там же, стор. 233.

Друкується за цим виданням.

«Не придбаю честі, слави...». Вперше надруковано там же, стор. 241.

Друкується за цим виданням.

В міщанському царстві. Вперше надруковано там же, стор. 242—243.

Друкується за цим виданням.

Гуань Ді (Легенда хінська). Вперше надруковано там же, стор. 243.

Друкується за цим виданням.

Напровесні. Вперше надруковано там же, стор. 244.

Друкується за цим виданням.

Черниця. Вперше надруковано там же, стор. 245.

Друкується за цим виданням.

«У вікно мое весняне...». Вперше надруковано в збірці поезій Миколи Чернявського «Зорі», К., 1903.

Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 246.

У піст. Вперше надруковано в т. VI «Творів», стор. 246.

Друкується за цим виданням.

«Пливучим оливою холодним...». Вперше надруковано там же, стор. 247.

Друкується за цим виданням.

Балада зір. Вперше надруковано в збірці поезій Миколи Чернявського «Зорі», К., 1903.

Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 252.

«Веди мене, я йду з тобою!». Вперше надруковано в т. VI «Творів», стор. 254.

Друкується за цим виданням.

«Я в двадцять літ одстав од віку...». Вперше надруковано там же, стор. 255—256.

Друкується за цим виданням.

Кривавий слід. Вперше надруковано в збірці поезій Миколи Чернявського «Зорі», К., 1903.

Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 266—267.

«Знавці мистецтва, Соломони...». Вперше надруковано в т. VI «Творів», стор. 270.

Друкується за цим виданням.

Остання пісня Сафо. Вперше надруковано там же, стор. 271—272.

Друкується за цим виданням.

Король. Вперше надруковано там же, стор. 275.

Друкується за цим виданням.

Північний воевода. Вперше надруковано там же, стор. 281—283.

Друкується за цим виданням.

«Ще хлопцем, шляхом і дучи...». Вперше надруковано там же, стор. 295.

Друкується за цим виданням.

«Я дум своїх не віддавав...». Вперше надруковано там же, стор. 296.

Друкується за цим виданням.

Гомер. Вперше надруковано там же, стор. 300.

Друкується за цим виданням.

«О, як хотів би я тебе вітати, море...». Вперше надруковано в збірці поезій Миколи Чернявського «Зорі», К., 1903.

Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 304—305.

«Слава богу, живемо...». Вперше надруковано в т. VI «Творів», стор. 307—308.

Друкується за цим виданням.

Дяки-пиворізи. Вперше надруковано там же, стор. 308.

Друкується за цим виданням.

«Не стринуться в друге широкі шляхи...». Вперше надруковано в збірці поезій Миколи Чернявського «Зорі», К., 1903.

Друкується за виданням: Твори, т. VII, стор. 5.

Журба. Вперше надруковано там же.

Друкується за виданням: Твори, т. VII, стор. 8—9.

Поворот зими. Вперше надруковано там же.

Друкується за виданням: Твори, т. VII, стор. 12.

«В житейськiм морі-океані...». Вперше надруковано в т. VII «Творів», стор. 13.

Друкується за цим виданням.

«— На коня, на коня!» — продзижчала сурма. Вперше надруковано там же, стор. 14.

- Друкується за цим виданням.
«Гроза минула — й хмари далі...». Вперше надруковано там же, стор. 14.
- Друкується за цим виданням.
«Як чорна галич восени...». Вперше надруковано там же, стор. 15.
- Друкується за цим виданням.
Шекспір (Сонет). Вперше надруковано там же, стор. 18.
- Друкується за цим виданням.
«Я не відбився від кайданів...». Вперше надруковано в збірці поезій Миколи Чернявського «Зорі», К., 1903.
- Друкується за виданням: Твори, т. VII, стор. 29—30.
- «О ви, хто носить срібні шати...». Вперше надруковано в т. VII «Творів», стор. 30.
- Друкується за цим виданням.
«Сором в п'ять м'яких духа...». Вперше надруковано в збірці поезій Миколи Чернявського «Зорі», К., 1903.
- Друкується за виданням: Твори, т. VII, стор. 31—32.
- Царівна. Вперше надруковано в т. VII «Творів», стор. 32—33.
- Друкується за цим виданням.
Сон велетня. Вперше надруковано там же, стор. 67—68.
- Друкується за цим виданням.
Весняний випал. Вперше надруковано там же, стор. 70.
- Друкується за цим виданням.
«Хай гасять світ...». Вперше надруковано там же, стор. 70.
- Друкується за цим виданням.
До сонця. Вперше надруковано там же, стор. 72.
- Друкується за цим виданням.
«На мертвий степ гроза найшла». Вперше надруковано там же, стор. 78—79.
- Друкується за цим виданням.
Після бурі. Вперше надруковано там же, стор. 81.
- Друкується за цим виданням.
«Знов невідступно обгортає...». Вперше надруковано в збірці Миколи Чернявського «Зорі», К., 1903.
- Друкується за виданням: Твори, т. VII, стор. 82—83.
- Цар Петро. Вперше надруковано в т. VII «Творів», стор. 83.
- Друкується за цим виданням.
«Не полем чистим, що весною...». Вперше надруковано в збірці поезій Миколи Чернявського «Зорі», К., 1903.
- Друкується за виданням: Твори, т. VII, стор. 84.

Нотатки. Вперше надруковано в т. VII «Творів», стор. 92—96.

Друкується за цим виданням.

На Новий рік. Вперше надруковано в збірці поезій Миколи Чернявського «Зорі», К., 1903.

Друкується за виданням: Твори, т. VII, стор. 97.

За клик до моря. Вперше надруковано там же.

Друкується за виданням: Твори, т. VII, стор. 98.

«Що найкращі наші роки...». Вперше надруковано там же.

Друкується за виданням: Твори, т. VII, стор. 98—99.

Вогні. Вперше надруковано там же.

Друкується за виданням: Твори, т. VII, стор. 102—103.

Косарі. Вперше надруковано в т. VII «Творів», стор. 105.

Друкується за цим виданням.

«Де ви, вільні, незаказані...». Вперше надруковано там же, стор. 106—107.

Друкується за цим виданням.

В Донецькому краї. Вперше надруковано там же, стор. 107—108.

Друкується за цим виданням.

«Грими сурмою бойовою...». Вперше надруковано там же, стор. 108.

Друкується за цим виданням.

Шахтар. Вперше надруковано в українському декламаторі «Розвага», т. II, К., 1908.

Друкується за виданням: Твори, т. VII, стор. 109—110.

Хмара. Вперше надруковано в т. VII «Творів», стор. 112—117.

Друкується за цим виданням.

«Не падаймо духом, не знижуймось, друзі!...». Вперше надруковано там же, стор. 117—118.

Друкується за цим виданням.

Дума старого дворянина. Вперше надруковано там же, стор. 118—119.

Друкується за цим виданням.

Вогні життя (Ямби). Вперше надруковано там же, стор. 120—121.

Друкується за цим виданням. До поезії в першодруку автор подав таку примітку: «Один з російських критиків колись зауважив, що даремно ми, слов'яни, думаємо, що пишемо вірші тим чи іншим загальноприйнятим складом: ямбом, хореем тощо. Ми тільки нашвидку підганяємо слова під той чи інший склад, і коли з віршу, мовляв, хоч ямбічного, взяти те чи інше окреме слово і спи-

нитись на ньому, то воно являтиме собою не ямб, а хорей, або анапест, чи амфібрахій. Тільки такі мови, як французька, в якій наголоси стоять обов'язково на останньому складі, дає змогу поетові написати справжні ямби, без ніякої домішки. В російській поезії критик не знаходив ні однієї поезії, написаної виключно ямбом, а як зразок хороя приводив один тільки вірш Пушкіна: «Буря мглою небо кроет». Бо вже другий вірш тієї поезії складається: з хороя — Вихри, дактиля — сніжніє, і ямба — крутя.

Щоб переконати подібних згаданому критиків, що й слов'янські мови, а в тому числі й українська, придатні для складання віршів якими завгодно стопами, що тут питання не в законах мови, а в техніці вірша, я написав оці ямби, дозволяючи собі утворювати неприродні ямби тільки з двох односкладових слів. Правда, й без цього можна обійтись, але це надавало б віршам надмірної штучності, а мові — непотрібної незграбності.

«О й зів'яла я...». Вперше надруковано в збірці поезій Миколи Чернявського «Зорі», К., 1903.

Друкується за виданням: Твори, т. VII, стор. 126.

З циклу «Пісні кохання». Вперше цикл надруковано окремою книжкою «Пісні кохання», Харків, 1895. Поезії «Час один кохання чарам» і «Епілог» вперше надруковані в т. VII «Творів», стор. 203—204.

Друкується за виданням: Твори, т. VII, стор. 169—204.

«Мов хвилі в морі, повлягались...». Вперше надруковано в т. VII «Творів», стор. 138.

Друкується за цим виданням.

Зоряна ніч. Вперше надруковано в збірці поезій Миколи Чернявського «Зорі», К., 1903.

Друкується за виданням: Твори, т. VII, стор. 140—141.

Бескет. Вперше надруковано в «Літературно-науковому віснику», 1900, кн. IV.

Друкується за виданням: Твори, т. VII, стор. 143.

«Я і чорна, і смуглява...». Вперше надруковано в т. VII «Творів», стор. 146.

Друкується за цим виданням.

Урожай. Вперше надруковано в двох виданнях 1903 року: в альманасі на згадку про П. О. Куліша «Дубове листя», К., 1903, та в збірці Миколи Чернявського «Зорі», К., 1903.

Друкується за виданням: Твори, т. VII, стор. 149—151.

«Степ і степ, один без краю...». Вперше надруковано в збірці Миколи Чернявського «Зорі», К., 1903.

Друкується за виданням: Твори, т. VII, стор. 151.

Пісня бенкетова. Вперше надруковано там же.

Друкується за виданням: Твори, т. VII, стор. 152.

Н а р о д. Вперше надруковано в т. VII «Творів», стор. 153—154.

Друкується за цим виданням.

Г р о з а. Вперше надруковано там же, стор. 155—156.

Друкується за цим виданням.

«Прожити вік свій тихомирно...». Вперше надруковано там же, стор. 156—157.

Друкується за цим виданням.

«Б о ю с ь я глянуть правді в вічі...». Вперше надруковано там же, стор. 157—158.

Друкується за цим виданням.

Н а крилах. Вперше надруковано в збірці поезій Миколи Чернявського «Зорі», К., 1903.

Друкується за виданням: Твори, т. VII, стор. 159—160.

О р е л. Вперше надруковано в українському декламаторі «Розвага», К., 1905.

Друкується за виданням: Твори, т. VII, стор. 160.

З циклу «Люди й книги» (Нотатки й епіграми). Вперше надруковано в т. VII «Творів», стор. 161—168.

Друкується за цим виданням.

Донецькі сонети. Вперше цикл надрукований окремою книжкою 1898 року в Бахмуті. Перший вірш «Я бачу знов вас, рідні гори!» друкувався під заголовком «З дороги»; «Вина сліз матерніх за мною» — «Розвага»; «О Донче, Донче тиховодий...» — «О Донче, Донче!...»; «Весна» — «Весна, весна!..»; «Весняної ночі» — «В весняну ніч». Для VII тома «Творів» автор деякі сонети переробив і подав у новій стилістичній редакції. В нашому виданні цикл друкується за текстом сьомого тома «Творів», стор. 205—218.

«З того часу, як пильним оком сина...». Вперше надруковано в т. VIII «Творів», стор. 5.

Друкується за цим виданням.

Наші села. Вперше надруковано в антології «Українська муза», К., 1909.

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 107—109.

«Встань зі мною, хто несплячий!...». Вперше надруковано в т. VIII «Творів», стор. 6.

Пісні предків. Вперше надруковано в збірці поезій Миколи Чернявського «Зорі», К., 1903.

Друкується за виданням: Твори, т. VIII, стор. 7.

Рідний край (Акростих). Вперше надруковано в т. VIII «Творів», стор. 8.

Друкується за цим виданням.

Відповідь співця. Вперше надруковано в збірці поезій Миколи Чернявського «Зорі», К., 1903.

Друкується за виданням: Твори, т. VIII, стор. 9.

«О небо ясне! Під тобою...». Вперше надруковано в т. VIII «Творів», стор. 10—11.

Друкується за цим виданням.

Відповідь. Вперше надруковано там же, стор. 12.

Друкується за цим виданням.

В голодний рік. Вперше надруковано в збірці поезій Миколи Чернявського «Зорі», К., 1903.

Друкується за виданням: Твори, т. VIII, стор. 14—15.

Харпак. Вперше надруковано в т. VIII, «Творів», стор. 136—137.

Друкується за цим виданням.

Гультай. Вперше надруковано там же, стор. 141—142.

Друкується за цим виданням.

«Одна я на світі...». Вперше надруковано в збірці поезій Миколи Чернявського «Зорі», К., 1903.

Друкується за виданням: Твори, т. VIII, стор. 133—134.

«Ой у темнім гаї...». Вперше надруковано в т. VIII «Творів», стор. 129.

Друкується за цим виданням.

Доля. Вперше надруковано в збірці поезій Миколи Чернявського «Зорі», К., 1903.

Друкується за виданням: Твори, т. VIII, стор. 128—129.

Перли. Вперше надруковано там же.

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 154.

Море грає. Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 140—141.

Друкується за цим виданням.

«Тихо гоїдаються в синьому морі...». Вперше надруковано в альманасі на згадку про П. О. Куліша «Дубове листя», К., 1903.

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 129—130.

«Як люблю піти весною...». Вперше надруковано в збірці поезій Миколи Чернявського «Зорі», К., 1903, під заголовком «Воля».

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 90—91.

«Якщо казати правду щиро...». Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 251.

Друкується за цим виданням.

Поезія. Вперше надруковано там же, стор. 252.

Друкується за цим виданням.

«Тобі — пісень і дзвони ліри...». Вперше надруковано в збірці поезій Миколи Чернявського «Зорі», К., 1903.

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 214.

Лермонтову. Вперше надруковано в т. VIII «Творів», стор. 87.

Друкується за цим виданням.

До пісні. Вперше надруковано в «Літературно-науковому віснику», 1899, кн. VIII.

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 214.

«О, постій, не лишай!». Вперше надруковано в т. VIII «Творів», стор. 18.

Друкується за цим виданням.

Монолог. Вперше надруковано там же, стор. 19—20.

Друкується за цим виданням.

Дніпровські пороги. Вперше надруковано там же, стор. 23—24.

Друкується за цим виданням.

«Іх двоє зійшлося... Невидні і бідні...». Вперше надруковано в збірці поезій Миколи Чернявського «Зорі», К., 1903.

Друкується за виданням: Твори, т. VIII, стор. 27.

«Ой помалу, мій милесенький...». Вперше надруковано там же.

Друкується за виданням: Твори, т. VIII, стор. 127—128.

Нива. Вперше надруковано там же.

Друкується за виданням: Твори, т. VIII, стор. 137—138.

«Ой піду я в чисте поле...». Вперше надруковано там же.

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 120

«Тиша в холоді заснула». Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 122.

Друкується за цим виданням.

«Оповитий життя безпросвітними снами...». Вперше надруковано там же, стор. 216.

Друкується за цим виданням.

Іскра. Вперше надруковано в збірці поезій Миколи Чернявського «Зорі», К., 1903.

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 218.

«Дрібної помсти ворогів...». Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 251.

Друкується за цим виданням.

«Шпаки прилетіли. Ладняйте шпаківні...». Вперше надруковано в збірці поезій Миколи Чернявського «Зорі», К., 1903, без першої строфи.

- Друкується за виданням: Твори, т. VIII, стор. 33—34.
- Мужича доля. Вперше надруковано в т. VIII «Творів», стор. 35—36.
- Друкується за цим виданням.
- Пушкіну (В соті роковини народження). Вперше надруковано там же, стор. 86.
- Друкується за цим виданням.
- Жінка. Вперше надруковано там же, стор. 134.
- Друкується за цим виданням.
- Сільська осінь. Вперше надруковано в збірці поезій Миколи Чернявського «Зорі», К., 1903.
- Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 112—113.
- Могила. Вперше надруковано там же.
- Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 100—101.
- Натхнення. Вперше надруковано там же.
- Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 222.
- Самсон окутий. Вперше надруковано в т. VIII «Творів», стор. 41—44.
- Друкується за цим виданням.
- «Я жив свій вік без заохоти...». Вперше надруковано в збірці поезій Миколи Чернявського «Зорі», К., 1903.
- Друкується за виданням: Твори, т. VIII, стор. 44—46.
- Три брати (Іванові, Миколі та Панасові Тобілевичам). Вперше надруковано в т. VIII «Творів», стор. 91—93.
- Друкується за цим виданням.
- Степовий ранок (Сонет). Вперше надруковано в збірці поезій Миколи Чернявського «Зорі», К., 1903.
- Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 91—92.
- «Холодна кров рабів дала мені життя...». Вперше надруковано в т. VIII «Творів», стор. 50.
- Друкується за цим виданням.
- Слов'янський заповіт. Вперше надруковано там же, стор. 52.
- Друкується за цим виданням.
- Пан та ратай. Вперше надруковано в «Літературному збірнику, зложеному на спомин Олександра Кописького», К., 1903.
- Друкується за виданням: Твори, т. VIII, стор. 53.
- «Небо, мертве, холодне і чорне...». Вперше надруковано в т. VIII «Творів», стор. 55.
- Друкується за цим виданням.
- «Добра вість, мов пташка з раю...». Вперше надруковано в «Віснику товариства «Українська хата», Херсон, 1917.
- Друкується за виданням: Твори, т. VIII, стор. 59—60.

Бідний Лазар. Вперше надруковано в «Літературно-науковому віснику», 1907, кн. XII.

Друкується за виданням: Твори, т. VIII, стор. 97—98.

Батуринські руїни. Вперше надруковано в збірці поезій Миколи Чернявського «Зорі», К., 1903.

Друкується за виданням: Твори, т. VIII, стор. 101—104.

Косар. Вперше надруковано в антології «Українська муза», К., 1909.

Друкується за виданням: Твори, т. VIII, стор. 104—106.

Одиначка. Вперше надруковано в т. VIII «Творів», стор. 117.

Друкується за цим виданням.

Сон. Вперше надруковано там же, стор. 125—126.

Друкується за цим виданням.

Зірниця. Вперше надруковано там же, стор. 126.

Друкується за цим виданням.

Батуринська весна. Вперше надруковано там же, стор. 178—179.

Друкується за цим виданням.

Суботівське подзвіння. Вперше надруковано в альманасі «На вічну пам'ять Котляревському», К., 1904.

Друкується за виданням: Твори, т. VIII, стор. 163—165.

Богданова інтродукція. Вперше надруковано там же.

Друкується за виданням: Твори, т. VIII, стор. 155—157.

Лиман. Вперше надруковано в т. VIII «Творів», стор. 148—149.

Друкується за цим виданням.

«На скелі над морем, висока, тонка...». Вперше надруковано в «Літературно-науковому віснику», 1909, кн. VI.

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 149—150.

В Передкавказзі. Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 109—110.

Друкується за цим виданням.

Українофілі. Вперше надруковано там же, стор. 254—255.

Друкується за цим виданням.

Гімн матненосців. Вперше надруковано там же, стор. 255—256.

Друкується за цим виданням.

«Нависла ніч, стоїть понура...». Вперше надруковано в т. VIII «Творів», стор. 61.

Друкується за цим виданням.

Під хуртовину. Вперше надруковано в українському літературному альманасі «Нова рада», К., 1908.

Друкується за виданням: Твори, т. VIII, стор. 62.

«Коли побачу я, як фертик-демагог...». Вперше надруковано в т. VIII «Творів», стор. 68.

Друкується за цим виданням.

На варті життя. Вперше надруковано там же, стор. 110—111.

Друкується за цим виданням.

Ратай. Вперше надруковано в журналі «Нова громада», 1906, кн. XI.

Друкується за виданням: Твори, т. VIII, стор. 112—113.

В далечинь. Вперше надруковано в т. VIII «Творів», стор. 113—114.

Друкується за цим виданням.

Зоряна втіканка. Вперше надруковано там же, стор. 118—119.

Друкується за цим виданням.

Богданова слава. Вперше надруковано в збірнику «На вічну пам'ять Котляревському», К., 1904.

Друкується за виданням: Твори, т. VIII, стор. 157—158.

Вогненні коні. Вперше надруковано в т. VIII «Творів», стор. 153—155.

Друкується за цим виданням.

«Під небом осіннім самотньо...». Вперше надруковано там же, стор. 120—121.

Друкується за цим виданням.

Пролог (3 циклу «Поминки»). Вперше надруковано там же, стор. 144—145.

Друкується за цим виданням.

«Під темним небом сиве море...». Вперше надруковано в журналі «Літературно-науковий вісник», 1908, кн. II.

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 141.

«Берег геть від нас відходе...». Вперше надруковано в альманасі «З потоку життя», Херсон, 1905.

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 142—143.

Ніч. Вперше надруковано там же.

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 143.

«Вітаю тебе я, одвічне світило...». Вперше надруковано в журналі «Літературно-науковий вісник», 1909, кн. VI.

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 143—144.

«На південь, до моря, я линув душею...». Вперше надруковано в «Літературно-науковому віснику», 1908, кн. II.

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 123—124.

«В'ється чайка срібнокрила». Вперше надруковано

в «Літературно-науковому віснику», 1909, кн. VI («В'ється чайка срібногруда»).

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 125.

«Розпустились верби...». Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 89.

Друкується за цим виданням.

«Ой степе, мій степе...». Вперше надруковано там же, стор. 87.

Друкується за цим виданням.

«Пора покинути, панове...». Вперше надруковано там же, стор. 7—8.

Друкується за цим виданням.

«Єсть багато у серці моему пісень...». Вперше надруковано там же, стор. 8—9.

Друкується за цим виданням.

«Я не прихильник буч кривавих...». Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 15—16.

Друкується за цим виданням.

«Був він хлопцем, то збирався...». Вперше надруковано в журналі «Шершень», 1906, № 2, під заголовком «Бюрократ».

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 247.

«Хто кричить, що «все пропало...». Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 246.

Друкується за цим виданням.

Моя пісня. Вперше надруковано там же, стор. 19—22.

Друкується за цим виданням.

Мій заповіт. Вперше надруковано в українському декламаторі «Розвага», т. II, К., 1908.

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 22—23.

«Обсипають акації цвіт...». Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 24.

Друкується за цим виданням.

«Спустилась ніч в очерети...». Вперше надруковано в «Літературно-науковому віснику», 1909, кн. V.

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 24—26.

«Мрії, радощі, і суми...». Вперше надруковано в збірці Миколи Чернявського «Поезії. Книга I. Молодість. Ювілейне видання». Херсон, 1920.

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 26.

«Я так бажав собі спокою...». Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 28.

Друкується за цим виданням.

«За роком рік, мов слимаки...». Вперше надруковано там же, стор. 29—30.

Друкується за цим виданням.

«О жєнщинє, ясний вієць творіння...». Вперше надруковано там же, стор. 30—31.

Друкується за цим виданням.

«В глуху добу прийшлоє нам жити...». Вперше надруковано там же, стор. 32—33.

Друкується за цим виданням.

З аспів (З циклу «Із днів журби і гніву»). Вперше надруковано в журнєлі «Нєва грємада», 1906, кн. ХІ («Мєя богинє свїтєсьяйна...»).

Друкується за виданням: Твори, т. ІХ, стор. 174.

Вїстї. Вперше надруковано в журнєлі «Нєва грємада», 1906, кн. ІІІ.

Друкується за виданням: Твори, т. ІХ, стор. 174—175.

«Чєму нє радуєш мєнє...». Вперше надруковано в т. ІХ «Творів», стор. 175.

Друкується за цим виданням.

«Пєжєжє! Прєбї! Гвєлт! Рятуйтє!». Вперше надруковано там же, стор. 176—177.

Друкується за цим виданням.

«Пїд час вїйни нємає силї...». Вперше надруковано там же, стор. 177—178.

Друкується за цим виданням.

Кривавє марєво. Вперше надруковано в журнєлі «Нєва грємада», 1906, кн. ІІІ.

Друкується за виданням: Твори, т. ІХ, стор. 178—179.

«Грїмить вїйна. І нашї рїднї...». Вперше надруковано в т. ІХ «Творів», стор. 179—180.

Друкується за цим виданням.

«Там, на схєдї, гармати грїмлять...». Вперше надруковано в журнєлі «Нєва грємада», 1906, кн. ІІІ.

Друкується за виданням: Твори, т. ІХ, стор. 180—181.

«Стєяла нїч, нїма, холєдна...». Вперше надруковано в т. ІХ «Творів», стор. 181.

Друкується за виданням: Твори, т. ІХ, стор. 180—181.

«Нє звєйєвано нас у почєснїм боє...». Вперше надруковано там же, стор. 182.

Друкується за цим виданням.

«Пїд вагєю звїсток чєрних...». Вперше надруковано там же, стор. 182—183.

Друкується за цим виданням.

Укази пишуть. Вперше надруковано там же, стор. 183—184.

Друкується за цим виданням.

«Жовч кипить у мене в серці...». Вперше надруковано там же, стор. 184—185.

Друкується за цим виданням.

«Коли б я серце мав велике...». Вперше надруковано там же, стор. 157—158.

Друкується за цим виданням.

«О ні, о ні, той не боець...». Вперше надруковано там же, стор. 153.

Друкується за цим виданням.

«Скорившись вітру владній силі...». Вперше надруковано в альманасі «Арго», К., 1914.

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 136.

«І уперті, і веселі...». Вперше надруковано в «Літературно-науковому віснику», 1909, кн. VI.

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 127.

Степовий тракт. Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 102—103.

Друкується за цим виданням.

«Сніг тане. В тумані дорога...». Вперше надруковано там же, стор. 115.

Друкується за цим виданням.

«В степу цвітуть маки червоні...». Вперше надруковано в альманасі «За красою», Чернівці, 1905.

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 91.

«Важким шляхом до світу йдуть народи...». Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 34.

Друкується за цим виданням.

Агс роетіса. Вперше надруковано там же, стор. 35—36.

Друкується за цим виданням.

«Я не можу бути щасливим...». Вперше надруковано там же, стор. 246.

Друкується за цим виданням.

«Червоним, сонечко, ти встало...». Вперше надруковано в журналі «Нова громада», 1906, кн. III, під заголовком «Криваві сни».

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 185—186.

«Знов гармати на сході гримлять...». Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 187.

Друкується за цим виданням.

Братові. Вперше надруковано там же, стор. 187—188.

Друкується за цим виданням.

Володарям народним (Після Цусіми). Вперше надруковано там же, стор. 189.

Друкується за цим виданням.

Червоний хміль (Одеські події). Вперше надруковано там же, стор. 190—191.

Друкується за цим виданням.

«Коли лютує океан...». Вперше надруковано там же, стор. 192—193.

Друкується за цим виданням.

Червоні знамена. Вперше надруковано там же, стор. 193—194.

Друкується за цим виданням.

Танки бюрократів. Вперше надруковано в другому виданні українського декламатора «Розвага», К., 1906.

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 194—195.

Суд іде. Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 195.

Друкується за цим виданням.

Наші часи. Вперше надруковано в літературному збірнику «З неволі», Вологда, 1908.

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 196.

Оптимістам. Вперше надруковано в журналі «Вільна Україна», 1906, кн. I.

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 196—197.

Вогні горять. Вперше надруковано в літературному збірнику «З неволі», Вологда, 1908.

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 197—198.

Останні дні. Вперше надруковано там же.

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 198—199.

«Батьку, сина твого...». Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 199.

Друкується за цим виданням.

Борцям-героям. Вперше надруковано в «Літературно-науковому віснику», 1907, кн. V, під заголовком «Борцям».

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 200.

«Наш край у опозиції...». Вперше надруковано в літературному збірнику «З неволі», Вологда, 1908.

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 207—208.

Наддніпрянська Україна. Вперше надруковано там же.

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 208—209.

Красномовцям. Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 209—210.

Друкується за цим виданням.

«Усюди кров і скрізь стогнання». Вперше надруковано там же, стор. 211.

Друкується за цим виданням.

«Прийде час, і будуть люди...». Вперше надруковано там же, стор. 211.

Друкується за цим виданням.

Кінець Дорошенка. Вперше надруковано в антології «Українська муза», К., 1909.

Друкується за виданням: Твори, т. VIII, стор. 168—172.

«Він спав, коли вони прийшли до нього». Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 39—40.

Друкується за цим виданням.

«На полях, ланах широких...». Вперше надруковано в журналі «Рідний край», 1906.

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 37.

«І будеш ти чужий між ними...». Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 37.

Друкується за цим виданням.

Гострословам. Вперше надруковано там же, стор. 254.

Друкується за цим виданням.

«Не можу я...». Вперше надруковано там же, стор. 219.

Друкується за цим виданням.

«Лежу над морем і сумую». Вперше надруковано в «Літературно-науковому віснику», 1908, кн. II.

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 156—157.

«Я прийшов до тебе, море...». Вперше надруковано там же.

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 145—146.

Сіячі. Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 88—89.

Друкується за цим виданням.

«Ви, що прийдете за нами...». Вперше надруковано там же, стор. 42.

Друкується за цим виданням.

Землякам. Вперше надруковано там же, стор. 245—246.

Друкується за цим виданням.

«Важко бачить, що старіємо...». Вперше надруковано там же, стор. 244—245.

Друкується за цим виданням.

«Знамено високо підняв...». Вперше надруковано там же, стор. 201.

Друкується за цим виданням.

Жертва (Поема). Вперше надруковано в літературно-артистичному альманасі «Терновий віпок», К., 1908.

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 202—207.

Під сонцем. Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 212—213.

Друкується за цим виданням.

«Коли б я міг що значить...». Вперше надруковано в «Літературно-науковому віснику», 1910, кн. IX.

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 150—151.

«Неначе коханець, що чарами впився...». Вперше надруковано в «Літературно-науковому віснику», 1909, кн. IX.

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 125.

«Сине небо, сине поле». Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 118—119.

Друкується за цим виданням.

«Безмежний степ, як море рівний...». Вперше надруковано там же, стор. 103—104.

Друкується за цим виданням.

«Сумує, мов пташка крилата в неволі...». Вперше надруковано там же, стор. 44.

Друкується за цим виданням.

Алмаз. Вперше надруковано там же, стор. 44—45.

Друкується за цим виданням.

«Як іудееві в землі обітованій...». Вперше надруковано в журналі «Українська хата», 1910, ч. 3.

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 45.

«Блакить вгорі. І склом блакитним...». Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 46—48.

Друкується за цим виданням.

«Неначе заворожений...». Вперше надруковано там же, стор. 48.

Друкується за цим виданням.

«Наш народ — то зерна ворох...». Вперше надруковано там же, стор. 243.

Друкується за цим виданням.

«Дала мені природа...». Вперше надруковано в журналі «Українська хата», 1912, ч. 3—4.

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 50.

«Осінь зимою змінюється». Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 53.

Друкується за цим виданням.

«Нещасний краю, Україно...». Вперше надруковано там же, стор. 243.

Друкується за цим виданням.

Савур-могила. Вперше надруковано в т. VIII «Творів», стор. 146—147.

Друкується за цим виданням.

Б. Грінченко в Оспедалетті. Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 171.

Друкується за цим виданням.

«В морській таємній глибині...». Вперше надруковано там же, стор. 152.

Друкується за цим виданням.

Поет. Вперше надруковано в «Літературно-науковому віснику», 1912, кн. II.

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 54—55.

Велетень. Вперше надруковано там же.

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 56—57.

Вируб. Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 57—58.

Друкується за цим виданням.

Схід і Захід. Вперше надруковано там же, стор. 58.

Друкується за цим виданням.

Сфінкс. Вперше надруковано в «Літературно-науковому віснику», 1912, кн. II.

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 58—59.

«З долин життя, із мли й туману...». Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 60—61.

Друкується за цим виданням.

«Коли він жив,— його вигнали...». Вперше надруковано там же, стор. 61—62.

Друкується за цим виданням.

«Віє вітер нависний...». Вперше надруковано там же, стор. 67.

Друкується за цим виданням.

Цар Асоррагаста. Вперше надруковано там же, стор. 172.

Друкується за цим виданням.

Іванець Брюховецький. Вперше надруковано в т. VIII «Творів», стор. 167—168.

Друкується за цим виданням.

Гімн сонцю. Вперше надруковано в «Літературно-науковому віснику», 1912, кн. II.

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 144.

«На небесних кручачах...». Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 133—134.

Друкується за цим виданням.

«Холодне й сонне, ти дрімало...». Вперше надруковано там же, стор. 129.

Друкується за цим виданням.

«Налетіла злая віхола...». Вперше надруковано там же, стор. 114—115.

Друкується за цим виданням.

«Знов обважені квітками...». Вперше надруковано там же, стор. 69.

Друкується за цим виданням.

Степ. Вперше надруковано там же, стор. 69—70.

Друкується за цим виданням.

«Була дарована мені...». Вперше надруковано там же, стор. 70—71.

Друкується за цим виданням.

«Шумлять шовки зелених нив...». Вперше надруковано там же, стор. 93.

Друкується за цим виданням.

Пан Глоба. Вперше надруковано там же, стор. 75.

Друкується за цим виданням.

«На кручі квітка розцвіла». Вперше надруковано там же, стор. 160—161.

Друкується за цим виданням.

«Чув я казку стародавню...». Вперше надруковано там же, стор. 146—147.

Друкується за цим виданням.

Грані світу. Вперше надруковано в «Літературно-науковому віснику», 1913, кн. XII, під заголовком «В синім морі риба грає».

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 134.

«Я одягну тебе у перли й злото...». Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 76.

Друкується за цим виданням.

«Вона ішла, мов королева...». Вперше надруковано в «Літературно-науковому віснику», 1914, кн. III.

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 79—80.

«Я буду жити так, як море...». Вперше надруковано в журналі «Червоний шлях», 1925, № 11—12.

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 163.

«Піднявся дух з глибин безодні...». Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 106—107.

Друкується за цим виданням.

«Пахне порохом дороги...». Вперше надруковано там же, стор. 92.

Друкується за цим виданням.

«У вечірній час печалі...». Вперше надруковано там же, стор. 82—83.

Друкується за цим виданням.

«На вис туман, і тане сніг...». Вперше надруковано там же, стор. 83—84.

Друкується за цим виданням.

«Віяв жито-новину». Вперше надруковано в т. X «Творів», стор. 7.

Друкується за цим виданням.

«На біг знецацька ураган...». Вперше надруковано там же, стор. 7—8.

Друкується за цим виданням.

Молох. Вперше надруковано там же, стор. 8.

Друкується за цим виданням.

«Серце стискається з болю і туги...». Вперше надруковано там же, стор. 9.

Друкується за цим виданням.

«Убито, убито його на чужині...». Вперше надруковано в журналі «Шлях», 1917, № 3.

Друкується за виданням: Твори, т. X, стор. 9.

«Прийшли вночі і поставали...». Вперше надруковано в т. X «Творів», стор. 9—10.

Друкується за цим виданням.

Святогор. Вперше надруковано там же, стор. 148—150.

Друкується за цим виданням.

«Розкажи мені про поле чисте...». Вперше надруковано там же, стор. 64.

Друкується за цим виданням.

«Люблю я білий, чистий сніг...». Вперше надруковано там же, стор. 65—66.

Друкується за цим виданням.

«Туман низини повиває...». Вперше надруковано там же, стор. 67.

Друкується за цим виданням.

«Забрали цвіт народу й силу...». Вперше надруковано там же, стор. 10—11.

Друкується за цим виданням.

«Довго хтось в небі, грізний, сердитий...». Вперше надруковано там же, стор. 73.

Друкується за цим виданням.

«Ти в тих місцях, де жив я молодим...». Вперше надруковано там же, стор. 73—74.

Друкується за цим виданням.

«Чи ви чували ніжний жаль...». Вперше надруковано там же, стор. 71.

Друкується за цим виданням.

«Ми так боялися війни...». Вперше надруковано там же, стор. 13.

Друкується за цим виданням.

Червоний прапор. Вперше надруковано там же, стор. 14—15.

Друкується за цим виданням.

Валтасар. Вперше надруковано в журналі «Шлях», 1917, № 1

Друкується за виданням: Твори, т. X, стор. 150.

«Розіллюся, розкотюся я...». Вперше надруковано в т. X «Творів», стор. 78.

Друкується за цим виданням.

«Краю рідного співці...». Вперше надруковано там же, стор. 81—82.

Друкується за цим виданням.

«Вдяглись в шовки й едва би ниви». Вперше надруковано там же, стор. 17—18.

Друкується за цим виданням.

Помста сліпців. Вперше надруковано там же, стор. 19—20.

Друкується за цим виданням.

«Якщо ти, рідна, упадеш...». Вперше надруковано там же, стор. 20.

Друкується за цим виданням.

«Ви, царські пси, проти народа...». Вперше надруковано там же, стор. 21—22.

Друкується за цим виданням.

«Поміж безоднями йдемо». Вперше надруковано там же, стор. 22—23.

Друкується за цим виданням.

«Маю серце я гаряче...». Вперше надруковано там же, стор. 88.

Друкується за цим виданням.

Жінка. Вперше надруковано там же, стор. 87.

Друкується за цим виданням.

«Місяць кидає на воду...». Вперше надруковано там же, стор. 85—86.

Друкується за цим виданням.

«Росою зорі степ скропили». Вперше надруковано там же, стор. 85.

Друкується за цим виданням.

Весняний сніг. Вперше надруковано там же, стор. 84.

Друкується за цим виданням.

Євшан. Вперше надруковано там же, стор. 158—160.

Друкується за цим виданням.

Чаша Святослава. Вперше надруковано там же, стор. 158.

Друкується за цим виданням.

«Здається, що стане і сили, і волі...». Вперше надруковано там же, стор. 26.

Друкується за цим виданням.

Вандалам, що зруйнували пам'ятник Шевченку в Києві. Вперше надруковано там же, стор. 23. Пам'ятник Шевченкові в Києві був зруйнований денікінцями 1919 року.

Друкується за цим виданням.

Передчуття весни. Вперше надруковано там же, стор. 95.

Друкується за цим виданням.

Радість. Вперше надруковано там же, стор. 28—29.

Друкується за цим виданням.

«Учора день і день сьогодні». Вперше надруковано там же, стор. 98.

Друкується за цим виданням.

«Упересмугу завірюх». Вперше надруковано в журналі «Червоний шлях», 1924, № 7.

Друкується за виданням: Твори, т. X, стор. 37—38.

Конем залізним. Вперше надруковано в т. X «Творів», стор. 40—41.

Друкується за цим виданням.

«Катернослав. Курять заводи». Вперше надруковано там же, стор. 41—42.

Друкується за цим виданням.

Піраміди. Вперше надруковано в журналі «Червоний шлях», 1925, № 5.

Друкується за виданням: Твори, т. X, стор. 45—46.

На Караульній могилі. Вперше надруковано там же, Друкується за виданням: Твори, т. X, стор. 50—51.

Станиця. Вперше надруковано в т. X «Творів», стор. 53.

Друкується за цим виданням.

Залізний цвинтар (Стара гвардія). Вперше надруковано там же, стор. 58—59.

Друкується за цим виданням.

Взабутій пристані. Вперше надруковано в журнал «Зоря», 1925, ч. 8.

Друкується за виданням: Твори, т. X, стор. 61—63.

«Я—романтик? Безперечно». Вперше надруковано в т. X «Творів», стор. 103.

Друкується за цим виданням.

«Забуть, забуть благаєш ти...». Вперше надруковано там же, стор. 39.

Друкується за цим виданням.

Світослава Яснорадісна. Вперше надруковано там же, стор. 169—170.

Друкується за цим виданням.

Нотатки робітфаківця. Вперше надруковано там же, стор. 108—109.

Друкується за цим виданням.

Карзоаз Ольвійський. Вперше надруковано там же, стор. 156—157. До поезії в першодруку автор подав таку примітку:

«Карзоаз, син Атталів, жив за 1700 років перед нашою добою в Ольвії. Був це видатний громадський муж республіки Ольвійської. За його заслуги перед отчизною поставлено було на пам'ять йому «псефізму» — надмогильного пам'ятника з написом на ньому заслуг небіжчика. Ця «псефізма» зберігається в Херсонському музеї. В ній, між іншим, читаємо, що «отчизна, засмучена його втраченою й зажурена його кончиною, постановила: похвалами й пристойними свідоцтвами пом'якшити понесену в його особі втрату; щоб він і після смерті був у пошані у живих, увічнити його (золотим вінцем і через оповісника оголосити) при виносі (його тіла), що народ вінчає Карзоаза Атталенка, що жив прекрасно й корисно для народу, і цю постанову виставити на видному місці, щоб ті, що читатимуть, мали заохоту наслідувати похвальне життя».

Я тут інтерпретую, вкладаючи в уста славетного ольвійця деякі з думок, висловлених у його «псефізмі».

Друкується за цим виданням.

Пісні кавказькі. Вперше надруковано там же, стор. 115—116. До цих творів автор у першодруку додав таку примітку:

«Року 1860 писав Л. М. Толстой до свого приятеля, поета Фета: «Читав я цей час книги, що про їх ніхто поняття не має, але якими я упивався. Це збірник відомостей про кавказьких горців, виданий у Тифлісі. Там перекази й поезія горців і скарби поетичні незвичайні. Хотілося би вам послати. Мені, читаючи, безпере-

станно згадувались ви. Але не посилаю тому, що жалко розстатися. Ні-ні й перечитаю. Ось вам зразок». Далі подається п'ять зразків.

Фет зробив з їх переклад і видав під назвою «Песни кавказских горцев».

Я для своїх переспівів використав тексти Толстого з додатками, поданими Н. Гусевим в його статті «Неизданные письма Л. Н. Толстого к А. А. Фету» («Печать и революция», 1927, кн. 6).

Друкується за цим виданням.

«Я сні поля, прозорі далі...». Вперше надруковано там же, стор. 117.

Друкується за цим виданням.

З циклу «Крим». Повністю цикл вперше надруковано в т. X «Творів», стор. 118—147. До того в журналі «Червоний шлях», 1927, № 12, були опубліковані поезії «Я морем довго плыв. І потім важко спав...», «Аю-Даг», «Кедр ліванський», «На синьому морі змія золота...», «На скелі тій живуть орли...», «Пушкін», «Хто, безумний, розвів...», «3 листа», «В Ореанді», «Перевал». В журналі «Життя і революція», 1927, № 12, надруковано поезію «Місяць вилищує срібну луску...». Решта поезій вперше надруковано в т. X «Творів».

Друкується за цим виданням.

Гіганти. Вперше надруковано в журналі «Червоний шлях», 1931, № 10. До збірки творів М. Чернявського «Гіганти» не ввійшли. Друкується за виданням: Микола Чернявський. Поезії, К., 1959, стор. 424—426.

ПЕРЕКЛАДИ

З Пушкіна

Анчар. Вперше надруковано в т. VI «Творів», стор. 218—219.

Друкується за цим виданням.

В'язень. Вперше надруковано там же, стор. 205.

Друкується за цим виданням.

Три джерела. Вперше надруковано там же, стор. 222.

Друкується за цим виданням.

Талісман. Вперше надруковано там же, стор. 225—226.

Друкується за цим виданням.

«Я вас кохав; в душі моїй ще, може...». Вперше надруковано в книзі: О. Пушкін. Вибрані твори. К., Книгоспілка, 1927.

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 235.

Пророк. Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 234.

Друкується за цим виданням.

Делібаш. Вперше надруковано там же, стор. 235—236.

Друкується за цим виданням.

Доморя. Вперше надруковано там же, стор. 231—233.

Друкується за цим виданням.

З Лермонтова

Парус. Вперше надруковано в т. VI «Творів», стор. 227.

Друкується за цим виданням.

«Не хочу я, щоб світ узнав...». Вперше надруковано в т. VII «Творів», стор. 7.

Друкується за цим виданням.

З Фета

«З куряви повстала...». Вперше надруковано в т. VI «Творів», стор. 141.

Друкується за цим виданням.

«Я довго стояв нерухомо...». Вперше надруковано в збірці Миколи Чернявського «Поезії. Книга 3. Молодість. Ювілейне видання», Херсон, 1920.

Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 102.

«Теплим вітром подихнуло...». Вперше надруковано там же.

Друкується за виданням: Твори, т. VI, стор. 121.

З Гете

Міньйона. Вперше надруковано в т. VI «Творів», стор. 230—231.

Друкується за цим виданням.

З Надсона

«Шкода нижних кипарисів...». Вперше надруковано там же, стор. 233.

Друкується за цим виданням.

З Гейне

Вперше надруковано там же, стор. 288—291.

Друкується за цим виданням.

«З великих я мук виливаю...». Вперше надруковано в т. VII «Творів», стор. 108—109.

Друкується за цим виданням.

З Міцкевича

«Понад обширом водяним чистим...». Вперше надруковано в т. VI «Творів», стор. 294.

Друкується за цим виданням.

З Гюго

Маргаритка. Вперше надруковано в т. VII «Творів», стор. 8.

Друкується за цим виданням.

З ірландських мелодій Т. Мура

Родина. Вперше надруковано в т. VI «Творів», стор. 162.

Друкується за цим виданням.

З Рішпена

Серце матері. Вперше надруковано в «Літературно-науковому віснику», 1910, кн. VIII.

Друкується за виданням: Твори, т. IX, стор. 240—241.

З східної антології

Вперше надруковано в т. IX «Творів», стор. 226—230.

Друкується за цим виданням.

Слово про похід Ігоря

Вперше надруковано в т. VII «Творів», стор. 273—297. До твору автор додав «Вступне слово» та «Примітки й уваги до «Слова про похід Ігоря». Переклад «Слова про похід Ігоря» датовано 1894 роком, але Микола Чернявський продовжував працювати над ним аж до 1924 року. Про це свідчать дати під «Вступним словом» та «Примітками й увагами» — «1907—1924».

Свій переклад Микола Чернявський здійснив за текстом, підготованим Ф. І. Буслаєвим, що вийшов 1895 року у серії «Русской классической библиотеки», використавши як наведені в цьому виданні лексичні, історичні й літературні пояснення Буслаєва, Тихонова, Барсова, Потебні, Смирнова й ін., так і коментарі до «Слова» Майкова.

Творче використання здобутків тогочасної філологічної науки в питанні вивчення «Слова» дозволило перекладачеві зробити ряд своїх власних оригінальних спостережень над текстом поеми, посвоєму витлумачити деякі темні місця.

Вперше надруковано в т. VII «Творів», стор. 299—315.

Друкується за цим виданням.

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

М. Чернявський з дружиною і дочкою. 1901 р.	80—81
М. Чернявський. 1902 р.	176—177
Фотокопія автографа вірша «Ніч на морі»	275
Обкладинка видання збірки поезій М. Чернявського «Донецькі сонети»	368—369

З М І С Т

	Стор.
Микола Чернявський. Вступна стаття Володимира Костенка	5
ОРИГІНАЛЬНІ ПОЕЗІЇ	
«Лле золото сонце, квітки розвиває»	41
«Одна я на світі...»	41
В огні повстання (<i>Уривок</i>)	42
«Люблю я свій прекрасний край...»	44
«Сніг падає з неба... Легкими листами...»	45
Зоряний шлюб	46
Шлях	48
«Тихо у небі блакитнім пливє...»	49
Засуха	49
Ніч	50
Кримські гості	52
Скеля	54
«Всі надії мої...»	56
«Нехай нас темнота тупа обезславе»	57
«Вірю — не згину я в пітьмі дочасно...»	57
Брат	57
Каторга	58
«Поміж хмар веселка грає...»	59
Пісня бенкетова	59
Товаришеві	60
Огні безодні	61
«Рояль ридав, немов людина...»	61
«Я не прохаю в тебе, боже...»	62
«Не під співи та музику...»	63
«Ніченько, нічко...»	64
Без долі	65
Аттіла	66
Дзвони	67
«Просторо і вільно у нас на Україні...»	70
Питання	70
«Сини України!.. Згадайте минуле...»	72
Степ	73

Легенда	74
Рідний край	75
Хліб	78
«Ми любим все — в квітках, прикрасах...»	79
«Глухою темною стіною...»	79
Тиша	80
«За могилою могила...»	80
«Ти не загинеш, Україно!»	81
Сирота	82
Хуртовина	82
«Весна, весна!.. Прощай, зима...»	83
Сільський вечір	84
«В яснім блакитному просторі...»	85
На рідній ниві	85
«Не лебідка ячить, аж луна йде в степах...»	86
«Україно, Україно, отчизна моя!»	86
Осінь	87
«Не в лоні рідного народу...»	88
Шевченко	89
«Не пришукуй з неправдою згоди...»	90
Меч	90
Народ і ми	90
Мій спів	92
«Замовкла наша Україна»	93
Дочка	93
Катеринослав (<i>Уривок</i>)	94
Testamentes postrae vitae	97
«Так, треба жить...»	98
Голодні	98
«В скрутні часи життя важкого...»	100
Кайдани	100
«Коли, як віл, Ізраїль шию...»	102
«...І снилася мені країна друга...»	102
«Коли вечірньою добою...»	103
«Минуть віки — нові пророки...»	103
«По полю чистому для неї...»	104
Вечірні мрії	104
В бурсі	107
Великі слова	109
На колії	110
Україні (<i>Три сонети</i>)	
I	111
II	111
III	112
Конвалії	112
«Як фіалка, ти вродлива...»	114
Цар	114
Цар і море	115
«Невеселі пісні довелось нам співать...»	116
«Не придбаю честі, слави...»	116
В міщанському царстві	117
Гуань Ді (<i>Легенда хінська</i>)	118
Напровесні	119
Черниця	121

«У вікно моє весняне...»	121
У піст	122
«Пливучим оливом холодним...»	122
Балада зір	123
«Веди мене, я йду з тобою!»	123
«Я в двадцять літ одстав од віку...»	124
Кривавий слід	125
«Знавці мистецтва, Соломони...»	125
Остання пісня Сафо	126
Король	127
Північний воєвода	128
«Ще хлопцем, шляхом ідучи...»	130
«Я дум своїх не віддавав...»	131
Гомер	131
«О, як хотів би я тебе вітати, море...»	132
«Слава богу, живемо...»	133
Дяки-пиворізи	135
«Не стрінуться вдруге широкі шляхи...»	136
Журба	136
Поворот зими	137
«В житейськім морі-океані...»	137
«— На коня, на коня!— продзижчала сурма»	138
«Гроза минула — й хмари далі...»	138
«Як чорна галич восени...»	139
Шекспір (<i>Сонет</i>)	140
«Я не відбився від кайданів...»	140
«О ви, хто носить срібні шати...»	141
«Сором в п'ятьмі духа...»	141
Царівна	143
Сон веледня	146
Весняний випал	148
«Хай гасять світ...»	149
До сонця	149
«На мертвий степ гроза найшла»	150
Після бурі	151
«Знов невідступно обгортає...»	151
Цар Петро	152
«Не полем чистим, що весною...»	153
Нотатки	
I. «Мов червінець, вірш чекань»	154
II. Мудре слово	154
III. Малодушному	155
IV. «Більше книг та мемуарів...»	155
V. Розум	155
VI. «Світ увесь титани...»	156
VII. «Коли я дурням потурав...»	156
VIII. «Гуртом людей усіх не гань»	156
IX. «Дивись сміліше в вічі всім»	157
X. Sentenz	157
На Новий рік	158
Заклик до моря	158
«Що найкращі наші роки...»	159
Вогні	159
Косарі	160

«Де ви, вільні, незаказані...»	161
В Донецькому краї	162
«Грими сурмою бойовою...»	163
Шахтар	163
Хмара	164
«Не падаймо духом, не знижуймось, друзі...»	169
Дума старого дворянина	169
Вогні життя (<i>Ямби</i>)	171
«Ой зів'яла я...»	171
З циклу «Пісні кохання»	
Пролог	173
«Музика мови, світ очей...»	177
«Як бідний пілігрим, що в безвісті пустині...»	177
«Глибокий плуг пройшов полями...»	178
«Не звук я зроду до привіту...»	178
«Єдиний знав я перше спів...»	179
«Душно. Не спиться. В вікно зазирає...»	179
«З тобою доля нас єднає...»	179
«Я знав тебе. Ти йшла за мною...»	180
«Час один кохання чарам»	180
«Ясна зоре вечорова...»	181
Епілог	181
«Мов хвилі в морі, повлягались...»	182
Зоряна ніч	183
Баскет	184
«Я і чорна, і смуглява...»	185
Урожай	185
«Степ і степ, один без краю...»	187
Пісня бенкетова	187
Народ	188
Гроза	189
«Прожити вік свій тихомирно...»	190
«Боюсь я глянуть правді в вічі...»	191
На крилах	192
Орел	193
З циклу «Люди й книги» (<i>Нотатки й епіграми</i>)	
I. Ченці	193
II. Українські музи	194
III. «Золоті кайдани» Тогобочного	194
IV. Старицькому	194
V. Українські актори	194
VI. Цензура	194
VII. Заспів	195
VIII. «Думки-мережанки» Олени Пчілки	195
IX. Авторіві збірника «В досужний час»	
(Жернеренкові)	195
XI. «Перші ліричні твори» Я. Жарка	196
Донецькі сонети	
«Я бачу знов вас, рідні гори!»	196
«Прийми вигнанця на годину»	197
«Вина сліз матерніх за мною...»	197
Череди	198
«О Донче, Донче тиховодий...»	198
Вечір	199

Ніч	199
Донець	199
Князь Ігор	200
На горі	200
Рибалки	201
На тирлі	201
Осінь	202
Ліс	202
Перший лід	203
Сніг	203
Вовки	204
Коло груби	204
Смерть	204
Порубка	205
Нічний вогонь	205
Весна	206
Весняної ночі	206
На Караульній могилі	207
В лісі	207
Останнє прощай	208
«З того часу, як пильним оком сина...»	208
Наші села	209
«Встань зі мною, хто несплячий...»	211
Пісні предків	211
Рідний край (<i>Акростих</i>)	212
Відповідь співця	212
«О небо ясне! Під тобою...»	213
Відповідь	213
В голодний рік	214
Харпак	215
Гультай	216
«Одна я на світі...»	217
«Ой у темнім гаї...»	218
Доля	219
Перли	220
Море грає	220
«Тихо гойдаються в синьому морі...»	221
«Як люблю піти весною...»	222
«Якщо казати правду щиро...»	223
Поезія	223
«Тобі — пісень і дзвони ліри...»	223
Лермонтову	224
До пісні	224
«О, постій, не лишай!»	225
Монолог	225
Дніпровські пороги	226
«Іх двоє зійшлося... Невидні і бідні...»	227
«Ой помалу, мій милесенький...»	228
Нива	228
«Ой пиду я в чисте поле...»	230
«Тиша в холоді заснула»	230
«Оповитий життя безпросвітними снами...»	231
Іскра	231
«Дрібної помсти ворогів...»	232

«Шпаки прилетіли. Ладняйте шпаківні...»	232
Мужича доля	232
Пушкіну (<i>В соті роковини народження</i>)	233
Жінка	234
Сільська осінь	234
Могила	235
Натхнення	236
Самсон окутий	237
«Я жив свій вік без заохоти...»	240
Три брати (<i>Іванові, Миколі та Панасові Тобілевичам</i>)	242
Степовий ранок (<i>Сонет</i>)	244
«Холодна кров рабів дала мені життя...»	244
Слов'янський заповіт	245
Пан та ратай	246
«Небо, мертве, холодне і чорне...»	246
«Добра вість, мов пташка з раю...»	247
Бідний Лазар	247
Батуринські руїни	248
Косар	251
Одиначка	252
Сон	253
Зірниця	253
Батуринська весна	254
Суботівське подзвіння	255
Богданова інтродукція	257
Лиман	258
«На скелі над морем, висока, тонка...»	259
В Передкавказзі	260
Українофіли	261
Гімн матненосців	261
«Нависла ніч, стоїть понура...»	262
Під хуртовину	263
«Коли побачу я, як фертик-демагог...»	264
На варті життя	264
Ратай	265
В далечінь	266
Зоряна втіканка	268
Богданова слава	269
Вогненні коні	270
«Під небом осіннім самотньо...»	272
Пролог (<i>З циклу «Помишки»</i>)	272
«З берегів Дінця кряжистих...»	273
«Під темним небом сиве море...»	275
«Берег геть від нас відходе...»	275
Ніч	276
«Вітаю тебе я, одвічне світило...»	277
«На південь, до моря, я линув душею...»	277
«В'ється чайка срібнокрила»	278
«Розпустились верби...»	278
«Ой степе, мій степе...»	279
«Пора покинути, панове...»	280
«Єсть багато у серці моему пісень...»	281
«Я не прихильник буч кривавих...»	281
«Був він хлопцем, то збрився...»	282

«Хто кричить, що «все пропало...»	283
Моя пісня	283
Мій заповіт	286
«Обсипають акації цвіт...»	287
«Спустилась ніч в очерети...»	287
«Мрії, радощі, і суми...»	289
«Я так бажав собі спокою...»	289
«За роком рік, мов слимаки...»	289
«О жінчино, ясний вінець творіння...»	290
«В глуху добу прийшлося нам жити...»	291
Заспів (З циклу «Із днів журби і гніву»)	292
Вісті	293
«Чому не радуєш мене...»	293
«Пожежа! Пробі! Гвалт! Рятуйте!..»	294
«Під час війни немає сили...»	294
Криваве марево	295
«Гримить війна. І наші рідні...»	296
«Там, на сході, гармати гримлять...»	297
«Стояла ніч, німа, холодна...»	298
«Не звойовано нас у почеснім бою...»	299
«Під вагою звісток чорних...»	299
Укази пишуть	300
«Жовч кипить у мене в серці...»	301
«Коли б я серце мав велике...»	301
«О ні, о ні, той не боєць...»	302
«Скорившись вітру владній силі...»	302
«І уперті, і веселі...»	303
Степовий тракт	303
«Сніг тане. В тумані дорога...»	305
«В степу цвітуть маки червоні...»	305
«Важким шляхом до світу йдуть народи...»	306
«Ars poetica»	306
«Я не можу бути щасливим...»	307
«Червоним, сонечко, ти встало...»	307
«Знов гармати на сході гримлять...»	308
Братові	308
Володарям народним (Після Цусіми)	309
Червоний хміль (Одеські події)	310
«Коли лютує океан...»	311
Червоні знамена	311
Танки бюрократів	312
Суд іде	313
Наші часи	314
Оптимістам	314
Вогні горять	315
Останні дні	315
«Батьку, сина твого...»	316
Борцям-героям	317
«Наш край у опозиції...»	318
Наддніпрянська Україна	318
Красномовцям	319
«Усюди кров і скрізь стогнання»	319
«Прийде час, і будуть люди...»	320
Кінець Дорошенка	320

«Він спав, коли вони прийшли до нього»	324
«На полях, ланах широких...»	325
«І будеш ти чужий між ними...»	325
Гострословам	325
«Не можу я...»	326
«Лежу над морем і сумую»	326
«Я прийшов до тебе, море...»	327
Сіячі	328
«Ви, що прийдете за нами...»	329
Землякам	329
«Важко бачить, що старіємо...»	330
«Знамено високо підняв...»	331
Жертва (Поема)	331
Під сонцем	336
«Коли б я міг що значить...»	337
«Неначе коханець, що чарами впився...»	338
«Сине небо, сине поле»	338
«Безмежний степ, як море рівний...»	339
«Сумує, мов пташка крилата в неволі...»	339
Алмаз	340
«Як іудеєві в землі обітованній...»	340
«Блакить вгорі. І склом блакитним...»	341
«Неначе заворожений...»	342
«Наш народ — то зерна ворох...»	343
«Дала мені природа...»	343
«Осінь зимою змінється»	343
«Нещасний краю, Україно...»	344
Савур-могила	344
Б. Грінченко в Оспедалетті	345
«В морській таємній глибині...»	346
Поет	346
Велетень	348
Вируб	349
Схід і Захід	349
Сфінкс	350
«З долин життя, із мли й туману...»	350
«Коли він жив,— його ви гнали...»	351
«Віє вітер нависний...»	352
Цар Асоррагаста	352
Іванець Брюховецький	353
Гімн сонцю	354
«На небесних кручах...»	354
«Холодне й сонне, ти дрімало...»	355
«Налетіла злая віхола...»	355
«Знов обважені квітками...»	356
Степ	357
«Була дарована мені...»	357
«Шумлять шовки зелених нив...»	358
Пан Глоба	358
«На кручі квітка розцвіла»	359
«Чув я казку стародавню...»	360
Грані світу	361
«Я одягну тебе у перли й злото...»	361
«Вона ішла, мов королева...»	362

«Я буду жити так, як море...»	363
«Піднявся дух з глибин безодні...»	363
«Пахне порохом дороги...»	364
«У вечірній час печали...»	365
«Навис туман, і тане сніг...»	365
«Віяв жито-новину»	366
«Набіг зненацька ураган...»	367
Молох	367
«Серце стискається з болю і туги...»	368
«Убито, убито його на чужині...»	368
«Прийшли вночі і поставали...»	369
Святогор	369
«Розкажи мені про поле чисте...»	371
«Люблю я білий, чистий сніг...»	372
«Туман низини повиває...»	372
«Забрали цвіт народу й силу...»	373
«Довго хтось в небі, грізний, сердитий...»	374
«Ти в тих місцях, де жив я молодим...»	374
«Чи ви чували ніжний жаль...»	375
«Ми так боялися війни...»	376
Червоний прапор	377
Валтасар	377
«Розіллюся, розкотюся я...»	378
«Краю рідного співці...»	379
«Вдяглись в шовки й едваби пивни»	379
Помста сліпців	380
«Якщо ти, рідна, упадеш...»	381
«Ви, царські пси, проти народа...»	381
«Поміж безоднями йдемо»	382
«Маю серце я гаряче...»	383
Жінка	383
«Місяць кидає на воду...»	383
«Росою зорі степ скропили»	384
Весняний сніг	384
Євшан	385
Чаша Святослава	387
«Здається, що стане і сили, і волі...»	388
Вандалам, що зруйнували пам'ятник Шевченку в Києві	388
Передчуття весни	388
Радість	389
«Учора день і день сьогодні»	390
«У пересмугу завірюх...»	390
Конем залізним	391
«Катернослав. Курять заводи»	392
Піраміди	393
На Караульній могилі	393
Станиця	394
Залізний цвинтар (<i>Стара гвардія</i>)	394
В забутій пристані (<i>Finito</i>)	395
«Я — романтик? Безперечно»	397
«Забуть, забуть благая ти...»	397
Світослава Яснорадїсна	398
Нотатки робітфаківця	399
Карзоаз Ольвійський	401

Пісні кавказькі	
I. «Повесні земля просохне...»	402
II. «Ти, гаряча куле, смерть несеш з собою...»	403
III. «—Вийди, мамо, з хати, подивись на чудо...»	403
«Ясні поля, прозорі далі...»	403
З циклу «Крим»	
I. «Я морем довго плив. І потім важко спав...»	404
II. «Не знаю: я пливу чи плинуть гори...»	404
III. Ялта	405
IV. Аю-Даг	405
V. Суук-Су	406
VII. Кедр ліванський	406
IX. «Спустився місяць золотий...»	406
X. На верховині	407
XIII. «Місяць вилущує срібну луску...»	407
XV. «Дивлюсь в вікно крізь кипариси...»	408
XVI. «Острів кохання»	408
XIX. «На синьому морі змія золота...»	409
XXI. «Гей над морем, гей над морем...»	409
XXII. «На скелі тій живуть орли...»	410
XXIII. Пушкін	410
XXVI. «Пройти приморською тропою...»	411
XXVII. «Хто, безумний, розвів...»	412
XXVIII. З листа	412
XXIX. В Ореанді	413
XXXIII. «І все до берега ти йдеш...»	414
XXXIV. «Сьогодні море — тихе й ніжне»	415
XXXV. Маки	415
XXXVI. Веселки	415
XXXVIII. «Вечір. Гори криє мла...»	416
XXXIX. «Два човни моторні, мов дві чайки білі...»	416
XL. «Бачу: ген далеко в морі...»	416
XLI. «Над яйлою грім гримить»	416
XLVII. Чатир-Даг	417
XLVIII. Перевал	417
Гіганти	
I. Хода залізна	418
II. Хто ви?	419
III. Елеватор	419
IV. Дніпро упокорений	420

ПЕРЕКЛАДИ

З Пушкіна

Анчар	423
В'язень	424
Три джерела	425
Талісман	425
«Я вас кохав; в душі моїй ще, може...»	426
Пророк	426
Делібаш	427
До моря	428

<i>З Лермонтова</i>	
Парус	430
«Не хочу я, щоб світ узнав...»	430
<i>З Фета</i>	
«З куряви повстала...» . . .	432
«Я довго стояв нерухомо...»	432
«Теплим вітром подихнуло...»	432
<i>З Гете</i>	
Міньйона	434
<i>З Надсона</i>	
«Шкода ніжних кипарисів...»	435
<i>З Гейне</i>	
1. «В небі звіку непорушно...» . . .	436
2. «Підвівши голівоньку з річки...»	436
3. «Спів кохання все ясніш...» . . .	436
4. «На видку твоєму, лоба...» . . .	437
5. «Коли голубими очима...» . . .	437
6. «Нахиливши вниз голівку...» . . .	437
7. Риболовка	438
8. На чужині	438
9. Чайльд Гарольд	438
«З великих я мук виливаю...» . . .	439
<i>З Міцкевича</i>	
«Понад обширом водяним чистим...»	440
<i>З Гюґо</i>	
Маргаритка	441
<i>З ірландських мелодій Т. Мура</i>	
Родина	442
<i>З Рішпена</i>	
Серце матері	443
<i>З східної антології</i>	
<i>З «Пісні пісень»</i>	
I. «Тільки стали мрії сні...» . . .	444
II. «Раннім-рано, милий, встанем...»	444
«Під звуки тимпанів...»	445
«Коли б ти знав, як я нудилась...» . . .	445
«З гір далекого Лівану...»	446
Бедуїн	446
«Вечір срібною росою...»	447
<i>Слово про похід Ігоря</i>	448
ПРИМІТКИ	469
Список ілюстрацій	503

**ВИДАВНИЦТВО ХУДОЖНЬОЇ
ЛІТЕРАТУРИ „ДНІПРО“**

ВІХОДНТЬ З ДРУКУ:

***Українські поети-романтики 20—40-х рр.
XIX ст. Збірник.***

До книги ввійшли твори письменників-романтиків І. Срезневського, А. Шпигоцького, Л. Боровиковського, А. Метлинського, В. Забіли, С. Писаревського, М. Петренка та ін. У творчості цих письменників відчутний потяг до історичного минулого українського народу, до зображення народного побуту, національної самобутності, виявленої в пісенному і казковому фольклорі, в історичних думках. З історичних пісень вони черпають факти, імена героїв, сюжети. В 20—40-х рр. XIX ст. письменниками-романтиками було створено ряд пісень (С. Писаревським — «За Немань іду», «Ой я, нещасний, що маю діяти», «Ой зрада, карі очі, зрада»; В. Забілою — «Гуде вітер вельми в полі» тощо), які співаються і в наш час.

НИКОЛАЙ ФЕДОРОВИЧ ЧЕРНЯВСКИЙ

Сочинения, т. I

(На украинском языке)

Видавництво «Дніпро»,
Київ, Володимирська, 42.

*

Редактор *С. А. Захарова*
Художник *А. П. Коробейникова*
Художній редактор *В. В. Машиков*
Технічний редактор *О. П. Яхніс*
Коректор *С. І. Шевцова*

*

Виготовлено на Київській книжковій фабриці
Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР,
Київ, Воровського, 24.

Лінотипісти: *Д. С. Кліпов, С. Я. Поліщук*
Верстальник *А. П. Демченко*
Друкарі: *С. С. Задорожний, А. М. Коркішко,*
М. Г. Шклярів, І. К. Слизівський,
І. Я. Молочний
Палітурники: *М. А. Пилипенко, В. І. Качерга,*
З. С. Бондарчук

*

БФ 04663. Здано на виробництво 8/XII 1965 р.
Підписано до друку 29/III 1966 р.
Папір № 1. Формат 84×108/32. Фізичн.-друк. арк. 16, 125.
Умовн. друк. арк. 27,09+4 вкл. Обліково-видавн. арк. 24,866.
Ціна 1 крб. 1 коп. Замовлення № 661. Тираж 7000.

1885 10 коп.

1950

MINIJOIA VERBODEN
INHOOR
ALCOHOL